

Magyarságunk Decretuma

Decretum of our
Hungarianness

800 éves az Aranybulla

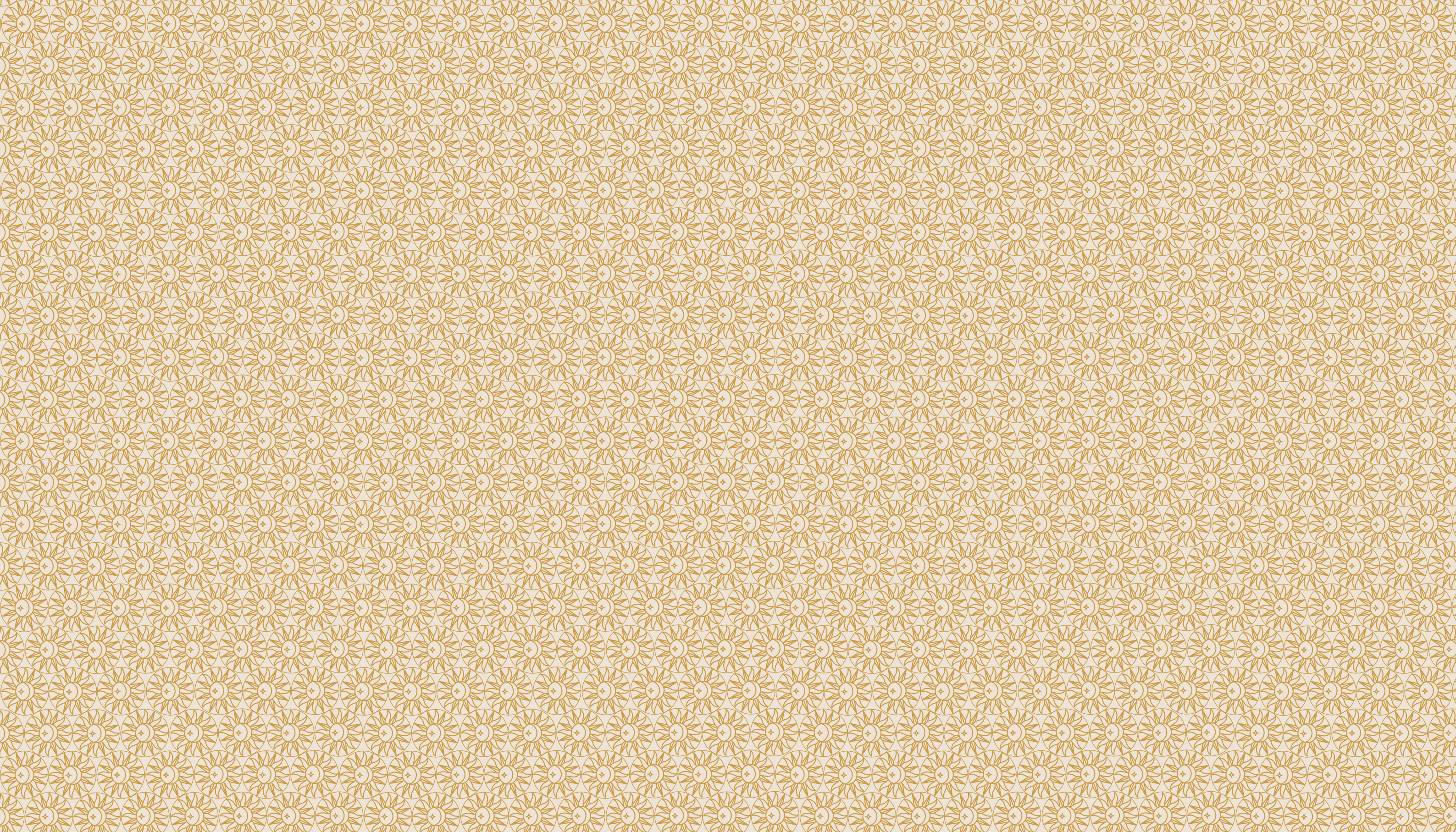
800 Years of the Golden Bull

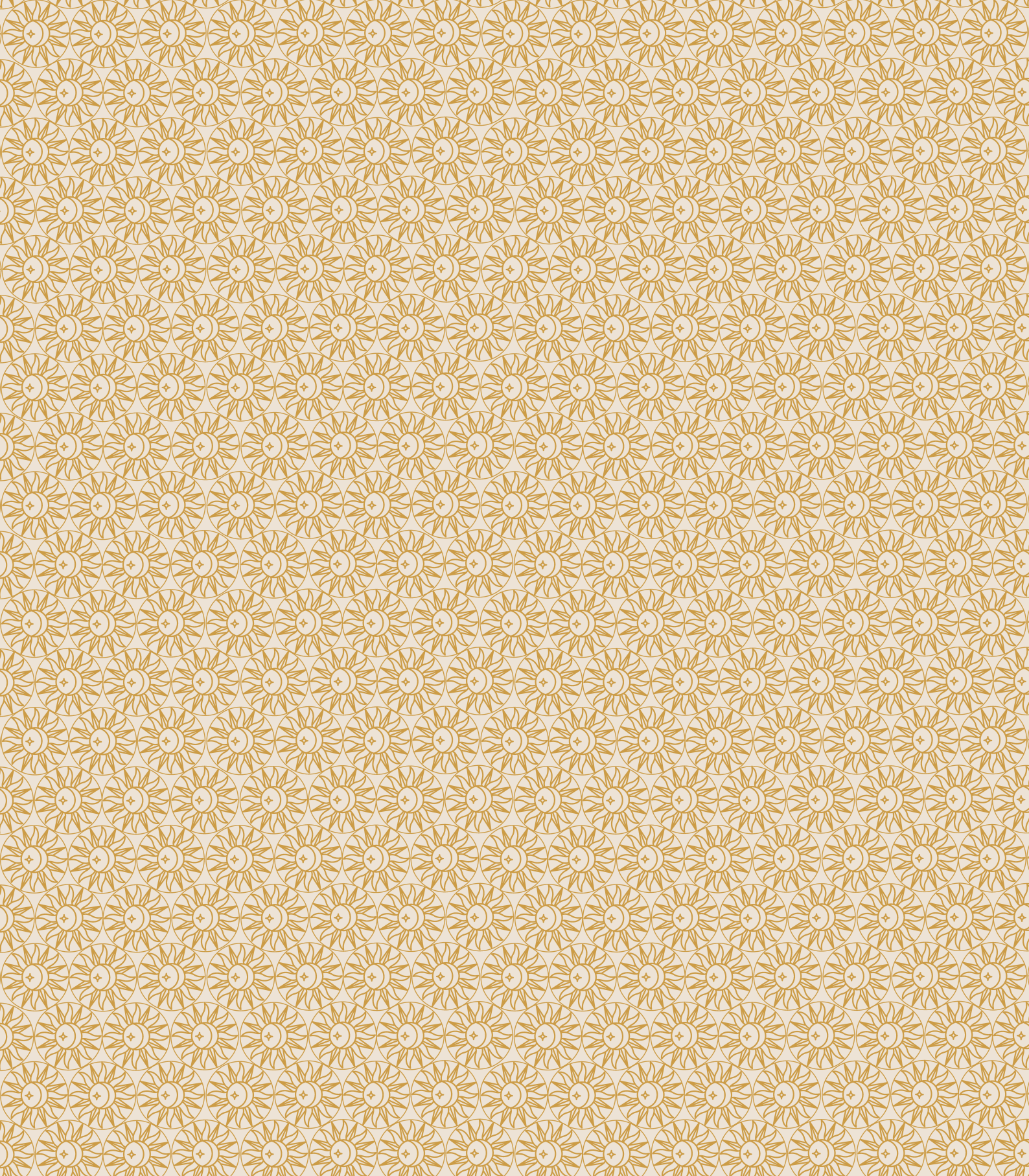
1222–2022

Friends of
Hungary
Foundation

Magyarország
Barátai
Alapítvány

Magyarságunk Decretuma

800 éves az Aranybulla
1222–2022

Decretum of Our Hungarianness

800 Years of the Golden Bull
1222–2022

*„A népek és országok életét
Emlékek szentelik fel a világnak.”*

*“The lives of peoples and countries
are dedicated to the world by memories”*

Vörösmarty Mihály

Magyarságunk Decretuma

800 éves az Aranybulla
1222–2022

Decretum of Our Hungarianness

800 Years of the Golden Bull
1222–2022

Magyarságunk Decretuma

800 éves az Aranybulla 1222–2022

Magyarország Barátai Alapítvány – *Alapítva 2011.*

TARTALOM

incipit

Köszöntő , Prof. Dr. Vizi E. Szilveszter, a Magyarország Barátai Alapítvány elnöke	7
Eleink bölcsessége Dr. Varga Judit igazságügyi miniszter beszéde az Aranybulla Emlékév megnyitóján	18

Az Aranybulla – történelmi forrásokból

Privilegiumok, bullák, királyi pecsétek – mint a magyarság évszázadainak tükröi	28
A magyar állam fejlődésútja Szent István királytól	59
III. Béla király öröksége	78
II. András király reformjai és az Aranybulla keletkezése	90
Európai előzmények – Magna Charta Libertatum	126
Dr. Kocsis Károly: Európa 1222-ben – térkép	142
Az Aranybulla az „Ige megtestesülésének 1222. évében”	145
Dr. Érszegi Géza Aranybulla fordítása és az Aranybulla latin eredetije	146–158
Az Aranybulla első magyar fordítása Virág Benedek tollából	162
Az Aranybulla magyar fordításai különböző korokból	166

Az Aranybulla hatása az elkövetkező évszázadokra és öröksége napjainkra

Az Aranybulla hatása az elkövetkező évszázadokra	182
Dr. Szmodis Jenő: Az Aranybulla, mint a Szent Korona-eszme egy fontos manifesztációja	191
Dr. Csüllög Gábor: Magyarország a 13. század második felében – térkép	214
Dr. Granasztói György: A középkori magyar város	217
Dr. Kulin Ferenc: Az Aranybulla hatása Katona Józsefre és Kölcsey Ferencre	245
Merániai János esztergomi érsek levele „ <i>Reginam occidere nolite ...</i> ” (1213)	272
Magyar királyok (1000–1526)	279

Zárszó

Dr. Sulyok Tamásnak, az Alkotmánybíróság elnökének zárszava	281
---	-----

explicitus est

Bibliográfia	291
--------------	-----

Decretum of our Hungrianness

800 Years of the Golden Bull 1222–2022

Friends of Hungary Foundation – *Founded in 2011*

TABLE OF CONTENT

incipit

Preamble – Prof. Dr. E. Sylvester Vizi, Chair of the Friends of Hungary Foundation	12
Wisdom of our ancestors – Ceremonial address of Dr. Judit Varga, Minister of Justice, at the opening of the Golden Bull Memorial Year	23

The Golden Bull – upon historical sources

Privileges, bulls, royal seals; as reflections of centuries of Hungarian history	46
The Hungarian State’s path of development from King St. Stephen	70
The legacy of King Béla III	84
King Andrew II's reforms and the genesis of the Golden Bull	109
European antecedents – Magna Carta Libertatum	135
Dr. Károly Kocsis: Europe in 1222 – map	142
The Golden Bull in the “Year 1222 of the Incarnation of the Word”	145
Translation by Dr. Géza Érszegi and the original Latin text of the Golden Bull	152–158
The first Hungarian translation of the Golden Bull by Benedek Virág	162
Hungarian translations of the Golden Bull from various historical times	166

The impact of the Golden Bull on later centuries and its legacy to present days

The impact of the Golden Bull on later centuries	186
Dr. Jenő Szmodis: The Golden Bull as an important manifestation of the Doctrine of the Holy Crown	204
Dr. Gábor Csüllög: Hungary in the second half of the 13th century – map	214
Dr. György Granasztói: The Medieval Hungarian City	232
Dr. Ferenc Kulin: The impact of the Golden Bull on József Katona and Ferenc Kölcsey	260
„ <i>Reginam occidere nolite ...</i> ” letter by John of Merania, Archbishop of Esztergom (1213)	276
Hungarian kings (1000–1526)	279

Epilogue

Closing remarks by Dr. Tamás Sulyok, President of the Constitutional Court of Hungary	286
---	-----

explicitus est

Bibliography	291
--------------	-----

incipit

Magyarságunk Decretuma

800 éves az Aranybulla

• Prof. Dr. Vizi E. Szilveszter,
a Magyarország Barátai Alapítvány Elnöke

„*lustam causam deus non derelinquet*”¹

Történelmünk jeles dátumainak sorát, mint a honfoglalás 895-ben, vagy a keresztény magyar

állam megalapítása 1000-ben, minden bizonnyal az *Aranybulla* 1222. április 25-i kiadása követi. E nagyhatású esemény évfordulójáról megemlékezni minden magyar számára lelkiismereti kérdés, egyben fontos feladat, hogy eleink vívmányait nemzetközi szinten ismertessük. Az *Aranybulla* így elfoglalhatja méltó helyét a közös európai gondolkodásban, Európa alkotmányos, politikai és kulturális örökségében.

Az évszázadok során számos törvény, privilégium, királyi pecséttel ellátott oklevél, azaz bulla született. Legnagyobb hatással mégis a II. András királyunk által kiadott, az ő arany függőpecsétjével ellátott, és az 1222. évi fehérvári országgyűlésen közzétett Aranybulla bír.

Mi, a Magyarország Barátai Alapítvány tagjai, mint Magyarságunk Decretumáról emlékezünk meg a 800 éves évforduló alkalmából. Kötetünk címével is szeretnénk kifejezni; nem pusztán egy királyi döntésről, határozatról, rendeletről van szó, hanem olyan bölcséleti tételről, ami modernizálta a késő Árpád-kor jogrendszerét, lerakta a rendi társadalom jogi alapjait. A maga korában is kiemelkedő jelentőségűnek tekintették, hatása azonban évszázadokban mérhető.

¹ II. Rákóczi Ferenc zászlajának híres felirata napjainkban a Magyar Nemzeti Múzeum falai között hirdeti a világnak magyarságunk fennmaradását és hitét: „Az igaz ügyet Isten nem hagyja el”.

Ezért a keletkezéstörténetén, tartalmán, és a latin eredeti különböző magyar fordításain túl, kötetünk be kívánja mutatni az *Aranybulla* megújításának történelmi mérföldköveit, napjainkig ható jelentőségét és vitathatatlan létjogosultságát. Legfontosabb rendelkezéseivel (vármegyék elajándékozási tilalma, idegeneket csak a királyi tanács hozzájárulásával lehet méltóságokba emelni, külföldieknek nem lehet birtokot adományozni, regálé jövedelmek biztosítása, szolgálattal szerzett birtoktól senki nem fosztható meg, a leányági öröklés biztosítása, szabad végrendelkezés joga, bírói eljárás nélkül senkit nem lehet fogva tartani stb.) messze kora jogrendjét és gondolkodását, állami berendezkedését megelőzve a modern magyar államiságunk szellemiségének megalapozója lett. II. András nevéhez fűződik az *Andreanum* kiváltságlevél is, amelyet az erdélyi szászoknak adott. A német történészek „*Goldener Freibrief*”-nek azaz arany szabadságlevélnek nevezik. Széleskörű területi autonómiával ruházta fel az erdélyi szászokat, ezzel évszázadokkal megelőzte a modern kisebbség politika gyakorlatát. Egyik leánya, Erzsébet, akinek édesanyja Merániai Gertrúd volt, mint Árpád-házi Szent Erzsébet az egyik legismertebb magyar, akire büszkeséggel tekinthetünk.

Egy további évszámot is fontos megemlítenünk, mégpedig 2011-et, Magyarország új alkotmányának, az Alaptörvény hatályba lépésének évét. Ekkor hazánk szimbolikusan is lezárta a múltat és új fejezetet nyitott országunk történetében.

Az Alaptörvény nemcsak Magyarország jogrendszerének az alapja, benne foglalt Nemzeti Hitvallásunk nem pusztán megemlékezik állam- és jogtörténetünk legfontosabb állomásairól, hanem keretként tekint kiforrott alkotmányos kultúránk értékeire, összhangban történelmi alkotmányunk, az *Aranybulla* eszmeiségével.

A 2011-es év különleges vonatkozása számunkra, Magyarország Barátai számára, a Magyarország Barátai Alapítvány létrejötte, bejegyzése.

Hivatalos megalakulásunk nem véletlenül esett egybe azzal, hogy 2011 első félévében Magyarország először látta el az Európai Unió Tanácsának soros elnökségét. Már a megelőző évtizedekben is érzékelhetők voltak bírálatok Magyarországgal szemben, a kemény kritikák és hamis vádak azonban egyre jobban felerősödtek. A hazánkat ért igaztalan támadásokkal és álhírekkel szemben szerettük volna egységbe vonni a világ magyarságát, Magyarország külföldön élő barátait, hogy közös értékek mentén szerezünk igazságot és elismerést Magyarországnak, magyarságunknak, kiemelkedő teljesítményt nyújtó magyarjainknak.

Örömmel mondható el, hogy fennállásunk 10 éves jubileumát a tavalyi évben, komoly sikereket és eredményeket felmutatva ünnepelhettük.

Olvasóinkban felmerülhet a kérdés, a 800. évforduló jelentőségén, az *Aranybulla* jogtörténelmi szerepén túl, miért kell megemlékeznünk 2022-ben II. András koráról? A Magyarország Barátai Alapítvány alapítóinak, kuratóriumának és tagságának célja, az Alapítvány missziójának megfelelően magyarságtudatunk erősítése, a magyar örökség és értékek ápolása. Fontos látnunk és láttatnunk mindazt, ami összeköti a mai alkotmányos rendet és az *Aranybullát*. Szükséges, hogy együtt gondolkodjunk a magyar fejlődési útról, közös értékeinkről és sorsunkról, hogy büszkén tudjuk, 1000 éve itt vagyunk és a következő ezer évben is itt leszünk. Apáink örökségének ápolása, az elköteleződés 800 évvel ezelőtti elődeink harca mellett a nemzet, a szuverenitás, a keresztény hit és a szabadság értékeinek megőrzése érdekében, magyarságunk további gyarapodását is biztosítja.

Mi magyarok, sajátos történelmünknek köszönhetően szétszóródtunk a világban. A magyar nyelv egyedisége, kultúránk, történelmünk, ezeréves államiságunk azonban akarva-akaratlanul egy lelki birodalomba egyesít bennünket, éljünk bár a Kárpát-medencében, az anyaországban, vagy kisebbségi sorban

bárhol a világban. Összeköt a cél, hogy a Szent Istváni örökség és az *Aranybulla* eszmeisége nyomán felépült évszázadokat, olyan emberek hirdessék a világban a Magyarország Barátai Alapítvány által, akik mögött komoly teljesítmény van, saját vagy második hazájuk erkölcsi és anyagi elismerését élvezik, akikre odafigyelnek, véleményére adnak, és hiteles hidat képeznek Magyarország és a világ között.

Szent István királyunk európai mintára, katolikus alapon szervezte meg államunkat. Az egyház és a magyar állam működése a kezdetektől fogva összefonódott („*Ecclesia in statu*”). Erdő Péter bíboros, teológus, kánonjogász az „*Egyházjog a középkori Magyarországon*” című művében így ír: „*Az egyházmegyék alapítását a Karoling-kor felfogása szerint az uralkodó jogának tartották. Ez a szemlélet évszázadokon át tartotta magát. Az Ottók korában, a Birodalomban a német királytól, illetve a császártól ered az új egyházmegye alapítása. Azonban a pápának is szerepe volt ezekben az alapításokban, mint a lelki ügyek legfőbb vezetőjének, annál is inkább, mert szinte mindig újonnan megtért országok számára végzett alapításokról volt szó. [...] Szent István a német birodalmi egyházak rendszerének példáját követve a püspökségekben az ország támaszát is látta, s őket – de az első monostorokat is, például a királyi udvarházból lett apátságot, Pécsváradot – királyi egyházak módjára, gyakran királyi birtokon alapította meg.*”

A magyar állam fejlődésútja, az évszázadok változásai, III. Béla király öröksége, a 13. század történései, az európai előzmények, mint a Magna Charta Libertatum elvezetnek bennünket II. András reformjaihoz, míg végül az Aranybulla-mozgalmakon át, az „*Ige megtestesülésének 1222. évében*” megszületik a királyi hatalom és a magyar nemesség jogait okiratban rögzítő *Aranybulla*. A megszerzett szabadságjogokat nemzetünk évszázadokon át féltve őrzi, többször újra megerősítésre kerülnek, III. András után pedig nemcsak a királyi hitlevelek emlékeznek meg róla, hanem a koronázási esküben a király, illetve a trónörökös, annak hatályban maradt részét külön is megtartani és megtartatni ígéri.

Az Alkotmánybíróság tagjai nyilvános üléseiken napjainkban is az Aranybulla pecsétjének másolatát viselik a nyakukban. Előlapján a trónon ülő II. András király látható, jobb kezében liliomos jogart tart, baljában országalmát, tetején keresztrel. Nyitott koronájának jobbja a nap, balra egy félhold szerepel csillaggal, a körirat pedig: + **ANDREAS D(e)I GR(ac)A VNG(ar)IE DALM(ac)ie) CH(r)OAC(ie) RAME S(er)VIE GALIC(ie) LODOMERIE Q(ue) REX.** „*András, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Halics és Lodoméria királya.*”

Az *Aranybulla* 800. évfordulója kapcsán számos, egész éven át tartó ünnepi megemléke-

zéssel, kormányzati és civil kezdeményezéssel ünnepel az ország és az érintett városok, mint például Székesfehérvár. Kiváló tudományos írások, esszék, tanulmánykötetek jelennek meg, mint Zsoldos Attila műve az Országház könyvkiadó gondozásában „*A 800 éves Aranybulla*” címmel, amelyből mi is idézünk.

Közös gondolkodásunk során alapító társaimmal, kurátorainkkal, tagtársaimmal – kiegészülve jeles barátaimmal a Mádl Ferenc körből – arra jutottunk, hogy Magyar-ságunk Decretuma című könyvünkkel nem a történelmi tanulmánykötetek sorát kívánjuk bővíteni, inkább történelmi hitelességgel, hűséggel és igényességgel az *Aranybulla* korunkra gyakorolt hatását mutatjuk be. Köszönöm mindnyájuknak az együttműködést. Külön köszönöm Komlóssy Józsefnek értékes hozzájárulását a Magna Charta Libertatum bemutatásához, Kulin Ferencnek és Szmodis Jenőnek a kizárólag kiadványunk számára írt remek tanulmányokat: *Katona József Bánk bánja, Kölcsey beszéde; és az Aranybulla, mint a Szent Korona eszme egy fontos manifesztációja* témakörökben. Személyesen sajnós már nem mondhatok köszönetet nagyszerű barátomnak, alapítónknak, Granasztói György történésznek, aki páratlan módon testesítette

meg a kiváló tudóst és az elhivatott közösségi embert. 2016-ban tért örök nyugalomra. Tisztelettel adjuk közre 1980-ban megjelent „*A középkori magyar város*” című könyvének vonatkozó részeit.

Utoljára, de nem utolsó sorban a kötet értékét különösen megemeli, hogy Dr. Sulyok Tamás, a Magyar Alkotmánybíróság elnöke kifejti 800 évvel az *Aranybulla* kiadása után a modern, független Magyar Alkotmánybíróság működését, hogy hogyan biztosítja a magyar Alaptörvény érvényesülését és országunk demokratikus működését.

Ajánlom olvasás közben a kor hangulatában való elmélyedéshez Leoninus, vagy Perotinus többszólamú zenéit a Notre-Dame-korszakból, Hildegard von Bingen bencés apátnő szerze-

ményeit, Jordi Savall előadásában Libre Vermell de Monserrat műveit a következő évszázadból, vagy trubadúr dallamokat a lovagi világ kedvelőinek.

„*Sine praeteritis futura nulla*”,
„*Múlt nélkül nincs jövő*”

– mondja a latin. Tudomásul kell vennünk, hogy a mába érő múlt nemcsak a jelenünket, de a jövőnk is befolyásolja. Ennek a gondolatnak a jegyében, fogadják szeretettel kötetünket, mely megemlékezés és tisztelgés is egyben, a jövőt formáló történelmi alkotmányunk, az idén 800 éves *Aranybulla* előtt.

Prof. Dr. Vizi E. Szilveszter
MD, PhD, MHAS, HonFBPhS,

a Magyarország Barátai Alapítvány Elnöke

• Szent István Bazilika kupolájának rajzolata

Preamble

„Iustam causam deus
non derelinquet”¹

After the Conquest of the Carpathian Basin in 895 AD and the establishment of Hungary as a Christian state in the year 1000, the series of milestones in Hungarian history is doubtless followed by the issuance of the *Golden Bull* on April 25, 1222. Commemorating the anniversary of this pivotal historical event is a matter of conscience for all Hungarians, and it is also an important task to present our ancestors' accomplishments at the international level. As such, the *Golden Bull* may occupy its rightful place in common European thought and the constitutional, political and cultural heritage of the continent.

Several laws, privileges and deeds adorned with the royal seal that are widely known as bulls have been drafted over the centuries. The most determinative of these, however, was the *Golden Bull*, issued by King Andrew II of Hungary at the Diet of Fehérvár in 1222 and bearing his golden pedant seal.

As members of the Friends of Hungary Foundation, we commemorate the *Golden Bull* as the Decretum of Our Hungarianness on the occasion of its 800th anniversary. As reflected also by the title of our book, we seek to express that far from being a mere royal decision, resolution, or decree, the

Golden Bull is a philosophical theorem that revolutionized the legal system of the late Árpadian Age and laid the legal foundations of feudal society. While it was considered to be of paramount importance in its own age too, its impact can be measured with the yardstick of centuries. Therefore, in addition to its conception, content, and various Hungarian translations of the original Latin text, the book intends to present the historical milestones of the renewal of the *Golden Bull*, its significance to this day and its indisputable *raison d'être*. Far ahead of the legal order, thinking, and state structure of its time, it laid the foundations of the spirit of modern Hungarian statehood through its most important provisions (prohibition of donating whole counties to servants; foreigners were to be raised to high office only with permission from the royal council; prohibition of donating estates to foreigners; securing sources of royal revenue; no one was to be stripped of estates acquired through service; providing for female succession; right to testamentary freedom; no one was to be held captive without court proceedings, etc.) Also issued by Andrew was the *Diploma Andreanum*, an edict he prescribed to the Saxons of Transylvania. Known to German historians as the *Goldener Freibrief*, or golden charter of freedom, it endowed the Saxons of Transylvania with far-reaching territorial autonomy, thus preceding the practice of modern minority policy by centuries. One of his daughter, Elizabeth, born to Gertrude of Merania, grew up to become St. Elizabeth of Hungary, one of the best-known Hungarians whom we are rightly proud of.

¹ Today, the famous inscription of the flag of Francis II Rákóczi proclaims the survival and faith of Hungarians to the world within the walls of the Hungarian National Museum: "God does not abandon the true cause".

It is imperative to mention another year, namely 2011, when the new Constitution of Hungary – known as the Fundamental Law – entered into force. With this, the past was sealed also in symbolic terms and a new chapter in the history of our country was opened. The Fundamental Law is not merely the basis of Hungary's legal system and the National Creed enshrined within it is more than a mere testimony to the most important stages of our state and legal history; they both showcase the values of our sophisticated constitutional culture and reflect the spirit of our historical constitution, the *Golden Bull*.

For us, Friends of Hungary, the establishment and registration of the Friends of Hungary Foundation is a special aspect of the year 2011.

It is no coincidence that our official formation coincided with Hungary's first Presidency of the Council of the European Union in the first half of 2011. Although criticism faced by Hungary had been perceivable also during previous decades, harsh reprovals and false accusations had increasingly intensified. We sought to unite Hungarians living across the globe, the friends of Hungary residing in foreign countries, against these unjust attacks and examples of false reporting. Our aim was to gain justice and recognition for Hungary, our Hungarianness, and our compatriots who perform outstandingly while observing our shared values. It is gratifying to say that last year, we were able to celebrate the tenth anniversary of our operation with major successes and achievements behind us.

The question may arise in the reader as to why the commemoration of the age of King Andrew II is warranted in 2022, beyond the significance of the 800th anniversary and the role of the *Golden Bull* in legal history. The Founders, the Board of Trustees, and the membership of the Friends of Hungary Foundation aims to strengthen our Hungarian identity and nurture Hungarian heritage and values in accordance with the Foundation's mission.

It is important for us to see the manifold connections between our contemporary constitutional order and the *Golden Bull*, as well as to share our insights with the public. It is necessary to think together about the Hungarian path of development, our shared values and destiny, and to record with pride that our thousand-year presence will continue throughout the next millennium. Cherishing the heritage of our forebears and commitment to the struggles of our ancestors in defense of the values of nation, sovereignty, Christian faith, and freedom 800 years ago also ensures the further enrichment of our identity as Hungarians.

As a result of our distinct history, us Hungarians are scattered around the world. However, the uniqueness of the Hungarian language, along with our culture, history and thousand-year statehood unintentionally unite us into a single spiritual realm, irrespective of whether we live in the Carpathian Basin, the motherland, or elsewhere as minority Hungarians. We are connected by the goal of globally promulgating

connections
between our
contemporary
constitutional
order and
the *Golden Bull*

centuries of Hungarian accomplishments built on the fundamentals of St. Stephen's legacy and the ideals of the *Golden Bull*. We do so through members of the Friends of Hungary Foundation whose achievements speak for themselves, who enjoy the moral and material appreciation of their own or second homeland, whose opinion carries weight and earns trust, and who form bridges between Hungary and the wider world.

Following the European example, King St. Stephen organized the Hungarian state on the basis of Catholicism. From the beginnings, operation of church and state were intertwined in Hungary (*Ecclesia in statu*). In his work Ecclesiastical Law in Medieval Hungary, Archbishop and theologian Péter Erdő, an expert in canon law, writes: *“According to the understanding during the Carolingian era, the establishment of dioceses was the right of the monarch. This approach persisted for centuries. Under the Ottos, the founding of new dioceses in the Empire was dependent upon the German king, i. e. emperor. However, the Pope also played a role in these foundations as the chief leader of spiritual affairs, all the more so because in almost all cases, they took place in newly converted countries. [...] Following the example of the system of German imperial churches, St. Stephen regarded dioceses as buttresses of the country and regularly established them – and also the first monasteries, such as the abbey at Pécsvárad, a former royal manor – on royal estates, mirroring regal churches.”*

The path of development pursued by the Hungarian state, centuries of changes, the legacy

of King Béla III, events unfolding, during the 13th century, and European antecedents such as the Magna Charta Libertatum, take us to the reforms of Andrew II. Finally, through the eponymous movements, the *Golden Bull*, enshrining the rights of royal power and the Hungarian nobility, was born in “*Year 1222 of the Incarnation of the Word*”. The acquired liberties, carefully preserved by our nation for centuries, were reaffirmed several times; after Andrew III, they were cited not only in royal covenants but also by the king, or the heir to the throne, in the coronation oath. In the oath, the prospective ruler explicitly pledged to observe and administer the observance of its provisions that had remained in force.

Members of the Constitutional Court continue to wear a replica of the *Golden Bull's* seal at public hearings. Its obverse features Andrew II mounted on the throne, with a lily-adorned scepter in his right hand and a globus cruciger in the left. His open crown is surrounded by the Sun to the right and a crescent moon with a star to the left. The rounded inscription reads: + ANDREAS D(e)I GR(ac)IA VNG(ar)IE DALM(acie) CH(r)OAC(ie) RAME S(er)VIE GALIC(ie) LODOMERIE Q(ue) REX.

“Andrew, king of Hungary, Dalmatia, Croatia, Rama, Serbia, Galicia, and Lodomeria by the grace of God.”

Both the country as a whole and cities concerned, such as Székesfehérvár, are marking the 800th anniversary of the *Golden Bull* with several festive commemorations and citizens' initiatives spanning the entire year.

Distinguished scholarly works, essays, and volumes of studies are being released, such as *The Golden Bull* of Hungary by Attila Zsoldos, published in English by the Research Center for the Humanities and quoted in this book.

In the course of our common thinking with my fellow founders, curators, and co-members – and with input from my distinguished friends in the Ferenc Mádl Circle –, we came to the conclusion that our present volume should not seek to be a further collection of studies on Hungarian history. Rather, *Decretum of Our Hungarianness* strives to present the impact of the *Golden Bull* on our times with historical credibility, trustworthiness, and scholarly excellence. My thanks are due to all of them for their cooperation. My special appreciation goes to József Komlóssy for his valuable contribution to the presentation of the *Magna Carta Libertatum*; to Ferenc Kulin and Jenő Szmodis for their excellent studies written exclusively for the present publication about József Katona's play *Bánk bán*, a speech by Ferenc Kölcsey, and the *Golden Bull* as a major manifestation of the *Doctrine of the Holy Crown*. Unfortunately, I am unable to personally express my gratitude to my great friend and co-founder, the historian György Granasztói, who was without parallel in exemplifying the outstanding scholar and the dedicated community man. He passed away in 2016. Herein, we respectfully reproduce relevant excerpts of his book *The Medieval Hungarian City*, published in 1980.

Last but not least, the volume's value is particularly enhanced by the fact that 800 years after the issuance of the *Golden Bull*, Dr. Tamás Sulyok, President of the Constitutional Court of Hungary, explains in it the operation of the modern, independent Constitutional Court and the democratic functioning of our country through enabling the validity of the Fundamental Law of Hungary.

While reading the present volume, I recommend enjoying polyphonic compositions of Leoninus or Perotinus from the Notre-Dame period, as well as works of the Benedictine abbess Hildegard von Bingen, Jordi Savall's rendering of *Libre Vermell de Montserrat's* music from the following century, or troubadour melodies for enthusiasts of knighthood to delve into the mood of the age.

“Sine praeteritis futura nulla”, “There is no present without the past”, says the Latin proverb. We must recognize that the past, with its confluences with today, influences not only our present but also our future. With this thought in mind, we trust that our book, intended as both a commemoration and a tribute to the *Golden Bull*, our future-shaping constitution turning eight centuries old this year, will receive a warm welcome.

Prof. Dr. E. Sylvester Vizi
MD, PhD, MHAS, HonFBPhS,
Chair of the Friends of Hungary Foundation

me successit Andreas filius Bele
 terti. Qui andreas coronatus est
 uicesimo septimo die post obiit
 regis ladisla quarto kal. junij
 impenhecostes cuius uxor fuit
 domina Gertrudis de almania
 de qua genuit Belam. Coloma
 num. Andream et beatam Elzab;

Sz phdolor humani genis
 inimico. peuldubio suadente.
 uxorem bankbani magnifici ui
 ri domina memorata ui foidit
 cuidam suo fili hospiti deluden
 dam. Quamobcausa ite Bank
 banus de genere sor orundus.
 suum gladium in regine sang
 uine miserabiliter cumentavit.
 Et duo uulnere sauciata. Anno
 domini m. cc. xij. interfecit. Cu
 ius corpus in monastio Gulseo
 rum monachor de pelis tumu
 latur. p cuius nece uor flebilis

insonuit in tota pannonia. et
 in omni genere Bankbai. ex
 caubilis et horrendus sanguinis
 effusio subsequuta. **Andreas**
uadit iherosolimam.

Ost hec rex Andreas terram sanctam
 uisitauit ad mandatum domini pape.
 Quod mandatum accepit. dux
 est adhuc dux. sicut habet etiam
 de uoto et uoti redemptione. licet
 in uersis. Quia ipse compleuit
 et redemit uotum patris. Et ibi
 in terra sancta super exercitum christi
 anorum contra soldanum babi
 lonie capitaneus et dux profic.
 et mox uictor efficitur gloriosus.
 mansit autem tribus mensibus.
 Regali denique thesauro exposi
 to diuersorum sanctorum pupum re
 liquie compantur. Caput vi
 delicet prothomitis stephani. et cap
 beate marie uirginis et miss

„Bízunk eleink bölcsességében”

Dr. Varga Judit igazságügyi miniszter ünnepi beszéde

Székesfehérvárott, hazánk ősi koronázó fővárosában 2022. január 18-án díszközgyűléssel kezdődött az *Aranybulla*-emlékév megnyitója a Városháza Dísztermében. Ünnepi beszédet mondott dr. Varga Judit igazság-

ügyi miniszter és dr. Cser-Palkovics András polgármester, amit dr. Szabados György történész előadása követett az *Aranybulla* kiadásáról, majd kulturális műsor keretében szemelvények hangzottak el a törvényből. Az alábbiakban dr. Varga Judit miniszterasszony megnyitó beszédéből idézünk részleteket. Miután köszöntötte a jelenlévőket és Székesfehérvár polgárait, a következőket mondta:

• Dr. Varga Judit igazságügyi miniszter megnyitó beszéde 2022. január 18. • fotó: okkfehervar / Simon Erika

800 évvel ezelőtt is itt voltak, (mondta a terem Kontuly Béla által készített monumentális szek-kójára mutatva, amely II. Andrást ábrázolja, amint Fehérvárott kihirdeti az *Aranybullát*) és 800 évvel később is itt vagyunk, mi magyarok. Legyenek büszkéek arra, hogy nemzeti emlékhelyként, alkotmányos történe-tünk, alkotmányos fejlődésünk egyik legnagyobb vívmányának emlékeit őrizhetik!

Magyar jogászként, magyar emberként és a magyar kormány tagjaként megköszönte Polgármester úrnak a meghívást és sok sikert kívánt a programsorozathoz. Majd így folytatta:

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, amióta világ a világ, minden történelmi korszaknak megvoltak a maga kihívásai, a maga válságai és ezekre a kihívásokra rendre meg is születtek, meg is születnek az adott kor, az adott korban élő emberek válaszai. Van úgy, hogy a válasz nem lesz sikeres és csak újabb problémát idéz elő, és persze van, amikor önmagán túlmutató megoldás születik, amely hozzájárul egy-egy nemzet alkotmányos fejlődéséhez, identitásának további mélyítéséhez. Ilyen, önmagán és korszakán túlmutató válasz volt a kerek 800 évvel ezelőtt, az 1222-es székesfehérvári országgyűlésen kiadott Aranybulla, amely rögzítette a magyar

nemesség kiváltságait, a bárók és szerviensek jogait. Jelentősége mások mellett abban is rejlik, hogy ez az első arany függőpecsétellátott dekrétum, amely nemcsak magánkiváltságokat, hanem egész közösségeket érintő előírásokat is tartalmazott. Rögtön az első cikkelyben elrendeli az évenkénti szent (István) király ünnepnapok megtartását.

A rendi állam és jogrendszerének tartóoszlopaként olyan jogokról –, és ne feledjük olyan kötelezettségekről is –, rendelkezett, mint az ellenállás joga a Jus resistendi az előkelők kötelező hadviselése, vagy az úgynevezett leánynegyed (quarta puellaris). Rögzítette továbbá a királyi tisztviselők jogállását, a helyi igazgatás és pereskedés szabályait, rendezte a gazdasági viszonyokat és korlátozta a külföldiek tisztséghez és egyúttal földhöz jutását is.

Az Aranybulla az első olyan dokumentumunk, amely különböző társadalmi rendekről értekezik, szabadságjogokkal ruház fel közösségeket és jogi garanciát, egyfajta közjogi fűket épít be a jogrendszerbe, az önkényes hatalomgyakorlással szemben. E rendelkezések módosításaiakkal együtt, évszázadokon keresztül, történelmi alkotmányunk gerincét adták, némely ponton pedig egészen az 1848-as Áprilisi törvényeinkig a magyar jogrendszer részét is képezték.

Az Aranybulla hazai és nemzetközi jelentősége kétségtelen, ezt személyesen tudom tanúsítani.

Ezt jól példázza, hogy nemcsak magyar, hanem külföldi jogtudósok és jogtörténészek is gyakorta vetik össze a csupán hét évvel korábban megszületett Magna Charta Libertatummal (a Nagy Szabadságlevéllel).

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, ma Magyarország a modern alkotmányosság kívánalmainak megfelelő, demokratikus államberendezkedés szerint szerveződik. De a 2011-ben elfogadott Alaptörvény megemlékezik az állam- és jogtörténésztünk legfontosabb mérföldköveiről is. Az Alaptörvény, alapvető keretként és értelmezési pontként tekint a történeti alkotmányos út legfontosabb állomásaira, így természetesen az Aranybulla eszmeiségét is magában hordozza. Ahogyan Alaptörvényünk fogalmaz, rendelkezéseit azok céljaival, a benne foglalt nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell innentől értelmeznünk.

Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy a mostani, 800. évforduló alkalmából tartott ünnepség szimbolikus jelentőségén, illetve az Aranybulla jogtörténeti szerepén túl, mégis mi az oka annak, hogy erről az ősi dokumentumról ma, 2022-ben is beszélnünk kell. *Mégis mi köti össze a mai alkotmányos rendet és az Aranybullát? Van-e, lehet-e egyáltalán kapcsolat egy rendi irat és egy modern alaptörvény között?* A válasz abban az evidenciában rejlik, miszerint a mai alkotmányos berendezkedésünk, éppen az előbb említett történelmi látószögével teszi értelmezhetővé saját alkotmányos önazonosságunkat.

Egy olyan keretet hoz létre, amelyben gondolkodni tudunk a sajátos, magyar fejlődési útról, annak jellegzetességeiről és egyedi jellemvonásairól. Ebben az értelmezési keretben tudjuk tisztázni, hogy mi magyarok kik vagyunk és mit akarunk itt a Kárpát-medencében, Európában és a nagyvilágban.

A magyar gondolkodás alapja, hogy csak mi tudjuk megszervezni önmagunkat, csak mi tudjuk képviselni közösségünk érdekeit, és csak mi tudjuk érvényesíteni azokat. Ez a hozzáállás folyamatosan, államalapításunk óta jelen van politikai, stratégiai és alkotmányos gondolkodásunkban. Szabadságért vívott küzdelmünk innen eredeztethető. Ez a hatalomnak bátran ellenálló és a közösség, valamint az egyén érdekeit érvényesíteni hivatott észjárás az, ami az Aranybullát, a Hármaskönyvet (Tripartitum), az Áprilisi törvényeket és az egész magyar jogi jogfejlődést végig kíséri. A különböző korok vívmányai erre építve, de a lényegen nem változtatva jöttek létre, szabadságunk visszaszerzése és megőrzése, szuverenitásunk, nemzeti érdekeink külső befolyással szembeni védelme, így vált alkotmányos önazonosságunk szerves részévé.

Ahogy az Alkotmánybíróság is fogalmazott, tavaly decemberi határozatában, idézem: „Magyarország történelmi küzdelmeit is figyelembe véve, az ország szuverén döntési jogköreinek megőrzésére való törekvés maga is

része az ország nemzeti identitásának és – az alaptörvényi elismerésen keresztül – az alkotmányos identitásnak is.”

800 év távlatából visszatekintve, azt mondhatjuk, hogy mára kikristályosodtak azok az értékek, amelyek mentén mi magyarok a saját sorsunkról és küldetésünkéről gondolkodni tudunk a 21. században. A nemzet, a szuverenitás, a keresztény szabadság és az ezekért való kiállás –, ha kell még konfliktusokat is vállalva – ezek, az identitásunkat meghatározó legfőbb értékek azok, amelyek az évszázadok alatt a magyarok megmaradását és gyarapodását is biztosították. Nemzeti önazonosságunk lényegét az a meggyőződés adja, hogy amit apáink, nagyapáink, ők és szépapáink igazságnak tartottak, azt mi is annak fogadjuk el.

Ha pedig bízunk eleink bölcsességében, akkor sok nemzedék tudása áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy bármely kor kihívására bármikor, a hazánk boldogulását szolgáló legjobb megoldásokat találjuk meg.

Tisztelet Hölgyeim és Uraim, történelmünk során volt számos, tagadhatatlanul csalódott pillanatunk is. Ilyenkor azt tapasztaltuk, hogy mások akarták megmondani nekünk, kik legyünk és mit akarjunk, hogyan éljünk és mit gondoljunk a világról. A saját önrendelkezésünkért folytatott küzdelmeink pedig máig ható eseményekhez vezettek. Ilyen Nándorfehérvár, Mohács, Szabadságharcaink '48 és '56 is.

A magyar emberek fáradhatatlan helytállása azonban mindannyiszor kiállta az évszázadok próbáit. Ezek a mély, történelmi tapasztalatok pedig egy egyedi nézőpontot és képességet alakítottak ki bennünk. Hamarabb érzékeljük a világban zajló folyamatokat és a zsigereinkben érezzük, felismerjük, hogy mindez milyen következményekkel járhat hazánkra nézve.

Így, ezzel a magyar szemüveggel látjuk ma, hogy a 21. század a civilizációs küzdelmek évszázada lesz, és ebben a harcban a megfáradt Európa védekező állásba kényszerül.

Mi magyarok látjuk, hogy a ma zajló szellemi küzdelemben, a divatosá váló eszmék Európa évezredes alapjait akarják aláásni és végleg eltemetni.

Mi magyarok tudjuk, hogy a szép, új világot hirdető utópiák, a multikulturalizmustól a határok eltörlésén keresztül a bevándorlás ösztönzésén át, egészen a gender propagandáig, mind-mind veszélyt jelentenek a kontinens kultúrájára és jövőjére. Ennek az ideológiai küzdelemnek így az is a tétje, hogy Európa képes lesz-e felismerni a reálleselkedő veszélyeket, hiszen a mai, európai elit, ironikus módon, épp azoknak a civilizációs vívmányoknak és értékeknek a feladására készül, amelyek az Aranybullából, a Magna Chartából és az ezekhez hasonló történelmi dokumentumokból származnak.

Éppen ezért nekünk, magyaroknak ma is, mint történelmünk során már oly sokszor, a kontinens védelmére is be kell rendezkednünk.

Ahol a magyar gondolkodás segíthet Európa identitásának, önállóságának és függetlenségének megőrzésében. Nekünk, magyaroknak, ebben a világpolitikai összefüggésben most ez is feladatunk és ez is felelősségünk.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, úgy gondolom, hogy az előbb elmondottakból kellőképpen kirajzolódik, hogy a 800 évvel ezelőtti írásba foglalt

történelmi vívmányunk, milyen feladatot szab a mai magyar ember számára. Ez az az össze függés, amelyben az Aranybullának a mai napig tartó jelentősége értelmet nyer a jelenben. Engedjék meg, hogy Vörösmarty Mihály szavait idézzem búcsúzóul:

„A múltat tiszteld a jelenben s tartsd a jövőnek”.

Köszönöm, hogy meghallgattak.

• Az Aranybulla emlékévi megnyitója Székesfehérváron a Városháza Dísztermében 2022. január 18.
Fotó: okkfehervar / SimonErika

“We trust in the wisdom of our ancestors”

Ceremonial address by Dr. Judit Varga, Minister of Justice

The Golden Bull Memorial Year was launched on 18 January 2022 with a ceremonial assembly in the Grand Stateroom of the City Hall in Székesfehérvár, the ancient coronation capital of Hungary. Minister of Justice Dr. Judit Varga and Mayor Dr. András Cser-Palkovics gave the keynote speeches, which were followed by a lecture about the Golden Bull presented by historian Dr. György Szabados. Then extracts were cited from the emblematic charter in the framework of a cultural programme. Below, we are pleased to highlight excerpts from the opening speech of Minister Dr. Judit Varga. After having greeted the participants and the citizens of Székesfehérvár, she spoke as follows:

They were here 800 years ago (she said, pointing to the monumental secco by Béla Kontuly, which depicts Andrew II as he proclaims the Golden Bull in Fehérvár) and 800 years later we, Hungarians, are still here. Be proud that you can preserve as a national memorial the relics of one of the greatest achievements of our constitutional history and constitutional development!

As a Hungarian lawyer, Hungarian citizen and member of the Hungarian Government, she thanked the Mayor for the invitation and wished him much success with the series of events. Then she continued:

*Ladies and Gentlemen, throughout the history of the world, every era has had its own challenges, its own crises, and the responses to these challenges were invariably met by the people of the given age, those living at the time. There are times when the response is not successful, giving rise only to further problems, and of course there are times **when the solution grows beyond itself and contributes to the constitutional development of a nation and the further deepening of its identity.** Such a response, which went beyond itself and its era, was the Golden Bull issued at the national assembly in Székesfehérvár exactly 800 years ago, in 1222, which established the privileges of the Hungarian nobility and the rights of barons and royal servants (servientes). Its significance lies, among others, in the fact that this is the first edict with a gold pendant seal containing provisions that affect not only private privileges but also stipulations concerning whole communities.*

Immediately in the first article it decrees the holding of an annual celebration in honour of King St. Stephen. As the mainstay of the state and its legal system, it provided for such rights – not to mention obligations – as the right of resistance, the Jus resistendi, the compulsory military service of the nobles, and the so-called daughter’s quarter or quarta puellaris. It also laid down the legal status of royal officials, the rules of local administration and litigation, settled the economic relations and limited the opportunities for foreigners to hold office as well as own landed estates.

The Golden Bull is Hungary's first document that discusses different social orders, endows communities with freedoms and legal guarantees, and incorporates a certain constitutional brake into the legal system against any arbitrary exercise of power. Together with their amendments, these provisions have been the backbone of Hungary's historical constitution for centuries, and at some points they were part of the Hungarian legal system up to the April Laws of 1848. The national and international significance of the Golden Bull is unquestionable – this I can attest personally – and it is well exemplified by the fact that not only Hungarian but also foreign jurists and legal historians often compare it to the Magna Carta Libertatum ("Great Charter of Freedoms").

Ladies and Gentlemen, today Hungary is organized according to the requirements of modern constitutionality, in accordance with the democratic state system. But the Fundamental Law of Hungary adopted in 2011 also commemorates the most important milestones of our history of state and law. The Fundamental Law considers the most important stages of the historical constitutional path as a basic framework and point of interpretation, thus incorporating the ideas of the Golden Bull. As the Fundamental Law states, its provisions must be interpreted from now on in accordance with its aims, the National Avowal it contains and the achievements of our historical constitution.

*The question may arise as to whether, in addition to the symbolic significance of the current 800th anniversary celebration and beyond the role of Golden Bull in legal history; we need to talk about this ancient document today, in 2022. **What connects today's constitutional order with the Golden Bull? Is there or can there be any connection at all between an old ordinance and a modern constitution?***

The answer lies in the evidence that our constitutional system today makes it possible to interpret our own constitutional identity from the aforementioned historical perspective. It creates a framework in which we can think about the specific Hungarian path of development, its characteristics and unique features. In this framework of interpretation we can clarify who we Hungarians are and what we want here in the Carpathian Basin, in Europe and in the world.

The basis of Hungarian thinking is that only we can organize ourselves, only we can represent the interests of our community and only we can enforce these interests. This perspective has been present continuously in our political, strategic and constitutional thinking since the foundation of the Hungarian state. Our struggle for freedom can be traced back to this. It is this mindset, which boldly resists power and seeks to enforce the interests of the community as well as individuals, that accompanies the Golden Bull, the Tripartitum, the April Laws and the entire development of Hungarian public law. The achievements of different eras were built on this without changing the essence – regaining and preserving our freedom, protecting our sovereignty and national interests against external influences, and thus becoming an integral part of our constitutional identity.

Allow me to quote a statement of the Constitutional Court in its ruling of last December. "Taking into account Hungary's historical struggles and the effort to preserve the country's sovereign decision-making powers is itself part of the country's national identity and – through constitutional recognition – its constitutional identity."

Allow me to quote a statement of the Constitutional Court in its ruling of last December.

"Taking into account Hungary's historical struggles and the effort to preserve the country's sovereign decision-making powers is itself part of the country's national identity and – through constitutional recognition – its constitutional identity."

*Looking back from the perspective of 800 years, we can say that the values with which we Hungarians can think about our own destiny and mission in the 21st century have crystallized. Nation, sovereignty; Christian freedom and the stand taken for them – even if we have to face conflicts – these, the main values that determine our identity, are the ones that have ensured the survival and prosperity of Hungarians over the centuries. The essence of our national identity is the conviction that what our fathers, grandfathers and great-grandfathers considered to be true, we accept. **And if we trust in the wisdom of our ancestors, we will have the knowledge of many generations in order to find the best solutions to the challenges of any age and for the prosperity of our country.***

Ladies and Gentlemen, there have been many undeniably disappointing moments throughout our history. It was at such times that we found that others wanted to tell us who we were and what we wanted, how to live and what to think about the world. And our struggles for our own self-determination have led to events that still affect us today. Such are Nándorfehérvár, Mohács and Hungary's Struggle for Freedom in 1848 and again in 1956.

However, the tireless endurance of the Hungarian people has always stood the test of the centuries. And these deep, historical experiences have developed a unique perspective and ability in us. Thus we will sooner perceive the processes taking place in the world; and we will feel in our guts and recognize the real consequences of all this for our country.

Hence, with these Hungarian perspectives, we can see today that the 21st century will be a century of civilizational struggles, and in this struggle a tired Europe will be forced into a defensive position.

We Hungarians can see that in the spiritual struggle that is taking place today, the ideas that are becoming fashionable aim to undermine and permanently bury the millennial foundations of Europe.

We Hungarians know that the utopias which proclaim a beautiful new world, from multiculturalism to the abolition of borders, to the encouragement of immigration, all the way to gender propaganda are threats to the continent's culture and future. Thus what is at stake in this ideological struggle is also whether Europe will be able to recognize the dangers that lie ahead, as today's European elite – in an ironic way – is preparing to abandon the very civilizational achievements and values that stem from the Golden Bull and Magna Charta, and derive from similar historical documents. That is why we Hungarians have to arrange for the protection of the continent today; as so many times in our history; where Hungarian thinking can help to preserve Europe's identity, independence and autonomy. For us Hungarians, this is now our task and our responsibility in the context of world politics.

Ladies and Gentlemen, I believe the aforementioned thoughts duly outline which tasks our historic achievement put in writing 800 years ago are still relevant for present-day Hungarians. This is the context in which the significance of the Golden Bull to this day still makes sense. As a closing remark, allow me quote the words of Mihály Vörösmarty:

"Respect the past in the present and maintain it for the future."

Thank you for your attention.

AZ
ARANYBULLA
TÖRTÉNELMI FORRÁSOKBÓL

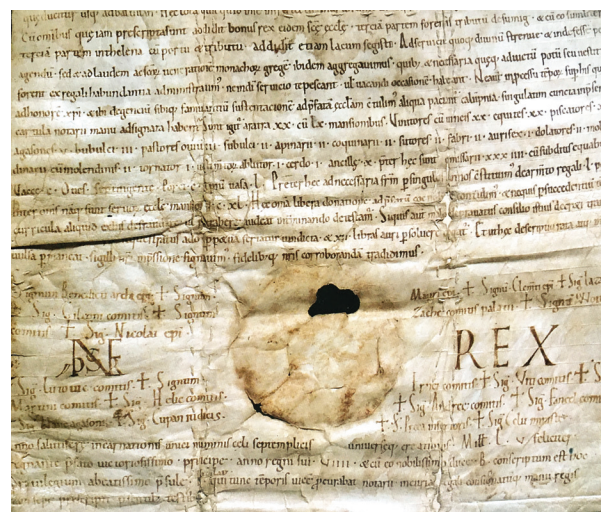
THE
GOLDEN BULL
UPON HISTORICAL SOURCES

Privilegiumok, bullák, királyi pecsétek

Mint a magyarság évszázadainak tükréi

Magyarország 2011-ben hatályba lépett Alaptörvénye, a történeti alkotmány közel ezer éves hagyományát újra az alkotmányos rendszer részévé tette, egyfajta értelmezési keretté emelve azt. Nem pusztán a jogfolytonosság az oka, hogy történeti alkotmányunk vívmányaival napjainkban is foglalkozunk. Maga az Alkotmánybíróság is szoros összefüggésbe hozta az alkotmányos önazonosság kérdését a történeti alkotmány vívmányaival. A magyar állam jelen identitása valamint a történelmi vívmányok pontos értelmezése és tisztelete, szorosan összefüggő kérdések.

Magyarországon a kezdetektől fogva íratlan szokásjog szabályozta a jogéletet. Az államalapítással és a kereszténység felvételével együtt járó új szabályokat azonban –, mint például Szent István törvényeit, amelyekről később lesz szó –, írásba kellett foglalni. Az írásbeliségről érdemes megemlíteni, hogy a középkorban külön ismeret, tudomány, művészet (*ars*) volt. A szónoklattan helyét vette át a pontos szabályokhoz igazodó fogalmazás (*ars dictaminis*), és levélírás (*ars epistolandi*). A közkézen forgó levélgyűjtemények (*epistolariumok*) és az általánosan használt levélminták (*formulariumok*) mellett a 12. századtól a levélírás mestersege (*ars dictandi*) emelkedett stílusú, önálló műfajjá vált. A levelek (és az irodalmi művek elején megjelenő ajánlólevelek) szerkezetüket és megfogalmazásukat tekintve is szoros kapcsolatban állnak az oklevelekkel. Ilyen hazai példánk a **Tihanyi Apátság Alapítólevele** 1055-ből. Szent István király halála után tizenhét évvel, I. András¹ magyar király bencés apátságot alapított Tihanyban. A latin szövegbe ágyazódó magyar szavakkal ez az első, eredetiben ránk maradt oklevél, amely egyben szórvány nyelvemlékünk is.

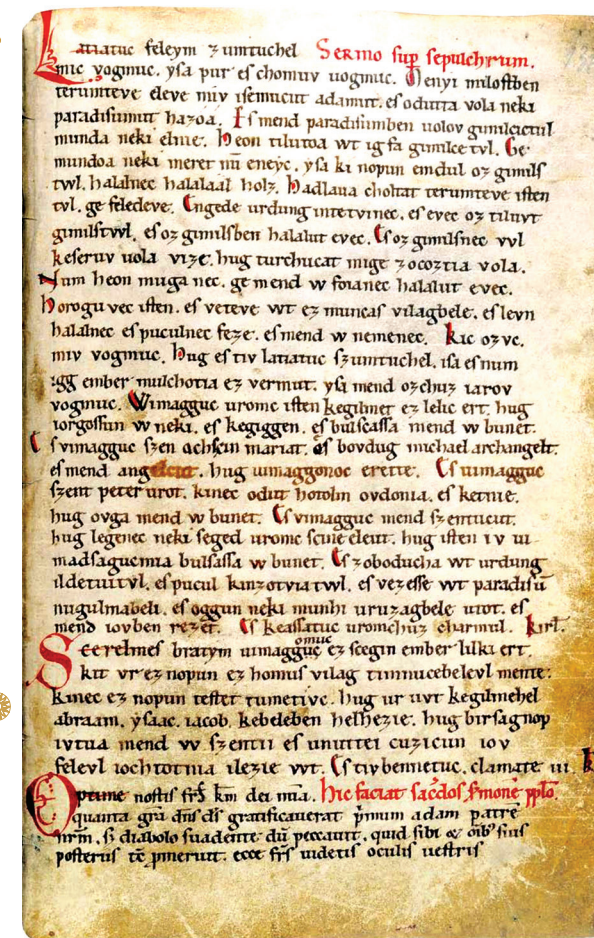
- A Tihanyi Apátság Alapítólevele 1055-ből, részlet, subscriptio és a pecsét nyoma

Mivel az írásbeliség nyelve latin volt, ezért csak néhány magyar nyelvű szövegemlékünk maradt fenn az Árpád-, és Anjou-korból. Az első a **Halotti Beszéd és**

Könyörgés, mely latin betűkkel, ún. *karoling minusculákkal* íródott, de nyelvezete magyar. Keletkezése 1192–1195 közé tehető. Az első fennmaradt magyar nyelvű, és régi magyar írással íródott versünk az **Ómagyar Mária-siralom** (amely Gottfried, a párizsi Szent Viktor Ágostonos kanonokrendi apát *Planctus ante nescia* kezdetű, 12. századi latin versének átköltése). Következő szövegemlékünk a középkori magyar nyelvű prédikációtörténet darabja, a **Gyulafehérvári sorok**, vagy *Gyulafehérvári Glosszák* néven maradt fenn, szerzője ismeretlen ferences szerzetes, aki 1320 táján élt. Fontos nyelvemlékünk a **Königsbergi Töredék**, mely 9 sornyi magyar nyelvű szöveget tartalmaz a 14. századból.

A középkori magyar történelemben jelentős szerepet játszottak a latin nyelven írásba foglalt **kiváltságlevelek**, **okleveleket**, mint az uralkodói, egyházi, vagy világi akarat kifejeződései. Külön jelentőségük volt az okiratokra kerülő **pecséteknek**, amelyek a hitelességet biztosították és egyben bizonyították – a hamisítványokkal szemben.

- Halotti Beszéd és Könyörgés 1192–1195

A társadalom döntő többsége írástudatlan volt. Az okiratok betűrajzolatai, feliratai a népnek nem sokat jelentettek, ám a pecsét ábrázolása szemükben is hitelessé tette az iratot. Hasonló volt a helyzet a törvények kihirdetésével, – nemcsak a magyar, de például a cseh, lengyel, német jogi kultúrában is. Már a törvények eljuttatása sem volt egyszerű feladat a különböző városokba.

¹ I. András (más változatban Endre; 1015–1060) Magyarország király volt 1046 és 1060 között. 1046-ban visszatért száműzetéséből és megdöntötte Péter király uralmát. Még abban az évben megkoronázták. Uralkodása során megerősítette a kereszténységet és sikeresen lépett fel a Német-római Birodalom támadásai ellen.

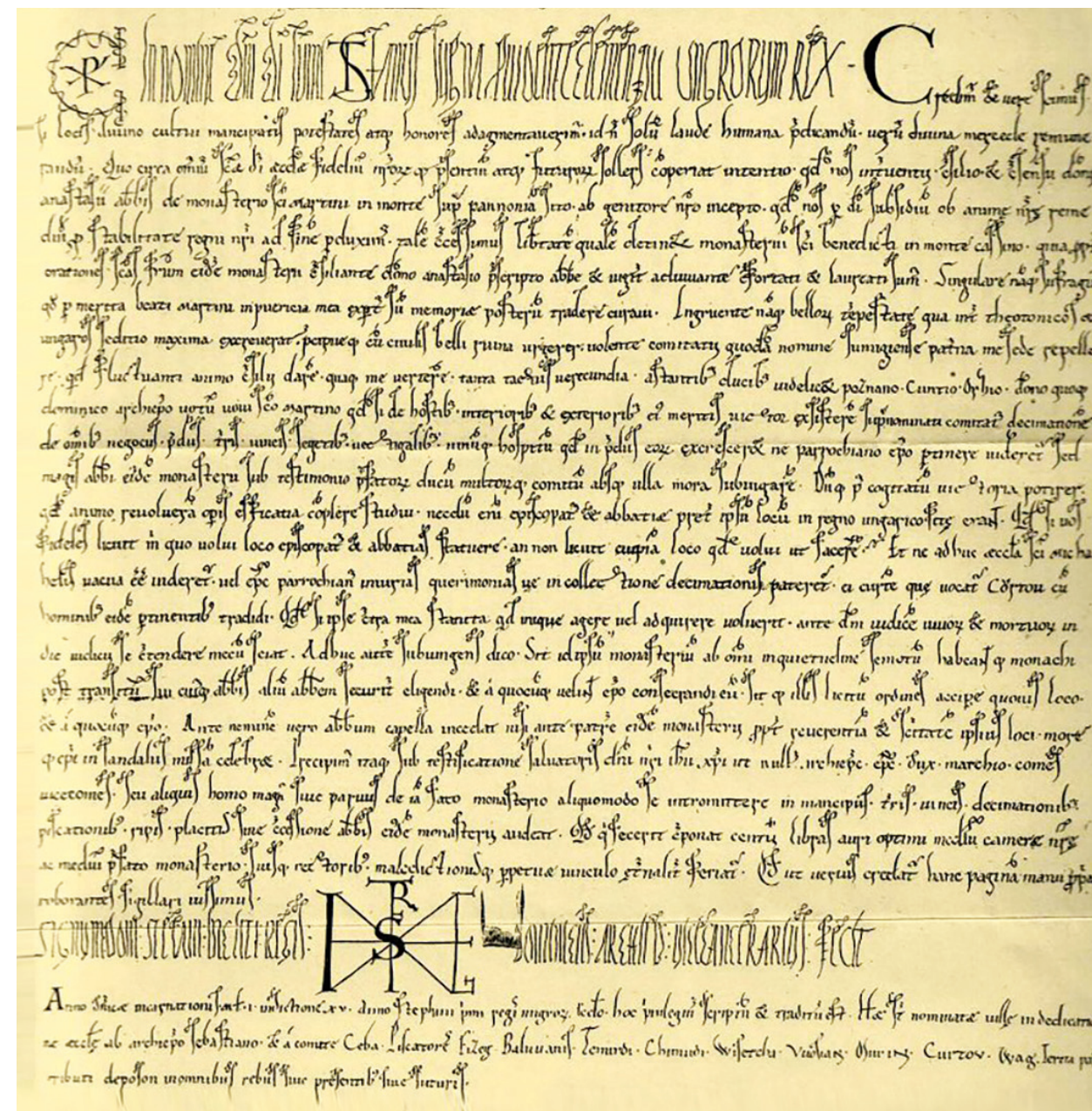
A privilégium szó továbbibb régies, mára elavult jelentése a szabadsalom, illetve hatósági engedély bizonyos foglalkozások, tevékenységek folytatására, mint

például az italmérési jog. Gazdasági értelemben a privilégium ma is használatos, amikor a privilegizált kizárhat másokat bizonyos üzleti lehetőségekből. Átvitt értelemben is fennmaradt: „A Halál nem néz kort, erőt, nagyságot: senkinek sincs privilégiuma.” (Babits Mihály: Halálfiái)

Bullák A bullák főleg a középkorban, ünnepélyes alkalmakkor kiadott, **függőpecséttel hitelesített**, császári, királyi és pápai **oklevelek voltak**. A viaszpecsételnél tartósabb, ám drágább fémpecséttel csak fontos okleveleket láttak el. Először az i. sz. 6. századtól a Római Birodalomban használtak ólom-, ezüst- és aranypecsétet. Az aranypecsét nyugat-európai használata I. Nagy Károly frank császárnak (768–814) a bizánci udvarral való rivalizálása okán terjedt el. Őt követően a Német-római császárok legfontosabb okleveleiket szintén aranypecséttel erősítették meg. Tágabb értelemben ezek is aranybullák voltak.

Ezüst- és bronzbullák ritkán fordultak elő. A *bull*a szó eredeti, latin jelentése „*buborék*”. Az ókori rómaiaknál – valószínűleg etruszk hatásra –, kerek, vagy szív alakú talizmán tartalmazó tokot jelölt, amelyet a szabadnak született gyermekek hordtak a nyakukban. A gazdagok aranyból, a szegények bőrből. A fiúk a férfitóga felvételekor, a leányok férjhezmenetelkor vették le, és ajánlották fel az isteneknek. A szónak van orvosi jelentése is, ám szempontunkból fontosabb az egyházi; a bulla, a pápai ügyiratok ünnepélyes formája volt, amelyet pergamenre írtak és szövege a pápa (szám nélküli) nevével kezdődött. A legünnepélyesebb a *consistorialis bulla*, amelyet a legfontosabb ügyekben a bíborosi konzisztórium fogalmazott meg. A kevésbé ünnepélyes, az ólompecsétes *bull*a *simpliciter sub plumbo*, és a legegyszerűbb a piros pecsétes *bull*a *sub sigillo rubeo* volt.

Oklevélírás Magyarországon az oklevelek kiadása Szent István királyig vezethető vissza. Ezek nyugati mintára, latin nyelven íródtak és hitelességüket természetesen pecsét biztosította. Az első ismert hazai oklevél, a **pannonhalmi alapító oklevél**, (vagy kiváltságlevél) amely 1001-ben íródott latin nyelven. Az oklevél eredetije nem maradt ránk.

• Pannonhalmi alapító oklevél, 1001

Azokat a kiváltságokat foglalták benne írásba, amelyeket az alapító Géza fejedelem fia, Szent István király adott a Pannónia hegyén lévő Szent Márton monostornak (mai Pannonhalmi Bencés Főapátság). Az oklevél történeti viták tárgyát képezi, mivel pecsétje Kálmán királytól⁴ származik.

A középkori oklevelek formailag meghatározottak, ám tartalmuk szerint többfélék lehetnek; például alapító oklevél, adománylevél, ítéletlevél, adásvételi

szerződés, gazdasági összeírás, stb. Művészi kvalitásokat a királyi oklevelek mutatnak. Az oklevelek egységes formája és szerkezete III. Béla idején (akiről külön fejezetben lesz szó) szilárdult meg; két nevezetes kancellárjának, a Párizsban tanult Adorján budai prépostnak (1185–1186) és Katapán egri püspöknek (1192–1198) köszönhetően.

Az okleveleken nemcsak az írásbeliség, de a művészi fogalmazás és stílus fejlődése is nyomon követhető. Amikor valamit írásba foglaltak, azzal az örökérvényűséget kívánták szolgálni, a mulandóságot legyőzni és az arra érdemes tetteket megőrizni.

A világ legrégebbi okleveleinek hordozóanyaga papirusz, amelyet az ókortól a 10. század elejéig használtak; mindaddig, amíg az arab hódítások következtében megszűnt az egyiptomi papirusz szállítása Európába. Ekkor a pergamen (a juh-, kecske-, vagy borjúbőrből készült hártya) vette át a helyét. A kínaiak által feltalált papír, arab közvetítéssel jutott el Európába, és csak a 12-13. század fordulójától terjedt el. Magyarországon a 14. század elejétől kezdték el használni.

Az oklevél középkori elnevezései: *litterae* – betűk halmaza, vagy *charta* – ami az irat anyagára, a pergamenre utal, (Magyarországon hártyának nevezték); *membrana* – lemez, szintén a pergamenre vonatkozik; és *bullā* – fémpecsétellátott.

A középkori oklevelek formátuma fekvő, vagy álló téglalap, amelynek mérete a szöveg terjedelmétől függött. Szimbólumok, díszítőelemek (pl. iniciálék) és kancellária jegyzetek jellemezték.

A *privilegium* díszes, ünnepélyes alakban örökérvényű, – sokszor közel állt a kódex-íráshoz –, a *patensek* (uralkodói nyílt parancsok, rendeletek), és a zárt oklevelek egyszerűbbek és rövidebbek voltak, átmeneti jellegű intézkedéseket tartalmaztak.

Az oklevél általában három fő részből állt: a bevezetésből (*protocollum*), tárgyalásból, (*contextus*) és befejezésből (*eschatocollum*), amelyek további részekre tagolódnak.

Bevezetés (*protocollum*). Az oklevél kezdete a fohász (*invocatio*), amelyben a szerző Istent, Jézust, vagy a Szentháromságot hívja segítségül. Gyakran, az oklevél kezdő sorainál Jézus Krisztus nevét jelképező C betű (*chrismon*), vagy görög monogramja XP (*christogramma*), latinul *Monogramma Christi(a)* betűkombinációból képzett rajzolat, valamint a kereszt látható. De lehet szöveges: *In nomine Domini!* (Az Úr nevében!) Ezt követi a kibocsátó megnevezése, rangjának címeinek felsorolása (*intitulatio*); a címzés (*inscriptio*, vagy *adresse*), akikhez az oklevél szól, és az üdvözlés (*salutatio*), az oklevél olvasójának az üdvözlése.

Tárgyalás (*contextus*). A középső rész, további részekre oszlik.

Bekezdés (*arenga*) lényege az írásba foglalás, illetve az oklevélben szereplő jogi tény elvi megalapozása. A 13. század második felében gyakran a király kötelességeit hangsúlyozták, hivatkozva az utolsó ítéletre, amikor a királynak is számot kell majd adnia tetteiről. Lásd majd II. András *Aranybullája*.

A közzététel (*promulgatio*, vagy *notificatio*) akinek a tudomására kívánják hozni az oklevél tartalmát.

„*Ad universorum notitiam volumus prevenire...*”

– kívánjuk, hogy mindenki tudomására jusson. Az **elbeszélés** (*narratio*) az előzményeket, körülményeket, tényeket foglalja össze; például a királyi adományleveleknél azon eredményeket, amelyek a királyi jutalmazást kiváltották.

A **rendelkezés** (*dispositio*) az oklevél lényege, rögzíti a jogi tény, amiért létrejött, amit tanúsít (pl. adományozás).

Záradékok (*clausulae*), amelyek az oklevélben szereplő rendelkezések megtartására szólítanak fel. Mint látni fogjuk az *Aranybullá* esetében, a záradék rendkívül komoly jelentőségű, sokszor évszázadokra is kiható. Mondanivalóját tekintve a záradék több fajta is lehet, például szavatossági járulék (*clausula evictionis*), büntetés (*sanctio*), megfogalmazza az oklevél be nem tartásának következményeit, és megerősítés (*corroboratio*), ami a hitelesítés eszközéről, módjáról tájékoztat.

Befejezés (*eschatocollum*). Az oklevél befejezése az aláírás (*subscriptio*), aláíró lehet az oklevelet kiadó személy, tanuk, az oklevél kiállításában részt vevő kancelláriai személyek. Gyakran az „aláírás” az uralkodó nevéből képzett, egyetlen betűvé olvasztott monogramma, amelybe a korai időkben az uralkodó saját kezűleg egy vonalat húzott (*monogramma firmatum*).

⁴ (Könyves) Kálmán király (1074–1116) 1095-től magyar király, 1102-től horvát király, 1106-tól haláláig Dalmácia királya. Apja I. Géza király, anyja Zsófia királyné a belga-limburgi Arnulf herceg leánya. Első felesége Hauteville-i Felícia szicíliai grófnő, második felesége Rurik Eufémia kijevi hercegnő volt. Halála után fia, II. István követte a trónon.

Rövid életű volt a III. Henrik császártól (1039–1056) V. Henrikig (1106–1125) használt, stilizált MPR betűkből alkotott rajzolat, amelyek jelentése: saját kezűleg (*manu propria*). Az oklevélkiadásért felelős udvari tisztviselő stilizált 'ss' betűkkel jelölte az ellenőrzés megtörténtét, amelyek jelentése, aláírtam (*subscripsi*). Különleges, az ünnepélyes pápai oklevelek alján található monogramma, ami nem a pápa neve, hanem a „*bene valete*” – éljetekek boldogan betűiből áll. Szintén ezek jellemzője a *rota*, két koncentrikus kör között a pápa jelmondata, a kereszttel négyfelé osztott belső kör közepén pedig az apostolfejedelmek: Szent Péter és Pál, valamint a pápa neve látható.

A keltezésnél (*datatio*), pápai mintára a 13. század elejétől állandósul az uralkodói év (*annus regni*) meghatározása is. Kizárólag az egyházi ünnepek szerint jelölték a keltezt, de van példa arra is, hogy csak az évet jelezték. Az évszámot a 13. században félig római számokkal, félig szavakkal fejezték ki. A keltezés kétféle időpontot is tartalmazhat, az egyik arra utal, hogy mikor történtek az oklevélben foglaltak (*actum*), a másik az oklevéladás időpontja (*datum*). Mivel az oklevél kelte minden esetben a jog érvényesítésének kezdete, ezért a keltezés többnyire nem az oklevél létrejöttének időpontját jelzi.

A keltezéshez kapcsolódik az úgynevezett méltóságsor (*series dignitatum*), vagy tanúsor, amelyet a 12. századtól kezdve az oklevelek hamisításának elkerülése érdekében vezettek be.

A középkori oklevél befejezése a záró főhász (*apprecatio*), amely többnyire egy szóból áll: *Amen!* (Úgy legyen!), vagy *Felicitet!* (Legyen sikeres!)

Szent István király korából (1001–1038) tíz oklevél, III. Béla (1172–1196) koráig 200, Mohácsi csatáig (1526) több ezer oklevél maradt fenn. Az oklevél

fennmaradási formáját tekintve lehet eredeti, (*originale, autographum, par*) vagy másolat (*copia*), illetve fogalmazvány (*minuta, conceptus*). A középkori oklevéltan, irattan, a dekrétumok, charták, oklevelek tudománya, a diplomatica, amely a források értelmezését is segíti. A görög „kettős” (*diploos*) szóból származik, jelentése nem azonos a diplomáciával. Az antikvitásban a diploma szó olyan hivatalos iratot jelentett, amely két összefűzött táblára íródott. A szűkebb értelemben vett oklevélen kívül a középkorban még számtalan iratfajta létezett (*missiles, conscriptiones, acta, urbana stb.*) Az oklevelek jogi és történeti értelmezésben is különböznek az okiratoktól.

Pecsétek A pecsétek (*sigillum*) szerepe és fontossága meghatározó volt a középkorban. Magyarországon az első fennmaradt, eredeti királyi pecsét Velencei (*Orseolo*) Péter⁵ magyar király ólombullája, amelyet Salamon magyar király⁶ ólombullája követett, szintén a 11. században. Írott forrásaink szerint az első magyar uralkodó, aki aranypecsétet használt II. Géza király⁷ volt (1141–1162). Egy arab kereskedő-utazó Abu Hamid al-Garnátnak⁸ az ország elhagyását engedélyező királyi ajánlólevelet (1153) arany pecséttel erősítette meg.

A pecsétek alakjukat és méretüket tekintve rendkívül változatosak voltak. Legtöbbször kör, ovális (*mandorla-mandula*) és pajzs alakot öltöttek, de egyéb formával is bőven lehet találkozni. A méretek is szélsőséges határok között mozogtak, a legkisebbek a gyűrűspecsétek, a legnagyobbak a viaszba nyomott pecsétek voltak (akár 10 cm felettiek is előfordultak). A középkorban a pecsétek mérete szoros összefüggésben volt a tulajdonos társadalmi hierarchiában elfoglalt helyével.

A pecsétek felerősítési módja szintén többféle, a kibocsátás céljától függően. A két legelterjedtebb: a rányomott és a függőpecsét, a többi ennek variációja. Viaszpecsét mindkét esetben alkalmazható volt, ám fémpecsétet csak függőpecsétként használtak.

A felerősítést úgy oldották meg, hogy az iratszegély alsó részét visszahajtották, (iratszegély, amit *plica* vagy *plicatura* néven jelöltek) ami elbírta a pecsét súlyát. Átfúrva, kilyukasztva a plicát, hártyszalagot, se-lyemszalagot, kendersodratot, vagy bőrszíjat fűztek át rajta, amelynek szabad végeit a megolvasztott viaszba helyezték. A megdermedő viasz közrefogta a felfüggesztő szalagot, és bele lehetett nyomni az egy- vagy kétoldalú pecsétképet. A pecsétnyomatokat ezután védőtokba helyezték, így gondoskodva annak tárolásáról, védelméről.

A 13. századtól – az írásbeliség súlyának növekedésével – kidolgozottabb, részletgazdagabb pecsétábrázolások tűnnek fel akár a képi megjelenés, akár a felirat tekintetében. A pecsétábrák gyakran merítenek a címertan (*heraldika*) motívumaiból. A felségpecséteken általában a koronás uralkodó ülő alakja látható, a fő hatalmi jelvényekkel. Idővel a részletek kidolgozottabbá váltak és a vésetben titkos, apró azonosító jelek, mint csillagok, hold, nap képe is elhelyezésre került, a hamisítások megnehezítése érdekében. Az írások és a sűrűn előforduló rövidítések miatt, az ókori felirat-tan (*epigráfia*) megoldásaival rokonítják a pecsétfeliratokat. A 14. századig a pecséteket jellemzően a latin, két vonal közé írott nagybetűvel (*maiuscula*) írdták, ezután jelentek meg a szintén két vonal közé írott, latin kisbetűk (*minusculák*).

⁵ Velencei vagy Orseolo Péter 1038–1041 és 1044–1046 között volt Magyarország királya. Miután I. István fia, Imre herceg 1031-ben elhunyt, a király nővére fiát, Pétert tette meg örökösévé. Belharcokkal teli, dicstelen uralkodása alatt Magyarország formailag a Német-római Birodalom hűbéresévé vált, ami megalapozta a császárok későbbi igényeit.

⁶ Salamon Árpád-házi magyar király I. András fia volt, akit még apja életében ifjabb királlyal koronáztak Székesfehérváron. 1063–1074 között uralkodott. Korábbi jó viszonya unokatestvéreivel, I. Béla fiaival (Géza és László) megromlott, Géza legyőzte őt 1074-ben a mogyoródi csatában, és I. (Magnus) Géza néven követte Salamont a trónon.

⁷ II. Géza (1130–1162) II. (Vak) Béla király legidősebb fia, 1141–1162 között Magyarország királya. Bár 32 esztendősen meghalt, kiterjedt külpolitikájával, sikeres hadjárataival /folytatás a túloldalon/

• I. (Nagy) Lajos magyar király lovagi torna öltözete Grand Armorial équestre de la Toison d'or ábrázolása (1429–1461)

Léteztek portré-pecsétek is, de ezek még az egyedi vonásokat nélkülözték. Így előfordult, hogy uralkodóváltás esetén csak a nevet változtatták meg a feliratban, a kép ugyanaz maradt. Az „élethű” ábrázolásra való törekvés abban merült ki, hogy hosszsan uralkodó királyok esetében (mint például Zsigmond király pecsétjein), az idő

• Manesse (Herzog) von Anhalt Kódex, Heidelberg (1305–1315)

múlását szakállal érzékeltették. A lovaspecsétek használata, (lovon ülő figura, teljes páncélzatban, mint például a képen I. Lajos király⁹) Magyarországon a 13. századi előzmények után, a 14. században váltak népszerűvé a világi méltóságok körében, az akkor divatos lovagi eszme hatására.

⁷ és jelentős egyházi tevékenységével megerősítette hazánk befolyását Európában. Halála után fiai folytatták sikereit és uralkodását. Idősebbik fia III. István, később második fia, III. (Nagy) Béla néven került trónra. Az ő fia Imre herceg és az Aranybullát kiadó II. András.

⁸ Abu Hámid Muhammad ibn Abd ar-Rahím al-Garnáti I-Andaluszi (1080–1170) Granada városából származó utazó, aki bejárta az arab világot és Kelet-Európát, 1150-től három évig Magyarországon élt, útleírása fontos történeti forrás.

⁹ I. (Nagy) Lajos (1326–1382) Capeting-Anjou-házi uralkodó Magyarország, Horvátország és 1342-től Lengyelország királya. I. Károly és Lőkietek Erzsébet királyné harmadik fia.

Az egyházi-pecsétek képei jellemzően vallási motívumokból, szimbólumokból, ikonográfiai tartalmakból építkeztek. A városi-pecsétek sematikus városképi elemeket, épületeket ábrázoltak. Minden esetben cél volt, hogy nehezen utánozható, hamisítható pecsétképek legyenek. A pecséteket időnként megújították, például, ha elvesztek, vagy ellopták őket. Amikor hamisításra derült fény, a pecsétet megsemmisítették. Esetenként az uralkodói cím bővülése indokolta új pecsét készítését (például Zsigmondnál, aki uralkodását magyar királyként kezdte, majd német-római király, később cseh király, utolsó néhány évében német-római császár lett).

A pecsét, elsődlegesen a pecsétnyomót jelenti, ami általában fémről, vésési technikával előállított negatív forma (*matrica*, *typarium*). A *typarium* anyaga a Karoling-kortól lehetett fémkeretbe foglalt ékkő, drágakő (*gemma*) is. A magyar királyok pecséthasználatának egyik legkorábbi dokumentuma, a veszprémi püspökség 1009-ben kibocsátott alapítólevele¹⁰, ami Szent István király gyűrűpecsétjét említi.

Mivel a hamisítókkal sok probléma volt, ezért a *typarium*ot szigorú rendszabályokkal őriztették. Az uralkodói *typarium*okat a visszaélések elkerülése érdekében annak halálával megsemmisítették.

A pecsétek vésése hosszas folyamat, komoly gyakorlatot igénylő feladat volt. Theophilus Presbyter már a 12. században az ötvös munkaköréhez sorolta a pecsétvést a *Schedula diversarum artium*¹¹ című kézikönyvében. A hazai céhszabályok szerint is az ötvösséggel karöltve járt a pecsét- és „kép-metszés”. A késő középkorban a pecsétvést már művészetnek tekintették, amelynek elsajátítása az ötvöscéhek szabályzataiban a szaktudás elismerésének feltételévé vált. Forrásadatok tanúsága szerint a 14. században erre szakosodott művesek készítették a pecséteket.

• Középkori mesterségek: aranyműves ötvös 1431-ből (Mendel Tizenkét Testvér Alapítvány házkönyve, Nürnberg)

Speciális megnevezéseik (*incisor sigillorum*, *gravator sigillorum*, *sculptor sigillorum*, *sigillifaber*) arról tanúskodnak, hogy a mestereket elsősorban az általuk készített pecsétek alapján különböztették meg a többi ötvöstől. Fennmaradt egy okirat, melyben V. István¹² királyunk 1270-ben, trónra lépése évében, kiemelkedően magas honoráriumot, 60 hold földet juttatott egy Máté nevű ötvösnek.

A pecsétek fontos történelmi forrásaink a középkori magyar királyi emlékek között. Az Árpádok háromszáz éves uralkodásából közel negyven, figurális ábrázolást is hordozó királyi és királynői pecsétet ismerünk, ami azért is jelentős, mert egyéb figurális művészi ábrázolás kevés maradt fenn ebből a korszakból.

A középkorban, a pecsétek virágkorában, az uralkodói pecsétek hosszú időn át megőrizték ikonográfiai jellemzőiket. A király trónon ül, palástja gazdagon hajtogatott, fején korona, kezében országalma és jogar. II. Géza német-római mintára bevezette a király szembenéző félalakját ábrázoló pecsétképet. III. Béla ezen annyit módosított, hogy saját pecsétjére rávésetett egy francia tróntípust. Az első, valóságban is fennmaradt királyi aranypecsét is az övé, az oklevélről leszakadva őrződött meg. Imre király¹³, III. Béla fia és egyben utódja, szakított apja konzervatívabb világával.

A viaszpecséteknek is reformátora lett, az aranybulla módosításában pedig még tovább ment. Francia mintára, finom rajzolatú, művészi kivitelű pecsétábrát használt, mindkét oldalán képet alkalmazva. Megváltoztatta az előlap tróntípusát, pompás trónus építményt használva, a hátlapra pedig a királyi ház családi címerét vésette, a korábban szokásos felirat helyett. Ezzel elsőként alkalmazott magyar királyi címerképet, meghatározva a 13. századi aranypecsétek alakját. A századból több aranypecsét is fennmaradt, amelyek közül kétségtelenül a leghíresebb II. András *Aranybullája*, ezt követi IV. Béla király aranypecsétje.

II. András pecsétjei

II. András három fajta pecsétet használt: nagy viaszpecsétet, (amelyből három forma is létezett) két viasz kettőspecsétet és egy aranybullát. Harmincéves uralkodásából ezt a hat pecsétjét ismerjük, valamint a töredékként ránk maradt, hercegi lovaspecsétjét. Ezek a 13. század első harmadának fontos történelmi lenyomatai. Némelyiket egyidejűleg is használta; például az aranypecsétet, a második és harmadik nagypecsétet. 1213-tól új pecsétípust vezetett be, a függő viasz kettőspecsétet, egyik oldalán a király képével, másik oldalán a királyi címerrel. Először két nevezetes pannonhalmi oklevélen fordulnak elő.

¹² V. István (1239–1272), IV. Béla király és Laszkarisz Mária királyné elsőszülött fia, 1270-től haláláig egész Magyarország (*totius Hungariae*) királya. A hazai történetírásban alakja ellentmondásosan jelenik meg, egyrészt hálátlan, erőszakos és hatalomvágyó fiúként, másrészt vitéz katona, kiváló hadvezér és tehetséges uralkodóként.

¹³ Imre (Székesfehérvár 1174 – Esztergom 1204) III. Béla király és Châtillon Anna királyné, antiokheiai hercegnő elsőszülött fia, II. András testvére. Még apja életében, 1182-ben királlyá koronázták. A trónt apja halála után foglalta el és lett 1196-tól Magyarország királya, 1201-től haláláig szerb király.

Az egyikben Szent István 1001-ben kiadott kiváltságlevelét írja át II. András, a másikban Szent László¹⁴ keltezés nélküli oklevelét, amelyben a monostor javait íratta össze. II. András ezt az új pecsétfajtát egyszerűbb, tartalmilag és formailag kevésbé ünnepélyes, rövidebb szerkezetű okleveleknél alkalmazta. A második viasz kettőspecsétből ép példány nem maradt fenn. Az új pecsét bevezetése összefügg egy új oklevélfaj megteremtésével is. Később már egyetlen királyi nagypecsét sem készült egyoldalú pecsétnyomóval, a nagy cipőpecséteket végleg felváltotta a címeres hátoldalú kettőspecsét.

II. András első nagypecsétje (1205–1213) az Imre által megkezdett tartalmi utat követi – tróntípus, családi címer –, a körirat belső sorában megfogalmazott legitimitás formula, szintén Imre király aranybullájának előoldali feliratát ismétli.

Am az általa bevezetett módosítások, elemeiben és rajzolatában is kortársának, IV. Ottó Német-római császár nagypecsétjének és aranypecsétjének a hatását mutatják. A trón padszerű, a királykép nem ér többé a pecsét széléig, hanem a körirat belső körében marad, a király jobb kezében liliomos jogart, baljában országalmát tart kereszttel. II. András második nagypecsétjén (1216 előtt–1229) nyitott koroná-

jának jobb oldalán megjelenik a nap, bal oldalán egy fektetett félhold csillaggal. Ezek a motívumok később az *Aranybullán* is visszatérnek.

• IV. Ottó Német-római császár pecsétje 1209–1218 között /balra/
• IV. Ottó pecsétjének rekonstrukciója /jobbra/

Az 1224. utáni évekből ránk maradt eredeti oklevelek közül azokról, amelyeken II. András második nagypecsétjének kellett függenie, leszakadt a pecsét. Újabb pecsétváltoztatásról 1229-ből értesülünk, ez pedig a cipő alakú, **harmadik nagypecsét** (1229–1235) a király képmásával. A király trónuson ül, amelyet két oszlop tart, tetején díszes párna, alatta íves zsámoly. A körirat három sorból áll, amelynek két középső sorát megszakítja a király feje és a zsámoly. A király nyitott, liliomos koronát visel, részletesen kidolgozott arcát, hullámos haj keretezi. Karjait zsinórral összekapcsolt köpeny fedi, ami elől átlós redőkben fektetve takarja a lábait.

II. András király által használt pecsétek harmadik fajtája, az **aranypecsét** (1217–1235). A pecsétnek ez a legünnepélyesebb fajtája, amit ritkán alkalmaz-

tak, az érte fizetendő magas taksa, magasra szabott ár miatt. II. András ránk maradt okleveleinek szövegeiből valószínűsíthető, hogy tizenkétszer alkalmazott és az 1210-es években már használt aranypecsétet. Az első oklevél, amit bizonyításként aranypecséttel látott el 1217-ből való, amelynek a tartalma átiratban

• Felső sor: előoldalak, alsó sor: hátoldalak: III. Béla király aranypecsétje (1188? 1193?); Imre király aranypecsétje (1202?); II. András király aranypecsétje (1217 előtt–1235); IV. Béla király aranypecsétje (1237 előtt–1270)

¹⁴ I. László vagy Szent László (Lengyel Királyság 1040 körül–1095 Nyitra) 1077-től magyar király, 1091-től haláláig horvát király. I. Béla király és Richeza királyné másodszülött fia. Nevéhez fűződik a magántulajdon védelmének megszilárdítása, Horvátország elfoglalása (1091) és az első magyar szentek avatása. Őt magát is szentté avatták 1192-ben, és kivételes fizikuma miatt nevezték az „Isten atléájának” is.

maradt ránk (1266-ban *Aliottus* császári közjegyző másolatot készített róla és a pecsétet is részletesen leírta). II. András uralkodásának második évtizedétől az ellenőrzőpecsétnek a király és a trónörökös hatalommegosztását demonstráló új változata jelent meg. Az 1214-ben ifjabb királylyá koronázott Béla herceg társuralkodói felségpecsétet vésetett, amelyben addig szokatlan módon: „*Isten kegyelméből és atyja akaratából*” lett királynak (*voluntate sui patris rex*) nevezi magát. Egy kisebb méretű, sisakos profilképet ábrázoló, feliratos pecsétnyomót használt, amellyel apja nagypecsétjét ellenpecsételte.

Az 1222-es Aranybulla eredetijét nem ismerjük. Bár a pápának¹⁵ is küldtek példányt, az idők során az összes elveszett. Szövege azonban sok forrásból fennmaradt, és létezik egy hitelesített másolat 1318-ból, ami az okirat legkorábbi előfordulásának tekinthető. Ez később egy családi adományból Esztergomba, a Prímási Levéltárba került, napjainkban is ott őrzik.

II. András Aranybullája kör alakú kettős aranypecsét. Kompozíciójának előlapján a trónon ülő király látható, a nap és a hold ábrázolása megegyezik a második nagypecsét képével. Elképzelhető, hogy mindkettőnek ugyanaz volt a készítője, használatba vételük ideje is megegyezik. A második nagypecsét és az aranypecsét gótikus alakábrázolásának kapcsolata a gótika szobrászatával nem véletlen. II. András második felesége 1215-től tizenhét éven át, a legfelső francia körökből, a Capeting-dinasztia Courtenay ágából származó Jolánta volt, ami bizonyára összefüggésbe hozható azzal, hogy az ötvösmunka arányai és ábrázolása a francia gótikus szobrászat emlékeihez állnak közel. Az uralkodó hosszú ruhát (*tunica*) és átlós elrendezésű palástot visel, amely (heraldikai) jobb karját takarja.

Fején nyitott korona, lábát íves zsámolyon tartja. Térdére helyezett jobb kezében lilomos végű jogart, mellére tett bal kezében országalmát tart, tetején kereszttel. Vállai felett jobbra a nap, balra a holdsarló, benne ötágú csillagot szimbolizáló díszítés.

A külső kör átmérője 67 mm, az előlap köriratának szövege: + • **ANDREAS • D(E)I • GRA(CIA) • VNG[AR]IE • DALM[ACIE] • CH[R]OAC(IE) • RAME • S[ER]VIE • GA[L]IC[IE] • LODOMERIE • Q[UE] • REX.**

Az Aranybulla hátlapjának címerpajzsza az Imre király aranypecsétjén bevezetett címerábrát alkalmazza, némi módosítással. A pecsétkép, kerekített sarkú, hétszer vágott, háromszögletű pajzs, a második, negyedik és hatodik mezőben két-két oroszlánnal. Új elem az egymással szembeforduló állatalkok szimmetrikus elrendezése, valamint az, hogy az oroszlánok miniatűr, szív alakú pajzsokat fognak közre. A nyolcadik mezőben egy balra lépő, jobbra néző, felcsapott farkú oroszlán van. A hátlap körirata: + **SIGILLVM • SECVNDI • ANDREE • TERRITII • BELE • REGIS • FILII.**

II. András uralkodásának zűrzavarai miatt, oklevelei között jóval több a hamisítvány, mint az utána következő uralkodók esetében. Tisztában volt vele, hogy nevében hamis okleveleket állítanak ki, ezért többször változtatott pecsétjein. Az első módosítás oka még az volt, hogy Gertrudis királyné halála után a királyi pecsétnyomó elveszett.

II. András új *typariumot* vésetett, hogy elejét vegye a csalásnak. A későbbi pecsétváltoztatások már a hamisítványok elszaporodása miatt történtek. II. András harmadik nagypecsétje köriratában hirdeti: „*Alia sigilla sunt falsa, istud sigillum est verum*”, „*Más pecsétek hamisak, ez a pecsét igaz*”.

¹⁵ III. Honorius 1216–1227 között volt a Római katolikus egyház 177. pápája. Tizenegy éves uralkodásának központi eszméje az ötödik keresztes hadjárat elindítása volt, amelyet még elődjétől örökölt a lateráni zsinat határozatának értelmében. Elődje III. Ince pápa 1198–1216 között a 176. pápa volt. A történetírók egyöntetűen őt tekintették a középkor leghatalmasabb pápájának, akinek pontifikátusa alatt a katolikus egyház hatalmának tetőpontján állt. Tizennyolc éves uralkodása átrajzolta a Pápai Állam határait, de a kontinens politikai térképét is.

Egyik 1235. évi oklevelében pedig kinyilvánítja a király; tudomására jutott pecsétjének meghamisítása, ezért a régít megsemmisítve, újat vésetett. II. András alatt csak külső jegyeiben egyezett meg a nagypecsét és az aranypecsét. IV. Béla¹⁶ idejében már a jogi funkciók tekintetében is összeolvadtak. Az ő nevéhez fűződik az első pajzsba foglalt kettőskereszt-jelvény, amely a 13. század

második felében is népszerű maradt és a töviskoszorú képével bővült. II. András unokája, III. András¹⁷ (1265–1301) sokra hivatott király volt, aki reformjaival lefektette a 14. századi aranykorhoz vezető rendi társadalom közjogi alapjait. Az „*Árpád-ház utolsó aranyágacsájának*” halálával azonban a pecsétek töviskoszorúval átfont kettőskereszt-ábrázolásnak is vége szakadt.

Pecsétképek királyábrázolása és a gótikus szobrászat kapcsolata

Felső sor, balról jobbra: II. András első nagy viaszpecsétje (1205-1213); II. András második nagy viaszpecsétje (1216 előtt-1229); II. András harmadik nagy viaszpecsétje (1229-1235); III. András viasz kettőspecsétje (1290-1301).

Alsó sor, balról jobbra: II. András első kettőspecsétje (1205-1235); ifjabb Béla király társuralkodói felségpecsétje (1214-II. András nagypecsétje Béla ellenpecsétjével ellátva); II. András kettős aranypecsétje – aranybulla (1217-1235); francia gótikus szobor – La Cathédrale Notre-Dame de Chartres – timpanon részlete (13-14. század).

¹⁶ IV. Béla (1206-270) Magyarország király 1235-től haláláig. II. András magyar király és első felesége, Merániai Gertrúd második gyermeke. Hagyományosan a legnagyobb magyar uralkodók közé soroljuk. Az ő nevéhez fűződik az ország tatárjárás utáni újjáépítése, innen a "második honalapító" jelző. Őt tartják Budavár alapítójának is.

¹⁷ III. (Velencei) András (más alakváltozatban: Endre) - (Velence, 1265 - Buda, 1301.) Magyarország király 1290 és 1301 között, II. András király unokája.

Privilege, bulls, royal seals

...as reflections of centuries of Hungarian history

Having entered into force in 2011, the Fundamental Law of Hungary renewed the near thousand-year tradition of the historic constitution as part of the country's constitutional system, elevating it to a kind of interpretive framework. Legal continuity is not the only reason why the achievements of our historic constitution are still dealt with today. The Constitutional Court itself has closely linked the issue of constitutional self-identity with the accomplishments of the historic constitution. The current identity of the Hungarian state is closely related to the precise interpretation of, and respect for historic achievements.

From the beginnings, legal life in Hungary had been regulated by unwritten common law. However, new rules resulting from the founding of the state and the adoption of Christianity – such as St. Stephen's laws, to be discussed later – had to be set in writing.

It is worth mentioning that in the Middle Ages literacy was regarded as a separate knowledge, science and art (*ars*). The art of rhetoric was replaced by phrasing tailored to exact rules (*ars dictaminis*) and letter writing (*ars epistolandi*). From the 12th century, collections of letters circulating among the public (epistolaria) and regularly used letter samples (*formularia*) were joined by the art of letter writing (ars dictandi) in becoming an independent genre with an elevated style. In terms of both their structure and wording, letters, as well as letters of recommendation appearing at the beginning of literary works, are closely related to diplomas. One such example from Hungary is the **establishing charter of the Abbey of Tihany**, dating back to 1055. Seventeen years after the death of King St. Stephen, the Hungarian king Andrew I¹ founded a Benedictine abbey at Tihany. The Hungarian words and expressions embedded in the Latin text make it the earliest document surviving in its original, and also the first language relic which contains fragments of Hungarian.

Since the language of literacy was Latin, only a handful of Hungarian-language texts have survived from the Árpád and Anjou eras. The earliest of these is the **Funeral Sermon and Prayer**, dating back to 1192–1195. It is written in the Latin, so-called *Carolingian minuscule* script, albeit in the Hungarian language. The **Old Hungarian Lamentations of Mary**, a rewording of the Latin poem beginning *Planctus ante nescia*, by Gottfried, abbot of the Augustinian abbey of St. Victor in Paris, is the first surviving Hungarian poem written in the old Hungarian script.

¹ Andrew I (1015–1060), king of Hungary between 1046–1060. Having returned from exile in 1046, he overthrew the reign of King Peter. He was crowned in the same year. During his rule, he strengthened Christianity and successfully defended the country's independence against the Holy Roman Empire.

Next in the line of preserved Hungarian-language manuscripts is a collection of medieval sermons, the so-called **Glosses of Gyulafehérvár**, written by an unknown Franciscan monk who lived around 1320. A further important linguistic record is the **Königsberg Fragment**, containing nine lines of Hungarian text from the 14th century.

Letters of privilege and diplomas written in Latin played a significant role in medieval Hungarian history as expressions of royal, ecclesiastical or secular will. **Seals** on the documents were of particular importance as they ensured and proved authenticity in the face of forgeries. Illiteracy permeated the vast majority of society. While the typefaces and inscriptions of the documents meant little to the average person, the representation on the seal authenticated the diploma in their eyes too. The situation was similar regarding the promulgation in laws, not only in Hungarian but also, for example, in Czech, Polish and German legal culture. Even the delivery of laws to various towns was a challenging task. No more than a single manuscript copy was sent to each place, which meant that laws, rules and provisions were all but unknown and inaccessible to those who were absent from the live announcement (or failed to memorize what they heard). In following the path leading up to Andrew II's Golden Bull, it is worth reviewing the world of medieval privileges, bulls and seals, as well as the development of legislation.

A **privilege** is a prerogative that provides special concessions, exemptions, exclusivity and extraordinary opportunities for a person or community. *Privilegium*, the Latin original of the word, is derived from the words *privus* (individual, on) and *lex* (law). In the legal sciences, privilege means an exclusive or exceptional right (*jus singular*) that differs from general law (*jus generale, commune*). This exceptional right may be favourable (*favorabile*) or disadvantageous (*odiosum*), depending on whether it expands or restricts the rights of the person concerned. We can talk about personal privilege (*privilegium personae*), as well as about privileges pointing to a thing or claim (*privilegium rei*). Privileges may be affirmative (*privilegium affirmativum*) or negative (*privilegium negativum or immunitas*), i.e. exemption from a duty imposed on non-privileged citizens. They can also be provided as a gratuity (*privilegium gratuitum*) or in exchange for a certain remuneration (*privilegium onerosum*).² Throughout history tax exemption, for example, was a privilege of the nobility. Feudal privileges were later abolished by bourgeois revolutions. Privileges could also be afforded to towns and cities. For example, privileges of medieval Hungarian royal towns included the right to hold fairs and collect taxes. Privileges also provided economic prerogatives, regulated the town's relationship with the monarch, and implemented measures concerning the town's internal legal order. Early on, in Hungary the right to grant privileges was reserved exclusively for the king. Town privileges were ceremoniously issued certificates bearing the royal seal; in the 12th century, Dalmatian towns were their first recipients.

² Pallas's Great Encyclopaedia and Arcanum.

One of the best-known privileges issued in Hungary is the so-called Fehérvár law; named for the secular capital of the Kingdom of Hungary that was first to receive it. As a result, Fehérvár developed into a fully-fledged city. Although special rights were bestowed upon the royal seat even by King St. Stephen, the first sealed privilege was granted to Fehérvár by King Stephen III³ around 1170. In 1237, this was confirmed by King Béla IV. **Fehérvár law**; was considered modern by the European standards of the time and blossomed into a “family” of freedoms that formed the legal basis for Hungarian towns’ self-government. It contained points such as free self-government, the operation of a town court, exemption from nationwide customs, permission to settle freemen, and the construction of a town wall. From the mid-13th century, no settlement without Fehérvár rights could be considered a city. Together with the Buda law that was to develop later, it remained a decisive cornerstone of urban development for centuries. It should be noted that the development of Hungarian towns’ legal privileges was more uniform and speedier than their economic expansion; this was, of course, also a consequence of historical events such as the Mongol invasion. The chapter of our book entitled *The Medieval Hungarian City* offers a detailed account of this process.

Another archaic and now obsolete meaning of the word “privilege” is patent or official permission to pursue certain occupations or activities, such as the right to sell licensed liquors. In an economic context, the word remains in use; the privileged may exclude others from certain business opportunities. It has also survived in a figurative sense: *“Death does not consider age, strength or greatness: nobody is privileged”* (from *The Sons of Death*, by Mihály Babits).

BULLS Bulls were imperial, royal and papal charters issued on ceremonial occasions mainly in the Middle Ages and **authenticated with a pendant seal**. Metal seals, which were more durable but also costlier than their wax equivalents, were used only for important documents. Lead, silver and gold seals were used in the Roman Empire from the 6th century AD onwards. The use of gold seals became widespread in Western Europe as a result of the rivalry between the Frankish emperor Charlemagne (768–814) and the Byzantine court. Following his reign, Holy Roman Emperors followed his example in adorning their most important documents with a gold seal. In a broader sense, these were also “golden bulls”. Silver and bronze bullae were rarities.

The original, Latin meaning of the word *bullā* is “bubble”. Probably a mark of Etruscan influence, in ancient Rome it denoted a case containing a round or heart-shaped talisman worn around the neck by children born free. The rich had theirs made from gold; those of the less wealthy were crafted from leather. It was removed and offered to the gods by boys when they first wore the male toga and by girls upon marriage. Although the word also has a medical meaning, the ecclesiastical one is more important from our point of view: the ceremonial form of papal documents, *bullae* were

³ Stephen III (1147 Székesfehérvár – 1172 Esztergom). From the Árpád Dynasty King of Hungary and Croatia, he is the eldest son of King Geza II and Queen Euphrosina of Kiev. Although his reign was accompanied by struggles for the throne, he tried to prosper his kingdom. He was succeeded on the throne by his brother, the equally talented Prince Béla.

written on parchment and began with the (unnumbered) name of the Pope. The most solemn of these was the *consistorialis* bull, formulated by the consistory of cardinals on the most significant matters. *Bulla simpliciter sub plumbo* was the name of less imposing, lead-sealed bulls, while *bullā sub sigillo rubeo* meant the simplest, red-sealed bulls.

COMPOSITION OF CHARTERS

In Hungary, the issuance of **charters** can be traced back to King St. Stephen. Following the Western example, these were written in Latin; evidently, their authenticity was ensured by a seal. The **founding charter of the Archabbey of Pannonhalma**, written in Latin in 1001, is the first known Hungarian document of its kind. The charter, the original of which has not survived, is a written record of the privileges afforded to the monastery of St. Martin (today known as the Benedictine Archabbey of Pannonhalma) on top of the hill bearing the same name by King St. Stephen, son of its founder, Grand Prince Géza. Since its seal originates from King Coloman,⁴ the charter has been the subject of debate among historians.

While medieval charters follow a distinct pattern in their form, they could be of various kinds according to their content; these include, for example, founding charters, letters of donation or judgement, sales contracts and economic censuses. Artistic qualities are displayed by royal charters. The uniform appearance and structure of royal charters was consolidated under Béla III, whose reign will be discussed in a separate chapter, as a result of the work of his two renowned chancellors, the Paris-educated Adrian, provost of Buda (1185–1186) and Catapan, bishop of Eger (1192–1198). Charters reflect not only the development of literacy but also the refinement of artistic expression and style. Putting something in writing had the aim of serving eternity, overcoming impermanence and preserving worthy deeds.

The most ancient of such documents are written on papyrus, which was used from antiquity until the early 10th century BC, when Arab conquests stopped the import of Egyptian papyrus to Europe. It was then replaced by parchment, a material made from the untanned skins of sheep, goats or calves. Invented by the Chinese, paper reached Europe through Arab intermediation and became widespread only from the turn of the 12th and 13th centuries. In Hungary, it was used from the early 14th century onwards.

Medieval denominations of the charter include *litterae* (a conglomerate of letters) or *charta*, referring to parchment, the material of the document; *membrana* – sheet, also a reference to parchment; and *bullā* – charters with a metal seal. The format of medieval diplomas was a horizontal or vertical rectangle, the size of which depended upon the length of the text.

⁴ Coloman (the Learned) (1074 – 1116), king of Hungary from 1095, king of Croatia from 1102, king of Dalmatia from 1106 until his death. He was the son of King Géza I of Hungary and Sofia of Loon, daughter of the Belgian-Limburgian Count Emmo of Loon. His first wife was the Sicilian countess Felicia; his second wife, Eufemia, was the daughter of Vladimir II Monomakh and a princess from Kiev. After his death, he was followed on the throne by King Stephen II.

It was characterized by symbols, decorative elements (e.g. initials) and notes by the chancellery. While privileges were issued in an ornate – often resembling the copying of codices – ceremonial form and were meant to be eternally valid; patents – public orders and decrees handed out by the ruler – were simpler and more concise, and contained temporary measures.

Charters usually consisted of three main parts: the introduction (*protocollum*), the discussion (*contextus*) and the conclusion (*eschatocollum*), which were divided into further parts.

Introduction (*protocollum*) | The charter begins with the invocation (*invocatio*), in which the author calls upon God, Jesus Christ or the Holy Trinity. A design formed from the combination of the letter C (*chrismon*), standing for Jesus Christ, or his Greek monogram XP (*christogramma*), or the Latin *Monogramma Christi(a)* often appears at the beginning of the diploma, in the company of a cross. It can also be textual: *In nomine Domini!* (In the name of God!)

This is followed by the name of the issuer, together with a list of his titles and ranks (*intitulatio*); the inscription to whom the charter is addressed (*inscriptio or adresse*) and a salutation (*salutatio*) to the reader of the document.

Discussion (*contextus*) | The middle part is divided into further parts: the essence of the paragraph (*arenga*) is to put in writing and to provide a theoretical foundation for the legal fact contained in the deed. In the second half of the 13th century, the duties of the king were often emphasized, referring to the Last Judgement when the king will also have to give an account of his actions (see Andrew II's Golden Bull).

The promulgation (*promulgatio or notificatio*) contains the scope of promulgation of the deed's content. *Ad universorum notitiam volumus previnere...* – “we wish everyone to be notified”. The narration (*narration*) summarizes antecedents, circumstances and facts – in the case of royal letters of donation, for example, the virtues that triggered the monarch's reward. The disposition (*dipositio*) is the essence of the certificate, recording the legal fact for which it was created and what it certifies (e.g. donation).

Clauses (*clausulae*) | Call for compliance with the provisions listed in the charter. As we will see in the case of the *Golden Bull*, clauses are of utmost importance and often have their impact felt for centuries. In terms of content, clauses can be of several types, ranging from warranty clauses (*clausula evictionis*) to sanctions (*sanction*). The clause states the consequences of non-compliance with the deed and is also at the same time a corroboration (*corroboration*) providing information about the means and method of authentication.

Conclusion (*eschatocollum*) | The charter concludes with the signature (*subscription*). The signatories can be the person issuing the diploma, witnesses or chancellery personal participating in its issuance. The “signature” is often a monogram of the ruler's name, fused into a single letter. In early times, the monarch used his own hand to draw a line into it (*monogramma firmatum*). The short-lived design form from the stylized letters MPR, meaning “with one's own hand” (*manu propria*) was used between the reigns of Emperor Henry III (1039–1056) and Henry V (1106–1125). The court official responsible for issuing diplomas marked the completion of the inspection with the stylized letters “ss”, short for *subscripsi* (“I signed”). A special monogram can be found at the bottom of ceremonious papal diplomas, consisting of the letters of *bene valete* (“live happily”) instead of the name of the pope. These are also characterized by the *rota*, the papal motto between two concentric circles, and the names of the apostles SS Peter and Paul, as well as that of the Pope, in the centre of the inner circle divided in four by a cross.

In terms of dating (*datatio*), the determination of the regnal year (*annus regni*) became permanent from the early 13th century following the papal model. Dates were indicated exclusively according to ecclesiastical holidays; however, there are also examples of only the year being featured. In the 13th century, the year was expressed partly with Roman numerals and partly with words.

Two different dates may be featured on charters; the first refers to when the subject of the deed (*actum*) took place, while the second indicates the date of issuance of the charter (*datum*). Since the date of issuance invariably marks the commencement of the right's enforcement, the dating usually does not correspond to when the charter was drawn up. The so-called *series dignitatum*, or “list of dignitaries”, also known as the “list of witnesses”, was introduced in the 12th century to prevent the falsification of diplomas.

The medieval charters concludes with the closing appreciation (*appreciation*), which usually consists of a single word: *Amen!* (So be it!) or *Feliciter!* (Be it successful!)

From the era of St. Stephen (1001–1038), ten charters survive; two hundred dating from the period until the reign of Béla III (1172–1196) have been preserved, and thousands remain from the centuries leading up to the Battle of Mohács (1526). Regarding the charter's form of preservation, these can be original examples (*originale, autographum, par*), copies (*copia*) or drafts (*minuta, conceptus*). The discipline of *diplomatica* – medieval diplomatics, the study of documents, decrees, charters and diplomas – also helps in the interpretation of sources.

Bene valete!
Feliciter!

It derives from *diploos*, the Greek word for “double”, and does not carry the same meaning as diplomacy. In antiquity, the word *diploma* meant an official document that was written on two joined tablets. In addition to charters in the narrower sense, countless other types of documents also existed in the Middle Ages (*missiles, conscriptions, acta, urbaria, etc.*). Charters differ from documents in both legal and historical terms.

SEALS In the Middle Ages, role and importance of seals (*sigillum*) was paramount. In Hungary, the first surviving, original royal seal is the lead bull of the Hungarian king Peter Orseolo⁵, also known as Peter the Venetian. It was followed by the lead bull of Solomon⁶ another 11th-century Hungarian king. According to written sources, Géza II⁷ (1141–1162) was the first Hungarian monarch to use a gold seal to confirm a letter of recommendation authorizing Abu Hamid al-Gharnati,⁸ an Arab merchant and traveller, to leave the country (1153).

Seals were highly diverse in terms of shape and size. They were mostly round, oval (*mandorla*, almond) and shield-shaped, although other shapes can also be found in abundance. Their sizes also ranged between extremes: ring seals were the smallest, while seals pressed into wax were the largest in size (some of them exceeded 10 centimetres). In the Middle Ages, the size of a seal was closely related to its owner’s position in the social hierarchy.

Depending on the purpose of issue, there were several methods of affixing them. Imprinted and pendant seals were most common, with the remainder being variations of these. Wax seals were used in both cases; those made of metal were invariably pendant. To affix the seal, the lower edge of the document, known as *plica* or *plicatura*, was folded back to withstand the weight of the seal. After perforating or piercing the *plica*, a membrane or silk band, hemp thread or leather strap was strung through it, the open ends of which were placed in the melted wax. The congealing wax held together the suspension band, and the single or double-sided seal image could be pressed into it. Seal impressions were then placed in a protective casing to ensure their storage and safe keeping.

With the increasing importance of literacy, more elaborate and detailed seal representations appear from the 13th century, in terms of both visual imagery and inscriptions. Seal images were often drawn on heraldic motifs. Royal seals usually feature the seated figure of the crowned monarch, together with the chief insignia of power. Over time, details became more elaborate and secret, miniature identification marks such as stars, a moon and a sun began appearing in the celature to make the task of forgers more difficult. Due to inscriptions and frequent abbreviations, seal inscriptions can be related to the applications of ancient inscriptions (*epigraphy*). Until the 14th century, seals typically bore inscriptions in Latin uppercase letters (*maiuscula*) written between two lines; later, Latin lowercase characters (*minuscula*) similarly written between two lines also appeared.

importance
of literacy

⁵ Peter of Venice or Orseolo was the king of Hungary between 1038–1041 and 1044–1046. After St. Stephen’s son, Prince Emeric died in 1031, the king made his sister’s son, Peter his heir. During his inglorious reign full of infightings, Hungary formally became a vassal of the Holy Roman Empire, which laid the foundation for the later demands of the emperors.

⁶ Solomon was the son of Hungarian king Andrew I of the Árpád Dynasty who was crowned as junior king in Székesfehérvár during his father’s lifetime. He ruled between 1063–1074. His earlier good relationship with his cousins, the sons of Béla I (Géza and Ladislaus) deteriorated, Géza defeated him in the battle of Mogyoród in 1074 and succeeded Solomon on the throne as Géza I. (Magnus). / continued on the other side/

Although seals featuring portraits did exist, these still lacked unique features. Thus, in the case of a change of ruler, occasionally only the name was updated in the inscription, while the image remained the same. The pursuit of “lifelike” depiction was reduced to expressing the passage of time with adding a beard in the case of kings who reigned for a long time, as exemplified by the seals of King Sigismund. The use of equestrian seals (a figure mounted on a horse and in full armour, such as King Louis I in the picture)⁹ became popular in Hungary among secular dignitaries in the 14th century under the influence of the then fashionable idea of chivalry, following 13th-century antecedents.

Images featured on ecclesiastical seals were typically based on religious motifs, symbols and iconographic content. City seals depicted schematic elements of cityscapes and buildings. In all cases, seal images were meant to be hard to imitate and falsify.

religious motifs
and symbols

Seals were occasionally renewed, for example in the event of loss or theft. When a forgery was discovered, the seal was destroyed. In some cases, the expansion of the royal title necessitated the creation of a new seal; Sigismund, for example, began his reign as king of Hungary, later becoming king of Germany, then king of Bohemia and, in his final years, Holy Roman Emperor.

The seal primarily refers to the signet, which is usually a negative form (*matrica, typarium*) made of metal using an engraving technique. From the Carolingian era, the material of the *typarium* could also be a jewel or precious stone (*gemma*) enclosed in a metal frame. The ring seal of King St. Stephen is mentioned in the founding charter of the Diocese of Veszprém, issued in 1009. It is one of the earliest references to the use of seals by Hungarian kings.

Since forgeries were a serious problem, strict regulations were set in place to guard the *typarium*. In order to avoid abuse, royal typaria were destroyed upon the death of the monarch. Engraving seals was a lengthy process and required superior craftsmanship. As early as the 12th century, *Theophilus Presbyter* mentioned the engraving of seals as part of a goldsmith’s expertise in his handbook *Schedula diversarium artium*. According to Hungarian guild rules, the engraving of seals and pictures went hand in hand with goldsmithing. In the late Middle Ages, seal engraving was already considered an art, the mastery of which became a condition for the recognition of expertise in the regulations of goldsmiths’ guilds. Sources from the period confirm that in the 14th century, seals were made by specialized craftsmen. As proven by their special designations (*incisor sigillorum, gravator sigillorum, sculptor sigillorum, sigillifaber*), masters were distinguished from other goldsmiths primarily on the basis of the seals they made. A surviving deed testifies that in 1270, the year he ascended the throne, King Stephen V¹⁰ paid an exceptionally high fee – 60 acres of land – to a goldsmith named Matthew.

⁷ Géza II (1130–1162) eldest son of King Béla II (the Blind), king of Hungary in 1141–1162. Although he died at the age of 32, he strengthened Hungary’s influence in Europe with an extensive foreign policy, successful campaigns and significant ecclesiastical activity. After his death, his sons continued his success and reign. First his senior son Stephen III, later his second son became the king under the name of Béla III (the Great). Béla’s sons were Prince Emeric and Andrew II, the publisher of the Golden Bull.

⁸ Abu Hamid Muhammad ibn Abd al-Rahman ibn Sulayman ibn Rabi al-Mazini al-Qaysi (1080–1170), Arab traveller from Granada who travelled around the Arab world and eastern Europe. Having lived in Hungary for three years from 1150, his travelogue is an important historical source. / continued on the other side/

Seals are important historical sources among Hungarian royal relics from the medieval period. From the 300-year reign of the Árpáds, we know of nearly forty royal and queenly seals bearing figural representations, which are themselves significant because few other figural artistic representations have survived from this age.

In their heyday of the Middle Ages, royal seals preserved their iconographic characteristics for a lengthy period. The king is seated on a throne wearing a richly folded mantle, with the crown on his head and a sceptre and globus cruciger in his hand. Following the example of the Holy Roman Empire, King Géza II introduced the seal image of the king's facing half-figure. Béla III modified this by having a French-style throne added to his seal. The earliest surviving royal gold seal, preserved having been torn off its deed, is also his. King Emeric,¹¹ son and successor of Béla III, broke with the more conservative world of his father. He became a reformer of wax seals and went even further in modifying the golden bull. Following a French pattern, he used a delicately drawn, artistically designed seal, with imagery on both sides. The type of throne on the obverse was replaced by a new, magnificent throne structure, and he had the family coat of arms of the royal house engraved on the reverse instead of the previous inscription. In doing so, he was the first to use the image of a coat of arms on a Hungarian royal seal, defining the form of 13th-century gold seals. Several gold seals have been preserved from the 13th century, of which the most famous is undoubtedly Andrew II's *Golden Bull*, followed by the gold seal of King Béla IV.

THE SEALS OF KING ANDREW II

Andrew II used three types of seal: a **large wax seal** (which existed in three forms), two wax **double seals**, and a **golden bull**. From his thirty-year reign, these six seals are known, together with his princely equestrian seal surviving as a fragment. These are valuable historical imprints of the first third of the 13th century. Some of them, such as the golden seal, as well as the second and the third great seal, were used simultaneously. The year 1213 saw the introduction of a new type, the **pendant wax double seal**, featuring the image of the king on one side and the royal coat of arms on the other. These make their first appearance on two notable deeds issued at Pannonhalma, the first of which is Andrew II's transliteration of the charter of privilege issued by St. Stephen in 1001 and the second, an undated deed emitted by St. Ladislaus,¹² which lists the assets of the monastery. This new type of seal was used by Andrew II for simpler, more concise docents that were less ceremonious in terms of both form and content. No undamaged example of the second wax double seal has survived. The introduction of the novel seal was also related to the creation of a new form of royal deed.

⁹ Louis I (the Great) (1326–1382) of the Capetian House of Anjou, king of Hungary and Croatia, king of Poland from 1342. The third son of Charles I and Elizabeth of Poland.

¹⁰ Stephen V (1239–1272) first-born son of King Béla IV and Queen Maria Laskarina, king of Hungary (totius Hungariae) from 1270 until his death. In Hungarian historiography, his figure appears contradictory, on the one hand as an ungrateful, violent and power-hungry boy, on the other hand as a brave soldier, excellent general and talented ruler.

¹¹ Emeric (Székesfehérvár, 1174 – Esztergom, 1204), first son of King Béla III and Agnes of Châtillon, Princess of Antioch, brother to Andrew II. He was crowned king in 1182, during his father's lifetime. After his death, he occupied the throne, becoming king of Hungary from 1196 and king of Serbia from 1201 until his death.

/ continued on the other side/

Later, single-sided royal great seals were abandoned completely and large, circular seals were permanently replaced by double-sided seals featuring the royal coat of arms on their obverse. In its content, Andrew II's **first great seal** (1205–1213) follows the path paved by Emeric in the type of throne and family coat of arms it features. The legitimacy formula within the inner circular inscription also echoes the inscription on the front side of King Emeric's golden bull. However, the modifications he introduced reflect the influence of the great seal and golden seal of his contemporary, Holy Roman Emperor Otto IV, in terms of both their elements and design. The throne is bench-like, the king's image remains within the inner circle of the circular inscription instead of reaching the edge of the seal, and the king holds a sceptre with a lily in his right hand and a globus cruciger adorned with a cross in his left. On the **second great seal of Andrew II** (before 1216–1229), the sun appears to the right of the king's open crown and a level crescent star is to be seen to the left. Later, these motifs are to be found on the *Golden Bull*.

Among the surviving original charters from the years after 1224, the seal is missing from those that should be adorned with Andrew II's second pendant great seal. We learn of the introduction of a further seal, the loaf-shaped **third great seal** (1229–1235) in 1229. The king is seated on a throne supported by two columns topped with an ornate cushion and a curved stool below. The circular consists of three lines, the two middle ones of which are interrupted by the king's head and the stool. The monarch wears an open, lily-adorned crown, and his expertly crafted face is framed by wavy hair. His arms are covered by a cloak connected with a cord, which falls on his legs in diagonal folds at the front.

The **golden bull** (1217–1235) was the third type used by King Andrew II. The most ceremonial of seal types, it was seldom used due to its costliness. Based on the texts of surviving deeds issued by Andrew, it is likely that he used a gold seal twelve times and that they were already in use in the 1210s. The first known document that was demonstrably adorned with a gold seal dates back to 1217; its content has survived in the form of a transcript. (In 1266, the imperial notary *Aliottus* made a copy of it and described its seal in detail.)

From the second decade of Andrew II's reign, a new version of the validation seal appeared. This reflected the division of power between the king and the heir to the throne. Prince Béla, crowned junior king in 1214, had a co-ruler's seal engraved, on which he uses the unusual self-designation "king by the grace of God and by paternal will" (*voluntate sui patris rex*). The signet he used was smaller, inscribed and featured a helmeted profile image, and served to validate his father's great seal.

scepter
globus cruciger
sovereignty

¹² King Ladislaus I or St. Ladislaus (Kingdom of Poland, c. 1040 – Nyitra, 1095), king of Hungary from 1077, king of Croatia from 1091 until his death. The second son of King Béla I and Queen Richeza, his accomplishments include consolidating the protection of private property, the occupation of Poland (1091), and the canonization of the first Hungarian saints. He himself was canonized a saint in 1192 and his extraordinary physique earned him the name "Athlete of God".

The original specimen of the **Golden Bull of 1222** remains unknown. Of the seven copies that were produced at the time of its issuance, including one that was sent to the Pope,¹³ all have been lost over time. However, its text has survived in multiple sources, and we know of an authenticated copy from 1318, which is considered to be the earliest occurrence of the document. It was later transferred from a family collection to the Primatial Archives in Esztergom, where it is still kept today.

Andrew II's **Golden Bull** has a circular double gold seal. The obverse of its elegant composition features an image of the king on the throne; the depiction of the sun and the moon mirrors the image of the second great seal. It is possible that both are the work of the same craftsman. According to documents, both entered into use at the same time. The connection between the Gothic depictions on the second great seal and the gold seal with Gothic sculpture is not likely to be coincidental. Andrew II was married to his second wife Yolanda of Courtenay (who hailed from a branch of the Capetian dynasty and thus belonged to the highest French circles) for eighteen years from 1215 onwards. Presumably, this explains why the proportions and figural image of the gold seal evoke memories of French Gothic sculpture. The ruler is clad in a long robe (*tunica*) and a diagonally arranged mantle covering his (*heraldic*) right arm. He wears an open crown on his head and holds his feet on a curved stool. In his right hand, rested on his knee, he holds a sceptre ending in a lily, while his left hand grasps a *globus cruciger* adorned with a cross. Above his shoulders, the sun is to his right and a crescent moon is situated to the left. The moon is decorated with an ornament symbolizing a five-pointed star. The diameter of the outer circle is 67 millimetres; the circular inscription on the front reads:

+ • ANDREAS • D(E)I • GRA(CIA) • VNG[AR]IE • DALM[ACIE] • CH[R]OAC(IE) • RAME
• S[ER]VIE • GA[L]IC[IE] • LODOMERIE • Q[UE] • REX.

The coat-of-arms shield on the reverse side of the *Golden Bull* is a somewhat modified version of King Emeric's seal. The seal image is a triangular shield, cut seven times and with rounded corners at the top. In the second, fourth and sixth field, two lions each are depicted. The symmetrical arrangement of animal figures facing each other and the heart-shaped, miniature shields placed in the central axis of the shield and flanked by lions are new elements. In the eighth field, we can see a lion (*heraldically*) stepping to the left, but turning its head to the right, towards its upturned tail. The circular inscription on the Bull's reverse side reads:

+ SIGILLVM • SECVNDI • ANDREE • TERCH • BELE • REGIS • FILII.

¹³ Pope Honorius III was the 177th head of the Catholic Church and ruler of the Papal States between 1216 and 1227. As Pope, the central issue of his 11-year reign was launching the Fifth Crusade, which he inherited from his predecessor according to the decision of the Lateran Council. He was preceded by Innocent III, who was 176th pope between 1198 and 1216. Widely believed by historians to have been the most powerful pope of medieval times, the Catholic Church reached the pinnacle of its influence under his reign. His 18-year tenure redefined both the borders of the Papal States and the political map of Europe.

Due to the turmoil of Andrew II's reign and his reckless donations of estates, there are far more contemporaneous forgeries among his documents than in the case of rulers who followed him. He himself was aware of the counterfeit deeds being issued in his name. Therefore, in order to limit abuses, he made the most changes to his royal seals among members of the Árpád Dynasty. The reason for the first change of seal was the loss of the royal signet after the death of Queen Gertrude. Andrew II had a new typarium made in order to prevent fraud. Later changes to the royal seal were enacted due to the proliferation of forgeries. "*Alia sigilla sunt falsa, istud sigillum est verum*" – "*Other seals are false, this seal is true*", Andrew II's third great seal exclaims on its circular inscription. And in one of his charters from 1235, the king states that having become aware of the forgery of his seal, he had the old one destroyed and ordered a new one to be made.

Under Andrew II, the great seal and the golden bull were identical only in their external features. During the era of Béla IV,¹⁴ however, the two were already merged in terms of legal functions. His name is associated with the first patriarchal cross insignia encrusted in a shield, the popularity of which remained unbroken in the second half of the 13th century and was expanded with an image of the crown of thorns. Andrew III¹⁵ (1265–1301), the grandson of Andrew II, was a promising king whose reforms laid the legal foundations of a feudal society leading up to the 14th-century golden age. However, the death of the "last golden twig" of the Árpád Dynasty also spelled the end of the depiction of a patriarchal cross with a crown of thorns on royal seals.

¹⁴ Béla IV (1206–1270), king of Hungary from 1235 until his death. The second child of the Hungarian king Andrew II and his wife Gertrude of Merania, he is traditionally regarded as one of the greatest rulers of Hungary. He is credited for rebuilding the country in the aftermath of the Mongol invasion, which won him the epithet of "second founder of the state". He is also believed to have established Buda Castle.

¹⁵ Andrew III (the Venetian) (Venice, 1265–Buda, 1301), king of Hungary between 1290 and 1301, grandson of King Andrew II.

amicus autem rex Stephanus
iam patrem incolebat sua
contra Cupan ducem fortem
et potentem/gessit bellum glori.
Erat autem Cupan filius cal
ui zyrind. qui etiam iuvene
Geycha duce pte sci stph reg
ducatum tenebat. a dorio at
Geycha duce Cupan noluit
matrem sci stph reg sibi p
molestosum copulare conu
bium et sanctum stphm occi
dere ducatumque eius sue sub
dre potestati. hic fuerat dux
Syntigienfis. Scs aut stphs
conuocatis proceribus suis p
interuentum beatissimi oza
rtini confessoris diuine mise
implorent auxilium. post
modum uero congregato ex
ercitu prexit obuiam hosti
suo et ad annem goron pri
mitus acinctus e gladio.

Ibiq ad custodia corpora salu
tis sue duos principes hunc
et Pazman constituit. Totius
autem exercitus sui principem
et ductorem venetinum wol
pitem alamanum genit pte.
Commisso itaq pto inter
utrumqz diu et fortiter est
dimicatum. s; diuine mise
rationis auxilio bts stphs
dux gloriam obtinuit victori
am. In eodem aut pto wel
nus comes interfecit Cupan
ducem. et langisimus bntus
a beato stephano tunc duce
remuneratus e. Ipse uo Cu
pan beatus stphs in quatuor
ptes fecit mactari. pma pte
misit in portam strigoniensem
secundam in uespenniensem. tertia i
Jaunensem. quarta aut i
celu. Beatus enim stphs dux
notum quod tunc nouerat
deo fideliter reddidit. Na uni
usum populum in prouincia
Cupan ducis regentem dnas
libroz frugum ac pecorum su
orum cenobio sci ozartini da
re ppetuo iure decreuit. Pdis
autem uencellinus genuit
Radi. Radi uero genuit ois
ca. Oisca uero genuit Cupa
et ozartinu. **Scus Rex stphs**

A magyar állam fejlődésútja Szent István királytól

„A magyar szabadság nem egyes uralkodóknak akár önkéntes,
akár fegyverrel kicsikart adománya,
hanem egyidős a nemzet európai életével...”¹

A keresztény magyar állam megalapítása, I. Szent István királyunk nevéhez fűződik, ám nemzetünk állami élete már korábban, az etelközi vérszerződéssel, mint a magyarság legősibb alapszerződésével vette kezdetét. Az addig hét törzsre osztott nemzet – Tarján, Jenő, Kér, Keszzi, Nyék, Megyer és Kürt-Gyarmat – vezérei közös fővezért választottak Álmos személyében a 9. században, még a Honfoglalás (895) előtt. A vérszerződés fontossága nemcsak abban rejlik, hogy összpontosította a nemzet erejét, ezzel hozzájárulva az elkövetkező honfoglalási harcok sikeréhez, hanem a benne foglalt alaptörvények a közös fővezérség felállítása utáni időszakra is biztosították nemzetünk szabadságát. Párhuzamaira az Aranybullával dr. Szmodis Jenő mutat rá, a kötetünkben szereplő tanulmányában. A vérszerződés tartalmára csak a későbbi

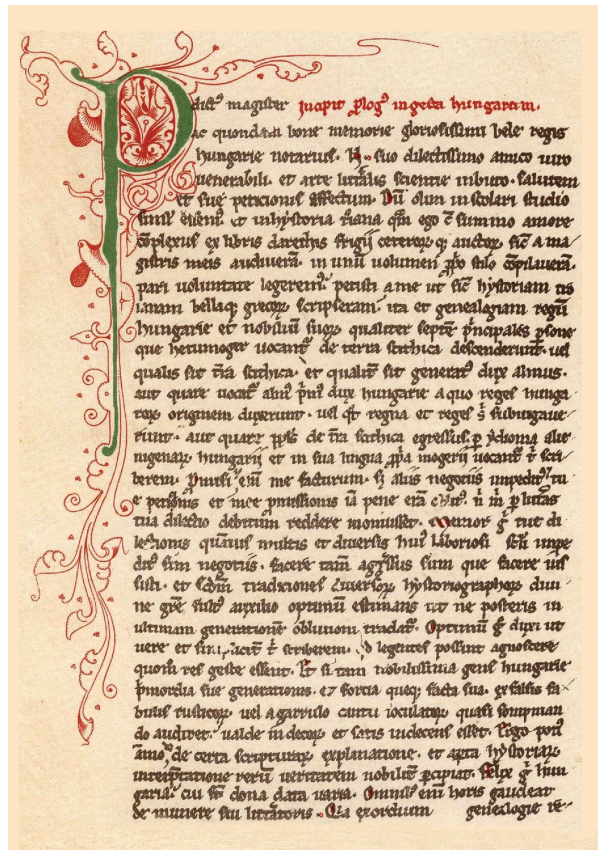

krónikákból –, mint a 13. század elejéről származó Anonymus²: *Gesta Hungarorum* –, valamint a szájhagyományból, regékből és mondákból következtethetünk. Több történész is úgy véli, hogy Anonymus, aki a honfoglalás történetének legrészletesebb megírója, a vérszerződés szövegét a saját korának társadalmi viszonyai szerint közölte, különös tekintettel az Aranybulla későbbi, hasonló ellenállási záradékára, jogsérelmek esetén az uralkodóval szembeni ellenszegülés jogára. „P. mester célja, hogy igazolja a 13. századi magyar nemesség jogait, igényeit és lehetőleg minden barátját, ismerőst, rokonát a honfoglalás koráig vezesse vissza. Bár Anonymus nem győzi hangsúlyozni, hogy írásos dokumentumok alapján dolgozik, valójában művészi alkotást kíván létrehozni, természetesen a kor ízlése és követelményei szerint.”³

¹ Ladányi Gedeon: A Magyar Alkotmány története 1873

² Anonymus, vagy Bele Regis Notarius, vélhetően III. Béla király névtelen jegyzője, aki „P. dictus magisterként” jelölte magát (12. sz. vége, 13. sz. eleje)

³ Nemeskürty István: Mi magyarok, Akadémia kiadó, Budapest, 1993. 89. o.

• Anonymus: Gesta Hungarorum első oldala, (1200 körül)

A vérrel szentesített eskü öt pontjában Anonymus leírása szerint: rendezték a vezéri tisztség utódlásának a kérdését – amíg Álmos férfi utódai ki nem halnak, addig közülük választ vezért a nemzet. Rögzítették, hogy amit közös erővel megszerztek, abból senkit ki nem rekesztenek. Kifejezték, hogy Álmost szabad akaratukból választották vezérré, biztosították saját és utódiak helyét a vezér tanácskozó

testületében, és jogát a méltóságviselésre. Halál járt a hűtlenségért, ha bárki maguk, vagy utódaik közül megszegte az egységes fellépést. És végül „*ha valaki a vezér, vagy a többi főnökök utódai közül megszegné ezen esküt, átok alatt legyen*”.

A vérszerződés életre szóló hűséget, visszavonhatatlan szövetséget jelentett. Egyszerre volt erős katonai, gazdasági és szakrális köteleket. A fogadalomtevők ereiket megvágva, vérüket egy edénybe csorgatták, majd egymás után ittak belőle. A vérszerződés, egyben vértestvérséget is jelentett, ami a természetes testvéri kapcsolatoknál is szorosabb kötelék volt. Szakrális értelemben a vérszerződés egy testté és lélekké avatta a honfoglaló hét vezért és népét. Mivel a régi vélekedés szerint az átöröklődés hordozója a vér volt, ezért a testvér szó is ‘test és vér szerinti’ rokont jelentett. Hasonló összetétel más nyelvekben is megtalálható, mint pl. a görög *αδελφός*, török *kardes*.

Őseinknek kezdetben két vezetőjük volt: a katonai hatalmat gyakorló **gyula** és a szakrális uralkodó, a **kende** (vagy *kündü*). A honfoglalás idején Álmos fia Árpád, mint a törzsszövetséget vezető fejedelem, egy személyben egyesítette a két hatalmi pozíciót. Eleink rövid idő alatt szilárd államalakulatot hoztak létre, és sikeresen megvédték az országot a támadásokkal szemben.

Székely Bertalan „*Vérszerződés*”-t ábrázoló freskójának középpontjában látható edény, az első ábrázolása az 1799-ben feltárt nagyszentmiklósi aranykincs jellegzetes darabjának, a bikafejes ivócsanaknak. Bár pontos eredete vitatott, (a kincs legvalószínűbb tulajdonosai az avarok voltak) mégis szorosan összekapcsolódott az ősmagyar kultúrával. Álmos alakját több leírás és krónika is megőrizte: például a Bíborban született VII. Konstantinos bizánci császár államelméleti „*De administrando imperio*” (948–952)

című művének 38. fejezete, a fent említett „*Gesta Hungarorum*”, az 1360 körül készült „*Chronicon Pictum*” azaz Kálty Márk Képes Krónikája. Álmos az etelközi fejedelemsválasztáskor még jelen volt, s akkor magasnak számító kort ért meg (70–75 év), a honfoglalásban már nem lehetett része. A besenyők etelközi támadása idején Árpád vezette népét az új hazába.

• A nagyszentmiklósi aranykincs bikafejes ivócsanakja (8. század körül)

• Székely Bertalan *Vérszerződés* című freskója (1895–97) Kecskemét, Városháza Díszterme

A keresztény magyar állam megalapítása

„Geiza fiára és utódára Istvánra maradt a nagy földadat, őt illeti a dicsőség, hogy megmentette népének európai életét...”⁴

Géza⁵, az Árpád-házból származó magyar nagyfejedelem 973-ban követeket küldött a Német-római császár I. Ottó udvarába, akik kinyilvánították a magyar nép nyugati kereszténységre való áttérésének szándékát. Ez volt a békének és az európai közösségbe történő beilleszkedésnek az egyetlen útja. Géza őseivel ellentétben került a háborúskodást. Szövetségre, a kölcsönös érdekek szolgálatára a legjobb megoldás a fejedelmi családok közötti házasságkötés volt. Géza legidősebb lányát Juditot, a lengyel fejedelemhez adta feleségül, (második házassága a bolgár trónörökösrel kötött). Ilo-na nevű lányának Orseolo Ottó velencei dózse lett a férje. Saroltát, egy magyar nagyúr vette el, fiúk Aba Sámuel, a magyar történelem harmadik királya lett.

Géza vélhetően egyetlen fia a későbbi I. Szent István király, a krónikák szerint 969 vagy 975-ben született.

• Szent Asztrik I. (Szent) István koronájával (festmény a 18. századból, Kalocsa)

A türk eredetű Vajk nevet kapta, melynek jelentése hős vezér. Vajk 996-ban nőül vette II. (Civakodó) Henrik bajor herceg lányát, Gizella⁶ hercegnőt. Házasságuk szintén dinasztikus jellegű volt, a két uralkodócsalád kapcsolatát szilárdította, István későbbi törekvéseit erősítette. Gizella hercegnő papokkal, lovagokkal (pl. Vecelin, Hont, Pázmány), iparosokkal és kereskedőkkel érkezett Magyarországra, akik közül többen letelepedtek, a lovagok birtokot kaptak és később a király segédcsapatai lettek. Vajk megkeresztelésére 985 és 989 között kerülhetett sor, a keresztségben az István nevet kapta. Apja halála után 997-től fejedelemként uralkodott egészen koronázásáig.

Istvánnak el kellett ismertetnie uralkodói törekvéseit az egyházi és világi hatalmakkal. III. Ottó Német-római császár (Gizellával való rokonságának okán is) támogatta a független magyar királyság és egyházszervezet felállításában, II. Szilveszter pápa pedig a császár biztatására koronát adományozott Istvánnak, amely a világi és egyházi hatalmat együtt jelentette.

• I. (Szent) István megkoronázása Geiger J. Pál metszete

A 11. században az év kezdete Jézus születésének napja volt, így István koronázása az új évezred első napjára eshetett, ami vagy 1000. december 25. (a Julianus naptár szerint), vagy 1001. január 1. volt. A koronázáskor viselt fejéket az 1031-ből fennmaradt koronázási palást ábrázolja, épp úgy, mint a másik felségjelvényt, a zászlós lándzsát, amely III. Ottó császár ajándéka volt.

Az ékkövekkel díszített, nyitott, liliomos koronát Asztrik-Anasztáz püspök, István tanácsosa későbbi esztergomi, majd kalocsai érsek hozta el a pápától Rómából.

A koronázást követően a pápa szabad kezet, *apostoli hatalmat* adott Istvánnak a magyar egyház megszervezésére, vagyis létrejöhetett a keresztény magyar állam.

István királyt oklevelei többféleképpen is említik: *Ungarorum rex* (magyarok királya), *Pannoniorum rex* (pannonok királya), vagy *Hungariae rex* (Magyarország királya).

István királyként is kiemelten fontosnak tartotta országa függetlenségének megvédését. Később II. András is hivatkozik „országunk Szent István királytól megszbott szabadságára” az *Aranybulla* első cikkelyében.

I. István király két érsekséget alapított, az esztergomit és a kalocsait. Nyolc püspöki egyházmegyét szervezett, központjaik: Veszprémben, Pécsen, Győrött, Egerben, Vácott, Csanádon, Biharban és Gyulafehérváron voltak. Fölépíttette az esztergomi székesegyházat, a székesfehérvári koronázó bazilikát, amely később a saját és a legtöbb Árpád-házi király temetkezési helye lett.

Megépíttette az óbudai Szent Péter és Pál-templomot és befejezte a pannonthalmi bencés apátságot. Esztergom volt az egyházi központ, a magyar egyház feje pedig az esztergomi prímás-érsek. A világi hatalom központjává Székesfehérvárt tette meg. Így a keresztény Magyarország valóban függetlenül működhetett a Szent Római Birodalomtól.

⁴ Ladányi u.o.

⁵ Géza (945-997) magyar nagyfejedelem 972-től egészen haláláig. Apja Taksony fejedelem, anyja előkelő besenyő nő, valószínűleg Tonuzoba nemzetségből leánya volt. Géza neve türk eredetű, olvasata Gyeü, Gyeü vagy Gyö, ami fénylőt, világosodottat jelentett. Felesége Sarolt, az erdélyi gyula, Zobor lánya volt.

⁶ A Liudolf-házból származó Gizella (Regensburg, 984-Passau, 1060) felmenői között volt mind a három Német-római Ottó császár. Az ifjú, mélyen vallásos, kolostorba készülő /folytatás a túloldalon/

⁶ bajor hercegnő, Szent Adalbert püspök közbenjárására hozzáment az akkor még pogány nép fejedelméhez Vajkhoz, hogy segítsen a keresztény magyar állam megeremtésében. 997-től ő volt az utolsó fejedelemné, 1000-től ő lett az első magyar királyné. I. István király halála után igazságtalan üldöztetés, fogság várt rá, javait elvették. 48 év után visszatért szülőföldjére, megvalósítva fiatalkori tervét, Passauban belépett a bencés nővérek niedernburgi rendházába, amelynek később apátnője lett. 1911-ben avatták Boldoggá.

• Balra: I. (Szent) István király és Gizella királyné megalapítja az Óbudai templomot 1015-ben, Képes Krónika (14. század)
Jobbra: Gizella királyné bátyja II. (Szent) Henrik és felesége Kunigunda egy hasonló ábrázoláson (15. századi táblakép)

Az apátságok és kolostorok keretein belül megindult a latin írásbeliség, a szerzetesek által működtetett iskolákban az európai keresztény kultúrát tanították, innen kerültek ki a művelt, írástudó rétegek: a király és a vármegyék fő emberei. A rendházakhoz úgynevezett könyvesház is tartozott, ahol a Biblia, szertartáskönyvek és tudományos írások is elérhetőek voltak.

Államszervezet A 10. század végén a magyar szállásterületek nagy része független törzsfők uralma alatt állt, a hatalom öröklésében a *seniorátus elve*⁷ volt a meghatározó. Ezt a magyar

törzsek szövetségéből álló rendszert szervezte át István egységes keresztény állammá. A törzsek széttelepítésével, földbirtokaik felosztásával, maguk a nemzetségek is felbomlottak. Olyan egyházi és világi igazgatást alakított ki, amely 1028-tól szinte az egész Kárpát-medencére kiterjedt és államformájában a 20. századig töretlen maradt.

Az országegyesítés során I. István a volt szállásterületeket a királyi birtokokhoz csatolta. Ezzel létrehozta a várbirtokokat és a vármegyeyrendszert, amely nemcsak az ő, de utódai – mint látjuk II. András *Aranybulla* rendelkezéseiben –, hatalmának az

⁷ A szeniorátus (vagy szenioritás) trónöröklési rend, melyben a patriarchális nagycsalád legidősebb, vezetésre alkalmas férfitagja örökli a hatalmat. A sztyeppéi népeknél még szokásos volt, az Árpád-házban csak a korai időszakban érvényesült. A primogenitúra váltotta fel, mely öröklési rendben az uralkodó elsőszülött, törvényes fiú utódja és annak elsőszülött fiú ága örökli a trónt. Így a feudális földbirtokok nem aprózódtak el. I. István a primogenitúrára hivatkozva vette át a hatalmat apja halála után.

alapját is képezte. A megyék központja a vár volt, legtöbbje földvár, de néhány, mint Esztergom, Székesfehérvár, vagy Veszprém kőből épült. Számuk 45 lehetett. A vármegyék élén a király által kinevezett ispán (*comes*) állt, aki végrehajtotta a törvényeket, bíraskodott, beszédette az adókat, igazgatta a várföldeket. Az ispánok szolgálataikért a várbirtokból befolyó jövedelmekből részesültek, és kisebb földbirtokot kaptak. A vitézek szabad birtokosok voltak, akik nem tartoztak az ispánság alá. Az ország összes udvarnépének közös előljárója a nádorispán (*palatinus*) volt.

A királyi hadsereget a várjobbágyok alkották. A várjobbágyok a törzs- és nemzetségfők katonai kíséretének utódai voltak, akik megőrizték szabadságukat. Állattenyésztéssel, halászattal, vadászattal és kézműves tevékenységgel az örökös szolgálatra kötelezett várnép foglalkozott.

Miután I. Istvánnak sikerült békét teremtenie, az ország zarándokok, kereskedők, „vendégek” kedvelt útvonalává vált, ami fellendítette a gazdasági életet, kereskedelmet és színesítette a kultúrát. Ahogy Imre fiához intézett *„Intelmeiben”* (amelyről a fejezet még külön fog szólni) I. István megfogalmazza, a *„különb-különb tájakról és tartományokból”* érkező *„vendégeket és*

jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak”.

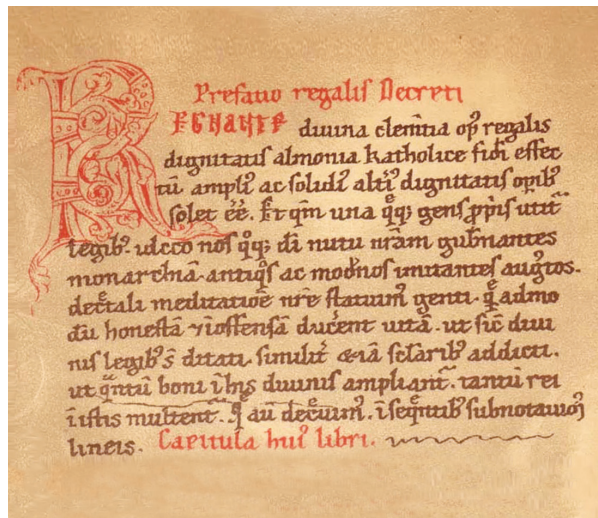

Az Árpád-kor első két évszázadára a királyságnak azon formája volt a jellemző (*patriimoniális monarchia*), amelyben a királyi birtokok voltak túlsúly-

ban. Az I. István által alapított vármegyeyrendszerben, a vármegyék egyharmada várbirtok (az államszervezet és igazgatás alapja, katonai szolgálatokra adatott), kétharmad királyi udvarbirtokok volt, (a királyi család magántulajdona, célja az udvar ellátása). Ha a király által adományozott földbirtok tulajdonosa örökös nélkül halt el, vagy a király és a nemzet iránti hűtlenség bűnébe esett, birtokáról a király rendelkezhetett – vagyis a **korona lett a birtokjog forrásává.**

A keresztény állam megalapításig külföldi pénzeket, leginkább állatpénzt (tinót) használtak. I. István saját pénzt veretett, a fő forgalmi pénz az ezüstdénár lett. Kivetette az első adókat, a belső adóztatás pótolta a zsákmányszerző hadjáratok elmaradásait. A királyt a befolyó jövedelmek kétharmada illette meg.

Szent István törvényei

• I. (Szent) István decretumának első sorai az Admonti Kódexben (12. század) – hasonmás

„Regante divina clemencia. Opus regalis dignitatis alimonia katholice fidei effectum amplius ac solidius alterius dignitatis operibus solet adesse.”
 „Az isteni kegyelem uralkodása alatt. A királyi méltóságnak a keresztény hit tápláló erejével véghezvitt alkotásai fényesebbek és erősebbek más méltóságok műveinél.” (Szilágyi Lóránd fordítása)

I. István az általa alapított államot nemcsak imával és karddal védte, hanem megteremtve a törvényhozást, törvényekkel is szentesítette az új rendet. A Magyar Törvénytárat fellapozva (*Corpus Juris Hungarici, 1000-1526 törvénycikkei*) először Szent István két törvénykönyvével, majd I. András (1046–1060) Parancsolatjával

vagy Rendeléseivel, Szent László király (1077–1095) Decretumainak három könyvével és Könyves Kálmán (1095–1114) király két fennmaradt törvénykönyvével találkozhatunk, amíg elérkezünk II. András 1222. évi *Aranybullájához*.

Első törvénykönyvét még életében, vagy nem sokkal halála után foglalták írásba, míg a második törvénykönyvet feltehetően I. András korában szerkeszthették egybe. A törvények szövege hitelt érdemlően I. Istvánhoz köthető. A legrégebbi, bár nem teljes szöveget Wilhelm Wattenbach német tudós fedezte fel 1846-ban Stájerország legősibb kolostorának könyvtárában, a 12. századi *Admonti Kódexben*.

A törvényeket –, amelyek az uralkodói akarat általános érvényű kinyilvánításai voltak –, a király és a királyi tanács tagjai hozták. Mivel I. István maga határozta meg, hogy kikből álljon a vegyes összetételű királyi tanács (főurak és egyházi személyek), valójában ő lett a törvényhozó.

I. István gondoskodott az állam és az egyház védelméről, az egyház működéséről, rendelkezett a vallásgyakorlásról és a leggyakoribb bűnök büntetéséről. Uralkodása alatt legfőbb célja országának keresztény hitre történő áttérése, a pogány kultuszok felszámolása volt. Törvényhozása is szorosan összefüggött ezen céllal.

A törvénycikkelyek megfogalmazásakor a sajátos magyarországi viszonyokat is figyelembe vették. Első törvénykönyvében kötelezővé tette a vasárnaponkénti misére járást és az ünnepek megülését. Mivel még kevés templom volt az országban, így a rendelkezést nem lehetett végrehajtani. Ezért második törvényében előírta, hogy minden tíz falu építsen egy templomot, és részletezte miképp köteles gondoskodni a nép annak fenntartásáról. Az egyház jövedelme kettős eredetű volt, egyrészt a püspökségek hatalmas földadományokat kaptak a királytól, másrészt a tized, más néven dézsma (*decima*) is az egyházat gyarapította. Ennek beszédét István szintén törvényben írta elő.

„Ha valakinek az Isten tizedt adott egy évben, a tizedik részt adja az Istennek, és ha valaki tizedét elrejt, kilenc részt fizessen.”

II. András majd úgy rendelkezik az *Aranybullában*, hogy „a tizedet ne váltsák meg ezüstben, hanem – ahogy a föld termi – borban és gabonában fizessék ki, és ha a püspökök elleneznék ezt, akkor nem fogjuk pártolni őket”.

• I. (Szent) István király és Gizella királyné ábrázolása a koronázási paláston 1031-ből

I. István bűnelkövetőkkel szembeni emberséges megközelítésén, utódai Szent László és Könyves Kálmán jelentősen szigorítottak. Az ellenszegülőkkal szemben átnevelési célzattal, vallási jellegű büntetések alkalmazását is előírta.

„Aki a kántorböjten húst eszik, egy héten át böjtlőn bezárva, ha pedig pénteken eszik húst, egy héten át böjtlőn sötét tömlőczen.”

Kortársa I. Boleszláv lengyel király, kitörte a fogát annak, aki a böjtöt megszegte. Természetesen a világi törvénykezés mellett az egyházi bíráskodás is létezett, a vezeklés (*penitencia*) kiszabása az egyház dolga volt.

„...Vasárnap mindenki menjen a templomba, öregek és fiatalok, férfiak és nők, kivéve azokat, akik a tüzet őrzik.”

Törvényei a magántulajdon védelme és a tulajdonviszonyok átalakítása érdekében megváltoztatták az öröklésre vonatkozó korábbi szokásokat. Megszüntette a *levirátust*⁸ ezzel is felgyorsította a régi tulajdonosi szerkezet felbomlását.

⁸ A levirátus a latin levir „a férj bátyja” szóból ered, magyarra fordítva sógorházasság, ókori jogszokás. Lényege, hogy a gyermektelen özvegyet az elhalt fivérének kell feleségül vennie. Az új házasságból származó első gyermek az elhunyt nevére kerül, így az örökösödési sor nem szakad meg.

Védte az özvegyek és árvák érdekeit és szabályozta a szolgáló népek helyzetét. Mivel területi alapra helyezte az igazgatást, ezzel elérte, hogy a földművelés vált az emberek fő megélhetési forrásává. Így nemcsak politikai változás következett be, hanem jelentős életmód-váltáson is keresztülment a magyar társadalom.

I. Istvánnak a fiához, a trónörökös Imre herceghez intézett „Intelmek” (*Admonitiones*) című, 1013–15-ből származó latin nyelvű művét századokon át, törvényei közé sorolták. A *Corpus Juris Hungarici* is első törvényeként említi, ám műfaját tekintve királytükör⁹ (*specula principum*). Napjainkban már elkülönül a két törvénykönyvtől, sőt a 11. század legkiemelkedőbb hazai irodalmi alkotásának tekintendő. Teljes címe: „*Libellus Sancti Stephani Regis De Institutione morum ad Emericum Ducem*”, azaz Szent István király intelmei Imre herceghez.

TÍZ FEJEZETBŐL ÁLL, az elsőben

(1.) I. István mellett érvel, hogy a király parancsaiban a szent hitet tegye első helyre. (2.) Ennek az egyházi rend becsben tartásában is meg kell nyilvánulnia, a királynak támogatnia kell az egyházat.

(3.) Szól a főpapoknak kijáró tiszteletről és a velük való együttműködésről:

„A királyi trón ékessége a főpapoknak rendje, ezért a királyi méltóságban ők kerülnek a harmadik helyre, kedves fiam, ők legyenek főembereid, úgy vigyázz a főpapokra, mint a szemed világára.”

(4.) „Az uralom negyedik dísze a főemberek, ispánok, vitézek hűsége, erőssége, serénysége, szívessége és bizalma. Mert ők országod védőfalai, a gyengék oltalmazói, az ellenség pusztítói, a határok gyarapítói.”

(5.) „A türelem és az igaz ítélet gyakorlása a királyi korona ötödik cifrázása.”

(6.) „Az egyetlen nyelvet és egyetlen szokásrendet ismerő királyi hatalom gyenge, törékeny.”

(7.) „A királyi emelvényen a tanács a hetedik helyre tart igény. A tanács állít királyokat, dönt el királyi sorsokat, védelmezi a hazát, csendesíti a csatát...”

(8.) „A legnagyobb királyi ékesség, az én tudásom szerint, a királyelődök után járni, a szülőket utánozni.”

(9.) „Az imádság megtartása a királyi üdvösség legnagyobb járuléka, ezért a királyi méltóság kilencedik regulájában pendül meg. A folytonos imádkozás: a bűnöktől megtisztulás és feloldozás.”

(10.) „Az erények mértéke teszi teljessé a királyok koronáját. Mert az erények ura a Királyok Királya, miként égi serege áll kereken tíz karból, úgy életed vitele kerekedjék ki tíz parancsból.”¹⁰

⁹ A királytükör vagy fejedelmi tükör az ókorban, a középkorban és a reneszánsz idején is divatos mű, irodalmi műfaj, amely a leendő uralkodó számára intelmek formájában ad tanácsokat az uralkodáshoz, megfogalmazza az eszményi államfő szerepét és kötelességeit.

¹⁰ Szent István király Intelmei és Törvényei. Részletek Bollók János és Kristó Gyula fordításából, Szent István Társulat 2010.

¹¹ Vekerdí József: Szent István Intelmei, Válasz, 2002.

(...)ha kellő figyelemmel olvassuk és fordítjuk az Intelmek latin szövegét, arra a megállapításra jutunk, hogy a Szent István-i állam-eszme nem az ország etnikai felhívítását és külföldi szokások szolgálai átvételét jelenti, hanem ellenkezőleg: a nemzeti hagyományok őrzését, és a külföld hódító szándéka elleni védekezést.¹¹

István király fia, a szentéletű Imre herceg¹² nevelését Gellért püspökre bízta. Imrét, a magyar trón várományosaként, körültekintő gondossággal készítették fel az uralkodásra. A trónörökös azonban tisztázatlan körülmények között, tragikus vadászbalesetben, utód nélkül halt meg.

A „jogos örökös” ezután Vazul, Géza testvérének Mihálynak a fia lett volna, de István féltette a fiatal keresztény államot a pogánynak tartott Vazultól. Ezért inkább nővére és a velencei dózse fiát, Orseolo Pétert jelölte ki utódjául.

István minden gyermekét eltemette. Hatvanadik életévén túl, 1038. augusztus 15-én, Szűz Mária mennybemenetelének napján hunyt el. A hagyomány szerint az örökös nélkül maradt király a halála előtti napon

Székesfehérvárott, a Szent Koronát és országát Szűz Máriának¹³ ajánlotta fel. Magyarország régi latin nyelvű katolikus elnevezése „*Regnum Marianum*” jelentése: Mária királysága. Imre herceggel együtt a Székesfehérvári Bazilikában temették el. Uralkodásának köszönhetően Magyarország a keresztény Európa része lett, érdemeit a keresztény egyház is elismerte azzal, hogy 1083. augusztus 20.-án szentté avatta. Mária Terézia elrendelésére 1771 óta – megszakításokkal – ez a nap, nemzeti ünnep. I. István mumifikálódott jobb keze, a Szent Jobb jelentős katolikus ereklye, melyet a Szent István Bazilika, Szent Jobb kápolnájában őriznek. Ő az egyetlen uralkodónk, akit a katolikus és – 2000 óta – az ortodox egyház is szentként tisztel.

I. (Szent) István halála utáni időszakot komoly trónharcok jellemezték, amely 1077-ben ért véget, amikor Vazul unokája, a későbbi Szent László király elfoglalta a trónt.

• I. (Szent) István és Imre herceg (metszet 18–19 század, Apponyi-gyűjtemény)

¹² Szent Imre magyar királyi herceg (Székesfehérvár, 1000–1007 körül, Bihar vármegye, 1031. szeptember 2.) Szent István király és Boldog Gizella királyné fia, nevét anyai nagybátyjáról, II. Henrik Német-római császárról kapta, a Pray-kódex Henkirus néven említi őt. A legenda szerint István király Imre halála után ajánlotta fel koronáját és országát Szűz Máriának 1038. augusztus 14-én.

¹³ Mária, mint védőszent iránti tisztelet a keresztény idők előtt is jelen volt. Boldogasszony, az ősmagyar hitvilág legfőbb anyaistennőjének elnevezése, amit Gellért püspök tanácsára a keresztény hittérítők Szűz Máriaként említettek. Kölcsey Ferenc Himnuszát a Boldogasszony Anyánk egyházi ének volt

The Hungarian State's path of development from King St. Stephen

“Hungarian freedom is not a voluntary or forced gift of some rulers, but as old as the European life of the nation...”¹

Although the foundation of Hungary as a Christian state is intertwined with the name of King St. Stephen, the state life of the Hungarians began earlier; the blood oath of Etelköz was the most ancient fundamental treaty of the Magyars. The leaders of the nation, which had hitherto been divided into seven tribes – Tarján, Jenő, Kér, Keszi, Nyék, Megyer and Kürt-Gyarmat – elected Álmos as the grand prince of the Hungarians in the 9th century, still before the Conquest (895 AD). The importance of the **blood oath** lies not only in the fact that it concentrated the power of the nation, thus contributing to the success of the upcoming wars of conquest, but also that the **basic laws** included in it ensured the freedom of the nation for the period after the establishment of the tribal federation. In his study in the present volume, Dr. Jenő Szmodis points out its parallels with the *Golden Bull*.

The content of the blood oath can only be inferred from later chronicles such as the early 13th-century *Gesta Hungarorum* by *Anonymus*² as well as from oral tradition, legends and fables. Several historians claim that Anonymus, who wrote the most detailed account of the history of the Conquest, published the text of the blood pact mirroring the social conditions of his own age, especially with regard to the resistance clause that echoes the later *Golden Bull*, i.e. the right to resist the ruler in the case of legal violations. *“Master P.’s goal is to justify the rights and demands of the 13th-century Hungarian nobility and, if possible, to trace all their friends, acquaintances and relatives back to the time of the Conquest. Although Anonymus keenly emphasizes that his work is based on written documents, he actually seeks to create a work of art, naturally according to the tastes and requirements of the age.”³*

According to Anonymus’s description, the five points of the blood-sanctified covenant settles the question of succession surrounding the chiefly position; the nation shall elect its grand prince among the descendants of Álmos until his bloodline dies out. It makes clear that no one shall be excluded from what has been achieved with joint efforts. It expresses that Álmos was elected grand prince by their own free will; the place of themselves and their descendants was ensured in the king’s advisory body, as was their right to hold high office. Disloyalty, or the violation of unified action on behalf of any of themselves or their descendants, was punishable by death. And finally, *“if any of the chieftains or other superiors shall break this oath, let them be cursed”*.

¹ Ladányi, Gedeon: A Magyar Alkotmány története [The History of the Hungarian Constitution], 1873.

² Anonymus, or Bele Regis Notarius, supposedly the unidentified notary of King Béla III who referred to himself as “P. dictus magister” (late 12th, early 13th century).

³ Nemeskürty, István: Mi magyarok [We Hungarians], Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993, p. 89.

The blood oath meant lifelong loyalty and an irrevocable alliance. It was a powerful bond in military, economic and sacral terms alike. After cutting their veins, the vow-takers had their blood drip into a bowl and they took turns drinking from it. The blood oath also meant blood brotherhood, a bond closer even than natural brotherhood. In a sacral sense, the blood oath united the seven conquering chiefs and their peoples into one body and soul. Since, according to the old belief, blood was the carrier of ancestry, the Hungarian word for “brother” (*testvér*) meant kinship by “body and blood”. A similar composition can also be found in other languages, such as the Greek *αδελφός* or the Turkish *kardes*.

In early times, the Hungarian tribal federation had two leaders: the **gyula**, in charge of military affairs, and the **kende** (or *kündü*), who was the sacral prince. At the time of the Conquest, the two positions of power were united in one person by Árpád, son of Álmos, as the head of the confederation of Magyar tribes. Shortly, a solid state structure was established and the country was successfully defended against attacks.

The vessel at the centre of Bertalan Székely’s fresco⁴ depicting the *“Blood oath”* is the first representation of the bull’s head bowl, an iconic piece of the Nagyszentmiklós Treasure unearthed in 1799. Although its exact origin is disputed (the treasure was most likely owned by the Avars), it is nevertheless closely connected with ancient Hungarian culture.

Álmos’s figure has been preserved by several descriptions and chronicles, such as Chapter 38 of *De administrando imperio* (948–952) a work on state theory by the Byzantine emperor Constantine VII, the aforementioned *Gesta Hungarorum*, or Mark of Kalt’s *Chronicon Pictum* or “Illustrated Chronicle”, from about 1360. Although Álmos was still present at the election of the first supreme prince of the Magyars in Etelköz and reached an age considered advanced at the time (70–75 years), he did not live to see the Conquest. During the Pecheneg onslaught in Etelköz, it was Árpád who lead his people into the new homeland.

THE ESTABLISHMENT OF HUNGARY AS A CHRISTIAN STATE

“Stephen, Géza’s son and successor, was left with the great task of saving the European life of his people, for which he deserves the glory...”⁵

In 973, Géza,⁶ Grand Prince of the Hungarians and a member of the Árpád dynasty, sent envoys to the court of the Holy Roman Emperor Otto I to declare his intention to convert the Hungarian people to Western Christianity. This was the single way to ensure peace and integration into the European community. Unlike his ancestors, Géza avoided warfare. Marriage between princely families was the best solution to forge alliances and serve mutual interests.

⁴ The fresco Blood Oath, by Bertalan Székely (1895–97) decorates a wall of the assembly hall of the Town Hall of Kecskemét.

⁵ Ladányi, op cit.

⁶ Géza (945–997), Grand Prince of the Hungarians from 972 until his death. He was the son of Grand Prince Taksony and a prominent Pecheneg woman, presumably the daughter of the chieftain Tonuzoba. The name Géza is of Turkish origin and was originally read “Gyevi”, “Gyeu”, or “Gyö”, meaning “shining, enlightened”. His wife Sarolt was the daughter of a Transylvanian gyula named Zobor.

Judith, Géza's eldest daughter, married the Duke of Poland. Another daughter, whose name is unknown, married the heir to the Bulgarian throne. His daughter Grimelda became the wife of Otto Orseolo, Doge of Venice. Sarolta was espoused by a member of the Hungarian high nobility; their son, Samuel Aba, became the third king in Hungarian history.

The later King St. Stephen is believed to have been Géza's only son. Various chronicles put the date of his birth at either 967, 969 or 975 AD. He was given the name Vajk, which is of Turkish origin and means "hero" or "master". In 996, Vajk married Gisela⁷ of Bavaria, the daughter of Duke Henry II (the Wrangler) of Bavaria. Their marriage was also dynastic in nature, strengthening the relationship between the two royal families and fortifying Stephen's later aspirations. Princess Gisela arrived in Hungary with priests, knights (e.g. Vecelin, Hont, and Pázmány), craftsmen and merchants, many of whom were settled. The knights were granted estates and later became the king's auxiliaries. Vajk is thought to have been baptized as Stephen between 985 and 989. Following his father's death, he ruled as grand prince from 997 until his coronation.

Stephen had to have his aspirations recognized by ecclesiastical and secular powers. He had the support of Holy Roman Emperor Otto III in establishing an independent Hungarian kingdom and organized church, partly on account of the emperor's kinship with Gisela. Encouraged by Otto, Pope Sylvester II bestowed a crown, representing both secular and ecclesiastical power, on Stephen. In the 11th century, the day of Jesus's birth marked the beginning of the year; hence, Stephen's coronation is believed to have taken place on the first day of the new millennium, which was either 25 December 1000 (according to the Julian calendar) or 1 January 1 1001. The coronet worn by Stephen is depicted on the coronation mantle that survived from 1031, together with his other insignia, the spear with flag gifted by Otto III. The open, lily-adorned crown decorated with precious stones, was delivered from the Pope in Rome by Astrik–Anastasius, counsel to Stephen and bishop of Esztergom and Kalocsa respectively. Following the coronation, the Pope gave Stephen *carte blanche* and apostolic authority to organize the Hungarian church, enabling the establishment of a Christian Hungarian state. In his charters King Stephen is described in several ways – *Ungarorum rex* (king of the Hungarians), *Pannoniorum rex* (king of the Pannonians) and *Hungariae rex* (king of Hungary).

As king, Stephen continued to consider the protection of his country's independence to be of utmost importance. Later, Andrew II also referred to the "*liberty of both the nobles of our country and others as prescribed by King St. Stephen*" in Article I of the *Golden Bull*. King Stephen I founded two archbishoprics, at Esztergom and Kalocsa. He organized eight episcopal dioceses, the centres of which were Veszprém, Pécs, Győr, Eger, Vác, Csanád, Bihar and Gyulafehérvár.

⁷ Among the ancestors of Gizella (Regensburg, 984 – Passau, 1060), who came from the House of Liudolf, were all the three Ottos emperors of The Holy Roman Empire. The young, deeply religious Bavarian princess, who was about to enter a monastery, married the prince of the pagan people, Vajk, at the intercession of Bishop St. Adalbert, in order to help establishing the Christian Hungarian State. From 997 she was the last princess, from 1000 she became the first Hungarian queen. After the death of King Stephen I, unjust persecution and imprisonment awaited her, and her possessions were taken. After 48 years, she returned to her homeland, fulfilling her youthful plan to enter the Niedernburg convent of the Benedictine sisters in Passau, of which she later became abbess. She was ordained a Blessed in 1911.

He ordered the construction of the cathedral of Esztergom, as well as the Basilica of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Székesfehérvár, which was to become the burial place of himself and majority of the Árpád kings. He had the SS Peter and Paul Church built in Óbuda and oversaw the completion of the Benedictine Abbey at Pannonhalma. Esztergom became the country's ecclesiastical centre, and the Primate-Archbishop of Esztergom was the head of the Hungarian church. Stephen made Székesfehérvár the seat of secular power. Thus, Christian Hungary could genuinely function independently of the Holy Roman Empire.

Latin literacy began developing within the walls of abbeys and monasteries, and European culture was taught in the schools run by monks. These were the institutions that produced the educated, literate strata of society: senior officials of the monarch and the counties. The convents also had so-called book houses, where the Bible, tomes of rituals and scientific writings were available.

THE STRUCTURE OF THE HUNGARIAN STATE

At the end of the 10th century, most of the territory occupied by the Magyars was under the rule of independent chieftains, and the *principle of seniority*⁸ was the determining factor in the inheritance of power. This system, based on an alliance of Hungarian tribes, was reorganized by Stephen to form a unified Christian state. With the dispersal of tribes and redistribution of their land holdings, the clans themselves also disintegrated. He created an ecclesiastical and secular administration that, from 1028 onwards, covered almost the entire Carpathian Basin and remained continuous in its form of government until the 20th century.

During the unification of the country, Stephen took control of the former tribal territories, annexing them to the royal estates. In doing so, he created castle estates and the county system – known as "castle counties" – that formed the basis of power not only in his era but also during the reign of his successors, as we will see with Andrew II and the provisions of the *Golden Bull*. Counties were centred on a castle; although most of them were earthen hill forts, some – such as Esztergom, Székesfehérvár and Veszprém – were built of stone. A total of 45 counties are thought to have existed; these were headed by a reeve (*ispán*, or *comes*) appointed by the king, who enforced laws, arbitrated, collected taxes and managed castle lands. In exchange for their services, reeves benefited from the income generated by castle estates and received a small landholding. The *vitéz* were freeholders who did not belong to the lordship. The common head of all the country's courtiers was the palatine (*palatinus*). The royal army comprised castle warriors, descendants of the armed retinue of chiefs of tribes and clans who had held onto their freedom. Obligated to serve perpetually, castle folk were engaged in animal breeding, fishing, hunting and handicrafts.

⁸ Seniority is a system of succession to the throne in which power is inherited by the oldest member of the patriarchal extended family who is suitable for leadership. Common among the steppe peoples, in the Árpád dynasty it prevailed only in the initial period. It was replaced by primogeniture, under which the throne is inherited by the ruler's first-born, legitimate son and his first-born son's branch of the family. Thus, the fragmentation of feudal landholdings is avoided. Upon his father's death, Stephen I assumed power claiming primogeniture.

After Stephen I managed to secure peace, the country became a popular route for pilgrims, merchants and “guests”, which boosted economic life, stimulated trade and enriched culture. As Stephen says in his *Admonitions* to his son Emeric (the subject of a separate chapter): “*patronize and cherish guests and newcomers*” from “*different regions and provinces, so that they would rather stay with you than live elsewhere*”.

The first two centuries of the Árpád era were characterized by a form of kingdom in which royal estates predominated (*patrimonial monarchy*). In the county system founded by Stephen, one-third of counties were castle estates (the basis of state organization and administration, granted in exchange for military service), while two-thirds belonged to the royal court as the royal family’s private property with the purpose of supplying the court. If the owner of an estate donated by the king died without an heir or fell into the sin of disloyalty to king and nation, the monarch could dispose of his property; in other words, the crown became the source of property rights.

Prior to the foundation of the Christian states, foreign money and animals – mainly steers – were used in substitution of currency. Stephen had his own coins minted, and the silver denar became the main currency in circulation. He levied the first taxes; there was internal taxation compensation for the discontinuation of looting campaigns. The king was entitled to two-thirds of incoming revenue.

ST. STEPHEN’S LAWS

“*Regante divina clemencia. Opus regalis dignitatis alimonia katholice fidei effectum amplius ac solidius alterius dignitatis operibus solet adesse.*” “*Under the reign of divine grace. The works of royal dignity accomplished with the nourishing power of the Christian faith are brighter and stronger than the works of other dignitaries.*”

Stephen I protected the state he founded not only with prayer and sword, but also enforced the new order with laws through establishing the legislature. Taking a look at *Corpus Juris Hungarici*, the unofficial collection of Hungarian legal statutes between 1000 and 1526, one first encounters the two law books of St. Stephen (1027), followed by the Orders or Decrees of Andrew I (1046–1060), the three-volume Decrees of King St. Ladislaus (1077–1095) and the two surviving law books of Coloman the Learned (1095–1114) before reaching Andrew II’s *Golden Bull*, dating back to 1222.

While Stephen’s first code of laws was likely set in writing during his lifetime or shortly after his death, the second law book was probably compiled in the era of Andrew I. The texts can be credibly linked to Stephen. The oldest, albeit incomplete text was discovered in 1846 by the German scholar Wilhelm Wattenbach in the 12th-century *Codex of Admont*, held in the library of Styria’s earliest monastery.

The laws, which were general expressions of the monarch’s will, were made by the king and members of the royal council. Since the composition of the royal council, which contained both lords and ecclesiastic dignitaries, was determined by Stephen himself, he in fact became the legislator. Stephen made provision for the protection of state and church, provided for the operation of the latter, and regulated the practice of religion, as well as the punishment of the most common crimes. During his reign, his chief goal was the conversion of his country to Christianity and the eradication of pagan cults. His legislative activity also heavily reflected this aim, and conditions specific of Hungary were taken into account when drafting legal articles.

Attending mass on Sundays and the observation of feast days were made mandatory by his **first law book**. Since churches in the country were still few and far between, this provision could not be implemented. Therefore, in his **second law** he ordered a church to be built by every ten villages and detailed how the people were obliged to take care of its maintenance. The income of the church derived from two sources, the first of which were the massive estates donated by the king to the bishoprics; on the other hand, the tithe, also known as the *decima*, similarly enriched the church. In addition, Stephen issued a law on the collection of the tithe: “*If God gives ten in a year, he shall give the tenth part to God, and if someone hides the tenth, he shall pay nine parts*”. Andrew II would later state in the *Golden Bull* that “*the tithe shall not be redeemed in silver but in wine and grain as yielded by the land, and if bishops were to oppose it, we will not support them*”.

Stephen’s humane approach towards criminals was significantly made harsher by his successors St. Ladislaus and Coloman the Learned. He also prescribed the use of religious punishments for the purpose of re-educating dissidents. “*He who eats meat during Ember days shall fast for a week locked up; if he eats meat on Friday, he shall fast for a week in a dark dungeon*”. His contemporary, Boleslav I of Poland, had the teeth broken of those who disobeyed the fast. Naturally, ecclesiastical jurisprudence also existed in addition to secular legislation, and the imposition of penance was reserved for the church.

His laws changed previous customs regarding inheritance in order to protect private property and transform property relations. He abolished *levirate marriage*⁹ and accelerated the dissolution of the archaic structure of ownership. The laws protected the interests of widows and orphans, while regulating the situation of servant peoples. By reorganizing administration on a territorial basis, he made farming the main source of people’s livelihood. Consequently, the change that took place was not only political, but also resulted in a major shift in the lifestyle of Hungarian society.

⁹ Levirate marriage, from the Latin levir (“elder brother of a man”), is an ancient legal custom in which the brother of a deceased man is obliged to marry his brother’s childless widow. The first child born from the new marriage acquires the name of the deceased, therefore the line of inheritance is unbroken.

ADMONITIONES

For centuries, St. Stephen's *Admonitions* to his son, the heir to the throne Prince Emeric, was classified among his laws. The text, written in Latin, dates back to 1013–15. Although the *Corpus Juris Hungarici* also mentions it as Stephen's first law, it is a so-called *mirror for princes* in terms of genre.¹⁰ Nowadays, it is separated from the two law books and is considered the most outstanding literary work of the 11th century. Its full title is *Libellus Sancti Stephani Regis De Institutione morum ad Emericum Ducem, or King Saint Stephen's Admonitions to Prince Emeric*. The work comprises ten chapters. In the first

(1) Stephen argues in favour of putting the holy faith first in the king's orders.

(2) This must also be manifested in the upholding of the holy orders; the king must support the church.

(3) The king talks about respect for the high priests and cooperation with them:

"The order of the high priests is the adornment of the royal throne; therefore, they shall take third place in the royal dignity, my dear Son, let them be your headmen, take care of the high priests like the sight of your eye."

(4) *"The first ornament of rule is the loyalty, power, serenity, kindness and trust of the headmen, reeves and knights. Because they are the protective walls of your country, protectors of the weak, destroyers of the enemy, and expanders of the borders."*

(5) *"Exercising patience and true judgement is the fifth cipher of the royal crown."*

(6) *"Royal power that knows only one language and one set of customs is weak and fragile."*

(7) *"The council claims seventh place on the royal pulpit. The council appoints kings, decides on royal destinies, protects the homeland and calms the battle..."*

(8) It emphasizes the importance of following ancestors: *"To my knowledge, the greatest royal honour is to follow royal predecessors, to imitate the parents."*

(9) *"The observance of prayer is the greatest contribution to royal salvation, and is therefore reflected in the ninth rule of royal dignity. Continuous prayer is cleansing and absolution from sins."*

(10) *"The virtue of temperance completes the crown of kings. Because the lord of virtues is the King of Kings, just as his heavenly army is made up of ten arms, so shall the ten commandments summarise the conduct of your life."*¹¹

"(...) reading and translating the Latin text of the Admonitions carefully, we will come to the conclusion that St. Stephen's state ideal does not mean the ethnic dilution of the country and the slavish adoption of foreign customs; on the contrary, it implies the preservation of national traditions and defence against the conquering intent of foreign countries."¹²

King Stephen entrusted Bishop Gerard of Csanád with tutoring his son, the pious Prince Emeric.¹³ As the expectant to the Hungarian throne, Emeric was carefully prepared to rule. However, the heir to the throne died childless in an unexplained, tragic hunting accident.

Holy Crown
Virgin Mary

¹⁰ In antiquity, the Middle ages and the Renaissance period, mirrors for princes (specula principum) were a fashionable literary genre instructing prospective kings on statesmanship, as well as formulating the role and obligations of an ideal head of state, in the form of admonitions.

¹¹ Szent István király Intelmei és Törvényei. Részletek Bollók János és Kristó Gyula fordításából [St. Stephen's Admonitions and Laws. Excerpts from the translation by János Bollók and Gyula Kristó], Szent István Társulat, 2010.

¹² Vekerdj, József: Szent István Intelmei [St. Stephen's Admonitions], Válasz, 2002.

¹³ Saint Emeric, Royal Prince of Hungary (Székesfehérvár, c. 1000-1007 – Bihar county, 2 September 1031), son of King St. Stephen and Queen Gisela of Bavaria.

After his death, the "rightful heir" would have been Vazul, the son of Géza's brother Michael; however, Stephen feared for the young Christian state under Vazul, whom he considered a pagan. Therefore, he chose as his successor Peter Orseolo, the son of his sister and the Doge of Venice.

Stephen buried all his children. He himself passed away on 15 August 1038, the day of the Assumption of Mary, beyond the age of sixty. According to tradition, the heirless Stephen offered the Holy Crown and his kingdom to the Virgin Mary¹⁴ the day before his death in Székesfehérvár. The old Catholic name for Hungary in Latin, *Regnum Marianum* means "Kingdom of Mary". He was laid to rest in the Basilica of Székesfehérvár together with his son Emeric.

Thanks to his reign, Hungary became part of Christian Europe, and the Catholic Church recognized his merits by canonizing him on 20 August 1083. By order of Maria Theresa, this day has been a national holiday – with interruptions – since 1771. Stephen's mummified right hand, the so-called *Holy Right*, is a major Catholic relic kept in the Holy Right Chapel of St. Stephen's Basilica in Budapest. He is the only Hungarian monarch revered as a saint by both the Catholic and – since 2000 – the Orthodox churches. The period after the death of King St. Stephen was characterized by fierce struggles for the throne. This era came to an end with the coronation of St. Ladislaus, Vazul's grandson, in 1077.

¹³ Named after his maternal uncle, the Holy Roman Emperor Henry II, he appears as Henkirus in the Pray Codex. According to legend, following Emeric's death St. Stephen offered his kingdom and country to the Virgin Mary on 14 August 1038.

¹⁴ The respect for Mary as a patron Saint was present even in the pre-Christian times. Boldogasszony (Beata Maria Virgo) the name of the main mother goddess of the ancient Hungarian religious world, who, on the advice of Gerard bishop of Csanád, was referred to by the Christian converts as the Virgin Mary. Before Ferenc Kölcsey's Anthem, the national anthem was the Hymn of Our Lady.

III. Béla öröksége

Egy londoni lovag leírásából 1189-ből, a következőt tudhatjuk meg II. András apjáról, III. Béla királyról: *„Eme férfiút a természet sokféle adománnyal halmozta el: termete magas, arca nemes, s ha más egyébbel nem is rendelkezne, pusztán uralkodói tekintetének előkelősége alapján a legméltóbbnak lehetne tartani a királyságra.”*

Béla 1148 körül született, II. Géza király és Eufrozina királyné (apja I. Msztyiszlav kijevi nagyfejedelem) harmadik fiúgyermekeként. 1172–1196 között volt Magyarország, Dalmácia, Horvátország és Ráma királya. Az Árpád-ház egyik legkiemelkedőbb uralkodójaként tartja számon a történelem. Béla királysága idején teljesedett ki az a hatalom, amelynek alapjait Szent István rakta le. Korának egyik leggazdagabb európa uralkodója volt, aki jó kapcsolatokat ápolt a pápával, és a kor két leghatalmasabb uralkodójával; a bizánci és a német-római császárral, miközben mindvégig megőrizte országa függetlenségét.

Családi viszonyok Apja, II. Géza 1162-ben bekövetkezett halála után a trónviszályok időszaka következett. Az örökös a legidősebb fiú, István lett volna, ám a hatalomért ellenkirályokkal (II. Lászlóval és IV. Istvánnal)

kellett megküzdenie. Legfőképpen pedig I. (Nagy) Manuél Komnénosz Bizánci császárral (1118–1180), aki kezdetben a neki hűségesküt tett IV. Istvánt támogatta.

• III. Béla király, Josef Kriehuber litográfiája Moritz von Schwind rajza alapján, 1828 körül

Ám látva a trónbitorló népszerűtlenségét I. Manuél elfogadta, hogy a törvényes örökös, III. István legyen a magyar király. A békéért cserébe 1163-

ban magával vitte István öccsét, az akkor 15 éves Béla herceget Bizáncba, aki áttért az ortodox hitre és Alexiosz néven deszposztészi címet kapott. Ezzel a birodalom rangban második emberévé emelkedett. A fiúgyermek és így örökös nélküli I. Manuél vélhetően politikai érdekek vezették. A császár nemcsak Béla herceg örökségére, Horvátországra és Dalmácia középső részére kívánta rátenni a kezét, hanem hosszú távon a magyar és a bizánci trón egyesítése lebegett a szeme előtt. Terveit megerősítendő, lányát Máriát eljegyezte Béla herceggel, akit 1165-ben a Bizánci császárság trónörökösévé nyilvánított. Gondoskodott róla, hogy a leendő *baszileusz* megfelelő neveltetést kapjon, ami nagymértékben hozzájárult Béla későbbi sikereihez.

A bizánci udvarban megtanult görögül, franciául, latinul, elsajátította a hadi tudományokat és a politikát. Kilenc éven át vett részt a birodalom kormányzásában I. Manuél császár oldalán, így megfigyelhette az uralkodás fortélyait is. A magyar-bizánci béke nem volt tartós, a magyarok nem adták át

Dalmáciát és Horvátországot, ezért I. Manuél ismét hadba vonult. Béla többször is harcolt bátya III. István ellen, a császár oldalán. Érdeemes megjegyezni, hogy Béla Árpád-házi felmenői között volt **Szent László király lánya Piroska–Eiréné**¹, aki nem más, mint I. Manuél császár édesanyja. Vagyis a Szent László unokának számító I. Manuél döntésében, hogy Béla legyen az örökös, a dinasztikus összeköttetés is közrejátszhatott. Piroska korán árvaságra jutott, unokabátyja, Könyves Kálmán udvarában élt. Az ország érdeke azt kívánta, hogy a királylány feleségül menjen II. (Szép) Ioánnész Komnénosz Bizánci császárhoz. Nyolc gyermekük született, köztük Manuél Komnénosz, aki 1143-tól haláláig uralkodott. Piroska többször közvetített a magyar és bizánci érdekek között.

1169-ben Béla sorsa átíródott, amikor Manuél császárnak 51 éves korában fia született. A kis Alexioszt alig kétesztendősen császárrá koronázták. Béla trónörökléséből semmi nem lett, deszposztészi címét visszavonták, jegyességét felbontották. Ám a házasságok a történelem során mindig fontos összekötő szálai voltak a hatalmi törekvéseknek. Ezért Manuél a Bizánci Birodalom hűbéreseként számon tartott Antiochiából elhozatta nejének húgát, Châtillon Annát (Ágneszt) és 1172-ben feleségül adta Bélához.

¹ Árpád-házi Szent Piroska (Prisca, 1088–1134. augusztus 13.) Szent László király (1046–1095) és Adelheid rheinfeldi hercegnő (?–1090) elsőszülött leánya. Házassága után Bizáncban áttért az ortodox hitre, és az Eiréne (Irén) nevet kapta. Ő alapította a Pantokrátor-kolostort, és hozzá 50 ágyas kórházat, ami a középkori európai kórházak mintájára szolgált. Halála után az ortodox egyház szentté avatta, kultuszát a római és a görög katolikus egyházak is átvették.

Egyúttal felruházta őt a caesari ranggal, ami a császár utáni első helyet biztosította a számára. Ugyanebben az évben a 25 éves III. István király utód nélkül elhunyt –, feltehetően mérgezésben. Követség indult Konstantinápolyba Béláért, a magyar trón örököséért. I. Manuél azzal bocsátotta útjára neveltjét, hogy esküvel kötelezte, mindenkor elősegíti a Bizánci birodalom céljait. Béla hazai fogadtatása nem volt egységes. Többen öccsét, Géza herceget kívánták trónra emelni, köztük Eufrozina anyakirályné is. Lukács esztergomi érsek, a magyar egyház feje, megtagadta Béla megkoronázását. Ezért Béla III. Sándor pápához fordult támogatásért. Lukács érsek a pápai utasítást sem volt hajlandó végrehajtani. Ekkor a kalocsai érsek kapott kivételes pápai engedélyt a királykoronázásra, amelyre közel egy évvel III. István halála után, (egyes források szerint) 1173. január 24-én került sor.

III. Béla erős kézzel, szilárd királyi hatalmat, békésen gyarapodó országot teremtett. Châtillon Annától hét gyermeke született.

• Szent Piroška (Eiréne) férjével, II. (Szép) Ióánnész Komnénosz bizánci császárral, középen Madonna a kisdud Jézussal (mozaik, Hagia Sophia 1118 körül)

gyar-bizánci viszony, az érdekkülönbségek ellenére is kiegyensúlyozott maradt. Béla kisebbik fia II. András néven 1205-től uralkodott. Kisebbik lányát Konstanciát pedig I. Ottokár cseh király vette feleségül. További három gyermeke korán elhunyt.

Feleségének 1184 körül bekövetkezett halála után III. Béla kísérletet tett hogy elnyerje I. Manuél rokonának, Teodórának a kezét, amit a konstantinápolyi zsinat megakadályozott. Ezután II. Henrik angol király unokáját, Matildot (vagy más néven Richenzát) kérte meg, akiknek kezére a skót uralkodó is pályázott, ám az apa egyik házassághoz sem járult hozzá. III. Béla következő jelöltje Capet Margit, II. Fülöp Ágost francia király legidősebb nővére volt. Margitot korábban, még ifjabb Henrik király feleségeként hűtlenséggel vádolták, és elhalt gyermeke után többet nem szülhetett.

A fiú örökösökkel már rendelkező Béla király számára ez nem volt hátrány, fontosabbnak tartotta az előnyöket, amelyek a házasság révén a politikai kapcsolatokról származtak.

Uralkodása III. Bélának a koronázást követően hatalma megszilárdítása volt a cél, hisz komoly belső ellenállással kellett szembenéznie. Öccse Géza herceg és anyja Eufrozina királyné lázadását leverte, és börtönbe záratta őket. Az anyakirálynét később a Szentföldre száműzte, öccsét pedig csak 1189-ben engedte szabadon, a keresztes seregek érkezésekor.

I. Manuél császár 1180-ban bekövetkezett halála feloldozta esküje alól, így Béla változtatott a Bizánccal folytatott politikáján. Visszafoglalta a horvátországi és szerémségi területeket, sőt, visszaszerezte Dalmáciát és a Velencei Köztársasággal szemben védnöksége alá vonta Zára városát. Befolyása alá helyezte Szerbiát és Bulgária egyes részeit. 1186-ban elfoglalta Halicsot, de a fejedelemséget csak két évig tudta megtartani.

Belpolitikájában a bizánci mintát követte. Nevéhez fűződik a királyi kancellária felállítása. Egy 1181-ben kiadott oklevél szerint III. Béla elrendelte a magánjellegű, jogi természetű ügyek írásba foglalását.

Ezzel jelentősen megnőtt a főként latin nyelvű okiratok száma, amihez az írástudó réteg szélesedésére is szükség volt. Európa nyugati felében hasonló folyamatok zajlottak. Az új, egységes oklevélírást Magyarországon azok a klerikusok honosították meg, akik Párizsból hazatérve magas egyházi méltóságok birtokosai és a kancellária munkatársai lettek. Közéjük tartozhatott az egyetemi fokozattal rendelkező „*P. mester*”, III. Béla király *Anonymusként* ismert jegyzője is. A hivatali írásbeliség elterjedése hatást gyakorolt az irodalomra. Ekkor keletkezett a könyvünkben korábban említett *Halotti beszéd és könyörgés*, az *Ómagyar Mária Siralom* és a *Gesta Hungarorum*.

A kultúra virágzott, meghonosodott a többszólamú egyházi zene, az európai szellemi áramlatok, a gótikus építészet és művészet elérte az országot. III. Béla bőkezű támogató volt. 1172-ben megépült az esztergomi királyi vár kápolnája. Széleskörű kiváltságokat biztosított a már meglévő és az újonnan alapított apátságoknak. A francia kapcsolatok hatására pedig erősödött a ciszterci rend magyarországi szerepe.

III. Béla pénzügyei Fennmaradt egy 1186. évi jövedelemjegyzék², amelyet III. Béla vélhetően angliai és franciaországi házassági ajánlataihoz kapcsolt. A maga nemében páratlan irat, csak az Angliában és Franciaországban őrzött királyi számadásokkal vethető össze. 1188-ban Oroszlánszívű Richárd angol király jövedelmei 7500 kg tiszta ezüstöt tettek ki, míg II. Fülöp francia király 1202-ben 17 ezer kg tiszta ezüstnek megfelelő összeggel gazdálkodott. A magyar király jövedelme ekkor közel 24 ezer kg ezüstre volt tehető, amelynél csak a bizánci és a német-római császár bevételei voltak magasabbak.

Az *Aranybullában* később szabályozásra kerülő adók felsorolásának okán érdemes megnézni, miképp tevődött össze III. Béla király jövedelme. A nagyobb rész *domaniális* jövedelem volt, az államkincstárt illető, királyi felségjogon szedett jövedelem, a királyi uradalmak terményjövedelmei, várbirtokokból, ispánoktól és bányákból származó jövedelmek. A továbbiak *regálék*ból, a pénzverés monopóliumából, sótermelés és sóvágás jövedelmeiből, be- és kiviteli vámokból, révek és vásárok jövedelmeiből

származtak, amelyek szintén a királyt illették. Az uralkodók magánvagyonra és az államkincstár (kamara) ekkor még nem különült el egymástól, a királyi bevételeket összefoglalóan a kamara haszna (*lucrum camerae*) elnevezéssel illették.

III. Béla király pénzreformja több elemből tevődött össze. A korabeli Európában egyedülálló módon, bizánci mintára, alacsony értékű réz dénárokat veretett. Az ottani fejlettebb és összetett pénzrendszerben szükség volt kis értékű váltópénzre. A magyar pénzgazdálkodásban azonban még nem volt indokolt az olcsó rézpénzek használata. Ezért feltételezhető, hogy Béla tervei között egy új pénzrendszer bevezetése szerepelt, amelyre azonban nem került sor. A rézpénzek kiszorultak a forgalomból, és csak az újkorban jelentek meg újra.

A középkori ezüstpénzek a használat során gyorsan koptak, általában 2-3 éven te cserére volt szükség. A kopás mellett pénzromláshoz vezetett, ha az új ezüstpénzek előállításakor csökkentették azok nemesfém tartalmát. III. Béla az elértéktelenedő pénzek helyett, új, magas ezüsttartalmú, értékálló érméket veretett, ezzel megállítva a pénzromlást. Az ő ezüstdénárjain jelent meg először a címerpajzsban látható kettőskereszt-ábrázolás.

¹ III. Béla jövedelemjegyzékének szövege a 19. században bukkant fel a párizsi Nemzeti Könyvtárban egy 16. századi humanista kódex másolatában, amelyet 1680 körül vásárolhattak, így került Angliából Franciaországba.

A Szentszékkal fenntartott jó kapcsolata miatt III. Béla többször került összetűzésbe Barbarossa Frigyes Német-római császárral (1122–1190), akit Rótszakállú Frigyesként is ismerünk. A császár 1189 nyarán vonult át seregeivel Magyarországon, amikor a harmadik keresztes hadjáratban az 1187-ben elesett Jeruzsálem felszabadítására indult. III. Béla esztergomi székhelyén látta vendégül a császárt. Oly bőkezű és pazar módon, hogy a követő évtizedekben a „magyar király” a francia udvari regények gyakori szereplője lett, akit mesés gazdagságú uralkodóként ábrázoltak. III. Béla bőségesen megajándékozva bocsátotta útjára Barbarossa Frigyest, aki több módon is kifejezte elismerését. Leginkább azzal, hogy a Bizánc és Német-római birodalom között felmerülő vitás kérdésekben, fontolóra vette Béla véleményét. Capet Margit kérésére Béla király, ekkor engedte ki fogságából öccsét, Géza herceget, aki beállt Barbarossa keresztesei közé. A főszerephez csatlakozó magyar kereszteseket maga a királyné vezette.

Számos további, fontos esemény köthető III. Béla huszonnégy éven át tartó uralkodásához. 1185-ben jegyezték le először a székesfehérvári törvénylátó napok megtartását, amelyből később kialakult az *országgyűlés intézménye*. Béla nevéhez fűződik a *kettős Szent Korona* létrejötte,

és az ő kérésére emelte a *szentek közé* III. Celesztin pápa *I. László királyt* 1192-ben. Életműve alapján érthető, hogy unokája IV. Béla miért illette őt a „Nagy” jelzővel.

III. Béla legidősebb fiát Imrét, 1182. május 16-án Esztergomban ifjabb királlyá koronáztatta, ezzel kinyilvánítva akaratát az utódlásáról. Imre akkor még nyolc éves volt, később 1194-1196 között Dalmáciát és Horvátországot kormányozta. Apja 1196. április 23-án bekövetkezett halála után Imre vette át az ország irányítását. András hercegre Béla tekintélyes vagyont hagyott, és a feladatot, hogy ő legyen beteljesítője apja ígéretének és vezessen keresztes hadjáratot a Szentföldre.

• Az esztergomi várkapolna szentélyének oroszlánja, freskótöredék (1185–1186)

The legacy of King Béla III

A description penned by a knight from London in 1189 reveals the following about King Béla III, the father of Andrew II: *“Nature has endowed this man with a multitude of gifts: his stature is tall, his face is noble and if he had nothing else, he could still be considered the most worthy of the kingdom based on the gentility of his ruler’s gaze alone.”*

Béla was born around 1148 as the third son of King Géza II of Hungary and Queen Euphrosyne of Kiev, daughter of Grand Prince Mstislav I of Kiev. King of Hungary, Dalmatia, Croatia and Rama between 1172 and 1196, he has gone down in history as one of the most outstanding kings of the Árpád dynasty. *Royal power, the foundations of which were laid by St. Stephen, reached its full scope during Béla’s reign.* One of Europe’s wealthiest monarchs in his era, he maintained close relations with the Pope and the two most powerful rulers of the time – the emperors of Byzantium and the Holy Roman Empire – while successfully protecting his country’s independence throughout his tenure as king.

FAMILY RELATIONS After the death of his father Géza II in 1162, a period of struggles for the throne ensued. Stephen, his eldest son, was set to become his successor; however, he was forced to contend with rival kings – Ladislaus II and Stephen IV – to secure his grip on power. His strongest adversary was the Byzantine emperor Manuel I Komnenos (1118–1180), who initially backed Stephen IV after the latter swore an oath of allegiance to him. In spite of this, Manuel I accepted the heir apparent, Stephen III, as king of Hungary after witnessing the usurper’s unpopularity.

In exchange for peace, the emperor had Stephen’s brother, the then 15-year-old Prince Béla, escorted to Byzantium. After his arrival, he converted to Orthodoxy and received the title of *despotes* under the name *Alexios*, thus becoming second only to the emperor by rank in the empire. Manuel I, who lacked male offspring or an heir, was supposedly motivated by political interests. The emperor had his eye not only on Prince Béla’s inheritance, Croatia and central Dalmatia, but also harboured long-term aspirations of uniting the thrones of Hungary and Byzantium. In order to corroborate his plans, he had his daughter Mary engaged to Prince Béla, whom he declared heir to the throne of the Byzantine Empire in 1165. Manuel provided for an appropriate upbringing for the future *basileos*, thus greatly contributing to Béla’s later successes. In the Byzantine court, he learnt Greek, French and Latin, as well as mastering the military sciences and politics.

Having participated in the governance of the empire at the side of Emperor Manuel I, he was able to observe the subterfuges of rule. Because the Hungarians failed to hand over Dalmatia and Croatia, the peace between Hungary and Byzantium proved temporary, and Manuel I took to arms again. On several occasions, Béla fought against his elder brother Stephen III on the side of the emperor.

It is worth remembering that Irene of Hungary, also known as Piroska¹ and the daughter of King St. Ladislaus of Hungary, was among Béla’s ancestors on his Árpád lineage; she was none other than the mother of Emperor Manuel I. In other words, the dynastic connection may have played a role in the decision of Manuel I, considered a grandson of St. Ladislaus, to make Béla his heir. Irene (Piroska) became an orphan at an early age and lived in the court of her cousin, King Coloman the Learned. The country’s interest required that the princess marry the Byzantine emperor John II Komnenos. The couple had eight children, including Manuel Komnenos, who reigned from 1143 until his death. On several occasions, Irene mediated between Hungarian and Byzantine interests.

In 1196, Béla’s fate was rewritten when Emperor Manuel fathered a son at the age of fifty-one. The infant Alexios was crowned emperor when he was barely two years old. Béla’s succession to the throne was nullified, his title of *despotes* was revoked and his betrothal was dissolved. Throughout history, however, marriages have always been an important connecting thread for power aspirations. Therefore, Manuel had the younger sister of his wife, Anne (Agnes) of Châtillon, brought from Antioch, considered a vassal of the Byzantine Empire, and in 1172 he had her marry Béla, who was given the title of *Caesar*, occupying first place after the emperor.

In the same year, the 25-year-old King Stephen III died without a successor, presumably due to poisoning. A legation was sent to Constantinople for Béla, the heir to the Hungarian throne. Manuel I sent his protégé on his way by obliging him to take an oath to promote the interests of the Byzantine Empire at all times. Having arrived in Hungary, Béla’s reception was mixed. Several influential people, including the queen mother Euphrosyne, sought to elevate Prince Géza, Béla’s younger brother to the throne. Lucas, Archbishop of Esztergom and head of the Hungarian church, refused to perform Béla’s coronation, which led to him turning to Pope Alexander III for support. However, Lucas refused to go ahead with the coronation even when ordered to do so by the Pope. This resulted in the Archbishop of Kalocsa being granted exceptional papal permission to crown the king. The coronation finally took place – according to some sources – on 24 January 1173, almost a year after Stephen III’s death.

¹ Saint Irene of Hungary, also known as Piroska or Prisca (1088–13 August 1134), first-born daughter of King Ladislaus I of Hungary (1046–1095) and Princess Adelaide of Rheinfelden (? – 1090). Following her marriage, she converted to Orthodoxy in Byzantium and adopted the new name Irene. She founded the Monastery of Christ Pantocrator and the adjacent 50-bed hospital, which served as a model for hospitals in medieval Europe. Canonized a saint by the Orthodox church after her death, her cult was also cultivated by the Roman and Greek Catholic denominations.

Béla III ruled with an iron fist to create solid royal power and a peacefully prospering country. Agnes of Antioch bore him seven children including Emeric, his successor and ruler of Hungary between 1196 and 1204. Margaret, his eldest daughter, became the wife of the Byzantine emperor Isaac II Angelos. Thanks to the extensive territories handed over by Béla as a dowry, Hungarian-Byzantine relations remained balanced despite differences in interests. Béla's younger son ruled Hungary as Andrew II from 1205. His younger daughter Constance was married by King Ottokar I of Bohemia. Béla's three other children died an early death.

After the death of his wife around 1184, Béla III made an attempt to marry Theodora, a relative of Manuel I, which was prevented by the Council of Constantinople. He then attempted to marry Matilda (also known as Richenza), the granddaughter of King Henry II of England, who was also singled out for marriage by the Scottish monarch; however, her father refused consent to both of them. Béla's next candidate was Margaret of Capet, the eldest sister of King Philip Augustus II of France. Margaret had previously been accused of infidelity as the wife of Henry the Young King, and could not bear more offspring after the death of her child. For King Béla, who already had male heirs, this was not a disadvantage as he considered the benefits that came from political connections through marriage more important.

THE REIGN OF BÉLA III

After his coronation, Béla sought to consolidate his power in the face of serious internal opposition. Having crushed a rebellion led by his brother Géza and mother Queen Euphrosyne, he had them imprisoned. He later exiled the queen mother to the Holy Land and released his younger brother only in 1189, with the arrival of the Crusaders.

The death of Emperor Manuel I in 1180 released him from oath, enabling Béla to change his policy towards Byzantium. He recaptured the territories of Croatia and Syrmia; furthermore, he reclaimed Dalmatia and placed the town of Zadar under his patronage against the Venetian Republic. He also extended his influence to Serbia and parts of Bulgaria. In 1186 he occupied Halych, but only managed to hold the principality for two years.

In his domestic politics, he followed the Byzantine pattern. Béla is credited with establishing the royal chancellery. According to a charter issued in 1181, Béla III ordered the written recording of private matters of legal relevance. This significantly increased the number of documents, mainly in Latin, which also required the expansion of literacy. Similar processes were under way in the western half of Europe at the time. The novel, uniform writing of charters was introduced in Hungary by clerics who became holders of high church dignities and

extending
power and
influence

employees of the chancellery upon returning home from Paris. They are thought to have included the university-educated "Master P.", Béla III's court notary known as *Anonymus*. The spread of literacy in official dealings had an impact on literature. This was the period when the already mentioned *Funeral Sermon and Prayer*, the *Old Hungarian Lamentations of Mary* and the *Gesta Hungarorum* were created. Culture flourished, polyphonic church music took root and European intellectual currents and Gothic architecture and art reached the country. Béla III was a generous patron. In 1172, the chapel adjacent to the royal palace in Esztergom was built. The king granted extensive privileges to both existing and newly established abbeys. As a result of French ties, the role of the Cistercian order in Hungary was strengthened.

expansion
of literacy

flourishing of
culture and art

BÉLA III'S FINANCES A list of the king's revenues,² supposedly attached by the king to his English and French marriage proposals, has survived.

A unique document of its kind, it can only be compared with royal accounts kept in England and France. In 1188, the income of the English king Richard the Lionheart amounted to 7,500 kilograms of pure silver; in 1202, his French counterpart Philip II received the equivalent of 17,000 kilograms of pure silver in revenue. At this time, the Hungarian king's income was close to 24,000 kilograms of silver, exceeded only by the revenue of the Byzantine and Holy Roman emperors.

As we list the taxes later regulated by the *Golden Bull*, it is worth looking at the composition of King Béla III's revenue. The largest part, *domanial income*, was due to the state treasury and collected by right of royal majesty: crop income from royal estates, income from castle estates, as well as reeves and mines. Additional *royalties* came from the monopoly of coinage, income from salt production and cutting, import and export duties, and fees paid in connection with fairs and anchorages, which were also due to the king. Rulers' private wealth in the age was still not separated from the state treasury, and royal revenues were collectively branded as *lucrum camerae* (profit of the chamber).

monetary
reforms

King Béla III's monetary reform comprised several elements. In a manner that was unique in Europe at the time, he followed the Byzantine example of minting low-value copper denarii. In Byzantium's more advanced and complex monetary system, small denominations of change were needed. However, the use of cheap copper coins was not yet necessary in Hungarian financial management. Therefore, it can be assumed that Béla had unimplemented plans for the introduction of a new monetary system. Copper coins were removed from circulation, reappearing only in the modern era.

² The text of Béla's revenue list was discovered in the 19th century in the National Library in Paris as part of a copy of a 16th-century humanist codex. It had been transported from England to France as a result of purchase around 1680.

value-retaining
money

Medieval silver coins wore quickly during use and usually required replacement every two or three years. In addition to wear, the reduction of precious metal content when producing new silver coins led to currency depreciation. Instead of depreciating money, Béla III had new, high-silver, value-retaining coins minted, thereby putting an end to the depreciation of money. The double-barred cross within an escutcheon made its first appearance on Béla's silver denarii.

ruler with
fabulous
wealth

Due to his strong relationship with the Holy See, Béla III had a string of conflicts with the Holy German Emperor Frederick Barbarossa (1122–1190). In the summer of 1189 during the Third Crusade the emperor marched through Hungary with his armies having set out to liberate Jerusalem, which had been captured in 1187. Béla III received the emperor at his residence in Esztergom, and his hospitality was so generous and lavish that in the following decades, the “Hungarian king” became a frequent character in French court novels, depicted as a ruler of fabulous wealth. Frederick Barbarossa expressed his appreciation of Béla's abundant gifts in several ways, mainly by considering the Hungarian ruler's opinion in disputes between Byzantium and the Holy Roman Empire. At the request of Queen Margaret of Capet, Béla had is younger brother Géza released from captivity; the prince then joined Frederick's crusaders. Hungarian crusaders joining the main army were lead by the queen herself.

Several other important events also mark Béla III's twenty-four-year reign. The holding of “*judgement days*” in Székesfehérvár, which *later gave rise to the institution of the National Assembly*, was first recorded in 1185. Béla is credited with the *creation of the two-part Holy Crown*, and the *canonization of King Ladislaus I* was approved by Pope Celestine III in 1192. Based on his life accomplishments, it is clear why he was called “Béla the Great” by his grandson Béla IV.

On 16 May 1182, Béla III had his eldest son Emeric crowned king-junior, thus expressing his desire of succession. Emeric, who was only eight years old at the time, governed Dalmatia and Croatia between 1194 and 1196. Following his father's death on 23 April 1196, Emeric took over as ruler of the country. Béla left a major bequest to Prince Andrew, together with the request for fulfilling his father's pledge of leading a crusade to the Holy Land.

- Marble tombstone of King Béla III and his first wife, Agnès de Châtillon, in the northern chapel of the Church of the Assumption in Buda Castle (Matthias Church). It has been commemorating the royal couple since 1898, but it is possible that the tomb actually holds the remains of King Coloman and his wife.
- III. Béla király és első felesége, Agnès de Châtillon márvány síremléke a Budavári Nagyboldogasszony- templom (Mátyás-templom) északi kápolnájában. 1898 óta állít emléket a királyi párnak, ám lehetséges, hogy a síremlék valójában Könyves Kálmán és felesége maradványait őrzi.

II. András király reformjai és az Aranybulla keletkezése

Imre három koronázása

Imre volt az egyetlen magyar király, aki Bizáncban született (1171 körül), mivel apja Béla herceg akkor még Alexios néven Konstantinápolyban élt. Szintén különleges vonás, hogy háromszor is megkoronázták a Szent Koronával (és nem az első kető érvénytelensége miatt, mint I. Károly magyar király esetében). Imrét először nyolcéves korában jelölte ki apja utódjául.

• Imre király, Josef Krienhuber litográfiája Moritz von Schwind rajza alapján, 1828 körül

• Évekkel később a zárai oklevél tanúsága szerint III. Béla ismét kinyilvánította, hogy 23 éves fia készen áll a kormányzásra. 1192 júniusában I. László király szentté avatása után négy nappal került sor a következő koronázásra, (lehet, hogy a két ünnepi esemény között volt összefüggés). A harmadik szertartás 1196. április–május fordulóján, apja halála után történt, így lett Imre hazánk tizenhetedik királya.

• III. Béla Európa egyik legtekintélyesebb birodalmát hagyta fiára. Bölcsek előrejelésével másodszülött fia, András jövőjét megfelelő anyagi feltételek mellett, Magyarországtól távol képzelte el, a szentföldi keresztes hadjáratot bízta rá. Alig egy évvel Béla halála után András a kapott pénzből valóban felállította a seregeket, csak Jeruzsálem felszabadítása helyett Imre ellen vonult, akit le is győzött. A győztes csatában Dalmácia és Horvátország a birtokába került. III. Ince pápa 1198 elején levélben szólította fel Andrást kötelezettségének teljesítésére és arra, hogy tartsa tiszteletben bátyja jogait. Ehelyett 1199-ben ismét összeesküvést szervezett, amelyet Imre leleplezett. A testvérek között ismét a Szentszék teremtett békét, amelynek értelmében Imre is keresztes fogadalomra

kényszerült (amit soha nem váltott be). A fivérek kényszerbékéje 1203 őszéig tartott, ekkor Imrének fia született. András a trónutód elismerése helyett újra fegyvert fogott. A néphagyomány szerint, a szembenálló csapatok Varasd mellett sorakoztak fel, ám Imre fegyvertelenül átment az ellenség táborába és pusztá királyi tekintélyével elfogta Andrást, majd fogságba vetette. Feleségét Gertrudist pedig hazaküldte szüleihez, amiből feltételezhető; ismert volt a király előtt, hogy András hatalomvágyának támogatója a felesége.

• Imre király elfogja lázadó öccsét Andrást (Than Mór festménye, 1857)

1204 elején egyes feltételezések szerint Andrást hívei kiszabadították fogságából, ám valószínűbb, hogy Imre engedte őt szabadon. Augusztus 26-án Imre megkoronáztatta alig ötéstendős fiát III. Lászlót, gyámjává Andrást nevezte ki, akit megesketett, hogy támogatni fogja unokaöccsét. November 30-án Imre elhunyt. Vagyonának csak egyharmadát hagyta a

fiára, a másik kétharmadot a Templomos és Johannita rendeknek adományozta. Egerben temették el. András figyelmen kívül hagyva esküjét és a pápa intését, kormányzóból királlyá kívánt előlépni. Az özvegy, Aragóniai Konstancia királyné kisfiával Bécsbe menekült IV. Lipót osztrák herceghez. Nehezen elképzelhető, hogy pusztán az életüket mentette, mivel szökése előkészített volt, és a Szent Koronát is magával vitte. E nélkül Andrást nem lehetett királlyá koronázni. András már gyűjtötte a hadakat Ausztria ellen, amikor III. László váratlanul meghalt. A Szent Korona visszakerült Magyarországra. A gyermekkirálynak megadták a végtisztességet, az Árpád-házi uralkodók közül utolsóként, Fehérvárott temették el. 1205. május 29-én János érsek királlyá koronázta a harmincas éveiben járó II. Andrást, és ezzel új idők vették kezdetüket.

• **András trónra lép** III. Béla uralkodásához képest jelentős társadalmi és gazdasági változások következtek. II. András az uralkodást nem szent kötelességnek, inkább eszköznek tekintette hatalomvágyának és lovagkirályi életmódjának kielégítésére. Bár nem fukarkodott kegyeltjeinek és felesége rokonainak a kedvében járni, később látni fogjuk, ebben volt megfontolt politika is. Az viszont kétségtelen, hogy Gertrudis nemcsak férjén, hanem a nemzeten is uralkodni vágyott.

Bár Szent István törvénye elidegeníthetetlennek nyilvánította a király jószágát és szolgálónépét, a törvényt utódai, főleg András, kevésbé tartották be.

II. András okleveleiből ismerhetjük elképzeléseit: „Ha földieket adományozunk, menygyei javakat szerzünk, múltó javakért örököseket nyerünk.” – „A királyok kiváló nemességét nem kell bőkezűség dolgában semmi határokkal körülvenni, mert a királyok királyja is bizonyítja, hogy minden szennyet jóvá lehet tenni alamizsnával.” – „A királyi felséget ékesítő erények közt a bőkezűség mérhetlensége tartatik legajánlatosabbnak és kiválónak.” Sokszor előfordult, hogy vagy visszavette a már odaítélt jószágot, vagy még egyszer odaadományozta másnak, mondván „az ember nem emlékezhetik mindenre, mi a királyságban történt.”

Bármily káros is volt az országra nézve könnyelmű és pazarló uralkodása, a kor kontextusába helyezve, nem volt idegen a lovagkirályi¹ eszménytől, magatartástól és életformától. Egy lovagkirálynak azonban nemcsak pompában kellett tündökölnie, hanem csatákban is bizonyítania kellett erényeit és vitézségét.

Hadjáratok Andrást apja már 11 éves korában Halics (Galícia) trónjára emelte, ám három év múlva elűzték onnan. Királlyá koronázásának évében és utána még többször is (pl. 1213,

1227, 1231-ben) Halics ellen vonult. Valójában soha nem mondott le arról, hogy magának vagy fiainak (Kálmánnak, vagy Andrásnak) megszerezze a fejedelemséget. Ám ezek csak rövid ideig tartó eredményeket hoztak. (II. András akkor is épp Halics ellen indult, amikor 1213-ban megkapta a lesújtó hírt: a főurak megölték Gertrudist.)

III. Béla gyermekei közül nem András volt a trónörökös, ezért őt nem uralkodásra, hanem hadviselésre képezték ki. Így nem meglepő, hogy szinte egész életében hadat viselt. Uralkodóként voltak hódító törekvései, védelmi jellegű háborúi és egy keresztes hadjárata, amit nem sietett el. A kereszt felvétele² után 21 évvel látta elérkezettnek az időt, hogy beteljesítse apja vállalását.

• II. András keresztes hadai élén, Kálti Márk, *Képes Krónika* 14. század, lapszeldész

• Csata a II. keresztes hadjárat alatt, miniatúra, Guillaume de Tyr, *Histoire d'Outremer*, 14. század

1217–18-ban hadjáratot vezetett a Szentföldre, ez volt az ötödik keresztes hadjárat, amelyben I. János jeruzsálemi király, I. Hugó ciprusi király és VI. Lipót osztrák herceg is részt vett. A hadjárat jelentős összegeket emésztett fel, András ezért árverésre bocsátott pénzügyi hivatalokat, a korona javadalmait –, amelyeket a főnemesek örök áron vehettek meg –, a templomok kincseit, épp úgy, mint a magyar királynéknak Veszprémben őrzött drágaköves koronáját. Hadba indulásakor János, esztergomi érseket nevezte ki helyettesének. Két évig tartó távolléte alatt bejárta a szent helyeket, sok ereklyét vásárolt, a Tábor-hegynél megbetegedett és hazaforult. Bár a katonai eredmények elmaradtak, az utókor mégis dicsőségesnek ítélte a hadjáratot, amely diplomáciai sikereket hozott. Emelte a király tekintélyét, András megkapta a „Jeruzsálem királya” címet. Az országokon áthaladva házassági szerződéseket kötött (amelyekből csak fiának, Bélának

a házassága valósult meg). A Képes Krónika a 14. században, mint diadalról számolt be a hadjáratról: „Ott a Szentföldön a babiloni szultán elleni keresztény sereg kapitányává és vezérévé tették, majd diadalmas győztes lett belőle.” Háromszáz évvel később Werbőczy István Hármaskönyve egyenesen győzedelmesnek nevezi II. Andrást.

A Szentföldön a király és a vele utazó írástudók (például Ugron királyi kancellár, Tamás egri püspök, akik később az *Aranybulla* aláírói is lettek) megismerhették a **jeruzsálemi assziszákat**, a Latin Királyság (vagy Jeruzsálemi Királyság) nemeseinek szabadságjogaival – többek között az **ellenállás jogával** – foglalkozó törvénytárat, amelyet az első keresztes hadjárat után állítottak össze a hódítók. Feltételezhető, hogy a dokumentumnak hatása volt az *Aranybulla* későbbi megalkotására.

II. András a Szentföldön kapcsolatba került a Templomos Renddel. A keresztes lovagokból álló harcos rend, 1118-ban szerveződött a zarándokok védelmére. II. András tiszteletbeli tagságot kapott, mivel a rendbe csak nőtlen férfiak léphettek be.

• Jacques de Molay a Templomos Lovagok utolsó középkori nagymestere (Bibliothèque Nationale de France)

¹ A magyar történelem lovagkirályai: I. (Szent) László (1040 körül–1096); II. András (1176–1235); I. (Nagy) Lajos (1326–1382); Luxemburgi Zsigmond (1368–1437); I. Ulászló (1424–1444); II. Lajos (1506–1526)

² Az első keresztes hadak egyik vezetője Monteil-i Adhemar püspök használta először a később jelképükké váló vörös posztókeresztet. A keresztesek, a szent hadjárat fogalmának jelvényét, Krisztus keresztjének szimbólumát ruházatukra tűzték és pajzsukra festették. Mindenki, aki a keresztet felvette, kötelezte magát, hogy harcolni fog a szent háborúban.

A 13. századra a templomosok Európa szinte minden országában jelen voltak, így a Magyar Királyságban is. 1222-ben az *Aranybulla* harmadik példányát a rend kapta megőrzésre. Hivatalos írások szerint II. András a Szentföldön a Jeruzsálemi Szent János Ispotályos Lovagrend (későbbi Máltai Lovagrend) tagja lett, donátusi ranggal. 1218-as rendbe való felvételét Málta fővárosában Valettában, a Nagymesteri Palota egyik freskóján örökítették meg.

• II. András felvétele a Rendbe, 1218-ban, La Valetta, Nagymesteri Palota freskója

A Szentföldről visszatérve, III. Honoriusz pápához intézett levelében a következőket írta II. András:

„... azt is tudja meg Szentségtek, hogy amikor Magyarországra visszaérkeztünk, nem Magyarországot, hanem egy elgyötört, feldúlt és minden kincstári jövedelméből kifosztott [országot] találtunk, úgy hogy sem adósságunkat, amelybe zarándoklatunk kevert bennünket, megfizetni, sem országunkat előbbi állapotába visszaállítani még tizenöt esztendő alatt sem tudjuk.”

Vitatott kérdés, hogy valóban ennyire szörnyű állapotok voltak, vagy diplomáciai fogás volt András részéről arra utalni, milyen nagy áldozatot hozott, hogy „Krisztus ügyének bajnoka” lehessen. Kutatók szerint inkább kapunk képet II. András politikájáról, mint az ország valós anyagi helyzetéről, amihez fontos adalék, hogy a következő királyok sem szakítottak az általa kialakított „új berendezkedéssel” sőt idővel átvették, és tovább fejlesztették.

Az „új berendezkedés” II. András trónra lépése után bár intézkedései egymástól elkülönülő, nem előre elhatározott terv részei voltak –, hisz hatalomra jutása sem volt előre eltervezett –, mégis egy irányba mutattak. Nagyszabású átalakításokba, a társadalmi és gazdasági életet újra formáló politika bevezetésébe kezdett.

Később, egy 1217-ben kiadott oklevélben *új berendezkedésnek*, „*nove institutiones-nek*” nevezte el őket. Az utókor által leggyakrabban említett eleme a **birtokpolitika**.

Egy Andrástól származó idézetet szokás kiemelni: „A királyi felség bőkezűségét semmi sem szoríthatja határok közé, egy uralkodó adományozásának legjobb mértéke a mértéktelenség.” Ahogy Zsoldos Attila³ rámutat, érdemes a mondatot pusztán oklevélbeli fordulatnak tekinteni, nem pedig alapelvnek, vagy politikai állásfoglalásnak. Kétségtelen, hogy András jelentős mennyiségű birtokot eladományozott –, azoknak,

akiket erre érdemesnek tartott, vagy híveivé kívánt tenni. Majdnem minden birtokfajtából tett adományokat. Ám nem került sor várjobbágyi birtokok eladományozására, és nem igazolható, hogy II. András birtokpolitikájának jellemző része lett volna az ispánságadomány. Azt se fedjük, hogy a királynak az eladományozott birtok után is járt jövedelem, vagyis a kincstár bevétele nem feltétlenül csökkent. Eleinte főleg világi személyek részesültek jutalmazásban. 1217 után, miután az őt bíráló János érsekkel rendezték viszonyukat, megváltozott a helyzet és kiegyenlítődtek a világi és egyházi birtokadományok.

II. András intézkedései között, a Szent Istváni berendezkedés megújításának sorában kiemelt helyet foglaltak el a **kincstári reformintézkedések**. Az adórendszer átalakítása, a pénzverés technikájának és a pénzcseré adóztatásának megváltoztatása, a kamarabérleti-rendszer kialakítása, és új posztok létrehozása.

A tisztségeket feltétlen híveinek tartotta fenn. Nyilvánvaló cél volt, hogy a méltóságok viselői között csökkenjen Imre király híveinek a száma és olyan bárói csoportot hozzon létre, akikben megbízhat. Az új politika részeként az udvari tisztségek rendszerét továbbfejlesztette. A nádorispánból (*palatinus comes*) nádor (*palatinus*

regni), az udvarispánból (*comes curiae*) országbíró (*iudex curiae*) lett. A nádor volt a legtekintélyesebb világi méltóság; katonai és politika ügyekben a király távollétében, vagy annak akadályoztatása esetén, helyetteseként léphetett fel. II. András új pozíciókat is létrehozott, ezzel is növelve bizalmasainak a számát.

Korábban az uralkodók legfőbb bevételi forrása a királyi birtokokból származó jövedelem volt. Ezt egészítette ki a királynők jövedelme (birtokaik, adóbevételeik), amit az uralkodók sajátjukként használtak. A királyi bevételek kezelésére Szent Istvántól kezdve kincstári szervezet működött (*fiscus, camera*), széles feladatkörrel. II. András ezt a rendszert átalakította, a királyi birtokokból származó jövedelmek helyett, a királyi jogon szerzett jövedelmekre helyezte a hangsúlyt. Az új kincstári rendszer működésének felügyeletére 1214-ben létrehozta a kiemelt méltóságnak számító **tárnokmesteri** tisztséget, amelynek ugyan volt előzménye, de nem ebben a formában. Az első tárnokmester Miski fia Salamon volt. Őt követte Apod fia Dénes, akinek nagy szerepe volt az új, főleg királyi pénzjövedelmeken (*regálék*on) alapuló gazdaságpolitika megalkotásában. (Később IV. Béla megvádolta, hogy viszonyt folytatott II. András utolsó feleségével, ezért megvakította és birtokait elvette.)

³ Zsoldos Attila: A 800 éves Aranybulla, Országház Könyvkiadó, Budapest (2022)

• Középen fent: II. András Magyarország 19. királya, színezett litográfia, Apponyi-gyűjtemény

Szent István idejében az ispán szó (*jelentése: teljhatalom*) egy társadalmi réteget jelölt. A 11. században a Magyar Királyság intézményrendszere lényegében az ispánságok összessége volt. A 13. századra ez megváltozott, és arra a király által kinevezett, katonai és közigazgatási feladatokat ellátó személyre vonatkozott, aki a tisztséget betöltötte. A vármegyék élén *megyéspán*, a várak élén *várispánok*, a királyi kápolna élén *kápolnaispán*, a királyi udvarház élén *udvarispán* állt. A modern kutatások⁴ szoros összefüggést mutatnak az *új berendezkedés* reformjai és az „**ispánok jogainak megnyirbálása**” között. Mindez megnyilvánult az ispánok kinevezésének és visszahívásának változásában, bírói hatáskörük szűkítésében, birtokaik elvételében és ezáltal jövedelmeik kiesésében. A kedvezményezettek a serviensek lettek.

A **serviensek** (*királynak szolgáló személy*) fogalmát ugyan már a 12. század második felétől használták, de II. András önálló társadalmi réteggé emelte őket. A kor nemességétől megkülönböztetve, az *új berendezkedés politikája* mentén hozta létre a szabad földbirtokosokból álló réteget. Katonai kötelezettségük megmaradt, de nem kerültek a megyés ispán katonai fennhatósága alá, a „király zászlaja” alatt harcolhattak, ráadásul pénz fejében. Nem kerültek a megyés ispán joghatósága alá sem, (amelyet

majd az *Aranybulla* foglal kiváltsággá) ami nagy jelentőségű, hosszú távú változások előtt nyitott utat. Bár kevés vagyonnal rendelkeztek, hatalmi pozícióba kerülve feltétlen hívei lettek az uralkodónak.

A *serviensek* az oklevelek tanulsága szerint, szívesen említették magukat „nemeseknek”, bár nem voltak azok. Így az 1230-as évektől elindult a „nemesség” fogalmának átalakulása. A nemesi réteg kialakulásában mindig is a királyok játszották a főszerepet, hisz ők adományozták a birtokokat és kiváltságokat. A korábbi századokban nem készültek oklevelek a földbirtokokról, ekkortól vált fontossá a jogos tulajdonos igazolása és a származásnak, a távoli ősöknek a felmutatása. A valódi nemesek, tekintélyüket növelve, előszeretettel vezették vissza családjuk eredetét a Szent István-kori, vagy még régebbi nemzeti ősökig. Az első oklevél 1208-ból való, amely a „*de genere*” (*nemzetiségből származó*) kitételrel utal a származásra.

Az Aranybulla kibocsátásának körülményei

Az új berendezkedés politikájának voltak hívei és ellenzői. Elsősorban azok a magyar bárói csoportok bírálták András politikáját és személyét, akik Imre király uralkodása idején töltötték be tisztségeket. A kezdetektől fogva nyomást akartak gyakorolni a királyra, ellenszenvvel viseltettek

az „idegenekkel” szemben, a Gertrudis királynéval Magyarországra érkező és pozíciókba kerülő előkelőkkel. Az elégedetlen magyar főurak kegyetlen jelzése volt, ahogy András feleségét Gertrudis királynét 1213-ban meggyilkolták. A király a kialakult politikai helyzetre tekintettel nem alkalmazott teljes körű megtorlást az összeesküvőkkel szemben. Ezt később IV. Béla teljesítette be, aki gyermekként vélhetően szemtanúja volt édesanyja halálának. (*A részleteket a „Merániai János levele” című fejezetünk tárgyalja.*)

A keresztes hadjárat idején a király távollétét szintén kihasználták a bárók. A helytartónak kinevezett János érsek képtelen volt fenntartani a rendet. 1218-ban a Szentföldről hazatérő királyt, ahogy egy később kelt oklevélben megfogalmazta, a következők fogadták: „*A Sátán csatlósai nem félvén a királyi felséget megsérteni, gonosz vakmerőséggel rendelkezésinknek ellenszegülni merészeltek, a békét megzavarták, és Magyarországot ellenség módjára romba döntötték*”. A nép lázongott, 1222 tavaszán belpolitikai válság alakult ki, amihez hozzájárult a királyi családon belüli viszály.

András és fia Béla ellentétének híre a pápához is eljutott, aki később, 1222. július 4-i bullájában a következőkre figyelmeztette a magyar főpapokat: II. András nem azért koronázta meg elsőszülött fiát, hogy még életében más uralkodjon helyette. Ezért azokat az „elvetemülteket” akik viszályt szítanak, egyházi fenytésekkel büntessék. A „némely elvetemültek” akikre a pápa utal, Imre király korábbi hívei, már 1220 körül feltűntek Béla herceg udvarában. András megpróbálta őket magas méltóságok adományozásával megnyerni –, eredménytelenül. Legnagyobb hangadójukat Vejte fia Tódort nádorrá nevezte ki, aki közel húsz év után 1222-ben a legmagasabb világi tisztség viselőjeként térhetett vissza az udvarba. A királyi kegy ellenére, ő állt az *Aranybulla-mozgalom* élére. Később Béla környezetében bukkant fel, így érthető, hogy a régebbi történetírók párhuzamot vonva, Béla-pártiaknak tartották az *Aranybulla-mozgalom* résztvevőit. Utóbb Béla király neve kikopott az *Aranybulla* keletkezéstörténetéből. Ahogy Zsoldos Attila rámutat, András uralmával elsősorban az Imre-párti előkelők voltak elégedetlenek, és az ő fellépésük vezetett az *Aranybulla* kiadásához.

⁴ Uo.

• Középen fent: IV. Béla és II. András, Josef Krienhuber litográfiáján, Moritz von Schwind rajza alapján, 1828 körül

Az *Aranybulla*-mozgalom másik ágaként emlegetett serviesek részvétele nem bizonyítható. A királyi szolgálókat András politikája hívta életre az ispánság jogai-

nak megnyirbálását célozva, és nincs adat, hogy a király ellen fordultak volna.

Vitathatatlan, hogy az *Aranybulla* kiadását az Imre-pártiak kikényszerítették. Ám tartalmát már nem az ő elképzeléseik formálták, amit bizonyít, hogy világiak nem szerepelnek az aláírók között. András jó politikai érzékkel a megfogalmazást saját kezben tartotta, a felgyülemlett problémákat elrendezte. Nem pusztán győzelmet aratott, hanem a kiváltságlevéllel az egész társadalomra vonatkozó új rendelkezéseket alkotott, újabb állomásához érkezve az új berendezkedés politikájának megvalósításában.

Feljegyzések szerint a cikkelyek megfogalmazására a királyi tanács nagybőjti ülésorozatán került sor Óbudán. A végső változatban a király kancellárja, a jogi képzettségű Bél nembeli Kilit egri prépost játszott fontos szerepet. (Később püspökként jelen lesz további egyezmények megalkotásánál is, a király oldalán.)

A kiadás helyszínét illetően (Székesfehévár) felmerülnek kétségek, a pontos dátum vita tárgya. Bár II. András többször is megváltoztatta uralkodásának évszámítását, az

Aranybulla esetében az év egyértelmű, a 1205-től számított tizenhetedik év, 1222. Történészek, többek között Érszegi Géza kutatásai alapján feltételezhető, hogy a kiváltságlevél valamikor március 25. és május 28. között keletkezett. Napjainkban a legelfogadottabb időpont 1222. április 24.

Az *Aranybulla* intézkedései

Az *Aranybulla* kiadása volt a magyar alkotmánytörténetben az első alkalom, amikor olyan jogok fogalmazódtak meg, amelyek túlléptek a magánkiváltságokon, és a rendi korszak irányába mutattak. Az egyes rendelkezések II. András idejében egyértelműek voltak, ám napjainkban némi elemzés szükséges az értelmezésükhöz.

Joggal nevezhető kincstári reformnak, az adókat, vámokat, és a királyi kamarát érintő változások összessége. Az I. (Szent) István király uralkodását követő két évszázadban szétagolt, sok elemből álló adórendszer működött. (Amit jól mutat, ha néhány adó-nemet felsorolunk: várnép hűbéradója, vásárok jövedelme, útvám, harmincad, nyolcvanad, király birtokjogának megváltása, szabad jövevények adója, egyházi tized, hódolati adó.) II. András jelentős **adó-reformot** hajtott végre. Azokat az adókat, amelyeknek beszedése túlzottan költséges volt, vagy a behajtók kezén túl sok tűnt el, megszüntette. Az új adórendszer egyúttal szavatolta a király rendszeres és biztos jövedelmét.

Az **pénzverésről és az új pénzről** az *Aranybulla* [23.] cikkelye intézkedik: „*Új pénzünk egy évig, húsvétól húsvétig legyen érvényes, és a dénárok olyanok legyenek, amilyenek voltak Béla király idején.*” A király vállalta, hogy csak évenként veret új pénzt, vagyis a kötelező pénzcseré során felszámított illetéket (*kamara haszna*) csak évenként alkalmazta. Egyetlen királyi kamara működött Esztergomban, de pénzt valószínűleg több helyen vertek. A kamara hasznát új adó, a *collecta* helyettesítette, amit a II. Andrást követő uralkodók is rendszeressé tették. A *collecta* általánossá válásával a kamarabérleti-rendszer kialakítása és az új vámok (a külföldről behozott árukra harmincad – *tricesima*) bevezetése is megtörtént. A kamarabérlek sokszor izmaeliták, vagy zsidók voltak, amit a bárók és a főpapok nem nézték jó szemmel. Ezért kerülhetett az *Aranybullába* a tisztségviselésre vonatkozó előírás: [24.] „*A pénzügyi, a só- és a vámtisztek az ország nemesei és ne izmaeliták és zsidók legyenek.*” II. András részéről ez elvi álláspont lehetett, hisz nem nélkülözhetette a tevékenységüket. A zsidók és izmaeliták pénzügyekben játszott szerepének korlátozását a következő évszázadokban is többször törvénybe iktatták, de hasztalan, hisz az uralkodók maguk is gyakran igénybe vették szolgáltatásaikat. Az adózás gyakran függött területi és nemzetiségi hovatartozástól. Sajátos adószabályok vonatkoztak a besenyőkre, kunokra, oláhokra, szászokra, majd a későbbiekben a székelyekre és a hajdúkra is.

Az *Aranybulla* [27.] cikkelye is ilyen egyedi adóra utal: „*A nyestadót a Kálmán királytól származó szokás szerint fizessék.*” Szlavóniában, és néhány szomszédos megyében, a szabad dénárok helyett nyestbőrrel adóztak (*marturina*). A nyestadó a következő évszázadokban is megmaradt, utolsó említése a magyar törvényekben 1492-ből származik. A horvát 1, 2 és 5 kunás pénzérmék előlapján napjainkban is nyest látható. Sztintén sajátos, természetbeni adó volt a szőlőműveléssel kapcsolatos **csöböradó** (*chyrones*).

Az *Aranybulla* legtöbb intézkedése az **ispánok** jogait korlátozta, akik Szent István óta a királyi rendelkezések helyi végrehajtói voltak. [5.] [9.] [14.] [29.] Az *Arany-*

bulla legnagyobb kedvezményezettjei pedig a **serviensek**, a király által létrehozott réteg képviselői lettek. [1.] [2.] [3.] [4.] [10.] [15.] [18.] [22.] A királyságnak ekkor még nem volt kijelölt uralkodói székhelye, fővárosa. Kintüntetett szerepe volt Esztergomnak, Székesfehérvárnak és Kalocsának, de egyik sem volt királyi közigazgatás központ. A király járta az országot, egyes helyeken akár hónapokig is elidőzött. Sokszor a nemesek saját birtokaikon látták vendégül őt és népes udvartartását, ami nem kis költséggel járt. Ez alól is mentesítette az *Aranybulla* a servienseket [3.]

„*...házaikban és falvaikban hívatlanul nem szállunk meg.*”

Több cikkely is foglalkozott az öröklés rendjével [4.] [10.] [12.] amelyek közül talán legfontosabb a leánynegyed: „Ha egy serviens fiú utód nélkül halna meg, akkor

birtokának egy negyedét a leánya tartsa meg, a többivel úgy rendelkezze, ahogy neki tetszik.” Az Aranybulla kitér a **tisztségek** viselésére is [10.] [14.] és [11.] „Ha vendégek, tudniillik rendes emberek jönnek az országba, őket az ország tanácsa nélkül méltóságokra ne emeljék.” A pozíciók halmozása II. András korában is gondot jelentett. [30.] „Sztintügy e négy jobbágyon kívül, tudniillik a nádoron, a bánon, a király és a királyné udvarispánján kívül senkinek se legyen két méltósága.” Bár a rendelkezést nem tartották be, jó hivatkozási alap volt, hogy az arra méltatlanokat megfosszák hivatalaiktól.

A bíraskodásról [8.] cikkely szól: „A nádor országunk valamennyi embere felett különbségtétel nélkül ítélkezzék, de a fej- és jószágvesztésre ítelt nemesek ügyében a király tudta nélkül ítéletet ne hozzon; helyettes bírója csak egy legyen, a saját udvarában.”

[19.] „... Akármilyen nemzetiségű **vendégeink** is hasonlóképpen a kezdetben nekik adott szabadságban maradjanak meg.” II. András vendégpolitikája elsősorban azokra a közösségekre vonatkozott, akik elődei alatt érkeztek az országba. Zsoldos Attila felhívja a figyelmet; feltűnő, hogy a vendégközösségek kedvezményezettjei között

később nem szerepelnek a legnagyobb múlt-ra visszatekintő „olaszok” (ami a középkori magyar nyelvben az újlatin nyelveket beszélők csoportját jelölte: itáliaiak, vallok, franciák, hispániaiak).

[1.] „Évente Szent István király ünnepén Fehérvárott tartozzunk ünnepelni...” A **fehérvári gyűlés** (országos gyűlés) nem a mai értelemben vett törvényalkotással foglalkozott, sokkal inkább a királyság ügyeinek fóruma volt. Kérvényeket lehetett benyújtani, panaszt lehetett tenni az uralkodónál. „Ha jelen nem is lehetnénk, akkor a nádor kétségtelenül ott lesz helyettünk, hogy helyünkön a peres ügyeket meghallgassa”. Az évenkénti összehívást sem II. András, sem a későbbi királyok nem tartották be, Mária Terézia uralkodása alatt előfordult, hogy évtizedeken keresztül nem hívtak össze országos gyűlést.

Az **ellenállási záradék** [31.] cikkely, felhatalmazást adott arra, hogy ha az uralkodó, vagy utódai nem tartják be az Aranybulla rendelkezéseit, akkor a püspökök, nemesek, jobbágyok a hűtlenség minden vétke nélkül mindörökre ellenállhassanak és ellentmondhassanak.

A klauzula a 13. századi európai gondolkodástól nem volt idegen, ahogy láttuk a Magna Charta esetében. 1687-ben I. Lipót német-római császár összehívta az utolsó rendi országgyűlést Pozsonyba, a magyar főurak ekkor mondtak le az Aranybulla ellenállási záradékáról és a szabad királyválasztás jogáról.

1222 őszére II. András döntő győzelmet aratott az ellene és politikája ellen fellépőkkel szemben. Az *Aranybullában* lefektetett rendelkezések biztosították a haza védelmét, az ország igazgatási rendszerének és kincstárának működését, szabályozták a birtokviszonyokat, jövedelmeket. Ám a régi problémák helyébe újak léptek... A kor szokásának megfelelően a pápák rendszeresen állást foglaltak a keresztény országok belpolitikai kérdéseiben, ez alól András uralkodása sem volt kivétel.

II. András és a pápák

II. András király négy pápával – III. Celesztin, III. Ince, III. Honoriusz és IX. Gergely pápával – ápolta élénk diplomáciai kapcsolatokat. A Magyar Királyság Európa egyik legfontosabb országa volt, így érthető a pápák kiemelt figyelme és közbelépése a konfliktusos helyzetekben. A jó kapcsolatokban közrejátszott a pápaság politikai érdeke a kereszties hadjáratok sikerében, valamint a kiszabott büntetésekből és azok feloldásából származó anyagi haszon.

Az Aranybulla [3.] és [21.] cikkelye, az egyházi birtokok és személyek adómentességének kialakult gyakorlatát megerősítette. Ám intézkedései más egyházi kiváltságot hátrányosan érintettek. A [20.] cikkely kimondta „a tizedet ne váltsák meg ezüstben, hanem — ahogy a föld termi — borban és gabonában fizessék ki, és ha a püspökök

• III. Honoriusz pápa, Giotto di Bondone, Assisi Szent Ferenc-bazilika freskójának részlete (1296–1298)

elleneznék ezt, akkor nem fogjuk pártolni őket.” A [25.] cikkely szerint „sót az ország közepén ne tároljanak, csak Szalacson és Szegeden, valamint a végeken.” A tiltás megnehezítette a só kereskedelmében monopóliummal rendelkező püspökök jövedelemszerzését, amit a pápa sem fogadott örömmel. Ám kívárta a kellő pillanatot, hogy az egyház számára kiváltságokat szerezzen, amelyek a későbbi évszázadokban is hivatkozási alapot jelentettek.

• III. Honoriusz pápa, Szent Pál-bazilika, Róma, külső homlokzat mozaik részlet

A Beregi egyezmény *Andrae regis juramentum de reformato regno in silva Bereg praestitum (...)* *András királynak a beregi erdőben tett esküje az uralkodás megjavításáról (...)*

Az Aranybulla kibocsátása után 1231-ben II. András rákényszerült, hogy átdolgozott formában ismét kiadja a dekrétumot. A legfontosabb különbség, hogy az ellenállási záradék helyébe az esztergomi érsek kiközösítési jogát léptették az uralkodóval szemben, vagyis a prímási hatalom korlátozhatta a királyi akaratot. Az *Aranybulla* intézkedései és megújítása ellenére a helyzet nem sokat változott, András nem fizette ki az egyháznak a szerződéses összegeket, a pénzintézmények és közhivatalok élén továbbra is izmaeliták álltak, a királyi tanácsosok jövedelmeket és birtokokat vettek el az egyháztól. Ezért Béla trónörökös és a köré csoportosult bárók hozzáláttak a földek visszaszerzéséhez. Támogatta őket a lüttich-i származású Róbert esztergomi érsek, akit még III. Honoriusz pápa

nevezett ki 1226-ban. Bár fő feladata a pogány kunok megtérítése volt, 1232. hamvazószerdáján az országot egyházi tilalom alá (*interdictum*) helyezte, a templomokat bezárták és a szentségeket nem szolgáltatták ki. Róbert érsek hivatkozási alapja a király be nem tartott ígéretein túl, épp a felhatalmazás volt, amelyet az átdolgozott záradék adott.

II. András ekkor IX. Gergely pápához fordult: „Én, aki a kegyelemnek egyre magasabb fokára törekedtem, hirtelen a kegyvesztettség mélységébe taszítottam, és sirathatom a vétkeket, amelyeket soha el nem követtem.” 1232. július 22-én a pápa felszólította Róbert érseket az interdictum felfüggesztésére, és legátust küldött Pecorari Jakab preaneste-i püspök-bíboros vezetésével, hogy helyreállítsa a békét. A püspök elkészítette az okiratot, II. András épp a beregi erdőben tartózkodott, amikor megkapta. 1233. Szent István napján a király az egyezményt elfogadta és ígéretet tett annak aláírására. Az oklevél orvosolta az egyházat ért sérelmeket, kárpótlást nyújtott a veszteségekért, szabályozta a só-kereskedelmet. Írásba foglalták, hogy közhivatalokat, pénz-, adó- és vámhivatalokat zsidók és izmaeliták (szaracénok) nem tölthetnek be.

• IX. Gergely pápa, freskó részlet, a Raffaello tanítvány Giulio Romano alkotása (1510–11) Vatikán, Apostoli Palota, Stanza della Segnatura

Az egyházi személyek adómentességét megerősítették, ügyeikben az egyházi bíróságok intézkedhettek, kivéve a birtokügyeket, amelyek továbbra is királyi hatáskörben maradtak. Halicsi hadjárata végeztével András valóban ünnepélyes esküt tett a legátus előtt Esztergomban, és az oklevelet ugyan olyan aranypecséttel hitelesítette, mint az *Aranybulla*. A *beregi egyezmény* eredeti példánya az aranypecséttel együtt máig fennmaradt, a Prímási Levéltár őrzi. Végrehajtása azonban sokáig elhúzódott. IX. Gergely végül felismerte, hogy az egyházi fenyegetés több kárt okozott, mint amennyit orvosolt. 1234. augusztus végén engedélyezte, hogy II. András a beregi egyezményben előírt 10.000 márkás kárpótlást 5 év helyett 10 év alatt fizesse vissza, és biztosította a királyt, hogy sem őt, sem rokonait pápai meghatalmazás nélkül nem lehet kiközösíteni.

András és a lovagrendek A középkori lovagrendek vagy egyházi alapítású, vagy királyi kezdeményezésre született, udvarhoz kötött rendek voltak. II. András kapcsolatát a templomosokkal és johannitákkal a Szentföldi hadjárata kapcsán tárgyaltuk. Szerepük fontosságát mutatja, hogy az *Aranybulla* második példányát a johanniták, a harmadikat a templomos lovagok kapták megőrzésre.

Sajátosan alakult azonban II. András kapcsolata az 1190 táján Palesztinában alapított

egyházi-katonai, betegápoló Német Lovagrenddel, vagy Teuton Lovagrenddel.

• Német Lovagrend rusz seregek elleni veresége a befagyott Csúd-tavon, Jégesata 1242 (*Facial Chronicle* 1568–1576)

A pápai védelem alatt álló, Szentföldről kiszoruló lovagrend európai letelepedési lehetőséget keresett. 1210 körül II. András területet biztosított számukra a Barcaságban, Erdély délkeleti részén. Cserébe vállalták, hogy megvédik a határokat a Kárpátokon-túli nomádoktól, elsősorban a kunoktól.

Jelentős kiváltságokat kaptak a királytól, például az első várépítési engedélyt, arany- és ezüst lelőhelyek feltárásának lehetőségét (amelynek kincsein az

uralkodó és a rend osztozott). 1222-ben egy oklevélben megerősítették és kiterjesztették korábbi kiváltságaikat. Mivel az oklevél nem András szándékát tükrözte, ezért vélhetően a rend szerkesztette egybe a dokumentumot, kihasználva a király szorult helyzetét, amely ismert volt az *Aranybulla* időszakában. A pápától megerősítést kértek és kaptak. Később III. Honoriusz pápa kivonta a lovagokat az erdélyi püspökség fennhatósága alól és 1224 áprilisában a területüket a Szentszék joghatósága és védelme alá rendelte –, évi kétmárkányi arany fejében. Vagyis a Német Lovagrend a magyar királytól független, önálló államot kívánt létrehozni a Szentszék hűbérében. A befogadásukkor kötött megállapodásokat semmibe vették, és önkényes földfoglalásokba kezdtek. II. András ezt már nem tűrhette. Fiának, Bélának támogatásával hadjáratot indított a lovagok ellen, 1225-ben megszállta a területüket és két hónap múlva kiűzte őket az országból.

A lovagok⁵ a mai Lengyelország észak-keleti területén alakítottak önálló államot. Ekkor már formálódott II. András politikájában a dél-erdélyi német telepések kiváltságát megfogalmazó *Andreanum*.

Diploma Andreanum „In nomine Sancte Trinitatis et Individue Unitatis!” „Im Namen der heiligen Dreifaltigkeit und ungeteilten Einheit.” „*A Szentháromság és az oszthatatlan egység nevében...*” az *Andreanum* kezdő sorai

A vendégek (*hospesek*), szabad telepések, a kezdetektől fogva jelen vannak a Magyar Királyság társadalmában. II. Géza király uralma alatt, (1141–62) bevándorolt flandriai, szász és sváb telepesekből alakult ki Erdélyben a szász nép. III. Béla király engedélyezte számukra, hogy egyházaikat önálló prépostság fogja össze. Azt, hogy saját püspökségük is legyen, III. Ince pápa nem hagyta jóvá. Az általánosan jellemző kiváltságok mellett, II. András új intézkedéseket hozott, amelyeket helyi viszonyokra alkalmazott.

Ilyen volt az *Andreanum*nak nevezett kiváltságlevél, amely András után kapta elnevezését. 1224-ben a dél-erdélyi német vendégtelepések, a Szászváros és Barót közötti területen (*Terra Saxonum*) lakó erdélyi szászok, akik addig különböző ispánok fennhatósága alatt álltak, különleges kiváltságokat kaptak. Az oklevelet a német történészek (*Goldener Freibrief* – ’*litterae libertatis aureae*’) azaz *arany szabadságlevélnek* nevezik. Az *Andreanum* kiemelkedő jelentősége, hogy megteremtette a dél-erdélyi német telepések egységét. Közösségüket az okirat egységes jogi személynek tekinti, meghatározza jogaikat és a királlyal szembeni köteleességeiket.

⁵ Megjegyzendő, hogy 1231-ben II. András lányának Erzsébetnek a szentté avatásakor az ünnepség költségeit Tübingi Konrád, Erzsébet sógora vállalta magára a Német Lovagrend nevében. Szintén a rend anyagi támogatásával kezdődött el a ma is álló marburgi Szent Erzsébet-templom építése.

Néhány az öt cikkelybe foglalt intézkedés közül: feljebbvalójuk a szebeni ispán volt, akit a király nevezett ki, ám további előjáróikat maguk választhatták.

Nagyszeben vidéke a szász közösség birtokává vált, területén senki nem élhetett nemesi előjogokkal. Még a király is lemondott „háramlási jogáról”, arról, hogy a kihalás vagy hűtlenség esetén gazdátlanra vált föld visszaszálljon a királyra. Maguk választhatták papjaikat, valamint bírjaikat és a szász szokásjog szerint maguk ítélezhetek. Megkapták a szabad vásártartás és kereskedelem jogát, saját pecséttel és címerrel rendelkezhetek. Éves adójukat azonban pontosan megszabta a király, a szászok kötelesek voltak 500 ezüstmárka adót fizetni, amit a közösség saját tisztviselői szedhetek be, és továbbítottak közvetlenül a királynak. Kötelesek voltak továbbá a király számára ötszáz katonát állítani, plusz még százat, ha a király hadba vonult.

II. András vendégtelepésekkel kapcsolatos politikája összetett rendszernek mondható. Mivel a közösségeknek adományozott jogok korábban a megyés ispánokat illették, ezzel ismét az ő hatalmukat nyirbálta meg. Mégpedig úgy, hogy a befolyó adók és szolgálat, továbbra is a királyé maradt, és azok a bárók sem támasztottak akadályokat az intézkedésekkel szemben, akik az adománypolitikájának nagy ellenzői voltak.

A sikeres példát utódai is átvették. Az *Andreanum* eredetije nem maradt fenn, de 1317-ben Károly Róbert, őt követően pedig még számos uralkodó megerősítette a kiváltságlevélben foglaltakat. 1486-ban Mátyás király kiterjesztette a jogokat a teljes szász közösségre (*Universitas Saxonum*). 1785-ben II. József helyezte hatályon kívül az okiratot.

Ahogy Joseph von Komlóssy⁶ megfogalmazta: „*Európában az első, területi autonómiát meghatározó hiteles dokumentum az Andreanum, amelyet az uralkodók az évszázadok során számos alkalommal megerősítettek. Az oklevél nemcsak a szász közösség jogi védelmét garantálta, hanem nemzeti és kulturális identitásuk szabad fejlődésének feltételeit is, valamint vallásszabadságuk gyakorlását. Az Andreanum egyértelműen hozzájárult a szász közösség figyelemre méltó gazdasági fellendüléséhez és jelentős hatást gyakorolt a toleranciára, az etnikai békére, a soknemzetiségű, többnyelvű, és több felekezetű Erdélyben.*”

II. András családja Első házasságát 1203-ban, még

hercegeként kötötte II. András, amikor Meráni Gertrudist vette nőül. Frigyükből öt gyermek született, köztük a későbbi IV. Béla király és a szentté avatott Erzsébet. András második felesége 1215-től, a Capeting-dinasztia Courtenay ágából származó Jolánta, Courtenay Péter Auxerre grófjának leánya volt. A család rokonságban állt a francia és latin uralkodóházakkal, ami hasznos politikai kapcsolatokat jelentett.

⁶ Joseph von Komlóssy, a Magyarország Barátai Alapítvány Tagja, munkásságát elsősorban a nemzeti kisebbségek problémájának, különösen az erdélyi magyar kisebbség sorsának szenteli, 2004-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét, 2016-ban a Magyar Érdemrend tisztikeresztje polgári tagozata kitüntetését, 2018-ban Bethlen Gábor-díjat kapott.

Lányuk Árpád-házi Jolánta, aki később Aragónia királynéja lett, férjét I. Hódító Jakabot (1208–1276) nyolc fiúgyermekkel ajándékozott meg.

András harmadik hitvesét, I. Aldobrandino örgróf leányát, a 23 éves Estei Beatrixet egy itáliai zarándoklatán ismerte meg és egy évvel később, 1234-ben vette nőül. A házasság sajnos rövid volt, 1235. szeptember 21-én, harminc év uralkodás után **II. András elhunyt.** Idősebb fiai, (IV. Béla és Kálmán herceg) kezdettől fogva elle-nezték az akkor már hatvan éves apjuk házasságát. A király halála után őrizet alá helyeztették Beatrixet, a születendő gyermeket nem ismerték el testvérüknek. Beatrix német földre menekült, Marburgban hozta világra utószülött fiát Istvánt, aki később az utolsó Árpád-házi király, III. (Velencei) András apja lett.

• Beatrice d'Este, ismeretlen szerző műve

Árpád-házi Szent Erzsébetet (1207–1231) négyéves korában eljegyezték I. Hermann türingiai tartománygróf fiával, ami a kor szokásaitól nem volt idegen. Eisenachba, majd Wartburgba várába költözött. Vőlegénye 19 évesen elhunyt, így 1221-ben annak öccse, Lajos vette őt felségül. Feljegyzések szerint, csak 1222-ben értesült édesanyja tragikus haláláról. Harmadik gyermekét Gertrúdnak nevezte el. Erzsébet korán kezdte vezeklő életmódját, amit terhessége alatt is folytatott. Első gyermekének születése után menedékhelyet alapított az árvák számára, második gyermeke után kórházat hozott létre, ahol maga is segített a betegápolásban.

1225-ben férje hadba vonul, ő vette át a tartomány kormányzását. A járványok okozta éhínség idején, kinyitatta Wartburg éleltárait a szegényeket előtt. Lajosnak is részt kellett vennie a keresztes hadjáratban, ahol 1227-ben pestisben elhunyt. IX. Gergely pápa Konrád mestert nevezte ki Erzsébet védelmezőjévé, aki legalább olyan keményen bánt vele, mint Lajos öccsei. A 20 éves özvegy megfosztva vagyonától és jövedelmeitől, gyermekeivel elhagyta Wartburgot. Újabb frigyre nem akart lépni és apja hívását sem fogata el, hogy visszatérjen Magyarországra. Marburgba költözött és szegénységi fogadalmat téve, Assisi Szent Ferenc (1182–1226) harmadrendjének⁷ tagja lett. 1231-es halála után négy évvel IX. Gergely pápa szentté avatta. Életéhez sok csoda és jócselekedet kötődik, amelyet számos művészeti alkotás megörökít.

⁷ A ferences harmadik rend (Ferences Világi Renden) a ferences család szerves része, reguláját 1221-ben Szent Ferentől kapta. Ide sorolják az összes olyan ferences lelkeséget élő közösséget, amely nem a ferences család első vagy második ágába tartozik.

Magyarországon testvére IV. Béla építtett templomot a tiszteletére Kápolnán.

• A 4 éves Erzsébet eljegyzése IV. Lajossal, Szent Erzsébet élete mozaikokon (Wartburg, Elizabeth-kemenate 1902–1906)

IV. Béla Apa és fiú viszonya viszályokkal terhes volt. II. András engedve a bárók nyomásának, 8 éves korában megkoronáztatta elsőszülött fiát Bélát (1206–1270). A Szentföldi hadjárat során megkérte Béla számára I. (Laszkarisz) Theodórosz nikeai (bizánci) császár lányának, Laszkarisz Máriának a kezét, akit magával hozott Magyarországra. A jegyesek 1220-ban egybekeltek. Az András és Béla közötti feszültségekhez hozzájárult a két királyné, Jolánta és Mária közötti ellentét is. Az első nagy családi viszályt, ami nemzetközi botránnyá nőtt, az okozta, hogy II. András vélhetően megváltoztatta dinasztikus terveit és kérvényezte a pápánál

Béla frigyének felbontását. Ekkor már 1222-öt írunk, az időpont közel esik az *Aranybulla* kiadásához. A viszály szerepét a bulla keletkezéstörténetben, az idevágó résznél tárgyaljuk. A helyzet odáig fajult, hogy Béla és felesége elhagyva az országot, VI. Lipót udvarában talált menedéket. III. Honoriusz pápa többszöri közbelépésére volt szükség, hogy helyreálljon a béke. Béla és neje visszatértek, András pedig kénytelen volt hozzájárulni, hogy fia átvegye Szlavónia és további értékes területek irányítását. Arra azonban vigyázott, hogy ezek ne alkossanak egybefüggő tömböt. A konfliktusból megerősödve kikerülő Béla köré hívek csoportja formálódott, akik később is követték őt, amikor apja áthelyezte Erdélybe. A hivatalos indok a Német Lovagrend kiűzése utáni hatalmi úr betöltése volt, valamint az Erdély szomszédságában élő kunok keresztény hitre térítése. 1227-ben IX. Gergely pápa is értesült Béla és a térítés feladatát felvállaló Domonkos rendiek sikereiről. 1229-ben Béla megbízást kapott apjától a birtokadományok felülvizsgálatára. Ő azonban általános földvizsgálatot tartott, saját elképzelései szerint, ami újabb konfliktushoz vezetett. A zágrábi káptalan oklevele 1230 táján úgy fogalmaz, II. András uralkodik, az országot pedig Béla kormányozza. A király ezt nem tűrhette, 1231-ben leállította a birtokvizsgálatokat, visszaadott földeket és átszervezte a királyi tanácsot. Ebben az évben újította meg az *Aranybullát* is.

Apja halála után IV. Bélát 1235. október 14-én Róbert érsek királlyá koronázta Székesfehérváron. Bár II. András gazdag és jó állapotban lévő országot hagyott rá, ő nagypapa III. Béla dicsőséges korát kívánta visszaállítani. Apja egykori híveivel szemben valóságos bosszúhadjáratot folytatott. Ám olyan nagy volt az elégedetlenség, hogy politikáján 1239-ben változtatni volt kénytelen. IV. Béla nevéhez fűződik Budavár megalapítása és az ország újjáépítése. A mongol veszélyről már 1229-ben érkeztek hírek, amikor a menekülő bojárok II. Andrástól kértek védelmet. Pár év múlva Julianus barát –, aki Gerhardusz páterrel együtt 1235-ben az esztergomi domonkos rendházból elindult keletre hittérítőként és a magyarok felkutatására –, a tatárokról is konkrét hírekkel tért haza. Az 1241–42-es tatárjárás pusztításai⁸, a muhi-csata, a magyar történelem külön fejezetei, épp úgy, mint az ország újjáépítése, amelynek nyomán IV. Béla elnyerte a „második honalapító” jelzőt.

András vagy Endre? Az *Aranybulla* kezdő sorai egyértelműek: „*Andreas Dei gracia Hungarie...rex*” „*András Isten kegyelméből Magyarország... királya*”. Ismereteink szerint Katona József nyomán terjed el András helyett az Endre név használata a királyra vonatkozóan, pedig két külön névről van szó. Etimológiailag *Endre* az *Andreas* származéka, mindkettő hellén eredetű. Német, szláv, vagy latin közvetítéssel jutottak el hazánkba.

Az András az ógörög *Andreas* (latin *Andreas-olasz Andrea*) férfinév, jelentése: férfi, férfias. Krónikáink latin eredetije is következetes a két név különválasztásában. Az Endre névalakja a latin *Endreas*, vagy német *Endres*; eredetileg Endere (vagy *Endereh*) volt, ami mögött *Emereh* alakú magyar nevet is feltételezhetünk. Ebből fejlődött a századok során a magyar *Emreh*, *Emre*, majd *Imreh*, *Imre* alak.

Katona 1819-ben írt Bánk bánja kivételes alkotás, ám korunk történészeinek véleménye II. Andrásról jelentősen eltér az írók által festett képtől. Jókai Mór⁹ egyenesen károsnak minősítette az „önakarattalan király” korát, mondván uralkodása alatt nem tett egyebet a magyar nemzet, mint saját sírját ásta. A téves megítélés nemzedéken át volt tananyag. Bízunk benne, hogy könyvünkkel hozzájárulhatunk annak a szemléletnek a terjesztéséhez, amelyet korunk professzorai tudományos megalapozottsággal és hitelességgel bizonyítottak II. András királyról és uralkodásáról.

• Tatárjárás ábrázolása a Thuróczi-krónikában 1488-ból

⁸ Rogerius mester (1200-as évek- 1266. április 14.) apuliai származású krónikáíró, váradí kanonok, spalatói érsek. Sopronban írta meg fő művét, *Carmen miserabile super destructione regni Hungariae per Tartaros*, *Síralmas ének a Magyar Királyság tatárok általi lerombolásáról* címmel, amely fontos forrása lett a korszak történelmének.

⁹ Jókai Mór: *A magyar nemzet története regényes rajzokban*

King Andrew II's reforms and the genesis of the Golden Bull

EMERIC'S THREE CORONATIONS Born around 1171, Emeric was the only Hungarian king begotten in Byzantium; his father, Prince

Béla, was living there at the time under the name Alexios. In a similarly unique manner, he was crowned with the Holy Crown three times (and not because of the invalidity of the first two coronations, as in the case of King Charles I of Hungary). Emeric was eight years old when his father first named him his successor. As proven by the Zaragoza Charter, Béla III several years later once again declared his 23-year-old son's readiness to reign. The next coronation took place in June 1192, four days after the canonization of King Ladislaus I (there may have been a connection between the two momentous occasions). A third ceremony was held following his father's death, at the turn of April-May 1196; thus, Emeric became the seventeenth king of Hungary.

Béla III left his son one of Europe's most prestigious empires. With wise foresight, he envisaged for his second-born son, Andrew, a financially secure future far from Hungary, entrusting him with a crusade to the Holy Land. Barely a year after Béla's death, Andrew raised armies from the money he received; instead of liberating Jerusalem, however, he turned against Emeric, whom he defeated. In the victorious battle, he took control of Dalmatia and Croatia. In early 1198, Pope Innocent III called on Andrew in a letter to fulfil his obligations and respect his brother's rights. Instead, he organized another conspiracy in 1199, which Emeric had exposed. The Holy See once again forged peace between the brothers and Emeric was obliged to take a crusader's oath – which he never fulfilled. The siblings' forced peace lasted until the autumn of 1203, when Emeric's son was born. Refusing to recognize the heir to the throne, Andrew took up arms again. According to folk tradition, the opposing troops lined up near Varasd (today Varaždin, Croatia), but Emeric went unarmed into the enemy camp and took Andrew captive with his sheer royal authority. He imprisoned him and had Andrew's wife Gertrude dispatched home to her parents. From this, it can be assumed that her support for Andrew's desire for power was known to the king.

According to some assumptions, Andrew was rescued from captivity by his followers in early 1204; however, it is more likely that Emeric had him released. On 26 August, Emeric had his barely five-year-old son Ladislaus III crowned, appointing as his guardian Andrew, who swore support for his nephew. On 30 November, Emeric passed away.

The king, who left only one-third of his wealth to his son and donated the remaining two-thirds to the Templar and Johanniter Orders, was laid to rest in Eger. Ignoring his oath and the papal admonition, Andrew sought promotion from regent to king. The widowed Queen Constance of Aragon fled with her infant son to the Austrian duke Leopold IV in Vienna. Since the escape was premeditated and the queen took the Holy Crown with her, it is hard to imagine that she did so merely in fear of their lives. Without the crown, Andrew could not be made king. Andrew was already raising armies against Austria when Ladislaus III unexpectedly died, and the Holy Crown was returned to Hungary. The infant king was given the last rites and became the last of the Árpád rulers to be buried at Fehérvár. On 29 May 1205, Archbishop John crowned Andrew II, who was in his thirties at the time, king of Hungary, marking the beginning of a new era.

ANDREW ASCENDS THE THRONE Compared to Béla III's reign, significant social and economic changes followed. Andrew II saw

governance not as a sacred duty but rather as a means to satisfy his desire for power and his knight-king lifestyle. Although he sought to please his protégés and his wife's relatives, we will see later that this was a deliberate policy. However, there is no doubt that Gertrudis aspired to rule not only over her husband but also over the nation.

Although royal property and servants had been declared inalienable under St. Stephen's laws, his successors – especially Andrew – largely failed to comply with this. Andrew's views are revealed in his charters: “By donating land, we win heavenly goods; for temporal goods, we gain imperishable ones.” – “Kings' excellent nobility should not be limited by any boundaries in matters of generosity, because even the king of kings proves that all blemishes can be made good with alms.” – “Among the virtues adorning royal majesty, immeasurable generosity is considered the most recommendable and excellent.” Andrew often either reclaimed property that had already been donated or gave it to someone else, saying “one cannot remember everything that happened in the kingdom”. No matter how harmful his frivolous and wasteful reign was to the country, it did bear a certain resemblance to the ideals, behaviour and way of life of the medieval knight-king.¹ Beyond shining in splendour, however, a knight-king also had to prove his virtues and valour in battle.

CAMPAIGNS Andrew was elevated to the throne of Halych (Galicia) by his father at the age of eleven; however, three years passed and he was ousted. Later, he attacked Halych in the year of his coronation and again on several further occasions (in 1213, 1227 and 1231). In fact, he never ceased to proclaim the principality for himself or his sons, Coloman and Andrew. Yet these campaigns only yielded short-term results. (Andrew was preparing to rally against Halych when, in 1203, he received the devastating news of Gertrudis's murder at the hands of his noblemen.)

¹ Knight-kings in Hungarian history: (Saint) Ladislaus I (c. 1040–1096); Andrew II (1176–1235); Louis I (the Great) (1326–1382); Sigismund of Luxembourg (1368–1437); Vladislaus I (1424–1444); Louis II (1506–1526).

Among Béla III's offspring, Andrew was not the heir to the throne; therefore, he was educated in warfare instead of rulership. Unsurprisingly, he fought wars almost his entire life. As ruler, he aspired to conquer and led both defensive wars and a crusade, and he did not act in haste. Twenty-one years after taking up the cross², he believed the time had come to fulfil his father's commitment. In 1217–18, he led a campaign to the Holy Land; known as the Fifth Crusade, it saw the participation of King John I of Jerusalem, King Hugh I of Cyprus and Leopold VI, Duke of Austria. Because the campaign consumed considerable sums of money, Andrew auctioned off and mortgaged financial offices, sources of royal revenue (which noblemen could buy at a fixed price), church treasures and even the jewel-embellished crown of Hungarian queens that had been kept in Veszprém. Upon going to war, Andrew appointed Archbishop John of Esztergom as his deputy. During his two-year absence, he toured holy places and purchased a multitude of relics before falling ill at Mount Tabor and returning home. Although no military gains were made, in later memory the campaign went down as glorious because of the diplomatic successes it brought. It enhanced royal authority, with Andrew receiving the title “King of Jerusalem”. Passing through various countries, he concluded marriage agreements (of which only the espousal of his son Béla was realized). The crusade appears as a triumph on the pages of the 14th-century *Chronicon Pictum*: “There, in the Holy Land, he was made the captain and leader of the Christian army against the Babylonian sultan, and he became a triumphant victor.” Three centuries after the campaign, István Werbőczy's *Tripartitum* squarely declared Andrew II victorious.

During their stay in the Holy Land, the king and the scribes travelling with him (such as the royal chancellor Ugro and Bishop Thomas of Eger, both of whom later became signatories of the *Golden Bull*) possibly became familiar with the *Assizes of Jerusalem*, a collection of legal treatises on the freedoms of nobles in the Latin Kingdom (also known as the Kingdom of Jerusalem), including the **right to resist**. Compiled by conquerors after the First Crusade, it is likely that the *Assizes of Jerusalem* influenced the subsequent formulation of the *Golden Bull*.

While in the Holy Land, Andrew II came into contact with the Templar Order. The Knights Templar was a military order of crusaders organized in 1118 to protect pilgrims. Andrew II received honorary membership as only unmarried men could join the order. By the 13th century, Knights Templar were present in almost all European countries, including the Kingdom of Hungary. In 1222, the order received the third copy of the *Golden Bull* for preservation. Official documents prove that in the Holy Land, Andrew II became a member of the Order of Knights of the Hospital of Saint John of Jerusalem, later known as the Sovereign Military Order of Malta, with the rank of *donatus*. His admission to the order in 1218 was immortalized in a fresco in the Grand Master's Palace in the Maltese capital Valletta.

² Bishop Adhémar of Monteil, one of the leaders of the First Crusade, was the first to use the red cross, which later became the crusaders' symbol. For them it was the insignia of the pledge of the holy campaign, the symbol of the cross of Christ. It was attached to their clothing and painted on their shields. Everyone who took up the cross pledged to fight in the holy war.

Having returned from the Holy Land, Andrew II wrote the following in a letter to Honorius III: *“Your Holiness should also know that upon our return to Hungary, we did not find Hungary but a tormented and devastated [country] deprived of all its treasury income, so that we are able neither to repay our debt forced onto us by our pilgrimage nor to restore the country to its previous situation even in fifteen years.”* Whether the conditions were actually this terrible or it was rather a diplomatic ploy on Andrew’s part to demonstrate how great a sacrifice he had made to “champion Christ’s cause” is a matter of debate. According to researchers, it is a more accurate reflection of Andrew II’s policies than of the genuine material situation of the country. Importantly, instead of breaking with the *“new system”* he created, his successors adopted and developed it over time.

THE “NEW INSTITUTIONS” Although his actions were separate from each other and did not form part of a pre-determined plan – even his rise to power was unplanned – Andrew II’s actions after his ascent to the throne pointed in the same direction. He set about large-scale transformation and introduced policies that reshaped social and economic life. Later, in a charter issued in 1217, he called these *nove institutiones* – “new institutions”. The element most often cited by posterity is his **grants policy**. Historians often refer to a quote attributed to Andrew: *“Kings’ excellent nobility should not be limited by any boundaries in matters of generosity [...] immeasurable generosity is considered the most recommendable and excellent”*. Attila Zsoldos,³ however, argues that it is worth considering this sentence rather as a turn of phrase typical of charters and not as a basic principle or political position. There is no doubt that Andrew donated a significant number of estates to those whom he considered worthy or whom he sought to win over as allies. In fact, he made donations of almost every type of property. However, castle warriors’ estates were not donated, and it cannot be proven that the donation of entire lordships was a typical feature of his grants policy. It should not be forgotten that the king received revenue even from donated property, meaning that the treasury’s income did not necessarily decrease. In the initial period, mainly secular persons were rewarded. After the king became reconciled with Archbishop John, a prominent critic, the situation changed and secular and ecclesiastical property donations were equalized.

Treasury reforms played a significant part of Andrew II’s efforts to renew the system inherited from St. Stephen. These included the reorganization of the tax system, changing the technique of coinage and the taxation of currency exchange, the establishment of the chamber lease system and the creation of new posts. Like other kings, he reserved these positions for his unconditional followers. The obvious goal was to reduce the number of office holders inherited from King Emeric’s era and create a group of barons who could be trusted.

donation
of lands and
properties

³ Zsoldos, Attila: A 800 éves Aranybulla [The 800-Year-Old Golden Bull], Országház Könyvkiadó, Budapest (2022).

As part of the new policy, he further developed the system of court offices. The palatinus comes became palatine (*palatinus regni*), and the court reeve (*comes curiae*) became judge royal (*iudex curiae*). The palatine was the most high-ranking secular dignitary; in military and political matters, he could act as the king’s deputy in the monarch’s absence or the event of his obstruction. Andrew II also created new positions, thus increasing the number of his confidants.

In earlier times, income from royal estates was the main source of revenue for rulers. This was supplemented by the queen’s income (queens’ own property, estates and tax revenues), which rulers treated as their own. A treasury authority (*fiscus, camera*) with a wide range of responsibilities had existed since St. Stephen to manage royal revenue. Andrew II transformed this system, shifting the focus from income generated by royal estates to income obtained by royal right. The operation of the **new treasury system** had to be monitored and controlled. In 1214, he created the post of *master of the treasury* to administer this task. While it had its antecedents in a different form, the treasurer was regarded as having a high-ranking and distinguished position of office. Solomon, son of Miski, served as the first master of the treasury. He was followed by Denis, son of Ampud, who played a major role in the creation of a new economic policy largely based on royal monetary income (*regales*). (Later, he was accused by Béla IV of having an affair with Andrew II’s last wife and had him blinded and stripped of his property.)

royal rights

During St. Stephen’s reign, the word “comes” (*ispán*, meaning “absolute power”) denoted a social stratum. In the 11th century, the institutional system of the Kingdom of Hungary was essentially a set of lands controlled by comes. By the 13th century, this had changed to refer to a person appointed by the king with military and administrative duties who held the office. Counties were headed by county comes, castles were controlled by castle comes, the royal chapel was led by the chapel comes, and the royal court was administered by the court comes. Recent research⁴ has identified a close link between reforms of the “new institutions” and *“curtailing the rights of comes”*. This was manifested in changes to the appointment and recall of comes, as well as the confiscation of their estates and the resulting loss of revenue. The *serviens* became the beneficiaries of this policy.

The word **serviens** (*royal servants*) was already in use from the second half of the 12th century; however, Andrew II elevated them to a separate class within society. Following the policy of *new institutions*, he created the stratum of free landowners and distinguished them from the nobility of the time. Although their military obligations remained, they did not fall under the authority of the county comes and were allowed to fight under the “king’s banner” in exchange for soldier’s pay.

⁴ Ibid.

They were made exempt from the county reeve’s jurisdiction, a privilege later enshrined in the *Golden Bull*; this opened the way for significant, long-term changes. Despite having little wealth, upon their ascent to a position of power they became unconditional supporters of the ruler.

Charters reflect that the *serviens* keenly referred to themselves as “noblemen”, despite not being part of the nobility. Thus, the transformation of the concept of “nobility” began in the 1230s. Due to their capacity for donating estates and privileges, kings had always played the leading role in the formation of the noble class. In earlier centuries, certificates of land holdings were non-existent; from this time on, proving rightful ownership and distant ancestry became important. In order to increase their prestige, genuine noblemen were keen to trace their family origins back to the era of St. Stephen or even earlier, tribal ancestors. The first charter that includes reference to ancestry with the expression *de genere* (of a certain tribal kin) dates back to 1208.

CONDITIONS SURROUNDING THE ISSUANCE OF THE GOLDEN BULL

The policy of “new institutions” had its supporters and opponents. Andrew’s politics and persona came under fire

primarily from groups of Hungarian barons who held office during the reign of King Emeric. Seeking to put pressure on the king from the very beginning, they were hostile towards the “guests” – distinguished newcomers arriving in Hungary with Andrew’s wife Queen Gertrude who rose to important positions. Her murder in 1213 was a cruel warning on behalf of disaffected Hungarian lords. In view of the political situation that had developed, the king did not apply full-scale retaliation against the conspirators; this was left to King Béla IV, who as a child likely witnessed his mother’s death. (The details are discussed in the chapter entitled *The letter of John of Merania*.)

the cruel warning

During the Crusades, the absence of the king was also exploited by power-hungry barons. Archbishop John, the appointed regent, failed to maintain order. In 1218, the king was welcomed by the following upon his return from the Holy Land, as he described eloquently in a later charter: *“Satan’s henchmen, not being afraid to offend the royal majesty, dared to defy our orders with evil recklessness, disturbed peace, and reduced Hungary to ruin as if they were an enemy.”* The people revolted, and in the spring of 1222 a domestic political crisis arose, which was exacerbated by discord within the royal family. News of the conflict between Andrew and his son Béla reached the Pope, who warned the Hungarian high clergy in his bull dated 4 July 1222 that Andrew II did not have his first-born son crowned so that someone else should rule in his place during his lifetime. Therefore, the “savages” who incited strife were to be punished with church chastisements.

The “certain savages” referred to by the Pope were followers of Emeric, who had appeared in Prince Béla’s court around 1220. Andrew tried and failed to win them over by allocating them high dignities. He installed their most influential, Theodore of the Csanád clan, as Palatine of Hungary; following a nearly twenty-year absence, he returned to the court in 1222 as holder of the highest secular office. Despite the royal favour, he spearheaded the *Golden Bull* movement; because he was later to be found among Béla’s associates; historians of earlier times understandably drew a parallel and regarded participants of the *Golden Bull* movement as pro-Béla. King Béla’s name was omitted from later accounts of the genesis of the *Golden Bull*. As Attila Zsoldos argues, it was largely pro-Emeric nobles who were dissatisfied with Andrew’s rule and the issuance of the *Golden Bull* resulted from their actions. There is no solid proof for the participation of the *serviens*, referred to as the second branch of the *Golden Bull* movement. The stratum of royal servants was created by Andrew’s policy aimed at curtailing the rights of comes, and no evidence suggests that they turned against the king.

Golden Bull movement

Emeric’s supporters undeniably exerted pressure to force the issuance of the *Golden Bull*. However, its content was not shaped by their aspirations, which is proven by the lack of secular dignitaries among its signatories. **With sound political judgement, Andrew kept the wording in his own hands and sorted out the accumulated problems himself. Instead of merely scoring victory, he used the letter of privilege to create new provisions for the entire society, which brought the implementation of “new institutions” to a new level.**

According to records, the drafting of its articles took place during a series of Lent meetings of the royal council in Óbuda. The legal scholar Cletus Bél, who served as royal chancellor and provost of Eger, played a major role in the final version of the document; later, as bishop, he was present at the drafting of further agreements on the side of the king.

Doubts arise regarding the place of issuance (Székesfehérvár) and the exact date of publication is also subject to debate. Although Andrew II changed the calculation of his period of reign several times, in the case of the *Golden Bull* the year is clear: 1222 is the seventeenth year starting from 1205. Based on research by historians including Géza Érszegi, the letter of privilege is likely to have been drafted sometime between 25 March and 28 May. In contemporary scholarship, 24 April 1222 has the broadest acceptance.

PROVISIONS OF THE GOLDEN BULL

The issuance of the *Golden Bull* marked the first time in Hungarian constitutional history that rights going beyond private privileges and pointing towards the feudal era were formulated. While the *Golden Bull*’s provisions spoke for themselves in the age of Andrew II, some analysis is necessary for their interpretation today.

The set of changes affecting taxes, customs and the royal chamber can rightly be branded a treasury reform. In the two centuries following the reign of King St. Stephen, the fragmented system of taxation consisted of multiple elements. Andrew II enacted a major **tax reform**. He abolished taxes that were too expensive to collect or were frequently embezzled by tax collectors. The new tax system also guaranteed the king a regular and secure income.

Coinage and new money are dealt with in Article [23] of the *Golden Bull*: “*Our new money shall be valid for one year, from Easter to Easter, and denarii shall be as they were at the time of King Béla.*”

The king undertook to mint new money only annually, meaning that tax charged during the obligatory exchange of money, known as the *profit of the chamber*, was charged only once in each year. Although the royal chamber in Esztergom was the country’s only such institution, money was likely minted in several locations.

new tax
called collecta

The profit of the chamber was replaced by a new tax called the *collecta*, which was regularly relied upon by Andrew’s successors. With the *collecta* becoming a widespread form of taxation, the chamber rental system was set up and new customs duties were levied, such as the *tricesima*, or thirtieth on goods imported from abroad. Chambers were often leased by Ishmaelites and Jews, which met with discontent from barons and the high clergy. This explains why regulation regarding the holding of office was included in the *Golden Bull*: [24] “*Officers of finances, salt and customs shall be the nobles of the country and not Ishmaelites and Jews.*” Because he relied upon their activities, this was likely a position of principle on Andrew’s part. Although restrictions on the role played by Jews and Ishmaelites in financial affairs were imposed several times in the following centuries, rulers themselves regularly made use of their services.

Taxation often varied depending on territory and ethnicity. Special tax rules applied to the Pechenegs, the Cumans, the Wallachians, the Saxons and later to the Szeklers and the Hajdú. Article [27] of the *Golden Bull* also refers to a specific form of taxation: “*A tax on martens shall be paid according to the custom set by King Coloman.*” In Slavonia and some neighbouring counties, tax was paid in marten skins (*marturina*) instead of free denarii. The marten tax remained in place over the following centuries, its final mention among Hungarian laws dating to 1492. Depictions of martens have featured on the obverse of Croatian 1, 2 and 5 kuna coins until the present day. The **chyrones**, a form of taxation related to viticulture, was a similar, in-kind contribution.

Most provisions of the *Golden Bull* limited the rights of the **comes**, who had been the local executors of royal decrees since St. Stephen [Articles 5, 9, 14 and 29]. In parallel with this, the *serviens* – *members of a social stratum created by the king* – *became the greatest beneficiaries of the Golden Bull* [Articles 1, 2, 3, 4, 10, 15, 18 and 22].

In this period, the kingdom did not yet have a designated seat or capital; although Esztergom, Székesfehérvár and Kalocsa all played a major role, none of them were centres of the royal administration. The king travelled the country, staying in various places for periods of up to several months. It was commonplace for noblemen to host him and his large entourage at their own estates, which involved considerable expenditure. The *Golden Bull* exempted the *serviens* of this obligation: “*...and shall not stay in their houses or villages uninvited. We shall not levy any taxes on the peoples of churches*”.

A number of articles [4, 10 and 12] deal with the order of inheritance, the most important likely being the daughters’ quarter: “*If a serviens were to die without a male heir, a quarter of his estate shall be retained by his daughter, and the rest shall be disposed of in line with his wishes...*” In articles [10], [14] and [11] the *Golden Bull* also addresses the holding of office: “*If guests, that is to say, respectable people, come to the country, they shall not be elevated to ranks without the country’s council.*”

As reflected by Article [30], the accumulation of positions was a also problem in Andrew’s age: “*Likewise, let no man hold two titles with the exception of these four serfs, namely the palatine, the ban and the court reeve of the king and the queen.*” Although the provision was not enforced, it was used as a point of reference to deprive the unworthy of their offices.

let no man
hold two titles

Article [8] addresses **jurisdiction**: “*The palatine shall judge all the people of our land without distinction; however, he shall not pass rulings in the cases of nobles condemned to death and confiscation of property. He shall only have one deputy judge in his own court.*”

[19] “*Our guests of any nationality shall likewise remain in the freedom initially given to them.*” Andrew II’s policy towards “guests” primarily concerned communities having arrived in the country under his predecessors. Attila Zsoldos calls attention to the striking fact that “Italians” were not included among privileged guest communities. (In medieval Hungarian, the term denoted speakers of Romance languages: Italians, Walloons, Frenchmen and Spaniards.)

[1] “*Every year on the feast of King St. Stephen, let us celebrate in Fehérvár...*” Instead of dealing with lawmaking in a modern sense, the Fehérvár assembly (national assembly) was rather a forum where the affairs of the kingdom were discussed. Requests could be submitted and complaints could be filed with the ruler. “*Even in our absence, the palatine shall no doubt be present instead of us to hear litigation in our place...*” Annual convocation was observed neither by Andrew II nor by subsequent monarchs. During the reign of Maria Theresa, the national assembly was not convened for decades.

Article [31] – the **resistance clause** – authorized bishops, noblemen and castle warriors to resist and contravene “forever” without any guilt of disloyalty if the rulers among his successors failed to comply with the provisions of the *Golden Bull*. As reflected, for example, by the Magna Carta, the clause was not alien to 13th-century European thinking. In 1687 the Holy Roman Emperor Leopold I convened the last regular parliament of royal Hungary in Pozsony on St. Luke’s Day, 18 October. (It was closed in January 1688.) It was then that the Hungarian nobility renounced the resistance clause of the *Golden Bull*, together with the right to freely elect their king.

By the autumn of 1222, Andrew II had scored a decisive victory against his opponents and critics of his policies. The provisions laid down in the *Golden Bull* ensured the protection of the homeland, the operation of the country’s administrative system and treasury, and regulated property relations and revenue. Old problems were, however, replaced by new ones. According to the customs of the time, the popes regularly took a stand on domestic political issues in Christian countries, and Andrew’s reign was no exception.

ANDREW II AND THE POPES King Andrew II maintained lively diplomatic relations with four popes – Celestine III, Innocent III, Honorius III and Gregory IX. The popes’ special attention and intervention in conflict situations is understandable, given that the Kingdom of Hungary was among Europe’s leading powers at the time. The papacy’s political interest in the success of the crusades, as well as the financial benefits resulting from imposing and lifting punishments, may have contributed to good relations.

Articles [3] and [21] of the *Golden Bull* confirmed the established practice of tax exemption for ecclesiastical property and the clergy. However, other church privileges were adversely affected by the measures. Article [20] states that “*the tithe shall not be redeemed in silver but in wine and grain as yielded by the land, and if bishops were to oppose it, we will not support them.*” According to Article [25], “*salt shall not be stored in the middle of the country, only at Szalacs and Szeged, and the outlying lands.*” In a move that met resentment even from the Pope, the ban made it difficult for bishops, who had a monopoly in the salt trade, to earn an income. However, the head of the church waited for the right moment to obtain privileges for the clergy, which remained a point of reference in later centuries.

THE OATH OF BEREK *Andrae regis iuramentum de reformando regno in silva Berek praestitum (...) King Andrew’s oath, taken in the forest of Berek, on the improvement of rule (...)*

⁵ It should be noted that the costs of the canonization ceremony of Andrew II’s daughter Elizabeth in 1231 were covered by Conrad of Thuringia, Elizabeth’s brother-in-law, on behalf of the Teutonic Order. The construction of St. Elizabeth’s Church in Marburg, which survives until the present day, was also begun with financial support from the order.

Following the proclamation of the *Golden Bull*, Andrew II was forced to reissue the decree in a revised form in 1231. The most important difference was the *replacement of the resistance clause* by the Archbishop of Esztergom’s right of excommunication vis-à-vis the ruler; this meant that the power of the primacy could limit royal will. Despite the provisions and renewal of the *Golden Bull*, the situation remained largely unchanged: Andrew failed to pay contractual sums to the church, financial institutions and public offices remained under the control of the Ishmaelites, and king’s counsels stripped the church of income and property. Béla, the heir to the throne, and the barons grouped around him therefore set about reclaiming lands. They were supported in this quest by Bishop Robert of Esztergom, originally from Lüttich (Liège), who was appointed by Pope Honorius III in 1226. Although his main task was to convert the pagan Cumans to Christianity, on Ash Wednesday in 1232 he placed the country under ecclesiastical censure (*interdictum*); churches were shut and sacraments were not administered. In addition to the king’s unfulfilled promises, Archbishop Robert’s move was underpinned precisely by the authorization within the revised clause.

At this point, Andrew II turned to Pope Gregory II: “*I, who aspired to an ever higher level of grace, was suddenly pushed into the depths of disfavour and I must lament sins I never committed.*” On 22 July 1232, the Pope called on Archbishop Robert to suspend the interdict and sent a legate led by Bishop-Cardinal James of Pecorara with the aim of restoring peace. The bishop had the document prepared, and Andrew II was staying in the forest of Berek when he received it. On St. Stephen’s Day 1233 the king accepted the agreement and pledged to sign it. The charter remedied the grievances of the Church, provided compensation for losses and regulated the salt trade. It stated that Jews and Ishmaelites (Saracens) were prohibited from holding public office, including positions in finance, minting, taxation and customs. Tax exemption of the clergy was confirmed and ecclesiastical courts were made competent in jurisdiction in cases between them; this did not apply to property-related matters, which remained under royal jurisdiction.

As his Halych campaign came to an end, Andrew did in fact take a solemn oath before the legate in Esztergom, and authenticated the charter with a golden seal resembling the *Golden Bull*. The original copy of the Oath of Berek, together with its golden seal, has survived until the present day and is kept in the Primatial Archives in Esztergom. However, the document was implemented only with a lengthy delay.

In late August 1234, Gregory IX allowed Andrew to pay back the compensation of 10,000 marks within ten instead of five years as stated in the Oath of Berek and assured the king that neither he nor his relatives could face excommunication without papal authorization.

aim of
restoring peace

ANDREW
AND THE KNIGHTLY ORDERS

Medieval knightly orders were either founded by the church or established on the initiative of the king and tied to the royal court. Andrew's relationship with the Knights Templar and the Order of St. John has been discussed in connection with his campaign in the Holy Land. The importance of their role is reflected by the fact that *the second copy of the Golden Bull was given for preservation to the Johannites, and the third to the Knights Templar.*

However, Andrew II's relationship with the **Teutonic Knights**, an ecclesiastical-military order established in Palestine around 1190 to take care of the sick, took a peculiar turn. The knightly order, which was under papal protection, was seeking an opportunity to settle in Europe, having been pushed out of the Holy Land. Around 1210, Andrew II provided them with territory in Burzenland (*Barcaság*), in the southeastern part of Transylvania. In return, they agreed to protect the country's borders from nomads from beyond the Carpathians, primarily the Cumans. They received significant privileges from the king, such as the first permission to build a castle and the opportunity to explore deposits of gold and silver, the treasures of which were shared between the monarch and the order.

intention
of independence

A charter issued in 1222 confirmed and expanded the knights' privileges. However, since the document did not reflect Andrew's intentions, it is believed to have been compiled by the order; the knights took advantage of the king's difficult situation, which was well-known during the period of the *Golden Bull*.

They petitioned and received papal confirmation. Pope Honorius III later exempted the knights from the authority of the Bishopric of Transylvania and, in April 1224, placed their territory under the jurisdiction and protection of the Holy See – in exchange for two marks of gold per year. In other words, the Teutonic Knights strived for independence from the Kingdom of Hungary and sought to establish a self-contained state in the fiefdom of the Holy See. They disregarded the agreements made upon their admission to Hungary and began seizing lands arbitrarily. Andrew II could no longer tolerate this and launched a campaign against the knights with support from his son Béla. In 1225, he invaded their territory and two months later had them expelled from the country. The knights⁵ formed an independent state in what is now northeastern Poland. At this time the *Andreanum*, which formulated the privileges of German settlers in southern Transylvania, was already taking shape.

DIPLOMA ANDREANUM *In nomine Sancte Trinitatis et Individue Unitatis!*

Im Namen der heiligen Dreifaltigkeit und ungeteilten Einheit...

In the name of the Holy Trinity and indivisible unity... – Opening lines of the Andreanum

letter
of privilege

"Guests" (free settlers, or *hospes*) were present in the Kingdom of Hungary from the very beginning. In Transylvania, the Saxon people were formed of Flemish, Saxon and Swabian settlers during the reign of King Géza II (1141–1162). King Béla III allowed the Saxons to have their churches united under an independent provostry; however, Pope Innocent III refused to approve the Saxon bishopric. Beyond general privileges, Andrew II adopted new measures applied to local conditions. One such example was the *Diploma Andreanum*, a letter of privilege named after Andrew. In 1224, German guests, settlers in southern Transylvania who had previously been under the authority of various comes, received special privileges in the area between Szászváros (today Orăștie) and Barót (today Baraolt) known as *Terra Saxonum*.

The document is known to German historians as the *Goldener Freibrief* – *litterae libertatis aureae*, or the "Golden Charter of Freedom". The outstanding importance of the *Andreanum* lies in the fact that *it created the unity of German settlers in southern Transylvania*. It regarded the Saxon community as a single legal entity, and defined its rights and duties towards the king. Some of the measures included in its five articles were the following: their superior was the *comes* of Szeben, who was to be appointed by the king; however, they could elect their other leaders themselves.

The area around Nagyszeben (Hermannstadt, today known as Sibiu) became the property of the Saxon community, in which nobody could enjoy noblemen's privileges. Even the king waived his "right to escheatment" under which land left without an owner reverted to the king in the event of extinction or disloyalty. They could choose their own priests and judges, and were allowed to pass judgement themselves according to Saxon customary law. They were granted the right to hold fairs and trade freely, and were allowed to have their own seal and coat of arms. However, their annual tax was set precisely by the king; the Saxons were obliged to pay five hundred silver marks in tax, which was collected by the community's own officials and forwarded directly to the king. They were also required to provide five hundred soldiers for the monarch and an additional hundred if the ruler went to war.

Andrew II's policy regarding guest settlers can be considered as a complex matter. Since the rights granted to communities previously belonged to county comes, it served to further curtail their power. Incoming taxes and services remained with the king, and even barons who were harshly opposed to his donation policy did not raise obstacles to these measures.

The successful example was also adopted by his successors. While the original specimen of the *Andreanum* has not survived, the contents of the letter of privilege were confirmed by King Charles I in 1317 and subsequently by several other monarchs. In 1486 King Matthias extended the rights to the entire Saxon community (*Universitas Saxonum*). The deed was repealed by Joseph II in 1785.

As it was stated by Joseph von Komlossy⁶: “The first example of an authentic document defining territorial autonomy in Europe is the Andrenaum. The charter was confirmed by succeeding monarchs on a number of occasions over the centuries. The territorial autonomy arrangement on the charter guaranteed not only the legal protection of the Saxon community; but also the conditions for the free development of their national and cultural identity as well as the exercise of religious freedom. It subsequently clearly contributed to the Saxon community’s remarkable prosperity and it certainly had a considerable impact on tolerance and ethnic peace in multiethnic, multilingual, multi-confessional Transylvania”.

Gerturde
Yolanda
Beatrice

ANDREW II’S FAMILY Andrew II was still a prince when he married Gertrude of Merania, his first wife. They had five children, including a later king, Béla IV, and the canonized Elizabeth. In 1215 Andrew married his second wife, Yolanda, who – as the daughter of Peter II of Courtenay, Count of Auxerre – belonged to the Courtenay branch of the House of Capet. The family was related to the French and Latin ruling dynasties, which resulted in useful political connections. The couple’s daughter, Violant of Hungary, subsequently became queen of Aragon as the wife of King James I the Conqueror of Aragon (1208–1276). She bore him eight sons. Andrew met his third spouse, the 23-year-old Beatrice d’Este, in Italy during a pilgrimage. He and Beatrice, daughter of Marquis Aldobrandino I of Este, were married a year later, in 1234. Unfortunately, their union was short-lived: on **21 September 1235**, after thirty years on the throne, **Andrew II passed away**. Béla IV and Prince Coloman, the king’s elder sons, were opposed to their sixty-year-old father’s marriage from the beginning. After the king’s death, they had Beatrice placed under custody and refused to recognize the couple’s unborn child as their brother. Beatrice fled to German lands, where she gave birth to her son Stephen the Posthumous in Marburg. Stephen was to become the father of Andrew III the Venetian, the last king of the House of Árpád.

In a move that was far from unusual at the time, **Saint Elizabeth of Hungary** (1207–1231) was betrothed to the son of Hermann I, Landgrave of Thuringia, at the age of four. Elizabeth moved to his castle in Eisenach, and then to Wartburg. Following the death of her bridegroom at the age of nineteen, she married his younger brother Louis in 1221. According to records, she learned of her mother’s tragic demise only in 1222, naming her third child Gertrude. Elizabeth began her life of penance at an early age, which she continued during her pregnancy. Having given birth to her first child, she founded a shelter for orphans; after she had her second child, she established a hospital where she cared for patients personally. With her husband going to war, in 1225 she took over the administration of the province. In order to alleviate the famine caused by epidemics, she had victualling warehouses in Wartburg opened to the poor. Louis also had to take part in the crusade, during which in 1227 he succumbed to the plague.

⁶ Joseph von Komlossy, Member of the Friends of Hungary Foundation, dedicates his work primarily to the problems of national minorities, especially to the fate of the Hungarian minority in Transylvania. In 2004, he was awarded the Knight’s Cross of the Hungarian Order of Merit, in 2016 the civilian section of the Hungarian Order of Merit and in 2018 he received the Gábor Bethlen Award.

Master Conrad, appointed Elizabeth’s protector by Pope Gregory IX, treated her at least as harshly as Louis’ younger brother. Deprived of her property and income, the 20-year-old widow left Wartburg with her children. She did not want to enter another marriage and refused to accept her father’s invitation to return to Hungary. Instead, she moved to Marburg and, taking a vow of poverty, became a member of the Third Order of St. Francis of Assisi⁷(1182–1226). Four years after her death in 1231, she was canonized by Pope Gregory IX. Several miracles and acts of compassion are associated with her life, which are immortalized in numerous works of art. In Hungary, her brother Béla IV had a church built in her honour at Kápolna.

BÉLA IV The relationship between father and son was fraught with strife. Yielding to pressure from the barons, Andrew II had his first-born son Béla (1206–1270) crowned at the age of eight. During the campaign to the Holy Land, the king proposed to Maria Laskarina, daughter of Theodore I Laskaris – emperor of Nicaea – on behalf of Béla and had her brought with him to Hungary. The pair married in 1220. Tensions between Andrew and Béla were aggravated by the conflict between the two queens, Yolanda and Maria. The first major family feud, which grew into an international scandal, was caused by the fact that Andrew II petitioned the Pope for the dissolution of Béla’s marriage after a supposed change to his dynastic plans. The petition was filed in 1222, nearing the issuance of the *Golden Bull*; the role of the feud in the charter’s genesis is discussed in the relevant chapter. The situation deteriorated to the point where Béla and his wife left the country and found refuge in the court of Leopold IV. Pope Honorius III was forced to intervene several times to restore peace. Béla returned together with his spouse, and Andrew half-heartedly approved of his son taking control of Slavonia and other valuable territories. However, the king carefully made sure that these did not form a continuous bloc. A group of followers formed around Béla, who emerged stronger from the conflict, and he was joined by them when his father had him transferred to Transylvania.

family feuds
and scandals

The official reason was to fill in the power vacuum caused by the expulsion of the Teutonic Knights, as well as the conversion to Christianity of the Cumans, who lived in the vicinity of Transylvania. In 1227 Pope Gregory IX was informed about *the successes of Béla and the Dominican monks who had taken on the task of converting the Cumans*. In 1229 his father assigned Béla to review the status of perpetually donated estates. Instead, Béla held a general revision of land grants according to his own ideas, leading to a further conflict. A charter issued by the Zagreb chapter around 1230 states that while Andrew II reigns, the country is governed by Béla. The king could not tolerate this; in 1231 he put an end to the revision of land grants, returned estates, reorganized the Royal Council, and even renewed the *Golden Bull*.

⁷ The Third Order of St. Francis is an integral part of the Franciscan family, having gained its Rule from St. Francis in 1221. It includes all communities adhering to Franciscan spirituality who do not belong to the First or Second Order.

After his father's death, Béla IV was crowned king in Székesfehérvár by Archbishop Robert on 14 October 1235. Although Andrew II left him a prosperous and well-managed country, the new monarch sought to restore the glorious age of his grandfather Béla III, and waged a campaign of revenge against his father's former associates. His policies met with much dissatisfaction, which forced him to change track in 1239. Béla's name is associated with the foundation of Buda Castle and the reconstruction of the country. News of the Mongol threat had reached Hungary as early as 1229, when fleeing boyars asked Andrew II for protection. Some years later, Friar Julian – who, together with Friar Gerhardus, had set out for the East from the Dominican monastery at Esztergom in 1235 as a missionary and in search of the lost Hungarians – returned home in 1235 with specific news about the Mongols. The *devastating Mongol invasion* of 1241–42⁸ and the Battle of Muhi are separate chapters of Hungarian history, just like the ensuing reconstruction of the country for which Béla IV was given the title of “*second founder of the state*”.

ANDREW OR ENDRE? The opening lines of the *Golden Bull* are clear: “*Andreas Dei gracia Hungarie...rex*” – Andrew, by grace of God...king of Hungary”.

According to our knowledge, the use of the name *Endre* instead of Andrew (*András*) reflects the influence of József Katona, even though the two names are separate from each other. In an etymological sense, *Endre* is a derivative of *Andreas*; both are of Greek origin. They reached Hungary through German, Slavic or Latin mediation. *András* is the equivalent of the ancient Greek name *Andreas* (Latin *Andreas* – Italian *Andrea*), meaning male or masculine. The Latin originals of our chronicles and charters also consistently separate the two names. *Endre*'s variations are *Endreas* in Latin and *Endres* in German. Its original form might have been *Endere* (or *Endereh*), which may correspond to the Hungarian name *Emereh*. In Hungarian, this developed over the centuries to *Emreh*, *Emre*, and later *Imreh*, *Imre*.

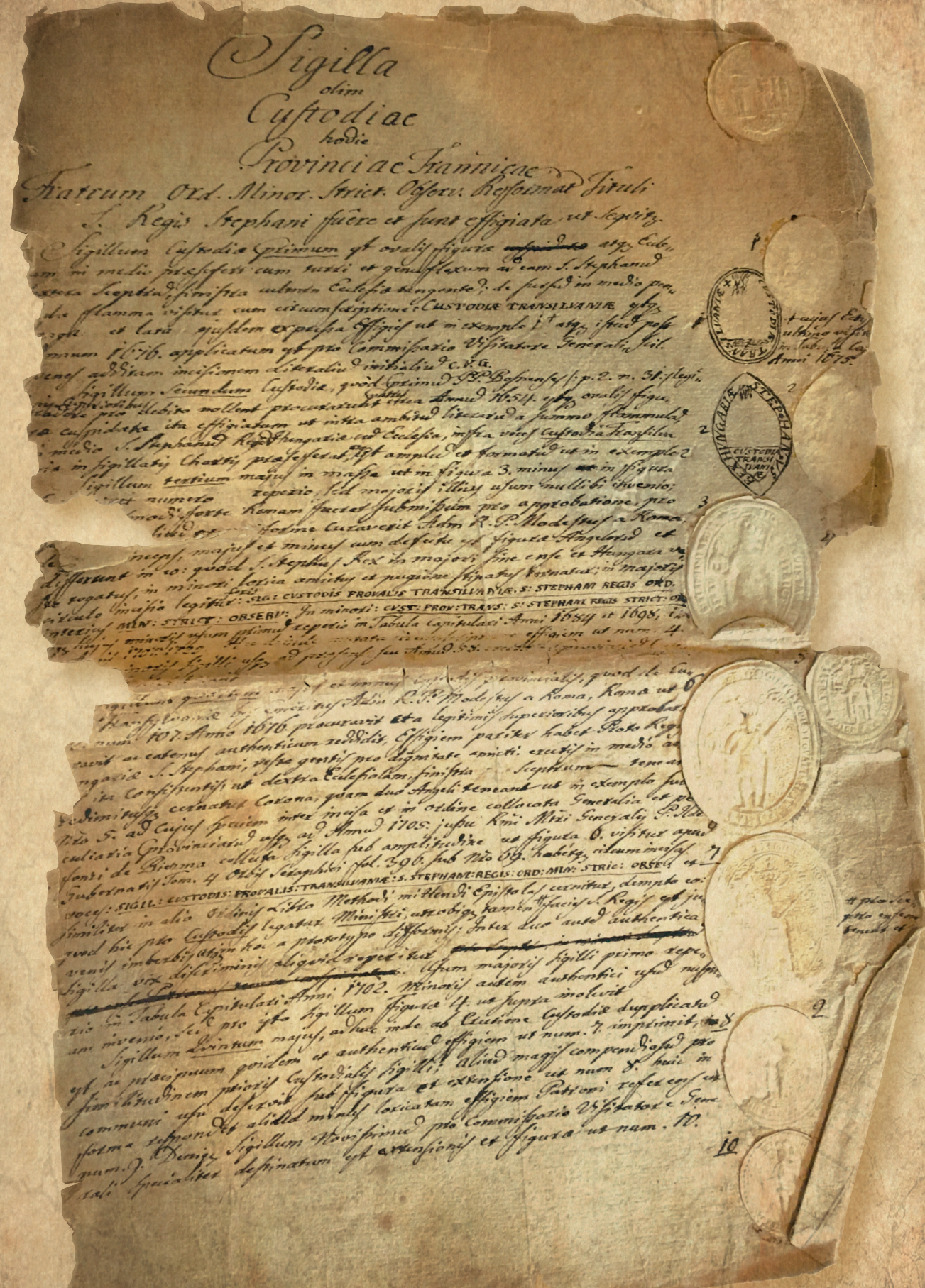
false image

Although Katona's 1819 drama *Bánk bán* is a work of exceptional literary value, modern historians' opinions about Andrew II and his reign of three decades differ significantly from the picture painted by writers. The 19th-century author Mór Jókai⁹ branded the age of the “irresolute king” downright harmful, arguing that during his entire reign, the Hungarian nation did nothing but dig its own grave. Unfortunately, this false image was taught to many generations. We hope that our book will be a contribution to the spread of an approach towards King Andrew II and his era that has been scientifically underpinned by contemporary professors with the greatest authority.

- First page of a document from Transylvania (c.18th century), with a certification seal referring to King St. Stephan I. “The seal fades every day...” – from the private collection of Mr István Fodor, Curator of the Friends of Hungary Foundation.
- Erdélyből származó okirat első lapja (véltetően 18. század), 1.(Szent) István királyra is hivatkozó hitelesítő pecsétel. „A pecsét minden nap elhalványul...” – Fodor Istvánnak, a Magyarország Barátai Alapítvány Kurátorának magángyűjteményéből.

⁸ Master Roger (1200s – 14 April 1266) was an author of chronicles, archdeacon in the cathedral chapter of the Diocese of Várad, and Archbishop of Split. Born in Apulia, it was in Sopron that he wrote his chief work, *Carmen miserabile super destructione regni Hungariae per Tartaros* (Epistle to the Sorrowful Lament upon the Destruction of the Kingdom of Hungary by the Tatars), which is an important source on the history of the era.

⁹ Mór Jókai: The history of the Hungarian nation in form of novel

Magna Charta Libertatum

Európai előzmények

Hét évvel II. András *Aranybullájának* kiadása előtt, 1215-ben szentesítette Földnélküli János angol király a Magna Charta néven ismert királyi oklevelet, az angol rend alapdokumentumát. Az okirat latin nyelven íródott, több példányban készült, hogy minden grófságba eljuthasson. Négy eredetije maradt fenn: a Lincoln- és a Salisbury-katedrális egy-egy példányt, a The British Library kettőt őriz. A későbbi változatokból több is megtalálható az angol gyarmatbirodalom utódállamaiban (Kanada, Ausztrália, Új-Zéland stb.). A Magna Charta számos történelmi dokumentum mintájául szolgált; cikkeit részben, vagy egészben átvették. Az *Aranybullával való összefüggései* kutatások és viták tárgyát képezik, amelyekre a későbbiekben kitérünk.

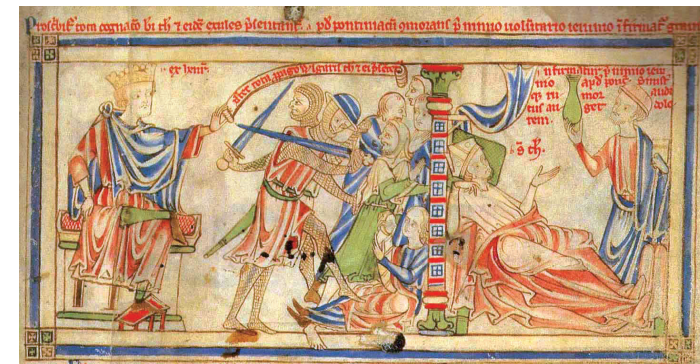

- II. Henrik angol király és törvényes gyermekei balról: Vilmos (aki korán elhunyt), Henrik, Richárd, Matilda, Gottfried, Eleonóra, Johanna és János (British Library, Royal 14 B VI, 14. század)

CSALÁDREGÉNY

Földnélküli János 1167-ben született, II. Henrik angol király nyolc gyermeke közül a legfiatalabbként. II. Henrik volt az első Plantagenet-házi uralkodó (szokás II. Anjou-háznak is nevezni).

Korábbi barátjával, Thomas Becket canterburyi érsekkel folytatott vitájáról idézhetjük emlékezetünkbe, ami az érsek 1170-es meggyilkolásához vezetett. II. Henrik a Karolingok óta minden uralkodónál több terület irányított Angliában (Wales, Skócia és Írország nagy részével együtt) és Franciaországban, amit a történészek *Angevin-Birodalomként* tartanak számon. Bár nem volt összefüggő struktúrája, csak a családi kapcsolatok és a földek laza hálózatából állt.

- II. Henrik számúzi Thomas Becket összes emberét, jobbra Becket betegen fekszik a Pontigny-apátságban, túlzott böjt után (Becket Leaves 1220-1240 körül, illusztráció Thomas Becket életének ófrancia nyelvű verses történetéből)

II. Henrik király még János születése előtt felosztotta birodalmát három fiúgyermeke, az ifjabb Henrik, Richárd és Geoffrey között. Jánosra már nem volt mit hagynia, (egyes változatok szerint) ezért kapta a Lackland „földnélküli” jelzöt. Az ifjabb Henrik 1170-től apja társuralkodója volt, kevés hatalommal, sok lázadással, míg 1183-ban 28 évesen elhunyt. Magyar vonatkozás, hogy özvegye Carpet Margit, elhagyta Angliát és 1186-ban III. Béla magyar király (az *Aranybullát* kiadó II. András apjának) felesége lett.

- Az ifjabb Henrik megkoronázása (Becket Leaves 1220–1240 körül)

II. Henriket halála után 1189-től fia I. (Oroszlánszívű) Richárd követte a trónon, ám ő uralkodásának tíz éve alatt alig fél évet töltött Angliában. Leginkább a harmadik keresztes hadjárattal volt elfoglalva, ami súlyos összegeket emésztett fel. Az egyik anyagi forrás az volt, hogy akik a keresztesi eskü letétele után meggondolták magukat, visszavásárolhatták adott szavukat. A katonai szolgálatot pajzspénzzel (*scutagium*) megválthatták, vagy helyettes állításával is elláthattak.

- János király szarvas vadászat közben a kutyaival (miniatura, Cotton MS Claudius, Parchment Codex 14. század)

János elvesztette Normandiát, ám megőrizte az angol trónt. További változatok szerint, a francia területek elvesztésekor kapta a földnélküli jelzőt.

A MAGNA CHARTA KELETKEZÉSE

A francia birtokok elvesztése miatt kieső jövedelmek pótlása, a folyamatos háborúk finanszírozása, csak sorozatos adókivetésekkel volt megoldható. A szorult helyzetben lévő királytól a különböző érdekesoportok egyre nagyobb engedményeket csikartak ki. Reformjai nem voltak népszerűek, a nemességgel folyamatos összetűzésbe került, a nép elszegényedett és elégedetlen volt. A canterburyi érsek kinevezése körüli vita miatt, III. Ince pápa egyházi tilalom alá helyezte Angliát, és 1209-ben kiátkozta János királyt. Mivel eredménytelenül keresett szövetségeseket más országokban, a megoldás a pápával való kibékülés maradt. 1213-ban elfogadta, hogy az érseki posztra Stephen Langton kerüljön, így a pápa az interdiktumot feloldotta. Ám Angliát hűbértartóvá nyilvánította, és jelentős adófizetést, valamint külön kártérítést kért. Egy harmadik változat szerint ekkor nyerte el János a földnélküli jelzőt, mivel területeit átadta a pápának, számára csak a kormányzás maradt.

A másik fontos bevétel, a még II. Henrik által bevezetett ún. „*Szaladin-tized*” volt: minden angol polgártól, beleértve a papságot is, három éven keresztül, jövedelmeik egy tizedét beszedték. A hadjáratok során, a Szentföldön, I. Richárd sikereket ért el, ám hazatérőben (regényes körülmények között) Bécsen elfogták és börtönbe vetették. Végül a Richárd helyett kormányzó Földnélküli János és az anyakirálynő Eleonóra, kifizette a 60 ezer font (mai értéken kb. 2 milliárd font) váltságdíjat, ám ez csak rendkívüli adók kivetésével volt előteremthető. Minden angol alattvalónak be kellett fizetnie 1193. évi jövedelmének az egynegyedét. János hivatalosan csak Richárd halála után került az angol trónra (1199–1216), de ehhez előbb le kellett győznie unokaöccsét Arthurt (akit később meg is ölelt), és az őt támogató francia seregeket. 1204-re

A főurak megelégtették országuk helyzetét és nyíltan fellázadtak a király ellen –, az új canterburyi érsek vezetésével. Mivel azonban a trónra más jelöltjük nem volt, így 1215 januárjában azt követelték Jánostól, hogy erősítse meg az I. Henrik által 1100-ban kiadott szabadságlevelet.

A király halogatta a döntést, közben Langton érsek vezetésével a főurak júniusra elkészítették a saját tervezetüket, János ezt kénytelen volt elfogadni. A Magna Charta királyi pecséttel történő szentesítésére *1215. június 15-én*, Windsor közelében, a Temze folyó partján fekvő Runnymede-nél került sor. (Ezért is szokás a *Magna Chartát*, *Runnymede Chartának* nevezni.) Érdekesség, hogy a királyi okiratot sem János, sem a bárók valójában nem írták alá, így a számos ábrázolás, amely az aktust mutatja, csak szimbólum.

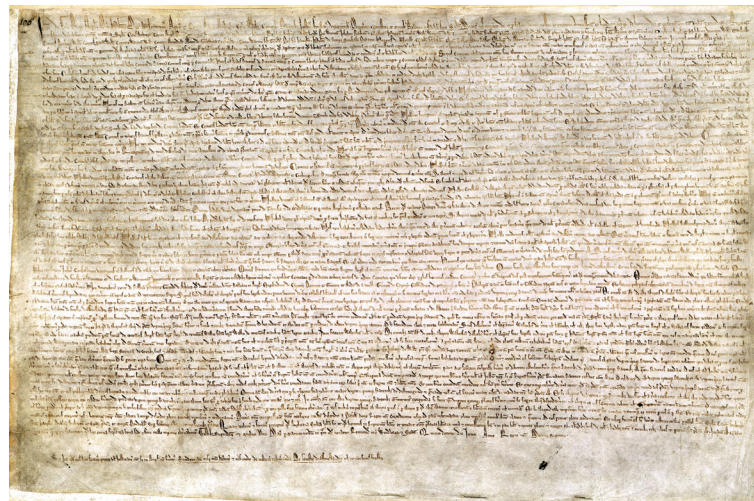
Földnélküli Jánosnak már az oklevél kiadásakor sem állt szándékában betartani ígéreteit. Polgárháború tört ki, amit a király leverte. A főurak francia segítségért folyamodtak, így 1216. május 14-én II. Fülöp Ágost francia király fia Oroszlán Lajos, seregeivel partra szállt Dovernél. 12 nap múlva már Londont ostromolták. János király a pápához fordult (aki újabb tetemes pénzösszegek fejében) kiközösítette Lajost, amiért egy felkent keresztény uralkodót megtámadott. Így az angol nemesek is sorra álltak János oldalára. 1216. október 19-én még dúltak a harcok, amikor a 49 éves uralkodó verhasban elhunyt. (Alakjának negatív megítéléséhez hozzájárultak az angol folklór Robin Hood történetei, épp úgy, mint az irodalom nagyjai Shakespeare-től Walter Scott-ig).

- Földnélküli János angol király (Cassell's History of England) centenáriumi kiadásának illusztrációja

János halálakor idősebb fia, a trónörökös Henrik még csak kilenc esztendő volt. Ugyan is János első feleségétől, Gloucester-i Izabellától gyermektelenség miatt elvált. 1200-ban (erőszakkal) vette feleségül az akkor 12 esztendő Angoulême-i Izabellát, aki később öt gyermeket szült, két fiút és három leányt. Apja halálakor a kis Henrik anyjával Nyugat-Angliába menekült, ahol annak arany nyakláncával királlyá koronázták. A régenssé kinevezett William Marshall pedig sereget gyűjtött és kiűzte a franciákat Angliából. 1219-re sikerült a főurakat is az ifjú III. Henrik király oldalára állítania.

MAGNA CHARTA

- A Magna Charta egyik fennmaradt példánya 1215-ből (British Library)

foganatosított és elrendelte az egységes súly- és mértékrendszer alkalmazását.

– Az adóztatásban a király csakis hűbéresei egyetértésével dönthetett. (12-16. pontok)

12. pont Hadmegváltási és más adót (*scutagium vel auxilium*) csakis királyságunk közös tanácsával lehet kivetni, kivéve azt az esetet, amikor miértünk váltságdíjat kell fizetni, vagy amikor elsőszülött fiunkat lovaggá ütik, vagy amikor idősebbik lányunk első ízben férjhez megy; de ezekben az esetekben is a követelt adó mértéktartó legyen. Hasonlóképpen kell eljárni London város adóival (*auxilia*) is.

13. pont London városának (*civitas*) legyen meg minden ősi szabadsága és szabad szokása, mint a többi város, mezőváros, község és kikötő (*civitates et burgi, et villae, et portus*) éljen összes szabadságával és szabad szokásával.

– Az igazságszolgáltatást senkitől nem lehetett megtagadni, sem késleltetni. Szabad embert tárgyalás nélkül nem lehet elítélni, jogszerű ítélet nélkül nem lehet letartóztatni, bebörtönözni, megfosztani birtokától, száműzni vagy más módon zaklatni. (39-40. pontok) Ezek a pontok a királyra is érvényesek voltak, akinek szintén a törvények betartásával kellett uralkodnia.

39. pont Egyetlen szabad embert se fogjanak el, vessenek tömlöcbe, fosszanak meg javaitól, helyezzenek törvényen kívül vagy száműzzenek, vagy más módon ne tegyenek tönkre, s mi sem fogunk ellene támadni, se mást nem fogunk ellene küldeni törvényes ítélet nélkül, melyet a vele egyenlők (*pares sui*) hoztak hazája törvényei alapján.

63 cikkelyben foglalta össze a királyság működésére vonatkozó legfontosabb szabályokat:

– A Magna Charta biztosította az egyházak, bárók és városok jogait, kiváltságait, személyük és vagyonuk biztonságát. Nem tartalmazott rendelkezést a „nem szabadokra” vonatkozóan (ami a lakosság mintegy felét, közel három millió ember tett ki). Külön rendelkezett viszont a megözvegyült nők helyzetéről.

– A kereskedelem, vám- és pénzügyek területén rendelkezéseket

– Döntöttek egy 25 tagú bizottság létrehozásáról, amelynek feladata a rendelkezések betartatása volt az uralkodóval. Bár a királyt erre akár erőszakkal is kényszeríteni lehetett, személyében azonban sérthetetlenséget írtak elő. (61. pont, ellenállási záradék!)

61. ...a bárók válasszanak tetszésük szerint huszonöt bárót az országból, akik saját erejükhöz képest tartoznak őrizni, megtartani s őriztetni a békét és a szabadságokat, amelyeket nekik adtunk és jelen oklevelünkkel megerősítettünk, mégpedig olyképpen, hogy ha mi vagy udvarbíránk (*justiciarius*), vagy ballivusaink, vagy valaki közegeink (*ministri*) közül hibázní fog valamiben és valaki ellen, vagy a béke és biztonság valamelyik cikkelyét át fogja hágni, és a vétek a huszonöt báró közül négynek tudomására jut, akkor e négy báró keressen fel bennünket, vagy távollétünkben udvarbíránkat és jelentse nekünk a sérelmet s kérje tőlünk egyúttal késedelem nélküli orvoslását. És ha mi – vagy ha országon kívül vagyunk, a mi udvarbíránk – a bejelentéstől számított negyven napon belül nem orvosolná a sérelmet, abban az esetben a négy báró ismertesse az ügyet a többi báróval a huszonöt közül. Ezek huszonöten pedig az egész ország közösségeivel (*cum communa totius terrae*) nyugtalanítsanak és sanyargassanak bennünket minden módon, ahogyan csak bírják: vegyék be várainkat, foglalják el földjeinket, birtokainkat, amíg véleményük szerint az orvoslás meg nem történt. Személyünk, a királyné és gyermekeink személye azonban épségben maradjon. Mihelyt az orvoslás megtörtént, ragaszkodjanak ismét hozzánk, miként előbb tették.

A MAGNA CHARTA
UTÓÉLETE

A királyi okirat nem változtatta meg Anglia politikai rendszerét, sem annak hatalmi viszonyait, mégis nyilvánvalóvá tette, hogy a királyt is korlátozhatják a világi törvények (az egyházi törvények kötelező erejét ekkor senki nem merte vitatni). Az eredeti Magna Charta szövegének körülbelül egyharmadát, vagy eltávolították, vagy átírták az évszázadok során. Első alkalommal rögtön a János király halálát követő hónapban (1216 novemberében) csökkentették 42 cikkelyre. Erre esküdött fel az új király, III. Henrik és ettől kezdve nevezték **Magna Charta Libertatumnak**, azaz **Nagy Szabadságlevélnek**. Jelentősebb átalakítására 1225-ben került sor, amikor az újabb franciaországi területek elvesztése és a háború finanszírozása okán III. Henriknek adóbevételekre volt szüksége. Az immáron 37 cikkelybe sűrített változatban a 39. cikkelyt (*a jogszerű eljárásoknak a nem szabadokra való kiterjesztése*) és a korábbi 61. cikkelyt (*ellenállási záradék*) elhagyták.

A következő évszázadokban ezt a változatot tekintették Magna Chartának. Csak a 18. században, William Blackstone munkásságának eredményeként tisztázták az 1215-ös eredeti változat tartalmát és jelentőségét. III. Henrik uralkodói teljesítménye apjáéhoz hasonló volt, csak ő nem 32, hanem 56 éven át uralkodott. 1234-ben, 1237-ben és az 1250-es évek elején ismét felesküdt a Magna Chartára (ami valójában azt jelentette, hogy folyamatosan megszegte az egyezményt). Az 1230-as évektől kezdődően a bárók több alkalommal összeültek tanácskozásra. Ezeket a gyűléseket **parlamentnek** (a francia *parler* „beszélni” szóból származtatott) megbeszélésnek nevezték. Az 1250-es évektől a parlamentet már a király távollétében is megtartották.

Újabb hadjáratokhoz, újabb források kellettek, ezért pápai jóváhagyással III. Henrik ismét jelentős adókat vetett ki, amit a bárók és az egyháziak nem voltak hajlandók megfizetni. Hivatkozási alapjuk a Magna Charta volt. Végül meg egyezés született, amelynek eredményeként a király kapott egy tizenkét főből álló tanácsadó testületet, akik valójában ellenőrzési, felügyeleti tevékenységet láttak el felette. 1264-ben a megegyezést a király felrúgta, ismét polgárháború tört ki. A bárói csoportot Simon de Montfort vezette (aki egyébiránt 1238 óta a sógora volt a királynak). A belháborúban Henrik és trónörökös fia, Edward is fogságba esett. A hatalmat Montfort gyakorolta, aki 1265-ben összehívta a Parlamentet. Ezt az eseményt tekinti a történelem az első „valódi” parlamentnek. A fogságból Edwárdnak sikerült megszöknie, se-reget szervezett és a csatában legyőzte Montfortot.

• I. Edward feltételezett portréja a Westminster Apátság egyik ülőfülkéjében

III. Henrik 1272-ben bekövetkezett halála után fia I. Edward néven lett Anglia királya (ragadványneve Nyakigláb Edward volt). Személyében erőskezű uralkodót kapott Anglia és Skócia. (lásd Arany János: A walesi bárdok című balladája). A király folytatta a háborúskodást, ami folyamatos új adókat követelt. 1297-ben ismét kibocsátották a Magna Chartát, ez volt az első alkalom, amikor a Charta cikkelyei bekerültek a törvénykönyvekbe. I. Edward 1307-ig uralkodott.

A 14. és 15. században a Magna Charta a világi és egyházi törvények ütközőpontjává vált, aminek VIII. Henrik vetett véget azzal, hogy elszakadt Rómától, és megalakította az anglikán egyházat. Újabb változásra a 17. században került sor, az angol polgárháború idején. A Chartára hivatkozva kérdőjelezték meg az uralkodó abszolút hatalmát, ami 1649-ben I. Károly angol király lefejezéséhez vezetett.

A 18. században ismét hivatkozási alap lett a Magna Charta. Az amerikai angol gyarmatok függetlenségi törekvéseik során összekapcsolták a szavazati jogot és az adófizetést, ami az adófizetés megtagadásához, a függetlenségi háborúhoz és az Egyesült Államok megalakulásához vezetett. A Magna Charta tézisei közül több is szerepel a **Függetlenségi Nyilatkozatban**. Volt olyan kezdeményezés is, mely szerint a teljes Magna Chartát a szövetségi törvények közé emelik, ám ez nem történt meg. Ettől függetlenül több állam –, elsőként Dél-Karolina 1836-ban, (napjainkig) utolsóként Észak-Dakota 1943-ban –, beemelte a Charta teljes szövegét saját jogrendszerébe. A francia területen megvalósuló „átvétel” 1789-ben történt, amikor a jogszerűségi klauzula bekerült a francia forradalom során megfogalmazott **Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatába**. Az ENSZ 1948-as **Egyetemes Emberi Jogok Nyilatkozata** szintén tartalmazza ezt a rendelkezést (átiratban).

9. cikkely: *Senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni vagy száműzni.*

10. cikkely: *Minden személynek teljesen egyenlő joga van arra, hogy ügyét független és pártatlan bíróság méltányosan és nyilvánosan tárgyalja, s ez határozza meg egyrészt jogai és kötelezettségei felől, másrészt minden ellene emelt bűnügyi vád megalapozottsága felől.*

11. cikkely:

(1) *Minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnösségét nyilvánosan lefolytatott perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett, törvényesen megállapítják.*

(2) *Senkit sem szabad elítélni oly cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése pillanatában a hazai jog vagy a nemzetközi jog szerint nem volt büntetendő cselekmény. Ugyancsak nem szabad súlyosabb büntetést kiszabni, mint amely a büntetendő cselekmény elkövetése pillanatában volt alkalmazható.*

A MAGNA CHARTA ÉS AZ ARANYBULLA ÖSSZEFÜGGÉSEI

A két alkotmányos dokumentumnak több közös vonása is van. Az első a születésük körülményeiben keresendő: a trónért folytatott harcok, a hatásukra kialakult zűrzavar, hódító háborúk hatalmas költségei, részvétel a keresztes hadjáratokban, az ezzel járó pénzhiány és külön adók, a növekvő társadalmi feszültség, a nép elszegényedése, a nemesség elégedetlensége.

Magyarországon mindezekhez járult a belső, idegen elnyomás. Ezenközben, a középkor európai korszellemé fejlődött és eljutott oda, hogy az uralkodóktól is lehetett alkotmányszerű jogbiztosítékokat követelni.

Mindez részben magyarázhatja az angliai és a magyarországi oklevélben lefektetett elvek hasonlóságát, különös tekintettel a „*Záradékra*” (61. ill. a 31. cikkely). Egyes történészek szerint létezhetett egymásra hatás is, mivel a Szentföldön Oroszlánszívű Richárd keresztet hadaiban magyar lovagok is harcoltak, 1218-ban pedig a II. András király vezette keresztet hadjáratban, angol nemesek is részt vettek. Tény, hogy a Magna Charta időben és tartalomban is közel áll a magyar *Aranybullához*. Párhuzamosságok például:

- mindkét dokumentum a rendi fejlődés során a 13. század elején keletkezett,
- a régi királyok által adományozott „szabadságok” megerősítéséről szól,
- leszámoltak az uralkodói hatalom isteni eredetével, az uralkodókat kényszerítették a világi törvények elfogadására, vagyis az uralkodókra is vonatkoznak a világi törvények,
- korlátozták az uralkodók törvényalkotási jogát, különösen a hadviselés és az adóztatás területén, amelyhez immáron a nemesség hozzájárulása is kellett,
- mivel az uralkodók (és hatalomgyakorlók) a rendelkezéseket gyakran megszegték, így azokat újból deklarálni kellett, esetenként a hatalom megerősítésére, az adók kivetésének és beszedésének biztosítására is felhasználták az okleveleket,
- a későbbiekben gyakorlattá vált, hogy az uralkodók koronázásakor felesküdték a királyi hitlevelekre,
- rögzítették a király, a nemesség és az egyház viszonyait, a lakosság nagyobb részét kitevő köznéppel alig foglalkoztak,
- fontos elem volt az ellenállási záradék, ami a későbbiekben gyakran vált ütközőponttá. Az uralkodók igyekeztek elhagyni, a nemesség számára viszont hivatkozás alapjává vált az uralkodóval szembeni ellenállásra.

Történeti vélemények szerint az *Aranybulla* nem az angol Magna Charta átvétele, a szövegek hasonlósága inkább a fent említett körülmények, társadalmi viszonyok és mozgalmak párhuzamából ered. A Magna Chartára napjainkban úgy tekintünk, mint a demokrácia, a parlamentarizmus egyfajta alapjára, amelyben sokan az első írott, európai alkotmányt tisztelik.

European antecedents: Magna Carta Libertatum

The royal charter known as the *Magna Carta* was approved by King John Lackland of England in 1215, seven years before Andrew II's *Golden Bull* was issued. The charter, written in Latin, was produced in several copies so that it could reach every shire in the country. Four originals survive: two in the British Library and one each in Lincoln Castle and Salisbury Cathedral. Several copies of later versions can be found across the former British Empire (Canada, Australia, New Zealand, etc.). The *Magna Carta* served as a model for a multitude of historical documents, which adopted its articles either in whole or in part. The *Magna Carta*'s connections to the *Golden Bull* are subject to research and debate, which we will discuss later.

FAMILY SAGA John was born in 1167 as the youngest of the English king Henry II's eight children. Henry was the first king of the House of Plantagenet, also known as the Angevins. His name may sound familiar from the Becket controversy, the quarrel between Archbishop of Canterbury Thomas Becket and King Henry II of England that culminated in Becket's murder in 1170. Henry controlled more territory in England (together with much of Wales, Scotland, and Ireland) and France than any other monarch since the Carolingians, an area called the Angevin Empire by historians. In spite of this, it lacked a coherent structure and was merely a loose network of family ties and estates.

Prior to John's birth, King Henry II had his empire divided up between his three sons, Young Henry, Richard, and Geoffrey. According to some accounts, John received the nickname Lackland because he was not expected to inherit significant lands from his father. Henry the Young King served as co-ruler on his father's side, although his power was limited and tainted by rebellions. From a Hungarian perspective, it is worth noting that his widow, Margaret of France, left England to become the wife of King Béla III of Hungary – the father of Andrew II, issuer of the *Golden Bull* – in 1186.

After Henry II's death in 1189, he was followed on the throne by his son Richard I (the Lionheart); however, the new king barely spent half a year in England during his decade-long reign. Instead, he was mostly occupied by the costly enterprise of the Third Crusade. Those who had second thoughts after their crusader's oath could have it lifted in exchange for money. Military service could be “bought out” by paying scutage (*scutagium*) or providing a substitute.

A further important source of revenue was the so-called Saladin tithe levied by Henry II, which required all Englishmen, including the clergy, to pay one tenth of their income for three years.

While Richard I made gains during the campaigns in the Holy Land, he was captured and imprisoned in Vienna (in unlikely circumstances) upon his return home. Finally, the £60,000 ransom (approx. £2 billion in today's value) was paid by John, who governed the country in Richard's place, and the queen mother Eleanor. However, the ransom could only be raised by imposing extraordinary taxes. All English subjects were forced to pay a quarter of their income for the year 1193.

John *de jure* ascended the English throne only after the death of Richard (1199–1216). In order to do so, however, he first had to defeat his nephew Arthur (whom he later had killed) and the French armies backing him. By 1204, John lost Normandy but kept the English throne. According to some explanations, he received the epithet “Lackland” after losing the French territories.

THE GENESIS
OF THE MAGNA CARTA

Making up for income lost due to squandered French possessions and the financing of continuous wars could only be covered by levying a series of taxes. John emptied the state treasury, and various interest groups extracted ever greater concessions from the distressed king. The king's reforms were unpopular, and while he was in constant conflict with the nobility, the people were impoverished and dissatisfied. In addition to this, Pope Innocent III placed England under church interdict and had King John excommunicated in 1209 due to the controversy surrounding the appointment of the Archbishop of Canterbury. As John's efforts to seek allies in other countries failed, reconciliation with the pope remained the solution. In 1213, he approved the appointment of Stephen Langton as archbishop, after which the pope lifted the interdict. In exchange, however, he declared England a fiefdom and demanded the payment of substantial taxes, as well as special compensation. According to a third version, this was when John received the nickname: having handed over his territories to the Pope, he was left with nothing but the right to govern.

Infuriated by the state of their country, English lords openly rebelled against the king under the leadership of the new Archbishop of Canterbury. However, since they had no other candidate for the throne, in January 1215 they demanded John to confirm the Charter of Liberties, issued by King Henry I in 1100. While the king was postponing the decision, the lords led by Archbishop Langton prepared their own draft by June, which John was forced to accept.

England under
church interdict

The confirmation of the *Magna Carta* took place at Runnymede, on the bank of the river Thames, on 15 June 1215. (This is why the *Magna Carta* is sometimes called the *Runnymede Charter*. Interestingly, neither John nor the barons actually signed the royal document; the numerous representations depicting the act are merely symbolic.

Even at the time of the charter's issuance, John Lackland had no intention of keeping his promises. The civil war that broke out was crushed by the king. Barons appealed to France for help, and Louis the Lion, son of the French king Philip Augustus, landed with his troops at Dover on 14 May. Twelve days later, London was under siege. King John turned to the Pope, who – in return for another large sum of money – excommunicated Louis for attacking an anointed Christian ruler. Thus, English noblemen sided by John one by one. Fighting was still under way when, on 19 October 1216, the 49-year-old ruler died of dysentery. The negative assessment of his figure is partly a result of the Robin Hood stories of English folklore, as well as the works of literary greats from Shakespeare to Walter Scott.

negative assess-
ment of the
king's figure

At the time of John's death, Henry – his eldest son and the heir to the throne – was only nine years old. John divorced his first wife, Isabella of Gloucester, due to childlessness. In 1200, he married Isabella of Angoulême, who later bore him five children, two sons and three daughters. After his father's death, the little Henry fled with his mother to western England, where he was crowned king with his mother's necklaces. William Marshal was appointed regent of the kingdom and summoned an army to drive out the French from England. By 1219, he succeeded in convincing the high nobility to side with the young Henry III.

MAGNA CARTA The *Magna Carta* summarized the most important rules regulating the operation of the monarchy in **sixty-three articles**.

- It ensured the rights and privileges of churches, barons, and towns, as well as the safety of person and property. The charter contained no provisions applying to the “non-free” (that is, about half of the population, or nearly three million people). However, it did include separate provisions for the situation of widowed women.
- It included provisions in the field of trade, customs, and financial affairs, and ordered the application of a uniform system of weights and measures.
- The king could decide on taxation only with the consent of his vassals (Articles 12–16).

For example:

(12) No “scutage” or “aid” may be levied in our kingdom without its general consent, unless it is for the ransom of our person, to make our eldest son a knight, and (once) to marry our eldest daughter. For these purposes only a reasonable ‘aid’ may be levied. ‘Aids’ from the city of London are to be treated similarly.

(13) The city of London shall enjoy all its ancient liberties and free customs, both by land and by water. We also will and grant that all other cities, boroughs, towns, and ports shall enjoy all their liberties and free customs.

– *The denial of delay of administering justice to anyone was prohibited. Free men could not be condemned without trial, and arrest, imprisonment, deprivation of property, exile, or other harassment without a lawful sentence was made illegal (Articles 39 and 40). The validity of these articles extended to the king, who had to rule by observing these laws.*

(39) No free man shall be seized or imprisoned, or stripped of his rights or possessions, or outlawed or exiled, or deprived of his standing in any way, nor will we proceed with force against him, or send others to do so, except by the lawful judgment of his equals or by the law of the land.

– *A decision was made to create a 25-member committee with the task of enforcing the provisions with the ruler. Although the king could be forced to obey the provisions even with violence, his personal inviolability was guaranteed (see Article 61, the **resistance clause**).*

(61) ...The barons shall elect twenty-five of their number to keep, and cause to be observed with all their might, the peace and liberties granted and confirmed to them by this charter. If we, our chief justice, (justiciarius) our officials, (ballivus) or any of our servants (ministri) offend in any respect against any man, or transgress any of the articles of the peace or of this security, and the offence is made known to four of the said twenty-five barons, they shall come to us – or in our absence from the kingdom to the chief justice – to declare it and claim immediate redress. If we, or in our absence abroad the chief justice, make no redress within forty days, reckoning from the day on which the offence was declared to us or to him, the four barons shall refer the matter to the rest of the twenty-five barons, who may distrain upon and assail us in every way possible, with the support of the whole community of the land, (cum communa totius terrae) by seizing our castles, lands, possessions, or anything else saving only our own person and those of the queen and our children, until they have secured such redress as they have determined upon. Having secured the redress, they may then resume their normal obedience to us.

‘We have granted all these for God’

**THE AFTERMATH
OF THE MAGNA CARTA**

The royal document changed neither the political system of England nor its power relations. However, it made it obvious that royal power could also be limited by secular laws (at this time, nobody dared to dispute the binding force of ecclesiastical laws).

About a third of the text of the original *Magna Carta* has either been removed or rewritten over the centuries. At first instance, it was reduced to 42 articles in the immediate aftermath of King John’s death in November 1216. The new king, Henry III, took oath to the abbreviated text, which acquired the name **Magna Carta Libertatum**, or **Great Charter of Freedoms**.

A more significant adaptation took place in 1225, when, due to the loss of further territories in France and the financing of the war, Henry III demanded additional taxes. In the new version, now shortened to 37 Articles, *Article 39 (on the extension of legal procedures to non-free people)* and the former *Article 61 (resistance clause)* was omitted. In the following centuries, this version was regarded as the *Magna Carta*. Only in the 18th century, as a result of the work of William Blackstone, was the content and importance of the original version of 1215 clarified. While Henry III’s performance as ruler mirrored his father’s, he reigned for 56 years instead of 32. In 1237 and in the early 1250s, the king renewed his oath to the *Magna Carta* (which actually meant he had constantly been breaking the agreement). Starting from the 1230s, barons convened for deliberations on several occasions. These meetings were called *parliaments*, a word derived from the French verb *parler*, “to talk”. From the 1250s, parliaments were held even in the absence of the king.

Because his recurring campaigns required further financial resources, Henry III gained papal approval to again impose significant taxes. Citing the *Magna Carta*, barons and churchmen refused to pay these. Finally, an agreement was reached under which the king was to be aided by a twelve-member advisory board; in reality, members of the advisory body controlled and supervised the monarch’s activities. When, in 1264, the agreement was broken by the king, civil war erupted again. The group of barons was led by Simon de Montfort, who had been brother-in-law to the king since 1238. Both Henry and his son Edward, the heir to throne, were captured. Power was exercised by Montfort, who convened **Parliament in 1265**; this event is considered the first “real” parliament in history. Edward managed to escape captivity and organized an army, defeating Montfort in battle.

After Henry III’s death in 1272, his son became king of England under the name Edward I (his nickname was Edward Longshanks). Edward ruled England and Scotland with an iron fist, as attested by János Arany’s *The Bards of Wales*. The king continued to wage war, which required the constant introduction of new taxes. In 1297, the *Magna Carta* was issued anew; this was the first time that the articles of the Charter were included in law books. Edward I reigned until 1307.

*History
of Parliament*

In the 14th and 15th centuries, the *Magna Carta* became the focal point of the clash between secular and ecclesiastical laws. This was ended by Henry VIII by breaking away from Rome and forming the Church of England. Further change took place in the 17th century, during the English Civil War. Referring to the Charter, the absolute power of the monarch was questioned, leading to the beheading of Charles I in 1649.

In the 18th century, the *Magna Carta* again became a point of reference. In their quest for independence, the English colonies in America linked taxation to the right to vote. This led to their refusal to pay taxes, the American War of Independence, and the establishment of the United States of America. Several of the *Magna Carta's* theses are included in the **Declaration of Independence**. Although there was an initiative to elevate the entire *Magna Carta* to federal law, this was eventually turned down. Regardless, several states – the first being South Carolina in 1836, and the last (so far) being North Dakota in 1943 – incorporated the full text of the Charter into their own legal system.

The “takeover” in French territory took place in 1789 with the inclusion of the legality clause in the **Declaration of the Rights of Man and of the Citizen**, drafted during the French Revolution. The UN’s **Universal Declaration of Human Rights**, issued in 1948, also contains a transcript of this provision.

(9) *Article: No one shall be subjected to arbitrary arrest, detention or exile.*

(10) *Article: Everyone is entitled in full equality to a fair and public hearing by an independent and impartial tribunal, in the determination of his rights and obligations and of any criminal charge against him.*

(11) *Article:*

1. *Everyone charged with a penal offence has the right to be presumed innocent until proved guilty according to law in a public trial at which he has had all the guarantees necessary for his defense.*

2. *No one shall be held guilty of any penal offence on account of any act or omission which did not constitute a penal offence, under national or international law, at the time when it was committed. Nor shall a heavier penalty be imposed than the one that was applicable at the time the penal offence was committed.*

CONNECTIONS BETWEEN THE
MAGNA CARTA AND THE
GOLDEN BULL

The two constitutional documents have several features in common. The first of these can be found in the circumstances of their birth: struggles for the throne and the calamities caused by them, vast costs of wars

of conquest, participation in the Crusades, the ensuing shortage of money and special taxes, growing social discontent, the impoverishment of the people, and a dissatisfied nobility. In Hungary, these factors were supplemented by internal and foreign oppression.

In the meantime, the medieval European zeitgeist had developed to the point where it became possible to demand constitutional legal guarantees from rulers. This can partly explain the similarity between the principles laid down in the English and Hungarian charters, especially with regard to the “*Clause*” (*Article 61 and Article 31*). Some historians have argued that mutual influence may have occurred because Hungarian knights also fought in Richard the Lionheart’s crusades in the Holy Land, and English noblemen participated in the crusade led by King Andrew II in 1218. The proximity of the *Magna Carta* and the Hungarian *Golden Bull* in terms of both time and content is proven by the following parallels:

- Both documents were created at the beginning of the 13th century, in the process of feudal development;
- They both address the confirmation of “freedoms” granted by old kings;
- They refuted the divine origin of sovereign power; rulers were forced to accept secular laws, i. e. the latter applied also to rulers;
- They limited rulers’ right to legislate, especially in the fields of warfare and taxation, which now required the consent of the nobility;
- Since the provisions were often violated by rulers (and those exercising power), they had to be declared anew; in some cases, the charters were also used to confirm power of to provide for the imposition and collection of taxes;
- In later times, it became a practice for monarchs to take oath on the royal letters of faith upon their coronation;
- While both regulated relations between the king, the nobility, and the church, common people – who made up the majority of the population – were barely mentioned;
- In both cases, the resistance clause was an important element and later regularly became a issue of conflict. Despite rulers’ attempts to abandon it, the resistance clauses became a point of reference for the nobility’s resistance against the sovereign.

According to historians’ opinions, the *Golden Bull* is not an adaptation of the English *Magna Carta*; the similarity of the texts rather stems from parallelisms in the above-mentioned circumstances, social relations, and movements. Today, the *Magna Carta* is seen as a foundation of democracy and parliamentarism, revered by many as the first written European constitution.

Európa (1222)

Szerző: Kocsis Károly
geográfus,
kutatóprofesszor,
a Magyarország
Barátai Alapítvány
Kuratóriumának tagja

Kartográfia:
Mezei Gáspár,
Nemerkényi Zsombor

© ELKH CSFK
Földrajztudományi Intézet,
Budapest, 2022.

Alba Regia

AZ IGE MEGTESTESÜLÉSÉNEK 1222. ÉVÉBEN

IN THE YEAR
OF THE INCARNATION OF
THE WORD 1222

Érszegi Géza

Az Aranybulla szövegének fordítása

FORRÁSOK MAGYARORSZÁG LEVÉLTÁRAIBÓL (1000–1686)

„Székesfehérvár városát, Magyarország első királyának, I. Istvánnak (1000–1038) a sírhe-
lyét, és a 16. századig a magyar királyok koronázási helyét idézi emlékezetünkbe a magyar
történelem nevezetes forrása az *Aranybulla*, amely tartalmazza a II. András (1205–1235)
magyar király által Székesfehérvárott tartandó törvényt napoknak az elrendelését is.”

*II. András Aranybullájának hét, latin nyelvű eredeti példányából egy sem maradt fenn.
A rendelkezések szövege azonban meglehetősen sok forrásból, másolatban elérhető.
Érszegi Géza életének egyik fő műve, az Aranybulla eredeti szövegének rekonstruálása,
több tucat oklevél alapján. (A középkori oklevelek kiadásánál használt számok és jelek,
a rengeteg olvasati változat miatt nem voltak használhatók, mivel a szöveget teljesen
eltakarnák, és a helyesírás helyreállítására sem lehetett törekedni, lévén az a közép-
korban nem volt egységes.)*

II. András király Aranybullája – 1222

Az egy és oszthatatlan Szentháromság nevében. András, Isten kegyelméből Magyarország,
Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Halics és Lodoméria királya. Mindörökké.
Mivel mind országunk nemeseinek, mind másoknak Szent István királytól megszabott
szabadságát az olykor haragjában bosszúálló, olykor pedig rosszindulatú vagy saját hasz-
nukat hajhászó emberek tanácsára hallgató némely királyok hatalmukkal sok minden-
ben megrövidítették, ezért maguk a nemeseink a mi és király elődeink felségét buzgó
könyörgésekkel országunk megjavításáért zaklatták.

Mi tehát az ő kérésüknek mindenben – ahogy tartozunk – eleget kívánunk tenni,
különösen, mivel közöttünk emiatt már gyakran nem csekély volt az elkeseredés, amit
a király iránti tisztelet teljes egészében való megőrzése érdekében illik elkerülni, ezt
ugyanis senki más jobban meg nem teheti, mint ők, ezért megadjuk a Szent István ki-
rálytól mind nekik, mind országunk más embereinek megadott szabadságot, valamint
más, az országunk megjavítására vonatkozó dolgokat ily módon rendeljük:

[1.] Évente Szent István király ünnepén Fehérvárott tartozzunk ünnepelni, ha csak sürgős
dolog nem jön közbe, vagy betegség nem akadályoz meg ebben. Ha jelen nem is lehet-
nénk, akkor a nádor kétségtelenül ott lesz helyettünk, hogy helyünkön a peres ügyeket
meghallgassa, és a serviensek is valamennyien, akik akarnak, szabadon odagyűljenek.

[2.] Azt is elhatároztuk, hogy sem mi, sem a mi utódaink servienst el ne fogjanak, vagy
romlását ne okozzák valamelyik hatalmas úr kedvéért, csak akkor, ha előzőleg perbe
idézték és bírói eljárás során elítélték.

[3.] Szintúgy a serviensek birtokai után semmiféle adót, és a szabadok dénárját sem sze-
detjük, házaikban és falvaikban hívatlanul nem szállunk meg. Az egyházak népei után
sem szedetünk semmiféle adót.

[4.] Ha egy serviens fiú utód nélkül halna meg, akkor birtokának egy negyedét a leánya
tartsa meg, a többivel úgy rendelkezék, ahogy neki tetszik. És ha váratlan halála miatt
végrendelkezni nem tudna, akkor a hozzá közelebb álló rokonai tartsák meg. Ha viszont
egyéltalan nem lenne rokonsága, akkor legyen a királyé.

[5.] A megyéispánok a serviensek birtokain csak a pénzzel és a tizeddel kapcsolatos
ügyekben ítékezzenek. A megyei udvarispánok csak várak népei felett ítékezzenek.
A tolvajok és útonállók felett a királybírák ítékezzenek, de csakis az illetékes ispán előtt.

[6.] Szintúgy az összebeszélt nép ne nevezhessen meg tolvajokat szokása szerint.

[7.] Ha pedig a király az országon kívülre hadsereget szándékozik vinni, akkor a servi-
ensek vele menni csak az ő költségén tartozzanak, és visszatérte után sem szed be tőlük
hadbírságot. Ha pedig az ellenfél jönne az országba, akkor mindnyájuknak egyetem-
legesen el kell menniük. Szintúgy ha az országon kívülre haddal mennénk, mindazok
velünk jönni tartoznak, akik megyével vagy a mi pénzünkkel rendelkeznek.

[8.] A nádor országunk valamennyi embere felett különbségtétel nélkül ítékezdek, de
a fej- és jószágvesztésre ítélt nemesek ügyében a király tudta nélkül ítéletet ne hozzon;
helyettes bírāja csak egy legyen, a saját udvarában.

[9.] Udvarispánunk, amíg a királyi udvarban tartózkodik, addig mindenki felett íté-
kezhet, sőt a királyi udvarban megkezdett perben bárhol hozhat ítéletet, de amikor a
magánbirtokán tartózkodik, nem küldhet poroszlót és a feleket nem idéztetheti meg.

[10.] Ha egy tisztséget viselő jobbágy hadjáratban meghalna, akkor a fiát vagy rokonát megfelelő tisztséggel jutalmazza, ha pedig serviens halna meg ugyanígy, akkor az ő fiát jutalmazza meg, ahogy a király jónak látja.

[11.] Ha vendégek, tudniillik rendes emberek jönnek az országba, őket az ország tanácsa nélkül méltóságokra ne emeljék.

[12.] A halálraítéltek vagy a párbajban elesettek, vagy bármi más okból elhaltak feleségét ne fosszák meg hozományuktól.

[13.] A jobbágyok úgy kövessék a királyi udvart és úgy utazzanak bármerre, hogy a szegényeket meg ne nyomorítsák és ki ne fosszák.

[14.] Ha egy ispán a saját ispánságának megfelelően nem viselkedik tisztességesen, vagy a várnépeit tönkreteszi, akkor, ha ez rábizonyul, az elvett javak visszaadása mellett, az egész ország előtt fosszák meg rútol tisztségétől.

[15.] Lovászok, pecérek és solymárok ne merjenek megszállni a serviensek falvaiban.

[16.] Egész vármegyét vagy bármiféle méltóságot örök tulajdonul vagy birtokul nem adományozunk.

[17.] Becsületesszolgálattal szerzett birtokaitól soha senkit ne fosszanak meg.

[18.] Szintúgy a serviensek a tőlünk kapott engedéllyel szabadon mehetnek a fiunkhoz, akár a nagyobbiktól a kisebbikhez, és ezért birtokait ne veszítsék el. Akit fiunk jogos ítélettel sújtott, vagy akinek előtte elkezdődött a pere, azt addig, amíg a per előtte be nem fejeződik, nem fogadjuk be, viszont a fiunk sem.

[19.] A várjobbágyok maradjanak meg Szent István királytól alapított szabadságukban. Akármilyen nemzetiségű vendégeink is hasonlóképpen a kezdetben nekik adott szabadságban maradjanak meg.

[20.] A tizedet ne váltsák meg ezüstben, hanem — ahogy a föld termi — borban és gabonában fizessék ki, és ha a püspökök elleneznék ezt, akkor nem fogjuk pártolni őket.

[21.] A püspökök ne adjanak tizedet lovainknak a serviensek birtokai után, és népeik se tartozzanak a tizedet a királyi birtokokra szállítani.

[22.] Disznóinkat ne őrizzék a serviensek erdeiben vagy mezőin az ő akaratuk ellenére.

[23.] Új pénzünk egy évig, húsvétól húsvétig legyen érvényes, és a dénárok olyanok legyenek, amilyenek voltak Béla király idején.

[24.] A pénzügyi, a só- és a vámtisztek az ország nemesei és ne izmaeliták és zsidók legyenek.

[25.] Sót az ország közepén ne tároljanak, csak Szalacson és Szegeden, valamint a végeken.

[26.] Az országon kívülre birtokot ne adományozzanak, ha egyes birtokokat elajándékoztak vagy eladtak, akkor azokat adják vissza az ország népének, hogy kiváltsák.

[27.] A nyestadót a Kálmán királytól származó szokás szerint fizessék.

[28.] Ha valakit bírói eljárás során elítéltek, akkor őt senki a hatalmasok közül meg ne védhesse.

[29.] Az ispánok csak az ispánságuk jogán őket megillető részt élvezzék, a királyt illető többi jövedelmet, tudniillik a csöböradót, a vámot, az ökröket és a vár jövedelmének kétharmadát a király kapja meg.

[30.] Szintúgy e négy jobbágyon kívül, tudniillik a nádoron, a bánon, a király és a királyné udvarispánján kívül senkinek se legyen két méltósága.

[31.] Hogy pedig ez a mi engedményünk egyrészt, másrészt rendelkezésünk a mi és utódaink idején mindörökre érvényes legyen, ezért azt hét példányban megíratunk és arany pecsétünkkel megerősítettük

akként, hogy az egyik példányt a pápa úr kapja, aki írassa is be regisztrumába; a második példányt a johanniták, a harmadikat a templomos lovagok, a negyediket a király, az ötödiket az esztergomi káptalanban, a hatodikat a kalocsai káptalan, a hetediket a mindenkori nádor őrizze azért, hogy ezt az írást mindig a szeme előtt tartva, sem maga el ne térjen valamiben az elmondottaktól, sem a királlyal vagy a nemesekkel, akár másokkal egyet ne értsen az azoktól való eltérésben azért egyrészt, hogy ők szabadságuknak örvendjenek, másrészt emiatt nekünk és utódainknak mindig hívei legyenek és ne tagadják meg a királyi koronának járó szolgálatokat. **Elrendeljük, hogy ha mi, vagy valamelyik utódunk valaha is ezzel a rendelkezéssel szembehelyezkedni akarna, ezen az oklevélünk alapján a hűtlenség minden vétke nélkül országunknak mind a püspökei, mind más jobbágjai, valamint nemesei valamennyien és egyenként a jelenlegiek és utódaik nekünk és utódainknak mindörökre ellenállhassanak és ellentmondhassanak.**

Kelt Cletusnak, udvarunk kancellárjának, az egri egyház prépostjának kezeiből az Ige megtestesülésének ezerkettőszáz-huszonkettedik, uralkodásunk tizenhetedik évében, amikor a tiszteletreméltó János az esztergomi érsek, a tisztelendő Ugrinus a kalocsai érsek, Dezső a csanádi, Róbert a veszprémi, Tamás az egri, István a zágrábi, Sándor a váradi, Bertalan a pécsi, Kozma a győri, Bereck a váci püspök, uralkodásunknak 17. évében.

Prof. Dr. Érszegi Géza, (1944–2022) a Magyar Országos Levéltár nyugalmazott főlevéltárosa, egyetemi tanár, a középkorkutatás jeles történész professzora, nem érthette meg fő kutatási területének, az Aranybullának a 800. évfordulóját, pár hónappal korábban elhunyt. Munkássága iránti tiszteletből választottuk könyvünkben az ő Bulla-fordítását. A magyarországi oklevelekkel végzett értékes munkája mellett a Vatikáni Titkos Levéltárban (ma Apostoli Levéltár) feltárt, jegyzékbe foglalt és ezzel a kutatás rendelkezésére bocsátott több száz magyar vonatkozású középkori oklevelet. Erről szóló értekezésével 1991-ben elnyerte a történettudományok doktora címet. Tudományos munkásságáért számos elismerésben részesült, 2012-ben megkapta a Magyar Érdemrend tisztikeresztje kitüntetését.

- Gertrudis királyné, Erzsébet és II. András király ábrázolása, Wartburg (Eisenach/Tübingia) Elisabeth-kemenate Szent Erzsébet élete mozaikokon (1902–1906)

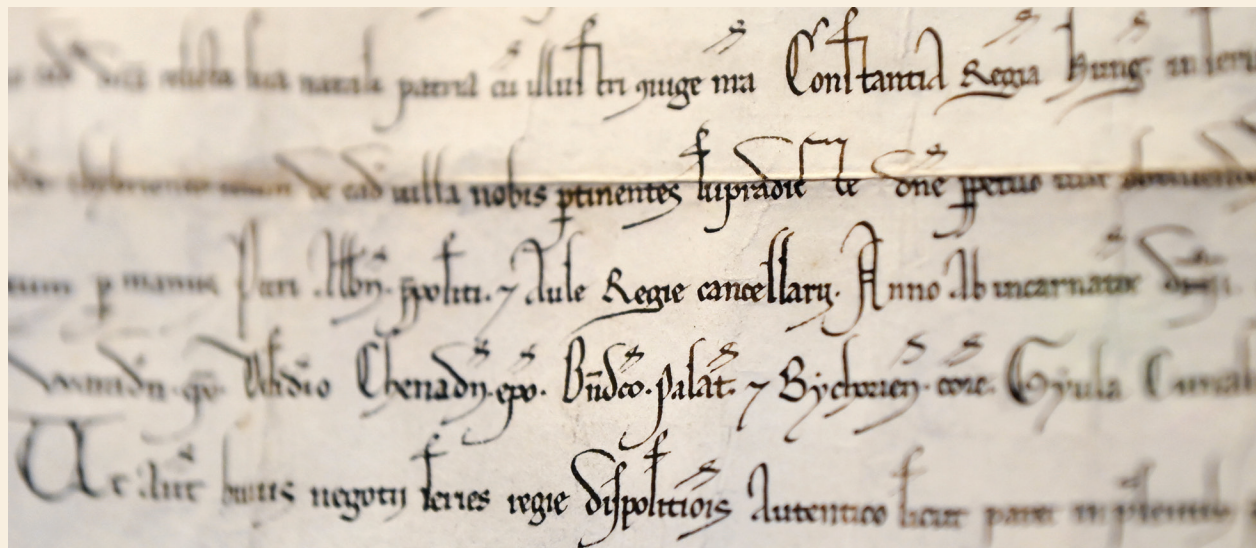
The Golden Bull of Hungary

BASED ON THE HUNGARIAN TRANSLATION BY GÉZA ÉRSZEGI

Sources from hungarian archives (1000–1686)

“A revered source of Hungarian history, the Golden Bull evokes images of the city of Székesfehérvár, the tomb of the country’s first king, Stephen I (1000–1038) and the coronation site of Hungarian monarchs until the 16th century. It also imposes law-days to be convened by the Hungarian king Andrew II (1205–1235) in Székesfehérvár.”

None of the seven original Latin copies of Andrew II’s *Golden Bull* have survived. However, the text of its provisions is available from a multitude of duplicated sources. The reconstruction of the *Golden Bull*’s original text, based on dozens of deeds, is one of the hallmark accomplishments of Géza Érszegi’s career. (Numbers and signs used during the issuance of medieval charters were inapplicable due to the multitude of different readings because these would completely obscure the text, and no attempt could be made to restore the original spelling because this was not uniform in the Middle Ages.)

The Golden Bull of King Andrew II – 1222

In the name of the one and indivisible Trinity. Andrew, king of Hungary, Dalmatia, Croatia, Rama, Serbia, Galicia and Lodomeria. Forever. Since the liberty of both the nobles of our country and others as prescribed by King St. Stephen has been abridged in many ways by the power of certain kings, who at times took fiery revenge or occasionally adhered to the advice of malicious or self-serving people, our nobles have harassed our and our royal predecessors’ Majesty with fervent supplications for the good of our country.

Accordingly, we seek to fully comply with their request as is our duty, especially as there has regularly been considerable despair among us, which is to be avoided in order to wholly preserve respect for the king, for no one else can do this better than them. Therefore we grant the freedoms afforded by King St. Stephen to them as well as other people of our country, and make provision for the improvement of other things in our country as follows:

- [1.] Every year on the feast of King St. Stephen, let us celebrate in Fehérvár unless hindered by an arising urgent matter or illness. Even in our absence, the palatine shall no doubt be present instead of us to hear litigation in our place, and all serviens who wish to shall gather there freely.
- [2.] We have also determined that neither we nor our descendants shall capture or cause the harm of a serviens in the interest of any mighty lord unless they have been previously summoned and convicted in court.
- [3.] Likewise, we shall not collect any taxes on the property of the serviens, we shall not collect the denarii of freemen, and shall not stay in their houses or villages uninvited. We shall not levy any taxes on the peoples of churches.
- [4.] If a serviens were to die without a male heir, a quarter of his estate shall be retained by his daughter, and the rest shall be disposed of in line with his wishes. And if he was unable to make a will due to unexpected death, closer relatives shall retain it. If, on the other hand, he had no kinship at all, it shall fall upon the king,
- [5.] On serviens’ estates, county reeves shall only judge matters relating to money and tithing. Counties’ court reeves shall judge only the people of their castles. Thieves and bandits shall be judged only by king’s justices, but only in front of the competent reeve.

- [6.] Likewise, conspiring folk shall not name thieves, as is their custom.
- [7.] And if the king intends to take an army outside the country, the serviens shall be complied to accompany him only at his cost and without collecting military fines from them after their return. And if an enemy comes to the country, they shall all enlist jointly. Likewise, if we were to venture outside the country with an army, all those possessing a county or our money shall be obliged to come with us.
- [8.] The palatine shall judge all the people of our land without distinction; however, he shall not pass rulings in the cases of nobles condemned to death and confiscation of property. He shall only have one deputy judge in his own court.
- [9.] While in the royal court, our court reeve shall have the competence to judge any person, and may even pass judgement anywhere in a trial filed in the royal court, but shall not send a sheriff or summon the parties when he is on his private estate.
- [10.] If a castle warrior shall die in a military campaign, his son or relative shall be rewarded with an appropriate office; should a serviens die the same death, his son shall be rewarded as the king sees fit.
- [11.] If guests, that is to say, respectable people, come to the country, they shall not be elevated to ranks without the country's council.
- [12.] The wives of those sentenced to death, fallen in a duel, or died of any other cause shall not be deprived of their dowry.
- [13.] Castle warriors shall follow the royal court and travel anywhere in a manner that does not cripple and bereave the poor.
- [14.] If a reeve is proven not to have behaved respectably in accordance with his own office or spells ruin to the people of his castle, he shall unceremoniously be deprived of his office before the whole country, and confiscated goods shall be returned.
- [15.] Hostlers, knackers and falconers shall not dare to seek abode in villages of the serviens.
- [16.] We shall not donate an entire county or any rank as eternal property of possession.
-

- [17.] No one shall ever be deprived of their estates acquired through honest service.
- [18.] Likewise, the serviens are free to go to our son with permission from us, even from the elder to the younger, and not lose their possessions as a result. Anyone who has been justly sentenced by our son or whose trial has begun in front of him shall be sheltered by neither us nor our son until the trial is concluded in front of him.
- [19.] Castle warriors shall remain in their freedoms granted by King St. Stephen. Our guests of any nationality shall likewise remain in the freedom initially given to them.
- [20.] The tithe shall not be redeemed in silver, but in wine and grain as yielded by the land, and if bishops were to oppose it, we will not support them.
- [21.] Bishops shall not give a tithe of their horses in relation to the estates of the serviens, nor should their peoples be obliged to transport tithes to the royal estates.
- [22.] Our hogs shall not be kept in the forests or fields of the serviens against their will.
- [23.] Our new money shall be valid for one year, from Easter to Easter, and denarii shall be as they were at the time of King Béla.
- [24.] Officers of finances, salt and customs shall be the nobles of the country and not Ishmaelites and Jews.
- [25.] Salt shall not be stored in the middle of the country, only at Szalacs and Szeged, and the outlying lands.
- [26.] Estates shall not be donated outside the country; if certain estates have been donated or sold, they shall be returned to the people of the country for redemption.
- [27.] A tax on martens shall be paid according to the custom set by King Coloman.
- [28.] If someone is convicted in court, no one of the mighty shall be able to defend him.
- [29.] Reeves shall enjoy only the portion due to them under their right of office; other revenue due to the king, namely a pail tax, tolls, oxen, and two thirds of the castle's income shall be received by the king.
-

[30.] Likewise, let no man hold two titles with the exception of these four serfs, namely the palatine, the ban, and the court reeve of the king and the queen.

[31.] And because this is our concession on the one hand and to ensure that our behest shall remain valid forever in the time of ourselves and our descendants, we have had it put in writing in seven copies affixed with our golden seal as such that the first shall be received by the Pope, who shall also enter it into his register; the second shall go to the Hospitallers, the third to the Knights Templar, and the fourth to the king; the fifth shall be preserved by the chapter of Esztergom, the sixth by the chapter of Kalocsa, and the seventh by the respective palatine so that this writing is kept in view at all times and never deviated from either by disagreement with the king or with nobles or others as regards deviation therefrom, firstly in order for them to enjoy their liberty and, secondly, for us and our successors to have followers who do not deny services to the royal crown. **We order that, should we or any of our descendants ever seek to turn against this behest, all the country's bishops, castle warriors, and noblemen, both the current ones and their descendants, may withstand and contravene each of ourselves and our descendants forever and without any guilt of infidelity.**

Done at the hands of Cletus, chancellor of our court and provost of the church of Eger, in the one thousand two hundred and twenty-second year of the embodiment of the Word and the seven-teenth year of our reign, when the venerable John is Archbishop of Esztergom, the honourable Ugrinus is Archbishop of Esztergom, Desiderius is Bishop of Csanád, Robert is Bishop of Veszprém, Thomas is Bishop of Eger, Stephen is Bishop of Zagreb, Alexander is Bishop of Várad, Bartholomew is Bishop of Pécs, Kozma is Bishop of Győr, and Bereck is Bishop of Vác.

Prof. Dr. Géza Érszegi (1944–2022), the emeritus head archivist at the Hungarian National Archives, university professor and eminent scholar of medieval history, unfortunately did not live to see the 800th anniversary of the Golden Bull, his chief area of research; he passed away some months earlier. Out of respect for his work, we selected his Hungarian rendering of the Bull as the basis of the English translation in the present work. Beyond his valuable scholarship in the field of Hungarian charters, he also uncovered, registered and thus made available for research hundreds of medieval deeds containing reference to Hungary in the Vatican Secret Archive (today known as the Vatican Apostolic Archive). His dissertation in this subject earned him a doctorate in history in 1991. Having received several awards for his scholarly work, he received the Officer's Cross of the Hungarian Order of Merit in 2012.

• II. András színezett portréja a Thuróczi-krónika első kiadásában (1488)

De Bulla Aurea

ANDREAE II REGIS HUNGARIAE MCCXXII

In nomine Sancte Trinitatis et indrvidue unitatis. Andreas Dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Galicie Lodomerieque rex in perpetuum.

Quoniam libertás tarn nobilium regni nostri quam eciam aliorum instituta a sancto Stephano rege per aliquorum regum potenciám ulciscencium aliquando iram propriam aliquando eciam attendencium consilia falsa hominum iniquorum vel sectancium propria lucra fuerat in quam-plurimis diminuta, multociens ipsi nobiles nostri serenitatem nostram et predecessorum nostrorum regum suorum precibus et instancia multa pulsaverunt super reformatione regni nostri.

*Nos igitur eorum petitioni satisfacere cupientes in omnibus — ut tenemur — presertim, quia inter nos et eos occasione hac iam sepius ad amaritudines non modicas est, processum, quod — ut regia honorificencia plenius conservetur — convenit evitari, hoc enim per nullos alios melius fit quam per eos, concedimus tarn eis quam aliis hominibus regni nostri libertatém a sancto rege concessam ac alia ad statum regni nostri reformandum pertinencia salubriter ordinamus in hunc modum: *ut annuatim in festo sancti regis*, nisi arduo negotio ingruente vel infirmitate fuerimus rohibiti, Albe teneamur solemnizare.*

Et si nos interessé non poterimus, palatinus procul dubio ibi erit pro nobis, ut vice nostra causas audiat et omnes servientes, qui voluerint, libere illuc convenient. Volumus eciam quod nec nos nec posteri nostri aliquo tempore servientes capiant vel destruant favore alicuius potentis, nisi prius citati fuerint et ordine iudiciario convicti. Item nullam collectam nec Liberos denarios colligi faciemus super predia servientum nec domos nec villas descendemus nisi vocati.

Super populos eciam ecclesiarum ipsorum nullam penitus collectam faciemus. Si quis serviens sine i filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat, de residuo — sicut ipse voluerit — disponat. Et si morte preventus disponere non potuerit, propinqui sui, qui eum magis contingunt, obtineant. Et si nullam penitus generacionem habuerit, rex obtinebit. Comites parochiani predia servientum non discuciant, nisi in causa monetarum et decimarum. Comites curie parochiani nullum penitus discuciant, nisi populos sui castri. Fures et latrones biloki regales discuciant, ad pedes tamen ipsius comitis. Item populi coniuncti in unum fures nominare non possint, sicut consueyerant. Si autem rex extra regnum exercitum ducere voluerit, servientes cum ipso ire non teneantur, nisi pro pecunia ipsius et post reversionem iudicium exercitus super eos non recipiet. Si vero ex adversa parte exercitus venerit super regnum, omnes universaliter ire teneantur. Item — si extra regnum cum exercitu iverimus — omnes, qui comitatus habent vel pecuniam nostram, nobiscum ire teneantur. Palatinus omnes homines regni nostri indifferenter discuciat, sed causam nobilium, que ad perdicionem capitis vel ad destruccionem possessionum pertinet, sine consciencia regis terminare non possit; iudices vicarios non habeat, nisi unum in curia sua. Curialis comes noster, donec in curia manserit, omnes possit iudicare et causam in curia inchoatam ubique terminare, sed manens in predio suo pristalium dare non possit nec partes facere citari. Si quis iobagio habens honorem in exercitu fuerit mortuus, eius filius vel frater congruo honore sit donandus et si serviens eodem modo fuerit mortuus, eius filius — sicut regi videbitur — donetur. Si hospites videlicet boni homines ad regnum venerint, sine consilio regni ad dignitates non promoveantur. Uxores decedencium vel condemnatorum ad mortem per sentenciam vel in duello succumbencium vel ex quacumque alia causa non fraudentur dote sua. Iobagiones ita sequantur curiam vei quocumque proficiscantur, ut pauperes per eos non opprimantur nec spolientur.

Si quis comes honorifice se iuxta comitatus sui qualitatem non habuerit vei destruxerit populos castri sui, convictus super hoc coram omni regno dignitate sua turpiter spoliatur cum restitueione ablatorum. Agasones, caniferi et falconarii non presumant descendere in villis servientum. Integros comitatus vel dignitates quascumque in predia seu possessiones non conferemus perpetuo. Possessionibus eciam quas quis iusto servicio obtinuerit, aliquo tempore non privetur. Item servientes accepta licencia a nobis possint libere ire ad filium nostrum seu a maiori ad minorem nec ideo possessiones eorum destruantur. Aliquem iusto iudicio filii nostri condemnatum vei cauisia incohata coram ipso, prius-quam terminetur coram eodem, non recipiemus nec e converso filius noster. Iobagiones castrorum teneantur secundum libertatém a sancto rege institutam. Similiter et hospites cuiuscumque nacionis secundum libertatém ab inicio eis concessam tenantur. Decimé argento non redimantur, sed — sicut terra protulerit — vinum vei segetes persolvantur et si episcopi contradixerint, non iuvabimus ipsos. Episcopi super predia servientum equis nostris decimas non dent nec ad predia regalia populi eorundem decimas suas apportare teneantur. Porci nostri in silvis vei pratis servientum non pascantur contra voluntatem eorum. Nova moneta nostra per annum observetur a pascha usque ad pascha et denarii tales sint quales fuerunt tempore regis Bele. Comites camere monetarii salinarii et tributarii nobiles regni, Ismaelite et Iudei fieri non possint. Sales in medio regni non teneantur, nisi tantum in Zallooh et in Zeged et in confiniis. Possessiones extra regnum non conferantur; si aliquae sunt collate vei vendite, populo regni ad redimendum reddantur. Marturi ne iuxta consuetudinem a Colomanno rege constitutam isolvantur. Si quis ordine iudiciario fuerit condemnatus, nullus potentum eum possit defendere. Comites iure sui comitatus tantum fruuntur, cetera ad regem pertinencia scilicet cibriones, tributa, boves et duas partes castrorum rex obtineat. Item preter hos quatuor iobagiones scilicet palatinum, banum et curiales comites regis et regine duas dignitates nullus teneat.

Et ut hec nostra tam concessio quam ordinacio sit nostris nostrorumque successorum temporibus in perpetuum valitura, earn conscribi fecimus in septem paria litterarum et aureo sigillo nostro roborari ita: quod unum par mittatur domino pape et ipse in registro suo scribi faciat; secundum penes hospitale; tertium penes templum; quartum apud regem; quintum in capitulo Strigoniensi; sextum in Colocensi; septimum apud palatinum, qui pro tempore fuerit, reservetur ita, quod ipsam scripturam pre oculis semper habens nec ipse deviet in aliquo in predictis nec regem vei nobiles seu alios consenciat deviare, út et ipsi sua gaudeant libertate ac propter hoc nobis et successoribus semper exsistant fideles et corone regie obsequia debita non negentur.

Statuimus eciam quod, si nos vei aliquis successorum nostrorum aliquo umquam tempore huic dispositioni contraire voluerint, liberam habeant harum auctoritate sine nota alicuius infidelitatis tarn episcopi quam alii iobagiones ac nobiles regni nostri universi et singuli presentes ac posteri resistendi et contradicendi nobis et nostris successoribus in perpetuum facultatem.

Datum per manus Cleti aule nostre cancellarii et Agriensis ecclesie prepositi anno verbi incarnati millesimo ducentesimo vicesimo secundo venerabili Iohanne Strigoniensi, reverendo Ugrino Colocensi archiepiscopis exsistentibus, Desiderio Chanadiensi, Roberto Vesprimiensi, Thoma Agriensi, Stephano Zagrabiensi, Alexandro Varadiensi, Bartholomeo Quinque Ecclesiensi, Cosma Iauriensi, Briccio Vaciensi episcopis exsistentibus regni nostri anno decimo septimo.

Az Aranybulla eredeti szövege
Érszegi Géza latin nyelvű leirata alapján

The original text of the Golden Bull
Based on the Latin transcript by Géza Érszegi

Virág Benedek

(AZ ARANYBULLA EREDETI SZÖVEGE) MELY 1222. ESZTENDŐBEN KÖLT

Kiadta magyarul
Virág Benedek
a szelíd tudományok volt királyi tanítója
Pesten, MDCCCV.

• Virág Benedek arcmása
(egy rá emlékező cikkből, 1880-ból)

Virág Benedek¹ (1752 körül– 1830), pálos rendi tanár, költő, műfordító, történetíró, a magyar ódaköltészet első mestere, akinek a **nevéhez fűződik az Aranybulla első magyar nyelvű fordítása**. A magyar olvasók nyelvi gyönyörűségére álljon itt néhány részlet az eredeti latin („deák nyelven” íródott) szöveg általa készített fordításából és a hozzá fűzött **bevezetőjéből**. (Az angol fordításra még nem akadt bátor vállalkozó.)

Nagy reménységű ifjainknak

Nem vala szándékom eleintem közrebocsátani ezen kis munkát, mely deák nyelven a két magyar hazában közel hatszáz esztendőől fogva ismeretes; sőt érdeme szerint tiszteletben is tartatik. De elgondolám: aminek írása nekem kedves volt, annak olvasása sokaknak talán nem leend unalmas, jelesen azért, mert anyai nyelven jelenik meg, mely édesebb szokott lenni minden idegen hangnál. Tanú erre Dárius, a szerencse bús áldozatja, ki igen megörült azon, hogy végszempillantásában olyan emberre akadott, kivel a maga nyelvén beszélhetne. Ha a haldokló így érzett, mint nem kellene érzeinek az élőknek?

Előttem forgátok ti is, nagy reménységű ifjak! – méltók kiknek ezen magyar Aranybullát adnám. A jámborság és tudomány legyen vezértek az igaz dücsösöséghez, ki csak a tántoríthatatlan szívűeket szokta magához ölelni!

Mely nagy örömünkre volna, ha azon jó hazafiak, kik annyi száz esztendők előtt nemcsak a magok, hanem a maradék boldogságáról is gondoskodván, ezen nevezetes királyi végezés kidolgozásában részesek valának, mind egyebeket, mind ezt a nemzetnek a nemzet nyelvén írták s adták volna ki, nem idegenen.

Vajha eszekbe jutott volna helyesen magyarázni Szent Istvánnak eme szavait: „Quis Graecus reget Latinos Graecis moribus? Aut quis Latinus Graecos Latinis reget moribus?”² Mi azonban emlékezvén azon üdőre, melyben ők éltenek, köszönjük meg nekik a dücsösöges cselekedetre általok adatott szép példát. Késő is már visszasóhajtani, ami most csak arra való, hogy kijelentsük, mely nehezen esik ily sokáig rajtunk uralkodása annak a maga szülött földén – Latiumban (közép-italiai tartomány, a latinok őshazája) – félelemmel lappangó idegenségnek.

Ezen királyi rendelés cikkelyeiből hazánknak akkori állapota kitetszik. Ugyanis aki olvasandja, felejtse el egy kis ideig mostani boldogabb sorsát, és magát azon üdőben élni képzelje; egyébként nem fogja érteni azt, amit azon jeles férjfiak érzettenek, kik a királyi méltóságnak és a hazai dücsösöségnek szívek szerint barátjai lévén áldásban vannak. – De a hajdani szokásokra is, melyek lassanként megváltoztak vagy egészen eltűntek, a régiség böcsülője örömmel emlékezik. Bár találkoznék, ki magának ezen tárgyból különös hírt-nevet igyekeznék szerzeni! Tudniülük:

Pesten, 7. Márciusban 1805.

*Szent dolog a Honynak törvényt s régi szokásait
A féledékenység ellen fenntartani s védni.*

Virág Benedek

¹ Virág Ádám Ignác néven látta meg a napvilágot Dióskálán, jobbágy családban. A piaristáknál tanult, majd 1775-ben Pesten belépett a pálos rendbe. 1781-ben Esterházy Pál pécsi püspök szentelte pappá. Székesfehérváron kezdett tanítani, volt nevelő a Batthyány családnál. Mindig rendkívül nehéz körülmények között élt, ha volt pénze, akkor is a szegényeknek adta. Élete fő műve a „Magyar Századok”, amelynek első kötete, az Árpád-ház kihalásáig tartó rész 1808-ban jelent meg. /folytatás a következő oldalon/

¹ Az 1810-es budai tűzvészben mindene odaveszett, a Magyar Századok kéziratai is. De munkáját folytatta, a Zsigmond király haláláig tartó részt 1816-ban jelentette meg, a mohácsi vészig bemutató fejezeteket már Toldy Ferenc készítette elő nyomtatásra. A szent öreghez, akit a magyar Horatius-nak neveztek, olyan íróbarátok jártak, mint Kazinczy Ferenc, Berzsenyi Dániel, Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály és mások.

² „Mely görög kormányozta a latinokat görög módra, avagy mely latin kormányozta a görögöket latin módra?” – Szent István király Intelmei

RÉSZLETEK VIRÁG BENEDEK ARANYBULLA FORDÍTÁSÁBÓL

A megoszolhatatlan Szentháromság egy Istennek nevében!

András, Isten kegyelméből Magyarországnak, Dalmáciának, Horvátországnak, Rámának, Szerviának, Galiciának és Lodomeriának királya, örök emlékezetre.

Mivel azon szabadság, melyet Szent István király szerzett volt országunkban mind a nemeseknek, mind egyebeknek, némely királyok hatalma által, kik néha magok haragjáról bosszút állanak, néha hallgatának a gonosz embereknek hamis tanácsokra, vagy kik az ő tulajdon hasznokat keresék, igen sokban megkárosodott: a mi nemesaink Fölségünknek, és az előttünk való királyoknak sokszor könyörgöttek és esedeztek országunknak megjobbítása végett. Mi tehát az ő kéréseknek mindenben eleget tenni akarván, amint tartozunk leginkább ezen alkalmatossággal, mert már gyakran minekünk ővelek nem kicsiny keserűségekre jutott ügyünk, amit illik eltávoztatnunk, hogy a királyi méltóság fenntartassék (ez pedig senki által jobban nem eshetik meg mint őáltalok): mind őnekik, mind egyéb embereknek a mi országunkban a Szent Istvántól adatott szabadságot megengedjük. És más egyéb dolgokat, melyek országunk jobb állapotjára tartoznak, hasznoson rendelünk ilyen módon:

I. CIKKELY

Rendeljük, hogy minden esztendőnként Szent István napját, hacsak valami nagyon nehéz foglalatosság vagy betegség meg nem tiltaná, Székesfejérváratt tartozzunk üllen.

1 §. És ha mi jelen nem lehetünk, a nádorispány kétség nélkül ott leszen érettünk, és mi képünkben meghallgatja az ügyeket.

2 §. És minden nemesek, kik jelen akarnak lenni, szabadon odagyülekezzenek.

II. CIKKELY

Akarjuk ezt is, hogy se miáltalunk, se utánunk való királyok által, valami üdőben meg ne fogattassanak vagy nyomoríttassanak a nemesek valamely hatalmas kedvéért, hanem ha először elidéztetnek, és a törvény szertartásával bűnösöknek lenni találtnak. (...)

XXXI. CIKKELY

Végre, hogy ezen mi engedelmmünk és szerzésünk mind a mi üdönkben, mind az utánunk következők üdejében örökké hatható legyen s fennmaradjon, hét egymáshoz hasonló levélben íratunk, és arany pecsétünkkel megerősítettük: úgy, hogy egy küldessék Pápa úrnak, hogy ő is írassa bé krónikájába, másik az ispotályban, harmadik a templomban, negyedik a Királynál, ötödik az Esztergomi Káptalanban, hatodik a Kalocsai Káptalanban legyen, a hetediket tartsa a nádorispány ki üdő szerént leend.

1 §. Úgyhogy ez írás mindenkor szemei előtt lévén, se maga ne tévelyegjen a feljebb megírottakban, se királyt, se nemeseket vagy egyebeket ne engedjen tévelygeni; hogy ők is gyönyörködjenek szabadságokban, és azért mihozzánk s utánunk élő királyaikhoz hívek legyenek, és a királyi koronának köteles engedelmességgel szolgáljanak.

2 §. Hogyha pedig mi e mostani rendelésünk ellen cselekedendünk, vagy valaki a jövődő királyok közül valamikor ellene akarna járni, ezen levelünknek erejével, anélkül, hogy valami hitlenség gyalázatjában essenek, mind a püspökök, mind más jobbágyok és az ország nemesei mindnyájan és egyenként is a mostaniak és jövődők és maradékok nekünk és utánunk való királyaiknak szabadon ellenünk állhassanak és ellenünk mondhassanak örökké.

3 §. Költ *Cletus* keze által, ki Egri Prépost, és a mi királyi udvarunknak *kancelláriusa*. A megtestesült Igének utána ezerkétszázhuszonkét esztendőben.

Tisztelendő esztergomi János érsek, kalocsai Ugren érsek, csanádi *Desiderius* püspök, veszprími *Robertus* püspök, egri *Tamás* püspök, zágrábi *István* püspök, váradi *Alexander* püspök, pécsi *Bertalan* püspök, győri *Kozma* püspök, váci *Bereck* püspök, nitrai *Vincentius* püspök létekor. Királyságunknak tizenhetedik esztendejében.

Az Aranybulla

szövege négy fordításban

ISMERETLEN FORDÍTÓ (16. század második fele)

Zenth Haromssagnak, es megh Ozolhatatlan zenth Egýsesnegnek Neweben. Endre Istennek kegelmessegebwl Magýar Orzagnak, Dalmacýanak, Horwath orzagnak, Boznanak, Raczor-zagnak, Gallicianak és Oroz Orzagnak kýrallýa, orok emlekezetre. Az zabadssagh, kýth zenth Isthwan kýrallý zerzeth wolth, az mý Orzagwnkbelý Nemessekneg Egýbeknegk es mýerth hogý egýnyhae kýrae mýath nagý sokban megh kýssebwlth, merth Nemellý azok kozwl Boszwlth alloth twlaýdon haragýarwl, Nemellýk figlmezeth gonoz Embereknek hamýs tanachokra, Nemellýk kowette az ew twlaýdon haznath, Sok zer azerth az Nemessek, az mý elewtewnkwalo kýrallyoknak es mý felsegewnknek es nagý zorgalmatossagal konýorgoth, az mý orzagwnknak megh jobetasarwl.

Mý azerth akartwnk az ew konýorgeseknek mýndenben eleget tenný kýwel tartozwnk, Jellesben ezerth, merth az zabadssagnak okaerth mýnekwnk ew welek Nem kýchin Keserewsseghreh jwtoth igewnk kýth illýk el tawoztattnwnk, hogý az Kýralý Týztessegh megh tartassek, Ez kedýgh senký által jobban nem lezen mýnth ew altolok Azerth az, mellý zabadssagoth az zenth Kýral mýnd az mý Orzagwnkbelýeknek, mýnd

SZALAY LÁSZLÓ¹ (1861)

A szent háromság és oszolhatatlan egység nevében. Endre, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galiczia örökös királya. Mivel mind országunk nemeseinek, mind másoknak is szent István királytól alapított szabadsága, némely királyok hatalma által, kik néha haragjokban boszút állottak, néha gonosz emberek hamis tanácsira is hallgattak, vagy saját hasznukat keresték, igen sok részben rövidséget szenvedett: nemeseink fennségünk és elődeink, az ő királyaik, füleit gyakor ízben verdesték kéréseikkel és folyamodásaikkal országunk javítása iránt.

Mi tehát, tartozásunkhoz képest, az ő kéréseknek mindenben eleget tenni akarván, kivált mivel közöttünk és közöttök e miatt már többször nem csekély keserőségek támadtak mit, hogy a királyi méltóság teljesebben megőriztessék, illik kikerülni, (mert ez jobban senki által sem eshetik meg, mint óáltalok) megadjuk mind nekik, mind országunk egyéb embereinek a szent

¹ (Kéméndi) Szalay László (1813 – 1864) magyar történétíró, jogász, politikus és publicista, aki fiatal éveiben Kölcsey Ferencnél volt joggyakornok. A modern magyar történettudomány egyik megalapozója, az MTA tagja és főtítkára (1861).

Az Aranybulla latin szövegét többen is lefordították az évszázadok során magyarra. Négy különböző korban született, egymástól eltérő magyar fordítás közreadásával, az összehasonlítást szeretnénk lehetővé tenni az érdeklődők számára.

SZILÁGYI LORÁND² (1964)

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében. András, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Halics és Lodoméria királya, mindörökké. Mivelhogymind országunk nemeseinek, mind másoknak is Szent István király által elrendelt szabadsága némely királyoknak a hatalmaskodása folytán, akik olykor saját haragjukat akarták megbosszulni olykor pedig gonosz emberek hamis tanácsaira hallgattak, vagy olyanokéra, akik (csak) saját hasznukat keresték, igen sok dologban kisebbedést szenvedett, ezek a mi nemeseink felségünket és a mi elődeinknek, az ő királyaiknak felségét kéréseikkel és sok sürgetéssel zaklatták országunk újjáalakítása végett.

Mi tehát az ő kéréseiknek mindenben eleget kívánván tenni, ahogy tartozunk, különösen pedig mivel közöttünk és ököztük ezen okból már gyakrabban nem csekély elkeseredésre jutott a dolog, amit, hogy a királyi méltóság teljesebben megőriztessék, illik elkerülni — ez pedig senki más által nem történhetik jobban, mint óáltaluk —, megengedjük mind nekik, mind

ÉRSZEGI GÉZA³ (1972)

Az egy és oszthatatlan Szentháromság nevében. András, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Halics és Lodoméria királya. Mindörökké. Mivel mind országunk nemeseinek, mind másoknak Szent István királytól megszabott szabadságát az olykor haragjában bosszúálló, olykor pedig rosszindulatú vagy saját hasznukat hajhászó emberek tanácsára hallgató némely királyok hatalmukkal sok mindenben megrövidítették, ezért maguk a nemeseink a mi és király elődeink felségét buzgó könyörgésekkel országunk megjavításáért zaklatták.

Mi tehát az ő kérésüknek mindenben — ahogy tartozunk — eleget kívánunk tenni, különösen, mivel közöttünk emiatt már gyakran nem csekély volt az elkeseredés, amit a király iránti tisztelet teljes egészében való megőrzése érdekében illik elkerülni, ezt ugyanis senki más jobban meg nem teheti, mint ők, ezért megadjuk a Szent István királytól mind nekik, mind országunk más

² Szilágyi Loránd (1908–1974) történész, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja (1941–49), a történelemtudományok kandidátusa (1952). Tudományos munkássága a középkori és újkori jog-, irodalomtörténetre, az írásbeliség történetére, a történeti segédtudományokra terjedt ki.

³ Érszegi Géza (1944–2022) 1972-ben közreadott hiteles magyar fordítása az Aranybulla egyik legpontosabb változata, amely könyvünkben önállóan is szerepel, angol fordításával együtt.

egyebeknek es engedoth wolth, azth mÿ es megh engegÿok, Ez fewlewth zerzettewnk egÿeb zerzeteket es, kÿ tartozando az mÿ Orzagwnknak allapatthÿanak megh epwlesere Illÿen modon.

Elsw hogh ha mÿnketh megh nem tÿlth walamÿ nagy jeles zewkssegewnk wagh Betegsegewnk, mÿnden ezthendonkenth, zenth Istwan Kÿral' napÿan zekes feÿer waratth tartozwnk az innepeth megh illeñÿ, es ha mÿ otth nem lehetewnk Nadrispan kethseghnekewl otth lezen [a sor felett más kéz által beszúrva: Erethenk] es mÿ kepewnkben mÿnden ember dolgath megh halgassa. Az Nemessek es az Mellÿknek akarathÿa lezen zabadon oda gÿewlhessen.

Thowabba ezthÿs akarÿok, hogÿ se mÿ, se az Mÿ vtannwnk walo kÿralÿok, walamÿkor az Nemes Emberth megh ne fogÿa, wagh megh ne Nÿomor-echa walamell Hatalmas kedweerth, hanem ha elewzerelidezik estorwennek zertartasawal Bÿntetÿk.

Azonkeppen semmÿ zedeth wedeth, sem az zabadosok adaÿath megh nem vetethÿek az Nemessek jozagan, ez fewlewth sem hazokra sem falwÿokra, az okaerth hogÿ Raÿtok elnenk, nem zallwnk, hanem ha hÿvatalosok lezwnk. Ezenkeppen az Egÿhaz jozagan sem [a sor végén más kéz által beszúrva: wezenk] semmÿ zedeth wedeth.

Ha walamellÿ Nemes Embernek holta tortenÿk es ew nekÿ fiw maghzatthÿa nem marad, az ew jozaganak Negÿed Reze leañÿara zallÿon, Az tobÿbewl azth mÿellÿe, az mÿ nekÿ techÿk, Ha kedÿgh Testamenthom nekewl tortenÿk halala, á mell' kozelb walo attafÿaÿ wannak, jozaga azokra zallÿon, Ha semmÿ Nemzethsege Nÿneh Kÿrallÿra zallÿon.

királytól megadott szabadságot; és országunk állapotának javítására tartozó egyéb dolgokat is üdvösen rendelünk ekképen:

[1.] **Rendeljük, hogy évenként a szent király ünnepét, ha csak némi súlyos foglalkodás vagy betegség által nem akadályoztatunk, Székesfehérvárott tartozunk üllen; és ha mi jelen nem lehetünk, a nádor kétségkívül ott leszen helyettünk, s képünkben meg fogja hallgatni az ügyeket; és minden nemesek, tetszésök szerint, szabadon oda gyülekezzenek.**

[2.] **Akarjuk azt is, hogy sem mi se utódaink bár mi időben le ne tartóztassák s el ne nyomják a nemeseket valamely hatalmasnak kedvéért, hanemha előbb megidéztettek és törvény rende szerint elmarasztaltattak.**

[3.] **Továbbá, semmi adót, semmi szabad dénárokat nem szedetünk a nemesek örökségein; sem házaikban sem falvaikban meg nem szállunk, hanemha meghívatunk. Az egyházak népeitől is teljességgel semmi adót sem szedetünk be.**

[4.] **Ha valamely nemes meghalálozik fi nélkül, leányát illesse birtokának negyedrésze; a többiről tetszése szerint rendelkezék, és ha a közbenjött halál miatt nem rendelkezhetik, a hozzá közelebb álló rokonokra szálljon; és ha teljességgel semmi nemzetsége sincsen, szálljon a királyra.**

országunk más embereinek a szent király által engedett szabadságot. És egyéb olyat is, ami országunk állapotának újjáalakítására tartozik, üdvösen rendelünk a következő módon:

[1.] **Hogy évenként a szent király ünnepén, ha csak nem akadályoz bennünket váratlan nehéz ügy avagy betegség, Fehérváron tartozunk ünnepelni. És ha mi jelen lenni nem tudnánk, a nádor kétségtelenül ott lesz helyettünk, hogy a mi nevünkben az ügyeket meghallgassa. És az összes serviensek, akik akarnak, oda szabadon eljöhetnek.**

[2.] **Azt is akarjuk, hogy sem mi, sem a mi utódaink valamely hatalmas kedvéért servienseket soha el ne fogassanak vagy (azok birtokait) fel ne dúlják, ha csak előbb meg nem idézték, és bírói úton el nem ítélték őket.**

[3.] **Úgyszintén: semmiféle adót, sem „szabad dénárok”-at nem fogunk szedetni a serviensek birtokai után, sem az ő házaikba vagy falvaikba nem szállunk, ha csak nem hívnak bennünket. Az egyházak népeitől sem fogunk semmiféle adót szedni.**

[4.] **Ha valamely serviens fiú nélkül hal meg, birtoka negyedrészt leánya örökölje, a többiről úgy intézkedjék, ahogy akar. És ha váratlan halál folytán intézkedni nem tud, [azok a] rokonai örököljék, akik hozzá közelebb állnak. És ha egyáltalán semmi nemzetsége sincs, a király fogja azokat birtokába venni.**

embereinek megadott szabadságot, valamint más, az országunk megjavítására vonatkozó dolgokat ily módon rendeljük:

[1.] **Évente Szent István király ünnepén Fehérvárott tartozzunk ünnepelni, ha csak sürgős dolog nem jön közbe, vagy betegség nem akadályoz meg ebben. Ha jelen nem is lehetnénk, akkor a nádor kétségtelenül ott lesz helyettünk, hogy helyünkön a peres ügyeket meghallgassa, és a serviensek is valamennyien, akik akarnak, szabadon odagyűljenek.**

[2.] **Azt is elhatároztuk, hogy sem mi, sem a mi utódaink servienst el ne fogjanak, vagy romlását ne okozzák valamelyik hatalmas úr kedvéért, csak akkor, ha előzőleg perbe idézték és bírói eljárás során elítélték.**

[3.] **Szintúgy a serviensek birtokai után semmiféle adót, és a szabadok dénárját sem szedetjük, házaikban és falvaikban hivatlanul nem szállunk meg. Az egyházak népei után sem szedetünk semmiféle adót.**

[4.] **Ha egy serviens fiú utód nélkül halna meg, akkor birtokának egy negyedét a leánya tartsa meg, a többivel úgy rendelkezék, ahogy neki tetszik. És ha váratlan halála miatt végrendelkezni nem tudna, akkor a hozzá közelebb álló rokonai tartsák meg. Ha viszont egyáltalán nem lenne rokonsága, akkor legyen a királyé.**

Az Varmegye Ispannŷa megh ne itellŷe az Nemesek jozagath, hanem itellŷen ollŷ Pewrth kŷ Penz dolgath es Dezma dolgath illeth. Thowabba wgŷan azon warmegye Ispannŷa eggŷeth se itellŷen megh az Kŷraŷ wdwar Nepeben, hanem chak az ew Warmegŷeŷeth. Az Kŷraŷ Bŷloch Ispanŷs megh itellŷek az Lopokath es az Tholwaŷokath, De wgŷan azon warmegye Ispannŷa elewth, es vgŷan azon warmegye Ispannŷa zekŷben.

Azonkeppen az mellŷ Nepek Ozwe eskwznek es Ozwe partholkodnak, azokath az mŷnth zoktak Lopoknak ne mond hassak.

Ha Kedŷgh az Kŷraŷ az orzagon kŷwewl Hadakozyk, az Nemessegh ne tartozzek wele el mennŷ fŷzetes nekewl, Ha kedŷgh az Kŷraŷ az Hadbol megh jew az Nemesseken hadakozo Bŷrssagoth ne vehessen. Ha Kedŷgh az Orzagrah ellensegh Jewne az Nemessegh tartozek fel tamadnŷ es mŷndnŷaŷan hadba mennŷ. Azonkeppen ha az Orzagon kŷwewl Hadakozwnk, walakŷnek Ispansaga wagŷon es walakŷ Penzewnketh fel wetthe welewnk el tarozek jewnŷ.

Az Nadrispan Mŷnden Emberth kŷ ez Orzagbelŷ, walogatas nekewl megh itellŷen de az Nemessek pewrŷth, kŷ feŷe jozaga vezedelmebe ŷar, Kŷraŷ hŷre nekewl el ne vegezhesse. Az zerzeth Bŷraknak az Kŷraŷ wdwaraban Vice Bŷraŷok tewb ne lehessen egŷnel.

Az Orzag Ispannŷa mŷgh az Kŷralŷ Vdwaraban wagŷon, mŷndeneket megh itellessen es az mellŷ pewrt az Kŷraŷ wdwaraban el kezdeh, azth azerth mŷndenewth el vegezhesse, de mŷkor az ew jozaghaban lakŷk, akkor ne Bochathasson idezew emberth kŷ, se az porosoketh eleŷbe ne ideztetthesse.

[5.] A megyei fŷispánok a nemesek űrűksŷei kűrűl ne hozzanak ítéletet, hanem csak pénz- és tizedűgyeikben; az alispánok a nemesek felett egyáltalában ne bíraskodjanak hanem csak illetű várnépűk felett; az orvosokat és tolvajokat ítéljék a királyi bilochusok, de a fŷispán elnűklete alatt.

[6.] Továbbá, a népségek kűzvádja, eltérűleg az eddigi szokástól, orvnak senkit se bizonyíthasson.

[7.] Ha a király sereget akar vinni az országon kívül, a nemesek ne tartozzanak vele menni, hanemha az ű pénzéért; és a díj nélkül vele menni vonakodűk hadbíráságra ne ítéltessenek. Ellenben pedig, ha sereg jűne az országra, mindnyájan tartozzanak menni. Továbbá, ha az országon kívül akarunk sereget vinni, és magunk megyűnk a sereggel, valamennyi várispánok pénzűnkért tartozzanak velűnk menni.

[8.] A nádor, országunk minden emberei felett különbség nélkül bíraskodjék; de a nemesek fűben- és birtokbanjárű űgyeit, a királynak tudomása nélkül el ne végezhesse. Helyettese pedig csak egy legyen, s az is curiájában.

[9.] Udvarbíránk, míg udvarunkban vagyon, mindenki felett bíraskodhassék, s az udvarunkban elkezdett pert mindenűtt befejezhesse; de mikor jószágán mulatozik, pristaldust ne adhasson (a végrehajtást el ne rendelhesse), s a feleket ne idéztetthesse.

[5.] A megyei ispánok a serviensek birtokai felett ne ítéelkezzenek, csak pénz- és tizedűgyekben. A megyei udvarispánok egyáltalában senki felett ne ítéelkezzenek, csupán váruk népei felett. A tolvajok és rablűk felett a királyi billogosok ítéelkezzenek, de csak magának az ispánnak lábainál.

[6.] űgyszintén: az egybecsűdűlt népek (senkit) tolvajnak ne kiálthassanak, mint ahogy (idáig) szokták.

[7.] Ha pedig a király az országon kívül akar hadat vezetni, a serviensek ne tartozzanak vele menni, csak az ű pénzen, és visszatérése után rajtuk hadbíráságot ne szedjen. Ha azonban az ellenség részérűl jűn sereg az országba, mindnyájan egyetemlegesen menni tartozzanak. űgyszintén, ha az országon kívül megyűnk is haddal, mindazok, kik ispánságokat bírnak, vagy tűlűnk pénzt kapnak, menni tartozzanak.

[8.] A nádor országunk minden embere felett különbség nélkül ítéelkezzék. De a nemesek (olyan) űgyeit, melyek a fűvesztésre vagy birtokaik feldűlására vonatkoznak, a király tudta nélkül ne fejezhesse be. Helyettes bírát ne tartson, csak egyet, a saját udvarában.

[9.] Udvarispánunk, amíg (a királyi) udvarban tartűzkodik, mindenki fűlűtt ítéelhet, és az udvarban elkezdett űgyet bárhol befejezheti. De ha birtokán tartűzkodik, poroszlűt nem küldhet, sem a feleket nem idézheti meg.

[5.] A megyésispánok a serviensek birtokaiban csak a pénzzel és a tizeddel kapcsolatos űgyekben ítéelkezzenek. A megyei udvarispánok csak váruk népei felett ítéelkezzenek. A tolvajok és útonállűk felett a királybírák ítéelkezzenek, de csakis az illetékes ispán elűtt.

[6.] Szintűgy az összebeszélt nép ne nevezhessen meg tolvajokat szokása szerint.

[7.] Ha pedig a király az országon kívülre hadsereget szándékozik vinni, akkor a serviensek vele menni csak az ű költségén tartozzanak, és visszatérte után sem szed be tűlűk hadbíráságot. Ha pedig az ellenfél jűnne az országba, akkor mindnyájuknak egyetemlegesen el kell menniűk. Szintűgy ha az országon kívülre haddal mennénk, mindazok velűnk jűnni tartoznak, akik megyével vagy a mi pénzűnkkel rendelkeznek.

[8.] A nádor országunk valamennyi embere felett különbségtétel nélkül ítéelkezzék, de a fej- és jószágvesztésre ítélt nemesek űgyében a király tudta nélkül ítéletet ne hozzon; helyettes bírása csak egy legyen, a saját udvarában.

[9.] Udvarispánunk, amíg a királyi udvarban tartűzkodik, addig mindenki felett ítéelkezheth, sűt a királyi udvarban megkezdett perben bárhol hozhat ítéletet, de amikor a magánbirtokán tartűzkodik, nem küldhet poroszlűt és a feleket nem idéztetheti meg.

Az mellŷ jobagŷ wrnak tŷztŷ wagŷon, es az hadban tortenŷk halala, annak fŷat wagh at-taŷŷath az Kŷraŷ melto tŷztel megh aŷandekoza, Azonkeppen ha mellŷ Nemes Embernek az hadban lezen halala Kŷraŷ az mŷnth nekŷ techŷk fŷath megh aŷandekoza.

Ha Valamelŷ Jambor ideghen Nemzetnek ez orzagban tortenŷk be jewese, Orzagħ akarattŷa es tanacha nekewl tŷzthre ne mehessen.

Ha tortenŷk hogŷ az Nemes Azzonŷoknak vrok megh hal, wagŷ torwen zerenth megh Ewlŷk, wagŷ Baŷwŷadalban halala lezen, es akar mŷ keppen egŷeb keppenŷ, az ew jegħ Rwhaŷoktlw megh ne foztassanak.

Az Jobagŷ wrak wgŷ jarŷanak az Kŷraŷ wdwaraba, mŷkor mennek akarhol egŷbewthŷs, hogŷ az zeghen kossegeth ne fozzak, ne Nŷomorgassak.

Ha walamellŷ Varmegŷe Ispannŷa az ew Ispan-saganak modŷa zerenth magath tŷztessegeŷ nem vŷselŷ, az ew warmegeŷeth nŷomorgatthŷa mŷnd az orzagħ elewth le vonnŷak tŷztŷth zegŷenerere, es az mŷth gonozwl el vetth, azth vele hatra adassak.

Az Kŷralŷ Lowazŷ, Pezerŷ, Madarazŷ az Nemesek falwŷn ne merŷenek Elnŷ zallanŷ.

Ewrewkbe el nem adwunk Egez warmegŷeth sem egŷeb kŷralŷ tŷzheth, Thowabba ha walakŷ Jozagoth lelheth ŷgaz zolgalattŷawal, attwl Soha megh ne foztassek.

Azonkeppen az Nemes Ember Bwchw vewe mŷ tewlewnk el mehessen, az mŷ fŷwnkhoz vagħ

[10.] Ha valamely űrnak a hadban történik halála, fia vagy testvére hasonló tisztséggel ajándékoztassék meg; és ha valamely nemes azonképen hal el, annak fia a király tetszése szerint jutalmaztassék.

[11.] Ha külföldiek, tudniillik tisztességes emberek, jönnek az országba, az ország tanácsa nélkül méltóságokra ne emeltessenek.

[12.] A halállal kimulók, vagy ítélet erejénél fogva halálra ítélték, vagy párbajban, vagy más okból elhalók hitvesei, ne fosztassanak meg hitbéröktől.

[13.] Az urak úgy kövessék a király udvarát, hogy a szegények el ne nyomassanak általuk s ki ne fosztassanak.

[14.] Továbbá, ha valamely főispán nem oly tisztességesen viseli magát, mint helyzete kívánja, vagy várnépeit nyomorgatja, fosztassék meg, ha ez bebizonyúl ellene, az ország színe előtt csúfságosan méltóságától, és a mit elvett tőlök, adja vissza.

[15.] Lovászaink, peczéreink, kaszásaink ne merjenek a nemesek falvaira szállani.

[16.] Egész vármegyét vagy bármely méltóságokat örök birtokul nem adunk.

[17.] Azon birtokaiktól, melyeket valaki jogos szolgálata által nyer, soha meg ne fosztassék.

[18.] Továbbá, a nemesek engedelmet nyerén tőlünk, szabadon mehessenek fiunkhoz,

[10.] Ha valamely fő tisztséget viselő jobbágy a háborúban meghal, annak fiát vagy testvérét hasonló tisztséggel megajándékozni. És ha serviens hal meg ilyen módon, annak fiát a király úgy ajándékozza meg, ahogy jónak látja.

[11.] Ha vendégek, tudniillik előkelő emberek jönnek az országba, az ország tanácsa nélkül méltóságokra ne emeljék őket.

[12.] A megholtak feleségeit vagy azokét, akik bírói ítélettel halálra ítéltettek vagy párbajban elestek, vagy (más okért) semmiféle okból csalárd módon ne fosszák meg hitbérüktől.

[13.] A jobbágyok úgy kövessék a (királyi) udvart, vagy utazzanak bármerre, hogy a szegényeket el ne nyomják, se ki ne fosszák.

[14.] Ha valamely ispán nem viseli magát tisztességesen, ispáni tisztéhez méltóan, vagy a várához tartozó népek (birtokait) feldúlja, ha ez rábizonyul, az egész ország színe előtt csúfosan fosszák meg tisztségétől, és az elvett dolgokat adja vissza.

[15.] Lovászok, pecérek és solymárok ne merészeljenek megszállni a serviensek falvaiban.

[16.] Egész megyét vagy bármiféle méltóságokat örök tulajdonul vagy birtokképpen nem adományozunk.

[17.] Azoktól a birtokoktól, melyeket valaki igaz szolgálattal szerzett, ők soha ne fosszák meg.

[18.] Úgyszintén: a serviensek, miután engedélyt kaptak tőlünk, szabadon átmehetnek

[10.] Ha egy tisztséget viselő jobbágy hadjáratban meghalna, akkor a fiát vagy rokonát megfelelő tisztséggel jutalmazták, ha pedig serviens halna meg ugyanígy, akkor az ő fiát jutalmazták meg, ahogy a király jónak látja.

[11.] Ha vendégek, tudniillik rendes emberek jönnek az országba, őket az ország tanácsa nélkül méltóságokra ne emeljék.

[12.] A halálraítéltek vagy a párbajban elesettek, vagy bármi más okból elhaltak feleségét ne fosszák meg hozományuktól.

[13.] A jobbágyok úgy kövessék a királyi udvart és úgy utazzanak bármerre, hogy a szegényeket meg ne nyomorítsák és ki ne fosszák.

[14.] Ha egy ispán a saját ispánságának megfelelően nem viselkedik tisztességesen, vagy a várnépeit tönkretszi, akkor, ha ez rábizonyul, az elvett javak visszaadása mellett, az egész ország előtt fosszák meg rútul tisztségétől.

[15.] Lovászok, pecérek és solymárok ne merjenek megszállni a serviensek falvaiban

[16.] Egész vármegyét vagy bármiféle méltóságot örök tulajdonul vagy birtokul nem adományozunk.

[17.] Becsületes szolgálattal szerzett birtokaitól soha senkit ne fosszanak meg.

[18.] Szintúgy a serviensek a tőlünk kapott engedéllyel szabadon mehetnek a fiunkhoz,

az Nagŷtwl kŷchŷnhez, es ez okaerth jozagaban megh ne Banthassek, se megh ne karosethassek. Ha Valakŷth az mŷ fŷwnk ŷgaz torwen zerenth megh Sentenciaz azth mŷ elewnkbe nem vezek, es az mellŷ pewr ew elewte kezdetŷk, mŷgh vŷgŷan ottan veghe nem zakad, azthŷs elewnkben nem vezek Vŷzonth az mŷ fŷwnkŷs ezen keppen.

Az Varokhoz tartozo jobagŷok az ew zabadsagok zereth fŷzessek az adoth, az mŷnth az zenth Kŷraŷ vegezthe, azonkeppen az ŷdeghen Nemzetŷs fŷzessen az zabadssagh zerenth, kŷ Regthewl fogwa vagŷon nekŷk Engedwe.

Az Dezmath Penzel ne tartozanak megh valtany, hanem az mŷth az fewld teremth Waŷh Bor, wagh gabona azt fŷzessek. Ha ebben az Pŷspekek ellen tartok leznek nem Segŷettewnk nekŷk.

Az Pŷspekek az mŷ Lowaŷnknak Dezmath ne aggŷanak az Nemessek jozagarwul. Thowabba az Pŷspekek jobbagŷ, ne tartozanak Dezmath hordanŷ az Kŷral jozagaban.

Az mŷ Dŷznaŷn kath az Nemessek Erdeŷen es Retheŷn ne Ewrŷzek, kedwek es akarattŷok ellen.

Az mŷ wŷ Penzewnk ezthendeŷgh tarchon Hswewttwl fogwa Hswewthŷgh, es ollŷ Penz legŷen, az Mŷnemew wolth Bela Kŷralŷ Ideŷeben.

Sŷdok es zerechenek ne lehessenek Penz verew Komora Ispanok, se vamosok, se So komora Ispanok, hanem ez fele tŷzteth az Orzaghbely Nemessegh Vŷselhessen. Az Soth ne tarchak az orzaghnak az kozepŷn hanem chak Zalachon es Regeczben es az Vegekben.

mint a nagyobbtól a kisebbhez, és e miatt ne szenvedjenek kárt birtokaikban. A kit fiunk jogszerűleg elmarasztott, azt nem fogadjuk be, valamint az előtte indított pert sem, míg szintén előtte be nem rekesztetett; más részről fiunk sem teendi ezt.

[19.] A várjobbágyok tartassanak a szent István király által szerzett szabadság szerint; hasonlóképen a külföldiek is, bár mi nemzetbeliek legyenek, a kezdettől fogva nekik engedményezett szabadság szerint tartassanak.

[20.] A tizedek ne váltassanak meg pénzen, hanem mit miképen terem a föld, bort vagy gabnát, azzal történjék a fizetés; és ha a püspökök ellentmondanak nem segítjük őket.

[21.] A püspökök a nemesek örökbirtokairól ne adjanak tizedet lovaink számára, sem a királyi birtokokba azok emberei ne tartozanak tizedeiket behordani.

[22.] Továbbá, sertvéseink a nemesek erdeiben vagy rétein, ezek akarátának ellenére, ne legelhessenek.

[23.] Továbbá, a mi új pénzünk esztendeig legyen érvényes, húsvétól húsvétig; és a dénárok olyasok legyenek, minők voltak Béla király idejében.

[24.] A pénzek kamaragrófjai, a só- és vámtisztek, országunk nemesei legyenek: izmaeliták és zsidók ne válhassanak azokká.

[25.] Továbbá, só az ország közepén ne tartassék, hanem csak Szabolcson és Szegeden, és a végekben.

fiunkhoz, vagyis az idősebbtől a fiatalabbhoz, és ezért azok birtokait ne dúlják fel. Senkit, akit fiunk igazságos ítélettel elítélt, vagy pedig ha valakit ő perbe vont, addig, amíg a per őelőtte be nem fejeződött, nem fogadjuk be, és viszont hasonlóképpen a mi fiunk sem.

[19.] A várjobbágyokat a szent királytól elrendelt szabadságban kell megtartani. Hasonlóképpen a vendégeket is, bármilyen nemzetből valók, a kezdettől fogva nekik engedett szabadságban kell megtartani.

[20.] A tizedet senki se tartozzék pénzben megváltani, hanem ahogy a föld hozza a bort vagy termést, úgy kell fizetni. És ha a püspökök (ebben) ellentmondanak, nem fogjuk őket segíteni.

[21.] A püspökök a serviensek birtokai után ne adjanak tizedet a mi lovainknak, sem az ő népeik ne legyenek kötelesek tizedüket (ti. a püspökök tizedét) a királyi birtokra áthordani.

[22.] Disznaink a serviensek erdeiben vagy rétjein ne legelhessenek az ő akaratok ellenére.

[23.] Új pénzünk egy évig maradjon használatban, húsvétól húsvétig. És a dénárok olyanok legyenek, amilyenek Béla király idejében voltak.

[24.] Kamaraispánok, pénzverők, sótiszték és vámszedők az ország nemesei, izmaeliták és zsidók ne lehessenek.

[25.] Sót az ország belsejében nem szabad tartani, csupán Szalacson és Szegeden és a végeken.

akár a nagyobbiktól a kisebbikhez, és ezért birtokait ne veszítsék el. Akit fiunk jogos ítélettel sújtott, vagy akinek előtte elkezdődött a pere, azt addig, amíg a per előtte be nem fejeződik, nem fogadjuk be, viszont a fiunk sem.

[19.] A várjobbágyok maradjanak meg Szent István királytól alapított szabadságukban. Akármilyen nemzetiségű vendégeink is hasonlóképpen a kezdetben nekik adott szabadságban maradjanak meg.

[20.] A tizedet ne váltsák meg ezüstben, hanem — ahogy a föld termi — borban és gabonában fizessék ki, és ha a püspökök elle-neznék ezt akkor nem fogjuk pártolni őket.

[21.] A püspökök ne adjanak tizedet lovainknak a serviensek birtokai után, és népeik se tartozzanak a tizedet a királyi birtokokra szállítani.

[22.] Disznóinkat ne őrizték a serviensek erdeiben vagy mezőin az ő akaratok ellenére.

[23.] Új pénzünk egy évig, húsvétól húsvétig legyen érvényes, és a dénárok olyanok legyenek, amilyenek voltak Béla király idején.

[24.] A pénzügyi, a só- és a vámtisztek az ország nemesei és ne izmaeliták és zsidók legyenek.

[25.] Sót az ország közepén ne tároljanak, csak Szalacson és Szegeden, valamint a végeken.

Ideghen Nemzetnek az Orzağon kȳwewl joza-
goth ne aggyanak, ha annak, azth az Orzagh-
belȳ ember hozza Valthassa.

Az Nesth Berth be fȳzessek az mȳnth Kalman
kȳral' el vegezthe.

Ha kȳth Torwen zerenth meğh Sentencȳznak
azth az Hatalmas meğh ne oltalmazhassa.

Az Varmegȳe Ispanȳa chak az ew Ispansa-
ga ȳgassagawal ellȳen, az tobȳ Kȳral' zamara
legȳen, Vgȳmȳnth Cheberpenz, Vam, Ewkrewk,
es az Varaknakȳs keth reze, kȳralȳ Bȳrodalma-
ban legȳen.

Azonkeppen az Neğh jobbağh vrthwl, Nadris-
panthwl, Banthwl, es keth orzağh Ispanȳat-
hwl Kȳralȳetwl es Kȳralne azzonȳetwl el wal-
wa, senkȳ keth Tȳztetth ne tarthasson.

Hogȳ kedȳglen ez mȳ Engedelmewn̄k es zer-
zesewn̄k, mȳnd mȳ idenkben, es mȳnd az mȳ
megh Maradekwn̄k ideȳeben Erews legȳen
irattok ezeketh heth Lewelben mȳnd egh
igen, es megh Erewsetetthek az mȳ Araȳȳ
Pechetewn̄kkel Annak eggȳk kȳldessek Pa-
panak hogȳ ewȳs az ew Cronikaȳaban ȳras-
sa, Az maȳȳk az Hispitalban, az Harmadik az
Templomban allȳon Az nȳ Negȳedȳk Kȳralnak
maradȳon, Az Ewthewdȳk az Eztergamȳ Kap-
talomban, Az Hatodȳk az Kalachaȳ Kapho-
lomban allȳon, Az Hethedȳketh tarcha Nad-
rispan, kȳ idew zerenth lezen, Annak az ȳras
mȳndenkor zeme elewth legȳen, es ez megh
zerzeth dolgokban ne thewelegȳen Kȳral'thȳs

[26.] Továbbá, fekvő birtok az országon ki-
vülieknek ne adományoztassék. Ha némik
adományoztattak vagy eladtak, az ország
népének adassanak vissza megváltás végett.

[27.] A nyestbőrök a Kálmán királytól sza-
bott adó szerint fizetessenek.

[28.] Azt, ki törvény rende szerint maraszta-
tott el, semmiféle hatalmas ember se oltal-
mazhassa.

[29.] A főispánok érvék be tisztök illetőségei-
vel; egyebek, mik a királyé, tudniillik: csöbrök,
adók, ökrök és a várak két harmada, járjanak
ki a királynak.

[30.] Továbbá, ezen négy főuron kívül, tud-
niillik: a nádor, a bán, a király s a királyné
udvarbirói, két méltóságot senki se viseljen.

És hogy ezen engedményünk és rendelé-
sünk mind magunk mind utódaink idejében
örökké érvényes legyen, hét oklevélpárba
irattuk, és arany pecsétünkkel megerősít-
tettük, úgy hogy egyik pár küldessék pápa
úrnak, és ő irassa át lajstromába; második a
hospitaléban, (a jánosvitézeknél) harmadik a
templom mellett, (a templomosoknál) negye-
dik a királynál, ötödik az esztergomi káp-
talanban, hatodik a kalocsaiban, hetedik a
nádornál, ki idő szerint leend, őriztessék,
úgy, hogy az írást mindenkor szemei előtt
tartván, sem ő ne tévedjen le a felebbmon-
dottak valamelyik pontjáról, sem a királyt,
vagy a nemeseket, vagy másokat ne engedjen

[26.] Birtokokat nem szabad az országon kí-
vüli (személyeknek) adományozni. Ha ilye-
neket adományoztak vagy eladtak, meg kell
engedni az ország lakóinak, hogy azokat
visszaválthassák.

[27.] A nyestbőradót a Kálmán király által
rendelt szokás szerint kell fizetni.

[28.] Ha valakit bírói úton elítéltek, a hatal-
masok közül senki se merje őt megvédeni.

[29.] Az ispánok csupán ispáni tisztük jöve-
delmével éljenek. Egyebeket, amelyek a ki-
rályt illetik, tudniillik a csöbőradót, (pénz)
adókat, ököradót és a várak (jövedelmének)
kétharmad részét, a király bírja.

[30.] Úgyszintén: e négy jobbágyon kívül
— tudniillik a nádor, a bán és a király és
királyné udvarbírái — senki se viselhessen
két méltóságot.

És hogy ez a mi engedményünk, illetőleg
rendelkezésünk mind a mi időnkben, mind
utódaink idejében örökké érvényes legyen,
hét példányban állíttattuk ki, és aranype-
csétünkkel erősítettük meg. Azért, hogy
egy példány küldessék a pápa úrnak, és azt
ő regisztrumába írassa be, a második őriz-
tessék az ispotályosoknál, a harmadik az
ispotályban és a templomban, a negyedik
a királynál, az ötödik az esztergomi kápta-
lanban, a hatodik a kalocsaiban, a hetedik
pedig a mindenkori nádornál, azért, hogy
eme írást állandóan szeme előtt tartván, se
maga el ne térjen valamiben az előbb mon-
dottaktól, se a királyt vagy a nemeseket,

[26.] Az országon kívülre birtokot ne ado-
mányozzanak, ha egyes birtokokat elaján-
dékoztak vagy eladtak, akkor azokat adják
vissza az ország népének, hogy kiváltsák.

[27.] A nyestadót a Kálmán királytól szár-
mazó szokás szerint fizessék.

[28.] Ha valakit bírói eljárás során elítéltek,
akkor őt senki a hatalmasok közül meg ne
védhesse.

[29.] Az ispánok csak az ispánságuk jogán
őket megillető részt élvezzék, a királyt illető
többi jövedelmet, tudniillik a csöbőradót, a
vámot, az ökröket és a vár jövedelmének
kétharmadát a király kapja meg.

[30.] Szintúgy e négy jobbágyon kívül, tud-
niillik a nádoron, a bánon, a király és a
királyné udvarispánján kívül senkinek se
legyen két méltósága.

Hogy pedig ez a mi engedményünk egy-
részt, másrészt rendelkezésünk a mi és
utódaink idején mindörökre érvényes le-
gyen, ezért azt hét példányban megírat-
tuk és arany pecsétünkkel megerősítettük
akként, hogy az egyik példányt a pápa úr
kapja, aki írassa is be regisztrumába; a má-
sodik példányt a johanniták, a harmadikat
a templomos lovagok, a negyediket a király,
az ötödiket az esztergomi káptalanban, a
hatodikat a kalocsai káptalan, a hetediket
a mindenkori nádor őrizze azért, hogy ezt
az írást mindig a szeme előtt tartva, sem
maga el ne térjen valamiben az elmondot-
taktól, sem a királlyal vagy a nemesekkel,

az Nemesseghetÿs egÿebeketÿs ne engedÿen tewelegnÿ, hogy ewkÿs Orewlÿenenek az ew zabadssagoknak, Es Ezekerth Nekewnk es az mÿ megh maradekwnknak Hÿwek legÿenenek, es az Kÿralÿ Coronanak az mÿwel tartoznak zolgalfÿanak.

Vegezthek azthÿs hoÿh ha mÿ waÿÿ mÿ vtannwnk walakÿ, az ÿwwendew kÿrolÿok kozzwl ellene ÿarna, az mÿ mosthanÿ zerzeswnknek walamÿkor, mÿnd az Pÿspek Vrak, es mÿnd az jobbagÿ wrak es mÿnd az orzagbelÿ Nemessek mÿndnÿanÿanÿs Egÿÿenkenthes mÿnd az mosthanÿak, es mÿnd az Jwwendok, Mÿnden Hÿtlenssegek Szegÿen vallassa nekewl, az az, hÿewssegek Tÿztessegek megh maradasawal, mÿnd nekewnk es mÿnd az vtannwnk walo Kÿrallÿoknak ellenek alhassanak, es ellenek Mondhassanak Ewrokkÿl Ereкке. Ez mÿ mosthanÿ zerzeswnknek Ereÿewel es hatalmawal.

Kewlth Clerus keze által, kÿ Egrÿ Preposth, es az mÿ kÿralÿ Vdwarwnknak Cancellariussa, az megh testesewlth Igÿhenek vtanna, Ezer kethzaz, hwzon keth ezthendoben. Ezek á kÿk akkor az few zenth Egÿházakban Papÿ feÿedelmek voltak, Ezek Elsew Tÿztelendew Eztergamÿ Janos Ersek, masÿk Kalachaÿ Vgran Ersek, Lhanadÿ Desiderius Pÿspek Wesprÿmÿ Rwbertus Pÿspek, Egrÿ Thamas Pÿspek, Zabragÿ Istwan Pÿspek, Varadÿ Alexander Pÿspek, Pechÿ, Berthalan Pÿspek, Gewrÿ Kozma Pÿspek, Vaczÿ Bereczk Pÿspek, az mÿ Kÿraľssagwnknak Tÿzenheth Ezthendeÿeben.

letévedni, hogy mind ők örüljenek szabadságuknak, és azért hozzánk és utódaink iránt mindig hívek maradjanak, mind a királyi koronától a tartozó engedelmesség meg ne tagadtassék.

[31.] Hogyha pedig mi, vagy utódaink valamelyike bármikor ezen rendelésünk ellen vétetni akarnánk, álljon szabadságukban ezen levél erejénél fogva, minden hűtelenségi vétek nélkül, mind a püspököknek mind más uraknak s az ország nemeseinek, öszvesen és egyenkint, jelenleg s jövőben és jövődében, nekünk és utódainknak ellenállani és ellenmondani örökre.

Kelt Kletusnak, udvarunk kancellárjának, az egri egyház prépostjának keze által, a megtestesült igének ezer kétszáz huszonkettedik évében, midőn főisztelendő János esztergomi, tisztelendő Ugrin kalocsai érsekek, Dezső csanádi, Rupert veszprémi, Tamás egri, István zágrábi, Sándor váradi, Bertalan pécsi, Kozma győri, Briccius váci, Vincze nyitrai püspökök voltak; országlásunk tizenhetedik évében.

avagy másokat eltérni ne engedjen, hogy ők is örvendhessenek szabadságuknak, és ezért hozzánk és a mi utódainkhoz mindig hívek legyenek, és a királyi koronát megillető szolgálatokat meg ne tagadják.

[31.] Azt is elrendeltük, hogy ha mi vagy a mi utódaink közül valaki valamely időben ezen rendelkezéseink ellen akarna cselekedni, ennek az oklevélnek erejénél fogva mind a püspököknek, mind a többi jobbagyoknak és az országunk nemeseinek, együttesen és külön-külön, a jelenben és a jövőben mindörökké szabadságukban álljon, hogy a hűtlenség minden vétke nélkül nekünk és a mi utódainknak ellenállhassanak és ellentmondhassanak.

Kelt Kelednek, udvarunk kancellárjának, az egri egyház prépostjának keze által. Az Ige megtestesülésének ezerkétszázhuszonkettedik évében. Főisztelendő János esztergomi érsek, tisztelendő Ugrin kalocsai érsek, Dezső csanádi, Róbert veszprémi, Tamás, egri, István zágrábi, Sándor váradi, Bertalan pécsi, Kozma győri, Bereck váci püspökök idejében, uralkodásunk tizenhetedik évében.

akár másokkal egyet ne értsen az azoktól való eltérésben azért egyrészt, hogy ők szabadságuknak örvendjenek, másrészt emiatt nekünk és utódainknak mindig hívei legyenek és ne tagadják meg a királyi koronának járó szolgálatokat.

[31.] Elrendeljük, hogy ha mi, vagy valamelyik utódunk valaha is ezzel a rendelkezéssel szembehelyezkedni akarna, ezen oklevelünk alapján a hűtlenség minden vétke nélkül országunknak mind a püspökei, mind más jobbagyai, valamint nemesei valamennyien és egyenként a jelenlegiek és utódaik nekünk és utódainknak mindörökre ellenállhassanak és ellentmondhassanak.

Kelt Cletusnak, udvarunk kancellárjának, az egri egyház prépostjának kezeiből az Ige megtestesülésének ezerkettőszázhuszonkettedik, uralkodásunk tizenhetedik évében, amikor a tiszteletreméltó János az esztergomi érsek, a tisztelendő Ugrinus a kalocsai érsek, Dezső a csanádi, Róbert a veszprémi, Tamás az egri, István a zágrábi, Sándor a váradi, Bertalan a pécsi, Kozma a győri, Bereck a váci püspök, uralkodásunknak 17. évében.

OPUS TRIPARTITUM,
JURIS CONSUETUDINARII
INCLYTI REGNI HUNGARIÆ,
PARTIUMQUE EIDEM ANNEXARUM,

Authore STEPHANO DE WERBÓCZ, &c.

SERENISSIMO PRINCIPI ET DOMINO,
DOMINO WLADISLAO,
DEI GRATIA
REGI HUNGARIÆ, & BOHEMIÆ, &c.&c.
DOMINO SUO CLEMENTISSIMO

AZ ARANYBULLA HATÁSA
AZ ELKÖVETKEZŐ ÉVSZÁZADOKRA
ÉS ÖRÖKSÉGE NAPJAINKRA

THE IMPACT
OF THE GOLDEN BULL
ON LATER CENTURIES
AND ITS LEGACY TO PRESENT DAYS

Az Aranybulla hatása

az elkövetkező évszázadokra

(1231) Az *Aranybulla* első megújítására még II. András uralkodása alatt, 1231-ben került sor. A mozgalmas év során helyre kellett állítani az ismételten megromlott kapcsolatokat a királyi családban és Andrásnak el kellett hárítania IX. Gergely pápa nem kívánt beavatkozását. Márciusban kiadott bullájában a pápa ugyanis valós és eltúlzott okokra hivatkozva, igényt formált a magyarországi események alakítására. András 1231-ben csak időt nyert, amint azt a Beregi egyezményenél láthattuk. A *megújított Aranybulla* az 1222-es eredetihez képest jelentős módosításokat tartalmazott, ám ebből sem maradt fenn eredeti példány és a kiadás dátuma is kérdéses; vélhetőleg Szent István napja köré tehető. A változtatásokat az eltelt idő és az aktuális politikai feszültségek indokolták. Fontos lépés volt a serviensek jogainak kiterjesztése a nemesekre, de az oklevél tartalmazott gesztusokat az egyház fele és bizonyos kérdésekben biztosította a király mozgásterét (pl. „nemes vendégek” méltóságot kaphattak). A *bulla megújítása ismét bizonyította II. András remek diplomáciai érzékét és politikai képességeit, amelyek hozzájárultak, hogy harminc éven át fenntartotta hatalmát.*

Az *Aranybulla* intézkedéseit a későbbiekben többször is megerősítették az uralkodók. Ennek egyik oka a *koronázási eskü*, amelyet a 9-10. századtól a keresztény uralkodók a beiktatásukkor tettek. II. András is felesküdt, hogy: „*királysága jogait és koronája méltóságát sértetlenül meg fogja őrizni*”. Őt követően a királyok beiktatták koronázási dekrétumukba az *Aranybullát*, mint például I. Ulászló, vagy Mátyás király. A másik ok, hogy az új uralkodóknak meg kellett erősíteniük elődeik intézkedéseit, amelyeket érvényben kívántak tartani. A középkori törvények mindaddig csak határozatok (*decretumok*) maradtak, amíg a szokásjog, vagy az utód nem szentesítette őket.

(1267) A történelem ismételte önmagát, amikor IV. Béla és fia, a későbbi V. István között komoly konfliktus támadt. Az 1265-ös isaszegi csatában Béla vereséget szenvedett Istvántól, viszálykodásuk megosztotta az országot. Ilyen körülmények között, járultak a serviensek a király elé, szabadságaik megerősítését kérve. IV. Béla 1267-ben az *Aranybulla* szövegét továbbfejlesztve kimondta a serviensek és a hagyományos nemesség¹ egyenjogúságát, ezzel megteremtve a közrendű szabadok számára a felemelkedés lehetőségét.

¹ Ahogy Európa népei, úgy a magyarországi latinság is, a nobilis szót használta az előjogokkal rendelkező, nemesi réteghez tartozó személyek jelölésére. Eredetileg a magyar nyelvben a nemes szó gyöke a nem, igei alakja a nemzeni; a törzsi, nemzetségi berendezkedésben a vérségi kapcsolatot jelölte, a nemes pedig a személyt, aki a nemzetséghez, nemzethez tartozott. A nobilis szó eredete (noscere, notum) tud, ismer, tanulmányoz.

A 13. században, az aranybullák századában kezdtek körvonalazódni a magyar rendi állam intézményei: az országgyűlés és az önkormányzó nemesi vármegye, kiváltságolt területek, szabad királyi városok, a rendi jogok és kötelezettségek. A II. Andrást követő évszázadokra (1301–1542) esik a magyar rendi állam kialakulása, virágkora és hanyatlásának kezdete.

(1351) 1318-ban az *Aranybullát* a szabadságjogok védelmében négy pap szöveghű másolatban I. Anjou Károly² elé terjesztette. Bár a király nem erősítette meg az oklevelet, az *Aranybulla állandó hivatkozási alappá vált a rendi törekvések során*. Fontos állomás 1351, amikor I. Nagy Lajos³ december 11-én kihirdette törvénykönyvét, kiegészítve és megerősítve benne az *Aranybullát*. Ezzel a kiváltságlevél gyakorlatilag törvénynyé emelkedett. Az utódok az *Aranybullát* már nem önálló okiratnak, hanem eme törvény részének tekintették. Egyetlen kivétel, az öröklés rendjével foglalkozó [4.] cikkely volt: „*Ha egy serviens fiú utód nélkül halna meg, akkor birtokának egy negyedét a leánya tartsa meg, a többivel úgy rendelkezze, ahogy neki tetszik.*” Helyette a törvény az élő szokásjoggal összhangban, rögzítette a rokonság kötelező öröklési jogát, kimondva, hogy nemesember a birtoka felett (nemzetségi és adománybirtok) nem rendelkezhet szabadon, az családon belül fiúágon öröklődik, a család kihalása esetén visszaháramlik a Szent Koronára. Nagy Lajos ezzel kodifikálva az *ősiség (aviticitas)* elvét, amely egészen 1848-ig érvényben maradt. Magyarországon a Szent Koronához kötött földtulajdon és visszaháramlási jog miatt nem jött létre hűbéri állam, ahogy Európa nyugati részein történt; a királyság rendi állammá alakult.

(1514) A 16. század elején szükségessé vált a fél évezred alatt keletkezett törvények és szokások egységes magyar joganyaggá szerkesztése. A királyi megbízást **Werbőczy István**, az ítélmesterből később nádorrá lett kiváló jogtudós teljesítette, megszerkesztve a **Tripartitum**, azaz **Hármaskönyv** című művét. Az *Aranybullát* nem szó szerint idézte, de számos cikkely tartalma benne foglaltatik. A latin nyelvű mű az 1514-es országgyűlésre készült el. A király szentesítette, kihirdetésére azonban a bárók ellenállása miatt nem került sor. A Tripartitum soha nem emelkedett törvényerőre, de része lett a *Corpus Juris Hungarici* néven ismert magyar törvénygyűjteménynek, és fontos gyakorlati jogforrássá vált. Egész 1848-ig a magyar rendi gondolkodás „bibliája” volt. A könyv az előszón túl három részre tagolódik, legfontosabb tétele a nemesség négy sarlatos kiváltsága: személyes szabadság, a királyi bíróság alá tartozás, adómentesség és az *Aranybullából* levezetett ellenállási jog. Első magyar fordítása 1565-ben látott napvilágot.

² Károly (a köznyelvben: Károly Róbert, 1288. Nápoly–1342. július 16. Visegrád), 1308-tól haláláig magyar király, az Anjou-ház magyar ágának megalapítója.

³ I. Lajos (Nagy Lajos, 1326–1382) Capeting-Anjou-házi magyar herceg, I. Anjou Károly harmadik fia, 1342-től Magyarország és Horvátország, 1370-től Lengyelország királya. Uralkodása a középkori Magyar Királyság egyik fénykora.

(1687) Az évszázadok során az Aranybulla talán legtöbbet emlegetett cikkelye [31.] a nemesség és az uralkodó közti hatalmi egyensúlyt szabályozó **ellenállási jog** (*ius resistendi*) felhatalmazást adott a királlyal szemben akár fegyveres ellenállásra is, a hűtlenség vétké nélkül, ha ő vagy utódai nem tartották be az *Aranybulla* rendelkezéseit. A kiváltságot Magyarországon az 1687. évi országgyűlés IV. törvénycikke, Erdélyben pedig az I. Lipót német-római császár és magyar király 1691. december 4-én kiadott oklevelének, a *Diploma Leopoldinumnak* a 3. pontja törölte el.

1687: miután 1686-ben a Szent Liga⁴ hadai felszabadították Budát a 145 éves török uralom alól, a pozsonyi országgyűlésen a magyar rendek hálából lemondtak az ellenállási jogról és a szabad királyválasztás jogáról. A török háborúk Magyarországon az 1526-os mohácsi vésztől az Oszmán Birodalom uralma alatt álló területek felszabadításig, a törökök kiűzéséig tartottak. A háborút 1699-ben a *karlócai béke* zárta, a török hódoltság maradványait 1718-ra számolták fel.

1691: a *Diploma Leopoldium* ideiglenes rendelet volt, amelyet I. Lipót az erdélyi rendek és Bethlen Miklós szorgalmazására írt alá. A hitlevél előrelépés volt Erdély önállóságában. Bár a megfogalmazott szabadságjog idővel módosításra került, az Erdélyi Királyi Gubernium (kormányzóság) rendszere 1848-ig fennmaradt.

(1805) 1794-ben rövid életű, titkos mozgalom indult a kétes megítélésű Martinovics Ignác szászvári apát vezetésével. A magyar jakobinus mozgalom, a francia forradalom eszmei hatására, I. Ferenc császár abszolutista törekvéseivel szemben szerveződött. 1795. május 20-án Martinovics Ignácot és négy társát a Vérmezőn lefejezték. Ebben a történelmi hangulatban, egy szelíd életű paptanár nekilátott lefordítani az addig csak latinul létező *Aranybulla* szövegét (könyvünkben is közreadjuk), hogy II. Andráshoz okirata minden magyar számára olvasható legyen. **1805-ben a magyarul** is elérhető ellenállási záradék emlékeztetett; közel hatszáz évvel korábban a magyarok kivívták a tiltakozás és ellenállás jogát. **Virág Benedek** életének fő műve, a *Magyar Századok* című történelmi munkája (amelyben szintén közreadta az *Aranybullát*), a következő mottóval indul: „*Ha nem tudod, mi történt legyen, minek előtte születél, gyermek vagy.*”

(1848) Deák Ferenc és Kölcsey Ferenc felvetették az *ősiség eltörlését* és szorgalmazták a birtokrendszer forgalom és hitelképességének biztosítását célzó törvény megalkotását. Az 1832/36 évi országgyűlés nem tárgyalta a magánjogi beadványt, a végső megoldás 1848-ra maradt. Deák készítette el a végső tervezetet, amelyet az 1848. április törvényekkel szentesített az uralkodó, V. Ferdinánd magyar király.

⁴ A Szent Liga, az európai méretű, török ellenes szövetség XI. Ince pápa kezdeményezésére jött létre 1684. március 5-én. Alapítói a Habsburg Birodalom, a Lengyel-Litván Unió, a Velencei Köztársaság és a Pápai Állam voltak. Később csatlakozott Oroszország, Bajorország, és brandenburgi választófejedelem, valamint Svédország.

Így született meg az 1848. évi XV. tc, amely kimondta az ősiség megszűnését, és az országgyűlés feladatává tette, hogy elkészüljön egy magánjogi törvénykönyv, ami végül nem történt meg. A szabadságharc leverése után 1852-ben hatályba léptették Magyarországon az Osztrák Polgári Törvénykönyvet, és kiadták az ún. *ősiségi pátenst*, ezzel pótolva a jogrendszerben keletkezett űrt. A pátenst megszüntette a fiú- és leányági vagyon (elsősorban földbirtok) közti különbségét is. Az *Aranybullában* megfogalmazásra került magánjogi szabályok tehát, kiegészülve a későbbi decretumokkal, évszázadokra meghatározták a magyar magánjog teljes rendszerét.

(1867) Deák Ferenc javaslatára 1867. február 17-én I. Ferenc József osztrák császár miniszterelnökké nevezte ki Andrássy Gyula grófot, megalakult az 1848–49-es szabadságharcot követő első Magyar Kormány. A kiegyezés során kötött megállapodások szentesítésére Ferenc József csak akkor volt hajlandó, ha Magyarország királyává koronázzák. 1867. június 6-án palotájában átnyújtotta a magyar küldöttségnek az *első ízben magyar nyelven kiállított koronázási hitlevelet* – amely a hagyományoknak megfelelően az *Aranybullán* alapult. Június 8-án a Mátyás-templomban, őt és feleségét Erzsébetet is megkoronázták. Július 28-án Ferenc József szentesítette a kiegyezési törvényeket, ezzel létrejött az Osztrák–Magyar Monarchia, amely az első világháború végéig fennállt. Fontosnak tartotta törvényben hangsúlyozni; Magyarország minden korábbi szabadságát, kiváltságát, törvényét megtartja és megtartatja, az *Aranybulla 31. cikkelyének (ellenállási záradék) kivételével*. A magyar és osztrák jogalkotók egyaránt tudták, hogy a cikkelyt már többször megszüntették a történelem során. Tehát nem jogi megfontolások vezették az uralkodót, amikor szükségét érezte a kiegyezés után deklarálni: ellenállásra törvényes lehetőség nem adatik. A perszonálunióban a birodalom két fele független, egyenlő jogállású államként volt jelen. I. Ferenc József 68 éven át uralkodott.

(2011) Magyarország Alaptörvénye többek között kimondja, mi, a magyar nemzet tagjai tiszteletben tartjuk történelmi alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát; valljuk, hogy történelmi alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk védelme az állam alapvető kötelessége. A 2011. április 25-én kihirdetett Alaptörvényben kimondatlanul is benne vannak az *Aranybulla* alapelvei, a magyar történelmi alkotmány sok évszázados architektúrája, amely a magyar azonosságtudattal, politikai és közjogi gondolkodással együtt szervesen fejlődött.

The impact of the *Golden Bull* on later centuries

1231 The first renewal of the *Golden Bull* took place in 1231, still during the reign of Andrew II. In the course of this eventful year, repeatedly broken relationships within the royal family had to be reconciled and Andrew was forced to fend off Pope Gregory IX's unsolicited intervention. In his bull issued in March, the Pope referred to both genuine and exaggerated reasons for demanding an influence in shaping Hungarian affairs. As we saw with the Agreement at Bereg, in 1231 Andrew managed only to buy time. While the renewed *Golden Bull* contained significant modifications compared to the original of 1222, no original copy has survived of this version either. Its exact date of issuance, likely to have been around St. Stephen's Day, also hangs in doubt. The changes were justified by the passage of time and current political tensions. Although the extension of *serviens'* rights to nobles was an important step, the charter also contained gestures towards the church and secured the king's room for manoeuvre in certain issues, such as the ability to grant positions of dignity to "*noble guests*". *The renewal of the Bull was further proof of Andrew II's extraordinary diplomatic skills and political abilities, which contributed to his success in holding onto power for three decades.*

Golden Bull
and
coronation
oath

The measures of the *Golden Bull* were repeatedly confirmed by subsequent rulers. One of the reasons for this is the coronation oath, taken by Christian rulers at their inauguration starting from the 9th-10th century. Andrew II also swore to "*preserving the rights of his kingdom and the dignity of his crown in their integrity*". After his reign, ensuing kings such as Vladislaus I or King Matthias included the *Golden Bull* in their coronation decrees. Another reason was that new rulers had to affirm measures of their predecessors that they wished to keep in force. Medieval laws remained merely decrees until being sanctioned by customary law or successive rulers.

1267 History repeated itself when a major conflict arose between Béla IV and his son, the later Stephen V. At the Battle of Isaszeg in 1265, Béla was defeated by Stephen and their feud divided the country. It was under these circumstances that the *serviens* petitioned the king to have their freedoms confirmed. In a further elaboration of the text of the *Golden Bull*, in 1267 Béla IV declared the equality of rights between the *serviens* and the traditional nobility,¹ thus creating the possibility of advancement for common freemen.

In the 13th century, known as the century of the golden bulls, the institutions of the Hungarian feudal state – parliament and the self-governing noble county, privileged territories, royal free cities, and feudal rights and obligations – began taking shape. The centuries following the reign of Andrew II (in the period 1301–1542) saw the establishment of Hungary as a feudal state, bearing witness to its heyday and decline.

¹ Similarly to other European peoples, Hungarian Latin usage also involved the term *nobilis* to describe privileged individuals belonging to the social stratum of the nobility. *Nem* and *nemzeni*, the root and verbal form of its Hungarian equivalent *nemes*, indicated consanguinity in the tribal order, while *nemes* itself described an individual belonging to a genus (*nemzetiség*) or nation (*nemzet*). The word *nobilis* derives from *noscere* and *notum*, meaning "to know, to study".

1351 In an effort to preserve freedoms, a faithful copy of the *Golden Bull* was presented by a group of four priests to King Charles I of Hungary.² Although the king did not affirm the charter, it nevertheless became a constant reference during the estates' pursuit of rights. The promulgation by King Louis the Great³ of his **book of laws** on 11 December 1351, which included an amendment and confirmation of the *Golden Bull*, was an important milestone. In doing so, *he effectively elevated the charter to legal status*. His successors considered the *Golden Bull* as part of this book of laws instead of an independent piece of legislation. The only exception was Article [4], dealing with the order of inheritance: "*If a serviens were to die without a male heir, a quarter of his estate shall be retained by his daughter, and the rest shall be disposed of in line with his wishes.*" Instead, the law, in accordance with living customary law, established relatives' mandatory right to inheritance, stating that a nobleman cannot freely dispose of his land holdings (estates belonging to their extended family or gained by donation); instead, land is to be inherited by sons within the family and reverts to the Holy Crown if the family becomes extinct. Louis the Great thus *codified the principle of entailment (aviticitas)*, which remained in force all the way until 1848. Due to the link between land ownership and the Holy Crown, as well as the monarchy's right to reclaim extinct families' landed property, a feudal state in the classical sense was not created in Hungary; instead, the country became a state of various societal orders.

Golden Bull
as law

1514 At the beginning of the 16th century, it became necessary to compile laws and customs created during half a millennium into a single Hungarian legal document. The royal commission was completed by István Werbőczy, an excellent jurist and later Palatine who put together the work known as **Tripartitum**. While it does not quote the *Golden Bull* verbatim, the contents of many articles are included in it. Although sanctioned by the king, due to the resistance of the barons it was not promulgated. While never becoming law, it was added to the collection of Hungarian laws known as the *Corpus Juris Hungarici* and developed into an important source of practical law. All the way up to 1848, it was the "Bible" of Hungarian feudal thinking. Beyond the preface, the book is divided into three parts, the most important of which are the four cardinal privileges of the nobility: personal privilege, being subjected to the royal court, exemption from taxation and the right of resistance derived from the *Golden Bull*. Its first Hungarian translation was published in 1565.

Golden Bull
and
Tripartitum

1687 Over the centuries, the resistance clause [31] was perhaps the most discussed article of the *Golden Bull*. The right to resist (*ius resistendi*), which regulated the balance of power between the nobility and the ruler, authorized even armed resistance against the king, without guilt of disloyalty, if the monarch or his successors failed to comply with the provisions of the *Golden Bull*. The renowned privilege was *abolished by Article IV* of the Parliament of 1687 in Hungary.

² Charles I (better known as Charles Robert; Naples, 1288 – Visegrád, 16 July 1342), King of Hungary from 1308 until his death, founder of the Hungarian offshoot of the Anjou dynasty.

³ Louis I (Louis the Great; 1326 – 1382), Hungarian prince of the Anjou dynasty, son of Charles I of Anjou, king of Hungary and Croatia from 1342, king of Poland from 1370. His rule was a period of glory in medieval Hungarian history.

In Transylvania, it was *annulled* by the third point of the *Diploma Leopoldinum*, issued by Holy Roman Emperor and King of Hungary Leopold I on 4 December 1691.

1687: After the armies of the Holy League⁴ liberated Buda from 145 years of Turkish rule in 1686, the Hungarian estates renounced their right to resistance and the fight to freely elect a king in gratitude at the Pozsony Parliament. Turkish wars in Hungary lasted from the disaster at Mohács in 1526 until the liberation of territories under the rule of the Ottoman Empire and the expulsion of the Turks. The war ended with the Treaty of Karlowitz in 1699; the remnants of Turkish occupation were cleared out by 1718.

1691: The *Diploma Leopoldium* was a temporary decree signed by Leopold I at the urging of the Transylvanian estates and Miklós Bethlen. A letter of credence, it was a step forward in the independence of Transylvania. Although the formulated right of freedom was amended over time, the system of the Royal Gubernium (governorship) or Transylvania survived until 1848.

1805 In 1794, a short-lived, secret movement was started under the leadership of Ignác Martinovics, an ill-reputed abbot of Szászvár. Influenced by the ideas of the French Revolution, the Hungarian Jacobin movement was organized to counter the absolutist aspirations of Emperor Francis I. On 20 May 1795, Martinovics and four of his co-conspirators were beheaded on the Vérmező in Buda.

In this historical atmosphere, a subtle priest-teacher began to translate the text of the *Golden Bull*, the text of which had hitherto only existed in Latin, into Hungarian. (It is included in the present book.) His aim was to make Andrew II's charter *accessible to all Hungarians*. Benedek Virág's masterpiece, the historical work *Magyar Századok* (Hungarian Centuries), in which he also published the text of the *Golden Bull*, commences with the following motto: *"If you do not know what happened before your birth, you are a child."*

1848 Ferenc Deák and Ferenc Kölcsey proposed the abolition of entailment and advocated the creation of a law aimed at ensuring the creditworthiness of the system of land holdings. The Parliament of 1832–36 did not debate the private filing, and the final solution to the issue was delayed until 1848. The final draft was drawn up by Deák and approved by the monarch, King Ferdinand V of Hungary, together with the **April Laws of 1848**. Thus was born, Article XV of 1848, declaring the *abolition of entailment*; it also made it the task of Parliament to prepare a code of private law, which ultimately did not take place. In 1852, after the War of Independence had been crushed, the Austrian Civil Code came into effect in Hungary and the so-called *entailment patent* was issued in order to fill the void created in the legal system. The patent also eliminated the difference between property on the male and female line of inheritance, which was relevant primarily to land holdings.

Golden Bull
in Hungarian

⁴ The Holy League was a European alliance against Turkey proposed by Pope Innocent XI and founded on 5 March 5 1684. Founded by the Habsburg Empire, the Polish-Lithuanian Union, the Venetian Republic and the Papal States, it was later joined by Russia, Bavaria, the Margraviate of Brandenburg and Sweden.

Consequently, provisions of private law formulated in the *Golden Bull*, supplemented by later decrees, defined the entire system of Hungarian private law for centuries.

1867 At Ferenc Deák's suggestion, Emperor Francis Joseph I of Austria appointed Count Gyula Andrassy as Prime Minister of Hungary on 17 February 1867; thus, the first Hungarian government after the 1848–49 War of Independence was formed. Francis Joseph made the approval of agreements concluded during the Compromise dependent upon his coronation as king of Hungary. On 6 June 1867 he presented the Hungarian delegation with the **diploma of inauguration**, issued in Hungarian for the first time and based on the *Golden Bull* in accordance with tradition. On 8 June he and his wife Elizabeth were both crowned in the Matthias Church in Buda. On 28 July Francis Joseph sanctioned the laws of the Compromise, thereby establishing the Austro-Hungarian Monarchy, which existed until the end of World War I. He deemed it important to emphasize in law that he would observe and have observed all earlier freedoms, privileges and pieces of legislation of Hungary – *with the exception* of Article [31] of the *Golden Bull* (*the resistance clause*). Both Hungarian and Austrian legislators knew that the article had already been abolished several times during history. Therefore, the ruler was not guided by legal considerations when he felt the need to declare after the Compromise that *there is no room for legal resistance*. The two halves of the empire participated in the personal union as independent states with equal legal status. Francis Joseph I was to rule for sixty-eight years.

2011 The Fundamental Law of Hungary states, among other things, that *"we respect the achievements of our historical constitution and the Holy Crown"*; *"we hold that the protection of our identity rooted in our historic constitution is a fundamental obligation of the State"*. Promulgated on 25 April 2011, the Fundamental Law implicitly contains the principles of the *Golden Bull*, the centuries-old architecture of the Hungarian historical constitution, which developed organically together with the sense of Hungarian identity, political thought and public law.

Coronation and
Golden Bull

Szmodis Jenő

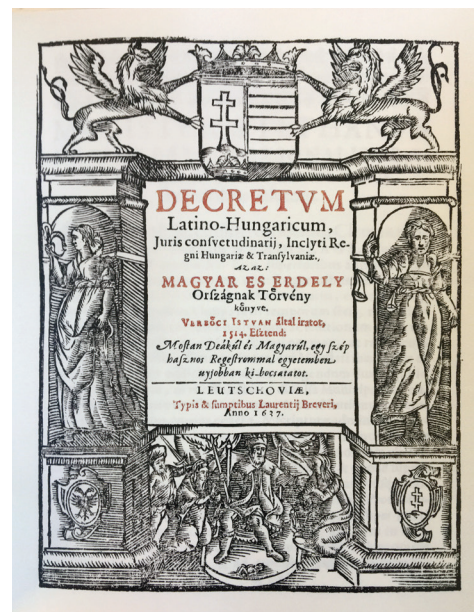
Az Aranybulla, mint a Szent Korona eszme egy fontos manifesztációja

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Köztudomású, hogy a Szent Korona-tan, amelynek részletes kifejtésére Werbőczy István 1514-es – Bécsben 1517-ben kiadott – Hármaskönyvében kerül sor¹, távolról sem előzmények nélkül való. E hatalomkoncepció az uralkodó és a közösség olyan sajátos viszonyát jelentette, amelyben a központi hatalom miközben egyértelmű és határozott tiszteletet élvez, nem tekinthető egészen korlátatlannak; léte ugyanis – minden szakrális hivatkozás mellett is – egyfelől a közösség akaratából fakad, másfelől kifejezetten közösségi érdekű, a közösség tagjainak szabadságát hivatott megoltalmazni. Igen, csak más természetű tehát, mint akár az antik cazarizmus, akár a középkori Nyugat ama uralkodó-elgondolása, amelyben valaminő egyházi szertartás, a felkenés aktusa keletkezteti a hatalmat. Merőben távol áll tehát attól a felfogástól is, amelynek értelmében a világi uralkodó az egyház, a pápa hűbéresének volna tekinthető.

Ennek a tannak vélhetően feltétele és előzménye volt egy olyan sajátos, alapvetően steppei eredetű társadalomfelfogás, ami többek között az *Anonymus Gesta Hungarorum*ában megörökített vérszerződésben, vagy éppen az Aranybullában nyilatkozott meg². E társadalom- és hatalomfelfogás néhány elemét igyekszem majd bemutatni, rámutatva egyúttal arra is, hogy mindezen egyfelől nagy kihatása volt a magyar történelemre, másfelől megelőzte a nyugati, Jean Bodin féle szuverenitás-konceptiót, és – azáltal, hogy fékezte az abszolutisztikus törekvéseket – hosszú időre szükségtelessé tette a hatalommegosztás Locke és Montesquieu által vázolt teóriáinak importálását.

• Werbőczy István: Tripartitum 1637-es kiadás reprintje

¹ Lásd a témakörben: Bódi Stefánia: A Szent Korona-eszme jelentősége a magyar közjogi gondolkodásban, különös tekintettel Werbőczy Tripartitumára, In: Cseh, Zoltán; Szabó István; Schanda Balázs; Varga Zs. András (szerk.) A Hármaskönyv 500. évfordulóján: A boldogságos Szent Erzsébet özvegy ünnepén, Budapest, Magyarország: Pázmány Press (2015) 225 p. pp. 55-74. 20 p.

² Amint még lesz szó róla, az Aranybulla eszmei eredetét számos helyen vélte felismerni a kutatás. Ezek közül többen nyugati példákat jelöltek meg, mások a Jeruzsálemi Királyság környékén keresték az előzményeket. Vö. Divéky Adorján: Az Arany Bulla és a jeruzsálemi királyság alkotmánya. Értekezések a történeti tudományok köréből (25. 1). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 1932. Nem mondhatunk le azonban arról az igencsak valószínű, és több tényezővel is valószínűsíthető lehetőségéről sem, hogy e dokumentum autochton jellegű, sőt éppenséggel ősi, keleti eredetű elgondolások megnyilatkozása.

AZ ARANYBULLA FŐBB RENDELKEZÉSEI

Ezen a helyen nem tartjuk szükségesnek részletesen felsorolni az *Aranybulla* rendelkezéseit, azonban közülük a legfontosabbakat talán célszerű kiemelni, egyúttal rámutatnunk azok alkotmányos természetére. A könnyebb érthetőség és jobb áttekinthetőség kedvéért a főbb rendelkezéseket értelmük szerint idézzük.

Szent István napján a király, vagy képviselőjében a nádorispán Fehérváron tartózkodik, ahová az ország nemesi szabadon gyülekezhetnek. A nemesek szabadságukban ítélet nélkül nem korlátozhatók. A nemesi adómentesség, a birtokban való háborítatlanság és a leánynegyeden túli vagyon feletti szabad végrendelkezés kimondása. A királyi adományozások mennyiség szerinti, valamint a külföldiek megadományozásának, méltóságra emelésének korlátozása. A nemesség külföldi hadi vállalkozásokban való részvételre kötelezésének korlátozása, költségeik megtérítése. A nemességnek kizárólag a király ítélkezése alá való rendelése. A várjobbágyok Szent István királytól nyert, valamint az akármilyen nemzetről való idegenek szabadságainak megerősítése. Rendelkezés a pénzrontás ellen: pénzünk esztendeig tartson húsvétól fogva húsvétig, és a pénz olyan legyen, amilyen volt Béla király idejében. Pénzverő kamaraispánok, sötisztek, vámosok országunk nemesi lehetnek, izmaeliták és zsidók nem. Jószág az országon kívül valónak ne adassék, ám ha valami jószág már valakinek engedve volna vagy eladva, a hazafiaknak megváltásra visszaadassék. Ha pedig a király, vagy annak valamely utóda ellene cselekedne az oklevélben foglaltaknak, az ország nemesi mindnyájan és egyenként is szabadon ellenállhatnak.

Megjegyzendő, hogy e rendelkezések formális értelemben egy kiváltságlevélben fogalmazódtak meg, tehát egy olyan dokumentumban, amely a kor felfogása, különösen pedig a későbbi korok fogalmai szerint nem minősült jogszabálynak. Az *Aranybulla* alkotmányos jelentőségét azonban nem formai oldalról érdemes megközelítenünk, hanem merőben tartalma szerint. Annak lényegét pedig a közhatalomban való részesedés rendjének, módjának meghatározása adja, valamint az a szemlélet, ami e rendelkezésekben konkretizálódik. Hangsúlyozandó egyúttal az is, hogy amikor az *Aranybulla* jogforrási természetéről gondolkodunk, súlyos hibát követünk el, ha a későbbi korok mindinkább pozitivisztikus, formaközpontú jogforrásfogalmát igyekszünk a 13. század elejének közállapotaira és jogéletére vetíteni, előbbi az utóbbin számon kérni.

Az *Aranybulla* ráadásul – még ha formálisan kiváltságlevél is –, természetét és lényegét tekintve kollektív kiváltságlevél. Ráadásul az *Aranybulla* a jogszabályokkal szemben később támasztott azon fogalmi követelménynek, hogy a jogszabály általános magatartási szabály kell, hogy legyen, éppen kollektív jellegéből és e kollektivitásából adódó általánossága okán megfelel. Az *Aranybullának* éppen a ténylegesen alkotmányjogias jellege és természete indokolta, hogy később Nagy Lajos király az oklevél 1351-ben történt megerősítésével az *Aranybullát* formálisan is jogszabállyá tette. Hogy pedig mi az a sajátos – az *Aranybullát* megelőző és követő korokban is működő – szemlélet, ami magában az *Aranybullában* megnyilatkozik, az alább következőkben igyekszünk világossá tenni.

AZ ARANYBULLA RENDELKEZÉSEI MÖGÖTT MEGHÚZÓDÓ HATALMI KONCEPCIÓ LÉNYEGE

Az *Aranybulla* rendelkezései mögött meghúzódó hatalmi koncepció kérdésével összefüggésben gyakorta merül fel az eredetiség problematikája. Az *Aranybulla* eszmei forrásait illetően számos vélekedés közkeletű. Külföldi

példák említése ezek között éppúgy szerepel, mint a merőben autochton, hazai jelleg hangsúlyozása. E kérdéssel kapcsolatban Zsoldos Attila nyilatkozata talán a leginkább mértéktartó, mely a külföldi hatásokat ugyan nem zárja ki eleve, de felveti annak lehetőségét, hogy éppenséggel a magyar dokumentum volt hatással a nyugatibb szabályokra. Mint megállapítja: „Azok az aragóniai törvények, amelyek párhuzamba állíthatók az *Aranybullával*, évtizedekkel később születtek. Elképzelhető ugyanakkor, hogy éppen a magyar dokumentum volt valamilyen hatással rájuk. II. András egyik leánya I. Jakab aragóniai uralkodóhoz ment feleségül, és vele együtt mentek magyarok az ibériai félszigetre. Az uralkodó szentföldi hadjáratán a Jeruzsálemi Királyság nagy törvénykönyvét, az assziszákat is megismerhette. Az angol és magyar kapcsolatok is élénkebbek voltak ez idő tájt, mint ahogy korábban gondoltuk. Összefoglalva: az elvi lehetősége megvan annak, hogy a különböző dokumentumok és az *Aranybulla* között volt valamilyen kapcsolat, de még a legalaposabb vizsgálatokkal sem mutathatók ki szövegszerű megfélelések.”³

• I. (Hódító) Jakab portréja (Jaume Mateu 1427, l'Hôtel de Ville de Valence)

³ mta.hu interjú: Egy elfeledett, majd évszázadokon át hivatkozott, ám sokszor félreértett dokumentum – Interjú Zsoldos Attilával az *Aranybulláról*. https://mta.hu/tudomany_hirei/egy-elfeledett-majd-evszazadokon-at-hivatkozott-am-sokszor-felreertett-dokumentum-interju-zsoldos-attilaval-az-aranybullarol-111961

Ami az *Aranybulla* rendelkezései alapján szembetűnik, hogy azokban egy olyan sajátos hatalmi koncepció nyilvánul meg, amelyben egy erősnek tekinthető központi hatalom bizonyos garanciákat ad az ország hatalmi szerkezete szempontjából nélkülözhetetlen társadalmi rétegeknek jogaik megtartására vonatkozóan.

Éppen az újabb kutatások fényében egyre világosabb, hogy e jelentős dokumentum magának az uralkodónak az akaratát éppúgy tükrözte, mint az ún. *Aranybulla*-mozgalom résztvevőit. Amint Zsoldos fogalmaz: „*Ennek megfelelően az Aranybulla nem a király addigi politikájának a tagadása, hanem sokkal inkább megerősítése. Azt mutatja meg, hogy mi az, amit a király hajlandó megadni.*”⁴

Mindezt nagymértékben alátámasztja Hóman Bálint megállapítása is, aki nem a nemeség (nobiles regni), hanem a mozgalom alsóbb rétegeinek (királyi serviensek, várjobbágyok) vonatkozásában látja igazán jelentősnek a királyi okirat kiállítását. Mint írja:

„Az *Aranybulla* Nagy Lajos 1351. évi megerősítése óta a nemesi szabadságjogok foglalataként ismeretes, így került a törvények hivatalos gyűjteményébe is. Kibocsátásakor azonban nem gondoltak a magyar nemesség – a nobiles regni – jogainak és kiváltságainak biztosítására és megerősítésére, mert a nemesek származás és első foglalat – prima occupatio – címén élvezett szabadsága és jogai az ősi szokásban gyökereztek, azok erejét a királyi megerősítés csak gyengíthette volna s a foglalat nemesek ivadékai mindaddig, míg maguk is részt nem vettek a törvényhozásban – tehát az 1291. évi első rendi országgyűlésig – sohasem kérték és kívánták azok királyi elismerését. A nemes uraknak az 1222. évi mozgalmat irányító kis csoportja is keveset követelt a maga részére, csupán a régi szokással ellenkező s a nemesi jogokat csorbító újítások és visszaélések megszüntetését és a rendi szellem ébredésével napirendre került jogainak elismerését kívánta néhány általános érdekű szakaszban.”⁵

Mindehhez Hóman hozzáfűzi: „Annál nagyobb szüksége volt a nemesség alsó határán mozgó s a teljes nemesi szabadság elnyerésére még csak törekvő katonaosztálynak, a királyi servienseknek és várjobbágyoknak Szent Istvánra visszavezetett, de részben még csak posztulált jogainak elismertetésére. Erről beszél az *Aranybulla* bevezetése, mikor » a nemesek és más országlakók Szent Istvántól szerzett és engedélyezett szabadságáról« szol.”⁶

Mindebből jól látszik az is, hogy az *Aranybulla* a legtávolabbról sem új szabályokat vezetett be, hanem éppen ellenkezőleg, határozott lépést jelentett a korábbi állapotok helyreállításának és további fenntartásának irányába. Egy olyan berendezkedés felé, ahol

⁴ Ugyanott

⁵ Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar Történet I. kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935. 491-492.

⁶ Hóman – Szekfű 492.

a főhatalom ugyan vitathatatlan, de amelyben a részek is megőrzik szabadságukat és viszonylagos önállóságukat. Ez a felfogás azonban sokkal közelebb áll mind a Nagy Károly-féle, mind pedig az annak előképeként tekinthető steppei államkoncepcióhoz, mint a Szent István korabeli Nyugat hűbéri rendszeréhez.

Az utóbbival, a nyugati hűbéri rendszerrel való szembeállításként ezért fogalmaz úgy Timon Ákos: „*Szent Istvánnak olyan államszervezetre kellett gondolnia, mely a magyar nép gondolkodásmódjának jobban megfelelt, mely a magyar nép közjogi érzéséhez közelebb állott. Ilyen államszervezet volt a Nagy Károly létesítette államszervezet...*”⁷

Timon Ákos ezt a Nagy Károlyi berendezkedést nyugati jellegűnek ítéli. Mint folytatja: „*mely szintén a nyugati államéletnek és műveltségnek volt eredménye...*”⁸ Ezen a ponton azonban bizonyos kétségeink támadhatnak, hiszen a frank korszak alapvetően három forrásból táplálkozhatott államéletének kialakításakor. Egyfelől a római mintákat vehette alapul, másfelől az európai germán hagyományokat, harmadsorban pedig annak a steppei, hun birodalomnak a berendezkedését, amelynek évszázadokon átnyúló emlékét olyan művek őrizték, mint az *Edda* vagy a *Nibelung* ének. Hogy maga a császári cím római eredetű, az nyilvánvaló, azonban magának a Nagy Károlyi birodalomnak a felépítése kevésbé mutat rokonságot a „Róma-provinciák” relációval leírható hatalmi szerkezettel.

mutat rokonságot a „Róma-provinciák” relációval leírható hatalmi szerkezettel.

A Kr. u. 5. századi hun korszakot megelőző germán államalakulatok, törzsi királyságok sem szolgáltathattak mintaképet a frank birodalom-szervezés számára. Különösen érdekes az is, hogy a frank időköt követően hosszú ideig éppenséggel a szétagoltság és a hűbéri láncolatok kettőssége jellemezte Európa nyugati felét. Tehát távolról sem a részeknek és az egésznek az a különösen harmonikus kapcsolata, ami viszonylag rövid ideig a hun birodalom, nem sokkal tovább a frank birodalom, igen tartósan pedig a magyar királyság fennállása során megfigyelhető.

- A Szent Korona 1613-as ábrázolása. Készítette Wolfgang Kilian rézmetsző Augsburgban, Révay Péter koronaleírása alapján.

⁷ Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére. II. bővített kiadás. Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. Udvari Könyvnyomdája, Budapest, 1903. 91.

⁸ Ugyanott

Ha feltételezzük, hogy a frank államszervezésnek hun előképei voltak, mindjárt jobban érthetővé válik az is, hogy – amint arra Timon rámutatott – Szent István miért érezhette a magyar hagyományokkal összeegyeztethetőbbnek Károly évszázadokkal korábbi államberendezkedését, mint saját korának nyugati mintáit.

Az államfelfogás sajátos steppei módja, a részeknek és az egésznek különös rendszerként való felfogása, így nem kizárólag alá-fölérendeltségben való gondolkodás az, ami mind a vérszerződést, mind a korai magyar államberendezkedést, mind magát a Szent Korona-tant, mind pedig az *Aranybulla* szellemét jellemzi. A legfőbb hatalom vitathatatlan, de ez a hatalom nem pusztán erő, hanem a részek szabadságából is táplálkozik.

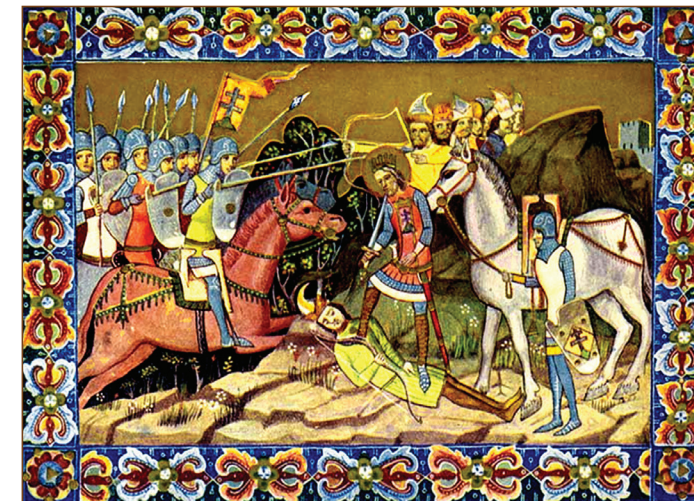
Annak érdekében tehát, hogy az *Aranybulla* szellemét, és a megalkotása körüli időkben már körvonalazódó Szent Korona eszmét jobban megérthessük, érdemes röviden egybevetnünk a nyugati államkoncepciókat és a steppei állameszmét. E vizsgálódás is hozzásegíthet talán ahhoz, hogy az *Aranybullában* még inkább felismerjük a jellegzetesen keleti eredetű, sajátos állameszménk azon sajátosságait, amelyek magában a Szent Korona-tanban is tetten érhetők. A részek sajátos egységének azon rendszerét, amelyben a szabadság és a hatalom különös módon, az egység egyes részeit külön-külön és egymást kiegészítő módon illeti meg. Alighanem a Szent Korona-tanban is megjelenő ezen felfogás tette évszázadokra szükségtelemmé a magyar közjogi gondolkodásban a hatalmi ágak elválasztásáról szóló ama teóriát, amely az abszolutisztikus törekvésekkel szemben fogalmazódott meg. Ahol a hatalomnak és a szabadságnak ez a koncepciója érvényesül, ott az abszolutista berendezkedésnek helye nem lehet.

A STEPPEI ÁLLAMESZME ÉS A NYUGATI ÁLLAMFELFOGÁSOK HASONLÓSÁGAIRÓL ÉS KÜLÖNBÖZŐSÉGEIRŐL

Amint Ruszoly József írja *Európa jogtörténete* című kiváló munkájában: „... a 10–12. században a francia király és a német császár-király mégiscsak hasonló helyzetben volt: frank császári elődeiktől mindketten szétesett birodalomrészeket örökölték. Franciaországban a nagy hűbéreseket valóságos tartományi, uralmi területeket építettek ki, a királyhoz fűződő viszonyuk merőben formálissá vált; a király maga is csupán saját, Párizs környéki tartományában (Ile de France) volt úr, különben – miként hűbéri kúriájában – csupán első volt az egyenlők között (primus inter pares).

Amint Ruszoly József írja *Európa jogtörténete* című kiváló munkájában: „... a 10–12. században a francia király és a német császár-király mégiscsak hasonló helyzetben volt: frank császári elődeiktől mindketten szétesett birodalomrészeket örökölték. Franciaországban a nagy hűbéreseket valóságos tartományi, uralmi területeket építettek ki, a királyhoz fűződő viszonyuk merőben formálissá vált; a király maga is csupán saját, Párizs környéki tartományában (Ile de France) volt úr, különben – miként hűbéri kúriájában – csupán első volt az egyenlők között (primus inter pares).

A fejedelmektől s más nagy hűbéresektől függő német császár-király törekedett ugyan hatalmának kiterjesztésére, ám a fejlődés a hűbéresek ereje folytán éppen ellentétes irányú lett. A 13. század végére az egykori törzsi hercegségek a ténylegesen tőlük függő birodalmi uralkodóktól magukat egyre inkább jogilag is elszakító tartományokká, Landokká váltak.”⁹

• I. (Szent) István király győzelme – Bizánc szövetségeseiként – Keán bolgár és szláv vezér felett 1015-ben, *Képes Krónika* ábrázolása

Látható tehát, hogy Franciaországban több mint fél évezredig, Németországban pedig több mint egy évezredig nyomát sem látjuk a Nagy Károly féle államszervező hagyományoknak. Kérdés tehát, hogy miként sikerülhetett a frank Nagy Károlynak szinte egy csapásra az, ami „utódainak” fél, illetve egy teljes évezredbe tellett, illetve, hogy az „utódoknak” – minden törekvésük ellenére – miért nem sikerült kissé korábban a nagy „előd” nyomdokaiba lépni, és legalábbis a töredék területeiken egységes birodalmakat létrehozni.

E kérdésekre a válasz talán a germán államszervezeti eszmében rejlik. Amint Dümmerth írja: „Az antik világ bukása után azonban a helyére lépő germánok között, akik valamennyien közös eredetűek voltak és azonos nyelvet, illetve rokon nyelvjárást beszéltek, nem volt ilyen egyszerű az idegenek befogadása. Ezeknek házasság útján fájilag is be kellett utódaikban olvadniuk és a nyelvet is átvenniük. Hasonló volt a helyzet a szláv népek körében is.”¹⁰

A germán állameszme tehát fokozottan etnocentrikus volt, s nincs okunk feltételezni, hogy ne ilyen lett volna már Nagy Károly idején is. Ez esetben azonban miféle államfelfogás alapján szervezte meg soknemzetiségű, hatalmas, és hamar szertehulló birodalmát Károly? Dümmerth így folytatja: „Jellegzetesen lovasnomád, steppei elvvé lett azonban az, amelyet már Mao-tun képviselt: minden idegen, aki meghódol, már hunnak számít, s közben akadálytalanul megtartja saját nyelvét, faji különállóságát is. Csak egy a feltétel: engedelmességedjen a hun uralkodónak, és az ő oldalán vonuljon hadba.”¹¹

⁹ L. Ruszoly József: *Európa jogtörténete*, Püski, Budapest, 1996., 33.-34. oldal

¹⁰ Dümmerth: *Az Árpádok nyomában*, Panoráma, Budapest, 1987. 44. oldal

¹¹ Dümmerth ugyanott

Károly tehát alighanem „jellegzetesen lovas-nomád, steppei” állameszme szerint alakította ki birodalmát. Ez egyúttal megmagyarázza azt is, országa miért hullott halála után darabokra. Dümmerth a steppei típusú államalakulatról fejtegetését így folytatja: „*Ez volt a magyarázata, miért sikerült a hunoknak olyan meglepő gyorsasággal hatalmas birodalmat alkotniuk, ami egységes fajú, nyelvű népeknek sohasem sikerült. De ez a magyarázat arra is, miért nem lehettek tartósak az ilyen birodalmak, s milyen nagymértékben voltak kiszolgáltatva az uralkodó személyes alkalmasságának, tettejének.*”¹²

Károly tehát alighanem steppei módon szervez egy olyan államot, melynek a végzete is a steppei alakulatoké lesz, tehát hogy a karizmatikus vezető halála után felbomlik. De lásuk most Nagy Károly grófságait: ezek mi módon viszonyulnak a későbbi tartományúri jelenséghez. Amint az Egyetemes történelmi kronológia írja:

„*Károly a régi igazgatási egységek (gau) fönntartásával a birodalmat grófságokra osztotta (élükön a gróf állott), bevezette a királyi küldöttek ellenőrzőtevékenységét, ezeknek jelentései alapján adta ki a birodalmi törvényeket (capitulárek).*”¹³ Látható, hogy a grófságok bevezetése

- erős központosítást jelent,
- csökkentti a törzsi önállóságot,
- közbenső lépcsőt hoz létre a nemzetségi törzsi előkelők és az egyeduralkodó között.

Ehhez képest Németországban százöt évvel Károly halála után, Madarász Henrik idején (919–936), virágzik a tartományúri hatalom, nem létezik erős központi adminisztráció (főleg nem ellenőrökkel), nincs egységes jogrendszer, a capitulárek kora leáldozott. Mindez tehát hihetetlen változás, mintha csak egy „idegen” uralom államszervezetétől szabadult volna meg a germánság.

Ehhez képest lássuk a hun államszervezetet. Amint Váczy írja: „*A nomád nagy-fejedelem csak saját törzse, népe és a főméltóságok felett gyakorol közvetlen hatalmat, az alsóbb tisztségeket már nem ő, hanem az alája tartozó méltóságviselők töltik be. Az ázsiai hun birodalomban a huszonnégy főember maga választja ki a vezéreket az ezredek, századok és a tizedek élére. A nép ugyanis hadakra oszlott, mégpedig a tízes számrendszer alapján. (...) A nomád népek politikai szervezete tehát lépcsőszerűen, tagozódik lefelé. Törzs uralkodik törzs, nép nép felett, jól kiépített hierarchikus rendben.*”¹⁴ E nomád struktúráról – szemben a 10. századi német államalakulattal – elmondható mindaz, ami a Károly-féle grófságokról:

- erős központosítás,
- csökkentett törzsi önállóság,
- lépcsőzetes rend, amely egyúttal feltételezi
- a szigorú ellenőrzést.

¹² Dümmerth ugyanott

¹³ Egyetemes történelmi kronológia, Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. 103.

¹⁴ Váczy Péter: A hunok Európában. In Németh Gyula (szerk.): Attila és hunjai. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940. 61-142. 109.

Az úgynevezett nyugati grófságok tehát valószínűleg nem mások, mint a hun uralmi struktúra középső irányítási szintjeinek nyugati megfelelői. Összekötő hatalmi lépcsők az alávetett és befogadott törzsek vezető intézményeivel, ez utóbbiak pedig nem mások, mint a grófságok mellett csökkentett jogkörrel meghagyott ú. n. „gau”-k. (Hasonlóan ahhoz a hun államszervezési megoldáshoz, amelynek keretében a meghódoltak megtarthatták saját identitásukat.) Ha tehát Nagy Károly birodalmát, mint soknemzetiségű egészet, illetve mint közigazgatási szervezetrendszert tekintjük, úgy az sokkalta jobban hasonlít a hun birodalomra és a későbbi magyar királyságra – királyi vármegye-rendszerével együtt –, mint a Károly után 50-100 évvel létező német államalakulatra és annak struktúrájára.

A RÉSZEK EGYSÉGÉNEK FONTOSSÁGA A MAGYAR ALKOTMÁNYOS GONDOLKODÁSBAN

Amiként a steppei berendezkedés, a Nagy Károlyi államszervezet, úgy a Magyar Királyság is az erős központi hatalom és a részek szabadságának elvén épült fel. Alighanem többé-kevésbé igaz lehet ez már a

királyi vármegyerendszer idejére is, hiszen az *Aranybulla* kiadását követő évtized elmúltával aligha alakulhatott volna át a királyi vármegyerendszer oly zökkenőmentesen nemesi vármegyerendszerré. Az alispáni és szolgabírói tisztség ugyan újnak számított, ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a 13. század elejének társadalmi mozgásainak eszmei alapját éppen a régi szabadságok helyreállítása szolgáltatta, úgy nem sok kétségünk lehet afelől, hogy már a Szent Istváni-vármegyerendszer sem pusztán a központi hatalom helyi végrehajtó szervezete lehetett. Erre utal az a körülmény is, hogy a király által kinevezett megyés ispán bírói hatalma csupán a királyi várbirtokra terjedt ki.¹⁵

Mindezzel szemben Nyugaton két jellegzetes fejlődési utat találunk.¹⁶ Egyfelől a fokozatos, erős centralizációt Franciaországban, másfelől a szinte teljes széttagoeltságot Németországban, hogy Itália teljes széttöredezettségét ne is említsük. Ehhez képest jelent különlegességet a magyar fejlődés, amelyben a megyék viszonylagos önállósága a legtávolabbról sem eredményezte a központi hatalom meggyengülését és névlegessé válását. E sajátos helyzet, különösen az e mögött meghúzódó államszervezési szemlélet egyúttal a magyar jogfejlődésre, az egységes magyar jog kialakulására nézve is jelentős következményekkel járt.

¹⁵ Györffy György: István király és műve. Gondolat, Budapest, 1983. 191-199.

¹⁶ Lásd a Kelet és Nyugat fejlődéséről. Bódi Stefánia: Bibó István gondolatai a régió és a demokrácia kapcsolatáról, Polgári Szemle: Gazdasági és Társadalmi Folyóirat, 8: 3-6 pp. 100-122. 23 p. (2012)

Amint Timon megjegyzi: „A hét, vagy nyolc törzsnek a nemzetté egyesülést megelőző politikai különállása a honalapítás után előállott jogfejlődésben nem érezte hatását. Az egykori törzskötelékek, ellentétben a germán népekkel, a partikuláris jogfejlődés további alapját már nem képezte.”¹⁷ És ugyanígy később sem alakultak ki olyan regionális jogszokások, amelyek a magyar jogélet egységességének ellenében hatottak volna.

Visszatérve mármost az *Aranybulla* szemléletére, abban is tetten érhető annak a gondolatnak a működése, ami a részek, a főhatalom, a nemesség, és az országlakosok túlzottan hierarchikus rendbe való szervezését megakadályozta. A későbbi nemesi rend –, amint azt az 1351. évi törvény is kimondta – *una eademque nobilitas*, vagyis a nemesek

köz- és magánjogi szempontból egyenlők, személyükben egyedül a királynak vannak alávetve.

Ennek rögzítését azonban éppen az az *Aranybulla* alapozta meg, amelynek törvénybe foglalását Nagy Lajos király 1351-ben elrendelte. Mindez pedig a később Szent Korona-tannak nevezett, ám régtől formálódó hatalomkoncepció szellemében fogant, amelyben a legfőbb hatalom nem gyakorolható sem kizárólag az uralkodó által, sem pedig pusztán a közösség, a nemesség által, hanem a hatalom teljessége a részek egységét illeti meg, és amelynek megtestesítője maga a Szent Korona. A hatalom e felfogása alapján tekinthető tehát a Szent Korona minden jog forrásának, egyúttal személynek is.

Az a mód, amiként II. András kiváltságlevelében fogalmaz, tökéletes világossággal mutatja

• (Szent) István a trónon a koronázási jelvényekkel,
Képes Krónika 14. századi ábrázolása

¹⁷ Timon 281.

meg a kora középkori magyar hatalom- és államfelfogás ama jellegét és struktúráját, ami jellemzi egyfelől a közigazgatási rendszerünk természetét, és ami másfelől a Szent Korona-tan lényegét is adja. Résznek és egésznek, hatalomnak és szabadságnak, ígéretnek és garanciának azon rendszerét, ami már az Anonymus által megörökített vérszerződés szövegében is körvonalazódik.

Amint a *Gesta Hungarorum*ban szerepel: „Az eskü első szakasza így hangzott: Hogy ameddig csak az ő életük, sőt az utódaiké is tart, mindig Álmos vezér ivadékából lesz a vezérük. Az eskü második szakasza így hangzott: Hogy ami jószágot csak fáradalmaik árán szerezhetnek, mindegyiküknek része legyen abban. Az eskü harmadik szakasza így hangzott: Hogy azok a fejedelmi személyek, akik a tulajdon szabad akaratukból választották Álmost urukká, sem ők maguk, sem fiaik soha, semmi esetre ki ne essenek a vezér tanácsából és az ország tisztségeiből. Az eskü negyedik szakasza így hangzott: Hogyha valaki utódaik közül hűtlen lenne a vezér személyéhez, vagy egyenetlenséget szótana a vezér és rokonai között, a bűnösnek vére omoljon, amint az ő vérük omlott az esküben, melyet Álmos vezérnek tettek. Az eskü ötödik szakasza így hangzott: Hogyha valaki Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek utódai közül az esküvel kötött megállapodásokat meg akarná szegni, örök átok sújtsa.”¹⁸

Tartalmát tekintve, mintha csak a későbbi *Aranybulla* rendelkezéseit olvasnánk: az uralkodó személye és hatalma vitathatatlan, a közösség a javakból, tisztségeikből ki nem eshetnek, rendelkezés az eskü megszegésének esetére. Mindez egyúttal alapvető struktúráját képezi magának a Szent Korona-tannak is. Valósággal csodálatos, hogy a vitathatatlanul keleti eredetű, tehát nyugati mintákra vissza aligha tekintő vérszerződés ismeretében és annak az *Aranybullával* valamint a sajátosan magyar Szent Korona-tannal való egybecsengése ellenére komolyan felmerülhetett a kutatások során a gondolat, hogy a magyar *Aranybullának* valaminő idegen mintára kellett tekintenie. Különösen érdekes ez akkor, ha tudjuk azt is, a fejlett magyar közjogi gondolkodás már magával a Szent Korona-tannal is évszázadokkal megelőzte a nyugati szuverenitás koncepciókat, sajátos hatalommegosztási elveivel pedig szükségtelenné tette a hatalom funkcionális szempontok szerinti megosztását.

¹⁸ Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Magyar Helikon, Budapest, 1977. 83.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A társadalom egészséges működése aligha elvont elvek merev követésén fordul meg. Sokkal inkább a kölcsönösség, a méltányosság, a sportszerűség értékein és azok belsővé tételén. Az „emberanyagon”, a társadalmi interakciók tisztaságán. És igen, van ebben valami elegancia, amit a puszta szabályok visszaadni teljesen nem képesek, még akkor sem, ha azok magukon viselik egy sajátos szellem holt lenyomatát. Azét az élő szellemét, mely egyaránt hatja át mind a verszerződést, mind a közigazgatás rendszerét, mind az *Aranybullát*, mind pedig a Szent Korona-tant. Nem önmagukban, még kevésbé régiségük miatt értékesek ezek az intézmények és dokumentumok, hanem a valahányukban működő „jó” okán. Valahogy úgy, ahogy Ottlik fogalmazott: „A rossz közösségi rendet nem átrendezéssel kell javítani, nem a hatalom igazságos elosztásával az adott rossz emberanyagban, hanem bele kell dobni valami jót. (...) Például sportszerűséget. A játék tisztaságát. Divatot csinálni az eleganciából.”¹⁹

Szmodis Jenő (Budapest, 1966) jogász, jogfilozófus, habilitált egyetemi docens a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán végzett 1993-ban summa cum laude minősítéssel. Jogtanácsosként, ügyvédként, valamint a közszolgálatban látott el különböző szakértői, illetve vezetői feladatokat. A hatályos jog, a jogelmélet és a történelemfilozófia tárgykörében közel százhetven tanulmányt illetve könyvet publikált magyar és idegen nyelven. PhD értekezését jogbölcseleti témában védte meg 2009-ben, 2016-ban habilitált. Kutatásaiban a jognak elsősorban a történeti, antropológiai és kulturális aspektusaival foglalkozik.

Főbb munkái: *A jog realitása* (2005), *Kultúra és sors* (2007), *Multidiszciplináris jogi tanulmányok* (2012), *A görögökről Nietzsche és Spengler nyomán* (2012), *Wagner – hatalom vallás, pszichológia* (2013), *On Law, Legal Values and State* (2019), *Globális kormányzás* (2021).

¹⁹ Ottlik Géza: Buda. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993. 330.

Jenő Szmodis

The Golden Bull as an important manifestation of the Doctrine of the Holy Crown

INTRODUCTORY REMARKS It is well known that the Doctrine of the Holy Crown, elaborated in detail by István Werbőczy's *Tripartitum*¹ of 1514 and published in Vienna in 1517 was by no means without precedent. This concept of power implied a specific relationship between the sovereign and the community in which the central authority, while enjoying unanimous and steady respect, could not be considered entirely unrestricted. Notwithstanding all its references to sacrality, its existence derives, on the one hand, from the will of the community and is specifically intended to protect the freedom of its members on the other. It is of a very different nature, then, to either antique Ceasarism or the medieval West's concept of rule, in which a particular ecclesiastical rite, the act of anointment, gives rise to power. It is therefore far removed from the notion that secular rulers could be considered vassals of the church and the Pope.

Arguably, the condition and antecedent of this doctrine was a unique concept of society, rooted largely in the steppes of the East. Its manifestations include, among others, the blood contract recorded in *Anonymus's Gesta Hungarorum* and the *Golden Bull*.² I will here attempt to present some elements of this conception of society and power, pointing out its substantial impact on Hungarian history, as well as the fact that it preceded the Western conception of *sovereignty* coined by Jean Bodin, rendering the import of theories on the separation of powers as outlined by Locke and Montesquieu unnecessary in a longer perspective, while curbing absolutist tendencies.

CHIEF PROVISIONS OF THE GOLDEN BULL Although it would be futile to list in detail the provisions of the *Golden Bull* at this point, it is perhaps worthwhile highlighting the most important of them, pointing out their constitutional character. For the sake of intelligibility and clarity, these main provisions are cited according to their meaning.

On St. Stephen's Day, the king, or the palatine on his behalf, shall be in Fehérvár, where the noblemen of the country can gather freely. In the absence of a court verdict, noblemen shall not be restricted in their freedom.

It stipulates their exemption from taxation, undisturbed possession of property, and testamentary freedom beyond the daughter's quarter (*quarta filialis*). It imposes restrictions on the magnitude of royal donations and on the appointment of foreigners to high office, as well as their reception of donations. It limits obligations of the nobility to participate in foreign military

¹ Further reading: Bódi, Stefánia: A Szent Korona-eszme jelentősége a magyar közjogi gondolkodásban, különös tekintettel Werbőczy Tripartitumára [The significance of the Doctrine of the Holy Crown in Hungarian legal thought, with special regard to the Werbőczy Tripartitum], In: Cseh, Zoltán - Szabó, István - Schanda, Balázs - András Zs. Varga (eds.): A Hármaskönyv. évfordulóján: A boldogságos Szent Erzsébet özvegy ünnepén. [On the 500th anniversary of the Tripartitum: On the feast of the Blessed Widow of St. Elizabeth], Budapest, Hungary: Pázmány Press (2015) 225 p. pp. 55-74. 20 p.

ventures and states their entitlement to reimbursement to cover expenses. With the *Golden Bull*, the nobility is placed under the sole jurisdiction of the king. It affirms the freedoms of castle warriors as granted by St. Stephen, as well as the liberties of foreigners irrespective of national origin. Action was to be taken against the depreciation of money, which was to preserve its value for a year from Easter to Easter, and resemble the currency issued by King Béla. Chambermen overseeing mint coinage, and salt and customs officers could be afforded nobility, while Ishmaelites and Jews could not. A ban was imposed on selling livestock to foreigners; if livestock was already given away or sold, it was to be returned to domestic residents in exchange for a fee. And finally, if the king or one of his successors were to act against the Bull's provisions, the noblemen of the country were free to resist both collectively and as individuals.

It should be noted that these provisions were formally set out in a letter of privilege, i.e. a document which did not constitute legislation according to the understanding of the age and even less so in later times. However, the constitutional significance of the *Golden Bull* should be approached not from a formal point of view but in terms of its content, the essence of which is the definition of order of participation in public authority, and the outlook that is manifested in its provisions. At the same time, it must be made clear that when we think about the *Golden Bull* as a source of law, it would be a serious mistake to project the increasingly positivist, form-centred concept of legal instruments of subsequent ages onto the state of public affairs and legal life in the early 13th century, or to call the latter to account for the former. Despite formally being a charter of privilege, it is of a collective character in nature and essence. Furthermore, the *Golden Bull* meets the later conceptual requirement that laws must be general rules of conduct precisely because of its collective nature and generality. It was the highly constitutional nature and character of the *Golden Bull* that justified King Louis the Great's formal legalization of the *Golden Bull* with the ratification of the charter in 1351. The ensuing pages represent an attempt to clarify the unique outlook manifesting itself in the *Golden Bull* that was present both prior to, and after its issuance.

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF POWER UNDERLYING THE PROVISIONS OF THE GOLDEN BULL In connection with the concept of power behind the provisions of the *Golden Bull*, the problem of originality often arises. There are many common beliefs about the ideological sources of the *Golden Bull*. Among these, mentioning foreign examples and emphasizing its purely autochthonous, domestic character are equally present. Regarding this issue, perhaps Attila Zsoldos's opinion is the most thoughtful; while not excluding the impact of foreign influences, he raises the possibility that the Hungarian document may have had

² As will be discussed, the ideological origin of the Golden Bull has been recognized in a number of places by research. Several of these cited Western examples, while others searched for antecedents around the Kingdom of Jerusalem. Cf. Divéky, Adorján: Az Arany Bulla és a jeruzsálemi királyság alkotmánya. Értekezések a történeti tudományok köréből. [The Golden Bull and the Constitution of the Kingdom of Jerusalem. Essays in the field of historical sciences] (25. 1), Hungarian Academy of Sciences, Budapest. 1932. However, we cannot rule out the possibility that this document is a manifestation of autochthonous, and even ancient, ideas of Eastern origin.

reverberations in more western areas. According to Zsoldos “*Aragonese laws that can be paralleled with the Golden Bull were born decades later. At the same time, it is conceivable that they were impacted in some way by precisely the Hungarian document. One of Andrew II’s daughters married the Aragonese ruler James I, and Hungarians departed to the Iberian Peninsula together with her. During the king’s Crusade in the Holy Land, he also likely learnt of the Assizes of Jerusalem, the massive legal code of the Kingdom of Jerusalem. In this period, Anglo-Hungarian relations were also more vivid than we previously believed. In summary, there is a theoretical possibility that there was some connection between these various documents and the Golden Bull, although even the most thorough examinations fail to reflect textual equivalencies.*”³

What is evident from the provisions of the *Golden Bull* is that they express a unique concept of power in which a comparably strong central force affords certain guarantees to social strata that are indispensable to the country’s power structure to retain their rights. Precisely in the light of recent research, it is becoming increasingly clear that this major document reflected the ruler’s will as much as the demands of the participants of the so-called *Golden Bull* movement. As Zsoldos argues, “*Accordingly, the Golden Bull is much more an affirmation than a negation of the policies pursued by the monarch so far. It shows that the king is ready to grant.*”⁴

All this is largely supported by Bálint Hóman, who claimed that the genuine significance of the issuance of the royal deed is connected not to the nobility (*nobiles regni*) but to lower layers of the movement, such as royal servants and castle warriors. As the eminent historian writes, “*Since the confirmation of the Golden Bull by Louis the Great in 1351, it has been known as the casing of nobles’ freedoms, and it was incorporated into the official registry of laws as such. However, at the time of its issuance, no thought was given to securing and affirming the rights and privileges of the Hungarian nobility – the nobiles regni – because the freedoms and rights enjoyed by the nobility on account of lineage and first occupation – prima occupation – were rooted in ancient customs. A royal confirmation would only have eroded these, and the descendants of occupant noblemen never demanded or wished for their recognition on behalf of the king prior to the first Diet of 1291, since when they became participants of lawmaking themselves. Even the small group of noblemen who dominated the movement of 1222 demanded little for themselves; they merely called for the abolition of novelties and abuses that counteracted archaic customs and for recognition of rights that came forward with the awakening of the feudal spirit in a few general sections.*”⁵ Hóman adds: “*There was an even greater need to recognize the rights of the military class, royal servants and castle warriors, who were at the lower end of the nobility but sought full freedom. They traced their partially still postulated rights back to St. Stephen. This is what the introduction of the Golden Bull refers to when it speaks of ‘the freedom of noblemen and other inhabitants of the land gained from and granted by St. Stephen’.*”⁶

³ Interview, mta: hu.: Egy elfeledett, majd évszázadokon át hivatkozott, ám sokszor félreértett dokumentum – Interjú Zsoldos Attilával az Aranybulláról. [A document forgotten but referenced for centuries, albeit often being misunderstood – interview with Attila Zsoldos on the Golden Bull.] https://mta.hu/tudomany_hirei/egy-elfeledett-majd-evszazadokon-at-hivatkozott-am-sokszor-felreertett-dokumentum-interju-zsoldos-attilaval-az-aranybullarol-111961

⁴ Ibid

⁵ Hóman, Bálint – Szekfű, Gyula: Magyar Történet, I. kötet. [Hungarian History, Volume I.] Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935, pp. 491-492.

⁶ Hóman – Szekfű, p. 492.

It is also clear from all this that instead of introducing new rules, the *Golden Bull* was rather a decisive step towards the restoration and further sustenance of earlier conditions. It was a move towards an arrangement where the power of the monarch is indisputable, but in which the Parts also retain their freedom and relative independence. However, this conception is far closer to both the concept of Charles the Great, the forerunner of which was the idea of the steppe state, than to the feudal system of the West during the reign of St. Stephen. Ákos Timon contrasts it with the latter Western feudal system as follows: “*St. Stephen had to think of a state organization that better suited the way of thinking of the Hungarian people and was closer to Hungarians’ sense of public law. One such state organization was the one established by Charles the Great...*”⁷

Timon considers the arrangement of Charles the Great to be of a Western character, pointing out that “*it was also the result of Western state life and culture...*”⁸ At this point, however, some doubts may arise as the Frankish era was fundamentally able to feed on three sources in shaping state life. Firstly, it could be based on Roman patterns; secondly, on Europe’s Germanic traditions; and thirdly, on the arrangement of the steppe-type Hun Empire, whose centuries-old memory had been preserved in works such as the Edda or Nibelung. That the imperial title itself is of Roman origin is obvious, but the structure of the Empire of Charles the Great itself bears little resemblance to the power structure described by the relationship between Rome and its provinces. The Germanic state formations and tribal kingdoms prior to the Hun era in the 5th century could not provide a model for the organization of the Frankish empire. It is also particularly interesting that, for a long time after Frankish times, the western half of Europe was characterized by fragmentation and the duality of fiduciary chains. It was by no means the expressly harmonious relationship between the Parts and the whole, observed for a relatively short time during the existence of the Hun Empire, for a slightly lengthier period under the Frankish Empire, and for a substantial epoch during the existence of the Hungarian Kingdom.

If we assume that the Huns’ state organization was a pre-image of the Frankish state, it becomes increasingly clear why, as Timon pointed out, St. Stephen may have felt that Charlemagne’s state system of bygone centuries was more compatible with Hungarian traditions than the Western patterns of his own time.

The peculiar steppe way of perceiving the state, perceiving the Parts and the whole as a special system, i.e. not thinking merely in terms of subordination, is what characterizes the blood treaty and the early Hungarian state system, as well as the Doctrine of the Holy Crown itself and the spirit of the *Golden Bull*. The supreme power is indisputable, but this power is nourished not only by force but also by the freedom of the parts.

⁷ Timon, Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére.

[The History of the Hungarian Constitution and Law with Regard to the Legal Development of Western States.] Second, extended edition. Hornyánszky Viktor Cs. And Kir. Udvari Könyvnyomdája, Budapest, 1903, p. 91.

⁸ Ibid

Thus, in order to better understand the spirit of the *Golden Bull* and the idea of the Holy Crown already outlined in the times around its creation, it is worth briefly comparing Western state concepts with the steppe state idea. This study may also help us to recognize even more in the *Golden Bull* the peculiarities of our particular idea of the state of Eastern origin, which can be found in the doctrine of the Holy Crown itself – the system of the special unity of the parts, in which freedom and power belong in a special way, each part of the unit separately and in a complementary way. Probably this conception, which also appears in the doctrine of the Holy Crown, made the theory of the separation of powers in Hungarian public law, which was formulated against absolutist aspirations, unnecessary for centuries. Where this conception of power and freedom prevails, there can be no place for the absolutist system.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN THE IDEA OF THE STEPPE STATE AND WESTERN NOTIONS OF THE STATE

fragmented empire from their Frankish imperial predecessors. In France, the great fiduciaries established themselves in centres of power expanding to whole provinces, and their relationship with the king became utterly formal; the king himself was lord only in his own province around Paris, known as Île de France. Otherwise, as in his feudal manor, he was merely first among equals (primus inter pares).

The German emperor-king, who depended on the princes and other great fiduciaries, sought to extend his power, but due to the power of the fiduciaries, progress took the exact opposite direction. By the end of the 13th century, the former tribal duchies had increasingly become separate provinces, or Lands, vis-à-vis the imperial ruler who actually depended upon them.”⁹

It is apparent, then, that the traditions of state organization stemming from Charles the Great remained without trace for over half a millennium in France and for more than a full thousand years in Germany. The question is how the Frankish Charlemagne succeeded in almost one blow what took his successors either half or a full millennium, and why, despite all their efforts, the “descendants” were unable to follow in the footsteps of their great “predecessor” somewhat earlier and create unified empires in at least a fraction of their territories.

The answer to these questions perhaps lies in the idea of German state organization. As Dezső Dümmerth writes, “However, after the fall of the antique world, the Germanic peoples who took its place and shared the same origin and spoke an identical language or dialects thereof, found it less easy to receive foreigners. Through intermarriage, their descendants would have had to ethnically assimilate and adopt the language. The situation was similar among Slavic peoples.”¹⁰

⁹ Ruszoly, József L.: *Európa jogtörténete*. [The Legal History of Europe], Püski, Budapest, 1996, pp. 33-34.

¹⁰ Dümmerth, Dezső: *Az Árpádok nyomában*. [In the Footsteps of the Árpáds.], Panorama, Budapest, 1987, p. 44.

The Germanic idea of the state was therefore heavily ethnocentric, and we have no reason to assume that this was not the case during Charles the Great’s age. If this was the case, what was the idea of statehood along which Charlemagne organized his multi-ethnic, vast, and soon-to-collapse empire?

Dümmerth goes on to say that “the theory already championed by Modun Chanyu had become a characteristically equestrian nomad, steppe principle: all foreigners who surrender become Huns, while retaining their own language and racial separation unchecked. There is only one condition: obey the Hun ruler and go to war on his side.”¹¹

Thus, Charles probably formed his empire according to the state idea of a “typically equestrian nomad, steppe” state. This also explains why his land fell to pieces after his death. Dümmerth explains the steppe-type state formation as follows: “This was why the Huns managed to form a vast empire at such startling speed that was unparalleled among peoples of a single race and language. But this is also the explanation why such empires could not endure, and how vulnerable they were to the personal suitability and power of the ruler.”¹²

So Charles is likely to have organized his state in a way that mirrored the peoples of the steppe, and its fate shared that of steppe formations: after the death of its charismatic leader, it disintegrated. But let us now turn attention the counties of Charles the Great: how do they relate to the later provincial phenomenon? As the *Chronology of World History* writes: “Charles, by maintaining the old administrative units (Gau), divided the empire into counties (headed by the count), introduced the controlling role of royal delegates, and issued imperial laws (capitularies) based on their reports.”¹³

It can be seen that the introduction of the counties

- brought about strong centralization,
- reduced tribal independence,
- created an intermediate step between the tribal elite and the monarch.

In comparison, 105 years after the death of Charles during the reign of Henry the Fowler (919-936), the power of provincial oligarchs flourished, there was no strong central administration (especially not with inspectors), there was no unified legal system, and the age of capitularies had waned. All this was an incredible change, as if only the ancient Germans had freed themselves from the state organization of “foreign” rule.

In contrast, let us consider the Hunnic state organization. As Péter Váczy writes: *The nomadic grand prince exercises direct power solely over his own tribe, his people and the dignitaries.*

¹¹ Ibid

¹² Ibid

¹³ *Egyetemes történeti Kronológia* [Universal Historical Chronology], Tankönyvkiadó, Budapest, 1984, p. 103.

Charles probably formed his empire according to the idea of nomad steppe state

*In the Hun Empire of Asia, the 24 chiefs themselves elect the leaders to lead the regiments, companies and squads. The people were divided into armies according to the decimal number system. (...) The political organization of nomadic peoples is thus staggered downwards. Tribe reigns over tribe, people over people, in a well-established hierarchical order.”*¹⁴ Unlike the 10th-century German state formation, everything typical of counties under Charlemagne can also be said of this nomadic structure:

- strong centralization,
- reduced tribal independence,
- a multi-layered hierarchy which presupposes
- strict control.

The so-called western counties were thus probably no other than the western counterparts of the Hunnic power structure’s middle level of control. They were scales that connected the ranks of power with the leading institutions of subjugated and internalized tribes, the latter being the so-called “Gaus”, preserved albeit with limited powers. (This bears similarity to the Hunnic solution of state organization, in which the conquered could keep their own identity.) If we consider the empire of Charles the Great as a multi-ethnic whole and as a system of administrative organization, it is much more similar to the Hun Empire and to the subsequent Kingdom of Hungary with its network of royal counties than to the structure of the German state formation in existence 50–100 years after Charlemagne’s death.

THE IMPORTANCE OF THE UNITY OF THE PARTS IN HUNGARIAN CONSTITUTIONAL THOUGHT

Like the steppe system – the state organization of Charles the Great – the Kingdom of Hungary was built on the principle of strong central power and freedom of its Parts. As the smooth transformation of the system of royal counties into noble counties in the decade after the issuance of the *Golden Bull* suggests, this was probably true as early as the system of royal counties was established. Although the offices of the deputy county head (*alispán*) and the noble judge (*szolgabíró*) were new, there can be little doubt that the county system introduced by St. Stephen was not merely a local executive body of the central power, given that the ideological basis of early 13th-century social changes was precisely the restoration of ancient freedoms. This is also indicated by the fact that the judicial power of the county appointed by the king was limited to the royal castle estate.¹⁵

In contrast, in the West we find two characteristic paths of development:¹⁶ gradual and hefty centralization in France on the one hand, and the almost complete fragmentation in Germany on the other, not to mention the fully disintegrated Italy.

¹⁴ Váczy, Péter: A hunok Európában [The Huns in Europe.] In Németh, Gyula (ed.): Attila és hűnizai [Attila and his Huns.] Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940, pp. 61-142. 109.

¹⁵ Györffy, György: István király és műve. [King Stephen and his Work.] Gondolat, Budapest, 1983, pp. 191-199.

¹⁶ For the development of East and West, see. Bódi, Stefánia: Bibó István gondolatai a régió és a demokrácia kapcsolatáról. [István Bibó’s Thoughts on the relationship between region and democracy.] In: Polgári Szemle: Gazdasági és társadalmi folyiratl, 8: 3-6 pp. 100-122. 23 p. (2012).

In comparison, Hungarian development boasts a special feature in which the relative independence of counties did not result in the weakening and nominalization of central power. This peculiar situation, and especially the approach to the organization of the state in its backdrop, also had significant consequences for the development of Hungarian law and the formation of a unified Hungarian legal system. As Timon states, “*The political separation of the seven or eight tribes before their unification into a single nation had no effect on the development of law after the founding of the homeland. Unlike Germanic peoples, erstwhile tribal ties were no longer the basis for particular legal development.*”¹⁷ Similarly, no regional legal customs developed later that would have worked against the uniformity of Hungarian legal life.

Returning to the approach exemplified by the *Golden Bull*, the idea that prevented the organization of the Parts, the main power, the nobility and the inhabitants of the country into an overly hierarchical order can also be seen in action. The later noble order, as stated in the law of 1351, *was una eademque nobilitas*; that is, noblemen were equal in public and private law, and subjugated in person only to the monarch. However, the recording of this was pioneered precisely by the *Golden Bull*, the enactment of which was ordered by King Louis the Great in 1351. All this was conceived in the spirit of the long-established concept of power later known as the Doctrine of the Holy Crown, in which supreme power cannot be exercised by the ruler on his own or merely by the community of noblemen. Rather, the totality of power belongs to the unity of the Parts, whose embodiment is the Holy Crown itself. Based on this conception of power, therefore, the Holy Crown can be considered the primal fount of all rights, as well as a legal entity.

In his charter of privilege, Andrew II states with perfect clarity the nature and structure of the early medieval Hungarian concept of power and state that characterizes the nature of the country’s administrative system, and is the essence of the Doctrine of the Holy Crown. It is a system of Part and entirety, of power and freedom, and of pledge and guarantee that is already outlined in the blood covenant recorded by Anonymus.

According to the *Gesta Hungarorum*, “*The first part of the oath was thus: That, as long as life remained, they and their descendants would always have a duke from the line of Duke Álmos. The second part of the oath was thus: That whatever goods they might acquire by their own efforts, none of them should be denied a share of them. The third part of the oath was thus: That those leading men who by their free will had chosen Álmos as their lord, they and their sons, should never in any way be excluded from the counsel of the duke and the honour of the realm (honore regni).*”

¹⁷ Timon, p. 281.

The fourth part of the oath was thus: That if any of their posterity should be unfaithful to the person of the duke and stir up discord between the duke and his kinsmen, then the blood of the guilty one should be shed, just as their own blood had been shed in the oath that they had made to Duke Álmos. The fifth part of the oath was thus: That if any of the posterity of Duke Álmos and of the other leading men should seek to breach parts of their oath, they should be put under an everlasting curse.”¹⁸

In terms of its content, the text bears striking resemblance to the provisions of the later *Golden Bull*: the person and power of the ruler is indisputable, the community cannot be stripped of its property or office; and consequences are envisaged if the oath is broken. All this also constitutes the basic structure of the Doctrine of the Holy Crown itself. **In the knowledge of the blood contract, which is indisputably of Eastern origin and thus hardly reflects Western patterns, and despite its concordance with the *Golden Bull* and the especially with the Doctrine of the Hungarian Holy Crown, the claim that the *Golden Bull* mirrored foreign antecedents is truly astounding.** This is especially puzzling if we also know that the advanced Hungarian thought on public law preceded the concepts of Western sovereignty with the Doctrine of the Holy Crown itself, and its unique principles of power-sharing rendered unnecessary the division of power according to functional aspects.

CLOSING REMARKS

The healthy functioning of society is hardly a result of the rigid pursuit of abstract principles. Rather, it is the upshot of the values of reciprocity, equity and fairness, together with the internalization of these. To a great degree, it is dependent upon the “human factor” and the purity of social interactions. Indeed, this implies a certain elegance whereby rules on their own are not fully capable of reproducing a particular spirit, even if they bear its inanimate imprint. It is the spirit of a vivid conscience that permeates the blood covenant, the system of public administration, the *Golden Bull* and the Doctrine of the Holy Crown alike. These institutions and documents are valuable not on their own account and even less due to their antiquity, but because of the “good” working within each of them. Somehow, as the writer Géza Ottlik put it: “*Bad community order should be improved neither by rearrangement nor by a fair distribution of power within that bad ‘human material’, but by throwing something good in it. (...) For example, sportsmanship. The purity of the game. Turning elegance into the fashion of the day.*”¹⁹

¹⁸ Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Magyar Helikon, Budapest, 1977, p. 83.

¹⁹ Ottlik, Géza: Buda. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993, p. 330.

Jenő Szmodis (Budapest, 1966) is a lawyer, legal philosopher, habilitated associate professor. He graduated summa cum laude at the Faculty of Law and Political Sciences of the University of Miskolc in 1993. He has held various expert and managerial positions as a legal advisor, lawyer and in the civil service. He has published nearly one hundred and seventy studies and books in Hungarian and foreign languages on the law in force, legal theory and the philosophy of history. He defended his PhD thesis on the philosophy of law in 2009, and habilitated in 2016. His research focuses on the historical, anthropological and cultural aspects of law.

His main works are: *The Reality of Law* (2005), *Culture and Destiny* (2007), *Multidisciplinary Legal Studies* (2012), *On the Greeks in the Wake of Nietzsche and Spengler* (2012), *Wagner - Power, Religion, Psychology* (2013), *On Law, Legal Values and State* (2019), *Global governance* (2021).

MAGYAR KIRÁLYSÁG A 13. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

- Kiváltságolt területek
- Bánságok
 - Jásztelepítések
 - Kuntelepítések
 - Besenyőtelepítések
 - Szásztelepítések
 - Székelytelepítések
 - Érseki székhely és királyi szabad város
 - Érseki székhely és hiteleshely
 - Püspöki székhely és királyi szabad város
 - Püspöki székhely és hiteleshely
 - Királyi szabad város
 - Monostor és hiteleshely
 - Végvár

- Országhatár
- Társország-, tartományhatár
- Vármegyehatár
- Fehér

Szerző: Csüllög Gábor
Kartográfia:
Csüllög Gábor,
Koczó Fanni

© ELKH CSFK
Földrajztudományi Intézet,
Budapest, 2022.

Granasztói György

A középkori magyar város

(1980 – részletek a könyvből)

„Az ilyen szép idő sehol sem élvezetesebb, mint az olyan városban,
mely a maga törvényei szerint él.”

Johann Wolfgang von Goethe

E könyv címe azt a benyomást kelti, mintha tárgyát könnyű lenne meghatározni. Pedig vitatható meddig terjed városainkban a középkor, magyarázandó, miért magyarok, s legfőképpen, nehéz megmondani, mit értünk város alatt.

A középkori Magyarország városai nem azért voltak magyarok, mert lakóik magyarul beszéltek, mindamellett történetíróink azon a véleményen vannak, hogy városaink szer- ves egészét alkották. Kérdés tehát, milyen szálakon, milyen módon fűződtek egységbe. Mi abból indulunk ki, hogy Budán, Fehérvárott, Sopronban, Kassán, Brassóban és másutt élt emberek sorsa alakult jellegzetes módon. Mindennapi életüket néhány olyan körülmény befolyásolta, amely helyzetüket összehasonlíthatóvá teszi, de meg is különbözteti más, távolabb élt városlakók mindennapjaitól.

A Kárpát-medence városainak arculata azért mutathat sajátos vonásokat, mert azok a magyar feudalizmus erőterében rajzolódtak ki. E városok a magyar feudalizmusba tagolódtak, vele együtt változtak. **A középkori magyar város, nemcsak magyar, hanem európai is, nemcsak középkori, hanem – egyszerűen – város is.**

Ha elismerjük, hogy a várost legjobban a benne lakók jellemzik, akkor bele kell törődnünk, hogy magáról a városról lehetetlen pontos képet készíteni. Meggyőződésünk szerint három szempont kiemelésével lehet közelebb jutni a középkori magyar városi élet törvényeinek, jelenségeinek, változásainak megértéséhez. Elsősorban azt kell kutatnunk, hogyan alakult bennük az anyagi javak termelése, elosztása, felhasználása, milyen hatalmi-politikai kapcsolatok fűzték a városlakókat egymáshoz és a külvilághoz; milyen hasonlóságok, eltérések mutatkoznak más városokhoz képest.

Ami a fejlődés vonalát illeti, a magyar várostörténet első nagy fordulópontjának a 14. század elejét tekintjük, mert ekkorra jött létre a továbbiakban évszázadokig változatlan városhálózat, kialakultak a városi élet keretei.

• BVJA-Buda 1493, Hartmann Schedel Nürnbergi „Világkrónikájának” fametszete, részlet

KORAI MAGYAR VÁROSOK FEHÉRVÁR ÉS ESZTERGOM

A megelőző, 12–13. századi gyors változásokban sorsdöntő szerepe volt királyaink városalapító tevékenységének, amely elsősorban népességgazdasági (telepítő) és védelmi jellegű volt. 1147-ben VII. Lajos francia király és keresztesei a Szentföld felé menet áthaladtak Magyarország délnyugati részén. Az uralkodói kíséretben lévő egyik szerzetes, Odo de Deuil (Deogilo) így ír hazánkról: „*Magyarországot Németországtól mocsár, Bolgárországtól pedig egy tiszta vízű folyó (ti. a Száva!) választja el. Közepén folyik a Dráva, melynek partjai meredek, ennél fogva ritkán önt ki, mégis a közeli mocsarak a távolabbi vidéket is elárasztják. A Drávánál kevés hajót találtunk, tehát lovakon kellett átkelnünk, ami a sebes ár miatt nehéz volt. Magyarország vizei, az egyetlen Duna kivételével, mind tavak, mocsarak és források; a Duna sok vidék gazdagságát szállítja hajón Esztergom nemes városába.*” Lehet, hogy ez volt az egyik első híradás a magyar városokról.

Száz évvel korábban a Lietbert cambrai-i püspök és zarándoktársainak utazásáról (1054) készült elbeszélés még nem említ városokat Magyarországon, jóllehet a király fogadta a szent életű főpapot és kísérőit. A látogatások idején Fehérvár és Esztergom volt a legjelentősebb központ. Az első külföldi útleírások tartózkodó hangja érthető. Valóban, a 12. század közepén még a két királyi székváros sem volt több kiterjedtebb településhalmaznál. Fehérvár súlypontját a vár és az előtte elterülő vásártér, valamint a királyi épületek alkották. A vásárteret az István király által alapított királyi magánkápolna, valamint a királyi palota határolta. A magánkápolnában (a Bazilikában) zajlott le a koronázás, és Kálmán óta ez volt a királyok temetkezőhelye. E központi magot vették körül a 12. században keletkezett külvárosi részek. Fehérvár központja fontos állami és politikai események színhelye volt. Feltehetően a 12. század első felében nyugati, francia eredetű, ún. latinus kereskedők telepedtek le a városban. A temetőfeltárások azt a következtetést támasztják alá, hogy a lakosok száma egyenesen nőtt, zömmel falusiak voltak még, s különböző földesurak alá tartoztak.

Másik korai városunk Esztergom, amelynek két csomópontja volt. Az egyik a Duna fölé magasodó sziklás domb a Várhegy, déli oldalán a királyi szállással, amelyet III. Béla király részben felhasznált, amikor a 12. század végén új, nagy palotát épített. Ettől északra templomok, az érsek és a káptalan épületei álltak.

A másik csomópont lent volt a folyó partján. A palota alatt ugyanis régi királyi lakótorony, és a szemközt fekvő sziget ellenőrizte a dunai átkelőhelyet.

• Alba Regia („Királyi Fehér”- ma Székesfehérvár) a középkorban. Budapest, Szent István Bazilika

A torony mellett létesült a piac. A torony szomszédságában hévforrás tört fel. A vásárhelynek kedveztek a forgalmi adottságok, mert a 12. században a vándorkereskedők, ahol tehették, a vízi utakat részesítették előnyben. Márpedig a Duna kitűnő összeköttetést kínált Regensburgon át a fejlett nyugati városokhoz.

A VÁROSKÉPZŐDÉS FELTÉTELEI

A középkorban Esztergom területén és közvetlen környékén közel negyven templomos hely ismeretes. Esztergom német neve – Gran – a 11. század végén bukkan fel. A magyar Estrigun alak először 1146-ból ismeretes. A délszláv közvetítéssel átvett „*börpajzs*” jelentésű szó a király részére dolgozó kézművesekre utal.

A 11–12. század még a zárt természeti gazdaság korszaka volt Magyarországon. A 12. század végén a lélekszám hozzávetőleges becslés szerint mintegy 2 millió volt. A lakott vidéken a népsűrűség 8–10 főre tehető négyzetkilométerenként. Ha az erdős-mocsaras részeket is számítjuk, az átlag 5–6 főre csökken. Nyugaton viszont a demográfiai fellendülés a bennünket érdeklő időszakban – tehát épp a 12. század végén – csúcsához közeledett. Száz évvel később, 13–14. század fordulóján, Franciaország népsűrűsége már átlagosan 30–40 fő volt, ami a hazai viszonyokhoz képest hallatlanul magas, a középkori Magyarországon ezt sohasem érték el.

A természeti gazdaság viszonyai között (a 13. század elején), amikor tehát a parasztok csak maguknak és uruk részére termeltek, egy-egy udvar (királyi, egyház birtokközpont) igényeit különleges szolgálatra, szolgáltatásra rendelt népek (szövők, kovácsok, ácsok, méhészek, stb.) elégítették ki. E rendszernek középkori városaink keletkezésekor fel kellett bomlania, mert a várost a piaci árutermelés éllette. A vásári kereskedelem volt az, amely a természeti gazdálkodást lazította, s kijelenthetjük, hogy városi életünk születésének egyik legfontosabb előfeltétele a vásár volt.

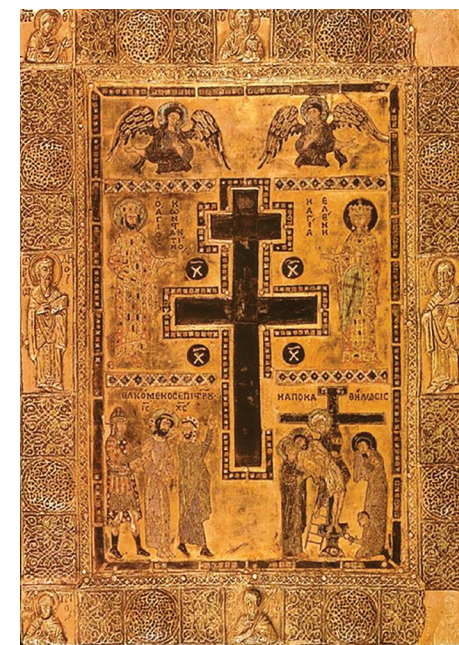

• Középkori mesterségek: takács, rézműves, bognár, fonalkészítő, serfőző. (Mendel Tizenkét Testvér Alapítvány házkönyve, Nürnberg 1426-1549)

A vásárhelyek száma a 11. század második felében kezdett gyarapodni. A hetivásárok legfontosabb mozzanatait királyi törvények szabályozták. Hosszú ideig csak királyi földön, maga a király alapíthatott vásárt, amelynek rendjét, békéjét az ő tisztviselői biztosították. Az árusok helypénze a királyi bevételeket gazdagította. Az áruk javát a környékről felhozott mezőgazdasági, illetve egyszerű ipari termékek tették ki. Korai kereskedelmünkben három népcsoport, a kálizok, a zsidók és a latinusok különleges szerepet játszottak. **A nagy értékű luxuscikkkel kereskedő mohamedán kálizok (magyarul böszörmények) már a honfoglalás előtt kapcsolatban voltak a magyarokkal.** Legjelentősebb és legtovább fennmaradt telepük minden bizonnyal a pesti lehetett. A keleti áruk közvetítésével, később só kereskedelemmel és pénzváltással foglalkoztak. Több törvény is előírta, hogy keresztény hitre kell térniük, vám- és egyéb bérleteik a 13. századi Aranybulla-mozgalmak során heves támadásokat váltottak ki.

A nyugati és északi forgalom fő bonyolítói a zsidók voltak. A magyar városok kezdeteinél azonban egy harmadik népcsoport, (a korábban már említett) latinusok játszottak fontos szerepet. A latin telepések bevándorlása nálunk a 12. században élénkült meg, s a 13. században érte el tetőpontját. Egybeesett bizonyos egyházi reformokkal, a párizsi egyetem felvirágzásával, a francia román és korai gótikus művészet, a lovagi és udvari kultúra kisugárzásával. Esztergom és Fehérvár mellett latinusok költöztek Zágráb, Pécs, Eger, Várad püspöki rezidenciáinak környékére. A részletekről sajnos keveset tudunk. **A fehérvári latinok a 12. század első felében költöztek a belső városba.** Kiváltságaikról csak későbbi oklevelek, így egy 1237. évi irat alapján alkothatunk képet. Biztosítékot kaptak arra, hogy saját – városi – szokásaik szerint élhetnek. Maguk választhatták a bírójukat és az esküdteket, saját testületük ítélkezett minden peres ügyben.

A közéjük költözők is megkapták a latinus szabadságokat. Országszerte vámmentességet élveztek. Megszerzett kiváltságaik elérhető célként lebegtek a már városiasodó települések lakói előtt is, amelyek közül néhány meg is szerezte a fehérvári városi szabadságot. A latinoknak tehát nemcsak a kereskedelmi tevékenysége, kulturális hatása, hanem példája is szerepet játszott a magyarországi városi élet kibontakozásában.

• Esztergom, Bizánci sztaurotéma (kereszt-erekllyetartó), ünnepi ikon, 12 sz. vége, Nagy Konstantinnak és édesanyjának, Szent Ilonának a képével. A Szent Korona alsó részének zománcai mellett, hazánk legnagyobb és legrégebbi bizánci emléke.

Hogyan alkalmazkodott pénzrendszerünk a növekvő forgalomhoz? Első pénzeinket a Karoling-rendszer módosított átvételével István király vezette be. Ezüst aprópénz volt. Nagyobb tömegben a 11. század közepétől készítették, ekkor kezdődtek a hírhedt pénzrontások is. III. Béla (1172-96) igyekezett a pénzromlásoknak gátat vetni. A király haszna eredetileg az volt, hogy a nyers ezüst, idegen, vagy régi pénz beváltásakor illeték fejében tekintélyes százalékot vontak le részére. A pénzt úgy lehetett rontani, hogy például az ezüst érméket körülnyírták, ami a hasznát alaposan megnövelte. A pénzrontásnak volt bizonyos serkentő szerepe a természeti gazdaság bomlasztásában, mert a pénz körforgása meggyorsult.

• III. Béla király (1172-1196) pénzei (balról jobbra): ezüst dénár, 0,36 g, 12 mm, előlapján: BELA REX; III. Béla bizánci típusú rézpénze, 27 mm, 2,8 g, előlap: III. Béla és (valamelyik) elődje a trónon – „BELA REX”, hátoldal: Szűz Mária – „MARIA SANCTA”; Rézpénz, 2,0 gr

Minél jobban rontották a pénzt, annál inkább igyekeztek megszabadulni tőle. A gazdaság átalakulását – ezt ne feledjük el –, nem a pénzrontás idézte elő, csupán része volt annak a folyamatnak, amelynek hatására a zárt természeti gazdaság falain mind több rés keletkezett. Olyan apró szolgáltatások, termékek, tárgyak is áruvá lettek immár, amelyekért korábban nem kellett fizetni. A tömeges árucseré további fejleményei, a nagymértékű tranzakciók és a lebonyolításukhoz szükséges nagy értékű pénzek, hitelrendszerek, csak később, a 13–14. században váltak a hazai kereskedelem nélkülözhetetlen részeivé. A fent leírt változások hozzájárultak a fogalmas központok további gyors fejlődéséhez.

Érzelni lehet, hogy a feudális állam létrejötte is a városiasodás feltételei közé tartozik. A törvények, a rendelkezések a kialakult rendet tartósították. Az állami berendezkedés mindenütt a területi elvet követte, Magyarországon a megyék központjai, valamint a király fontos tartózkodási helyei (udvarházak, stb.) voltak az állami élet legfőbb színterei. A városképződés számos korai csomópontját ezeknél kereshetjük. Annak is nagy jelentősége volt, hogy a magyar királyság a nyugati kereszténység vallási körében született meg. A keleti városokban szokásos, mély vallási különbségekkel súlyosbított nemzeti elkülönülés a magyarországi városok területén nem jöhetett létre.

KORAI VÁROSAINK KÉT TÍPUSA ÉS A MAGYAR VÁROSHÁLÓZAT

A ma ismert és kimutathatóan kora középkori alaprajzok nyomán a korai magyar városok két típusba sorolhatók. Az első típus a vár és a lábánál húzódó elővárosi részek együttese. A másik típus a több településből álló halmaz, melyben nincsen vár, vagy ha van is, nincs meghatározó szerepe. Fehérvár és Esztergom átmeneti alakzatok. Az első típusra jellemző Győr, Nyitra és Vác. A vár kisebb halmon helyezkedett el, belsejében püspöki templom és más épületek emelkedtek. A vásárt a vár kapuja előtt tartották. Hasonló a helyzet a másik csoportba sorolható „vár nélküli” városokkal is. Mai tudásunk szerint Óbudát, Pestet, Pécsét számíthatjuk közéjük. A régi Budán – későbbi nevén Óbudán – királyi udvarhely volt, mely várnépek és szolgálnépek felett rendelkezett.

Korai városaink képében fel lehet ismerni néhány olyan elemet, amelyet a régebben fejlődésnek indult nyugati városok kezdeteinél láttunk. A legfeltűnőbb az olykor erődített civitas volt. Ebben állt a kőből emelt királyi, vagy püspöki palota, mellette egy kisebb téren a székesegyház, a káptalan háza, kápolnák, egyéb épületek: tárházak, istállók, a szolgálattevők, a fegyveres kíséret lakhelyei. A vásárt a vár kapuja előtt találjuk.

Korai városaink földrajzi elhelyezkedését és a fő kereskedelmi utakat tekintve feltűnik, hogy a forgalom csomópontjai Esztergom és Fehérvár, vagyis a két királyi székhely, továbbá a jelentősebb egyházi és királyi intézményektől egyaránt mentes Pest, valamint Óbuda voltak.

A négy város közti távolság nem számottevő. A másik szembevetendő vonás az, hogy a 11 püspöki székhelyből 4 volt a Dunántúlon. Vác és Pest is a Duna mellett van, Kalocsa és Bács (a görög metropolita székhelye ugyancsak a Duna partján fekszik). A korai városhálózat aránytalansága a Dunántúl és különösen a Kisalföld gazdasági túlsúlyára enged következtetni.

KORAI VÁROSAINK SORSA

Magyarországon a 12–13. században bőven volt még feltérésre váró erdő és kiszárítható mocsaras vadon. Nagy szabású vándormozgalom bontakozott ki. Nagyobb lett a mezőgazdaság termelése, igaz elsősorban a termőterületek növekedése miatt. Fokozódott a piaci árutermelés, megváltozott a földesúri járadék formája, és több pénz forgott az országban. A királyi birtokok eladományozása következtében kialakult és megerősödött világi földbirtokos réteg. A királyi gazdaságot újabban elsősorban a pénzbevételekre: az adóra és a regáléjogok kihasználására alapozták. A külföldi kereskedelmi kapcsolatok a földesúri fogyasztóréteg igényei szerint fejlődtek, a nyugati kereskedő tőke felfedezte a magyar nemesfém kincset.

A tatárjárás után a 12. századtól kezdve tapasztalható átalakulás felgyorsult, s IV. Béla király alatt kiteljesedett az uralkodók telepítő politikája. **Mintha most lépnénk be a magyar város kapuján! Csakhogy a városoknak ekkor még a valóságban, de átvitt értelemben sem volt igazi fala, kapuja.** Elsősorban népes csomópontok voltak, amelyek számtalan szállal kötődtek a paraszti és az úri társadalomhoz, miközben túltengett bennük a mezőgazdaság. **Vár+as helyek, későbbi „város” szavunk ebből a képzésből származik.** Nem alkottak azonban önálló testet. A paraszti, szolgarendű termelő éppen úgy a „város” lakója volt, mint némely feudális úr. Korai városaink kezdetlegessége végeredményben úgy is jellemezhető, hogy nyitottak voltak.

Esztergom 13. századi fejlődése jól érzékelteti, milyen gyorsan változott meg korai városaink élete. Az esztergomi káptalan a 13. század elején megszerezte a város vámját, s a század végén (1288) megerősítette vásárvám- és vámkiváltságait. Ekkor készült el régi feljegyzések alapján a káptalan vámtarifája, ami azért érdekes, mert tájékoztat arról, hogy milyen sokféle áru fordult meg a 13. századi Esztergomban. **A tarifából kiderül, hogy II. András korában (1205-35) élő állatok (marha, ökör, disznó, juh, bárány), délvidéki (szerémségi) és egyéb borok, orosz prémek, viasz, réz, ólom, élelmiszer után szedtek vámot a káptalan tisztjei.** Az 1255-re keletkeztethető tarifában megjelennek a posztók (bíbor, színes, szürke), továbbá a gyolcs, a német vászon és a barchnet, valamint a nyúl- és a mókusbőr. A századvégi tarifákban gabonát, szekérszámra hozott halat, külön vizát, tokhalat, sajtot, gyümölcsöt, ökör-, kecske- és más bőrt említene. A fennmaradt 1255. évi budai és az 1278-as gölnici tarifa hasonló összetételt mutat, bár ezekben még ezüstöt, rezet és vasat is felsorolnak a vámolandó áruk sorában.

Az áruk között tehát a paraszti termelők tömegesen előállított olcsó cikkei mellett úri fogyasztók részére hozott luxusárukat is találunk. A luxuscikkek kereslete új jelenség volt, amelynek kibontakozása a 12. század végére tehető. Nélküle a középkori kereskedelem nem növekedhetett volna tovább. A leggazdagabb vásárlók természetesen a király és udvara, valamint a püspökök, más egyházi főméltóságok lehettek. A luxusfogyasztók igényeit elsősorban a nyugat-európai, itáliai áruk elégítették ki, 1204-ben a keresztesek elfoglalták Bizáncot, a déli forgalom tehát megszűnt, felélénkült ellenben a velencei, itáliai kapcsolat. Az 1255-ös esztergomi tarifa már említi a velenceieket, akiket külön vámolnak.

A várhegy tövében kezdődő és a síkságon szétterülő Esztergom legforgalmasabb, sűrűn lakott részét 1221 előtt sánccal és árokkal vették körül. A 13. században néhány ún. palota is állhatott már benne. Különleges épület lehetett a piactér északi részén, a Duna közelében a „Zeniapalotaia”, melyet először 1243-ban említ egy oklevél. Esztergom mintegy 8 hektárt foglalt el. Északi felén, a hévforrás szomszédságában a káptalan volt a földesúr. A déli részén, a királyi városban éltek a kiváltságokkal bíró latinusok és már kereskedők. A két rész külön adózott, és teljesen más jogrendben élt. **Az esztergomi latinusok pecsétje II. András uralkodásának idején készülhetett. Első lapja erődített város képét ábrázolja, hátsó lapja pedig a sávozásból kiolvashatóan ezüsttel és vörössel kilencszer vágott háromszögletű pajzsot. A pajzzsal a királyi pecsét mintáját követték.** A nagy európai városokban már a 12. században feltűntek a polgárság öntudatát kifejező pecsétek, s a 13. században általánossá váltak. Az esztergomin látható képek mély tartalommal bíró szimbólumok, az autonómiai kifejezői. A pecsét birtokosai testületet alkottak, jogi személyként bármilyen ügyben oklevelet készíthettek, s pecsétjükkel hitelesíthették.

• Esztergom (német nevén Gran) vára, metszet

• Az esztergomi latinok kettős pecsétnyomójának elő- és hátlapja 13. század

A káptalani földesúr alá tartozó rész lakóinak természetesen nem lehetett ilyen pecsétjük. Nem lehetett az 1239-ben alapított érseki városban élőknek sem. Ennek helyét a király mintegy két és fél hektárnyi területen, a Várhely lábánál, a Duna partján jelölte ki, – mert mint mondotta – az érseknek **„eddig nem volt városa, hol szolgáló népeivel önmagát és egyházát megvédelhetne volna”.**

„ÖRVENDJEN VÉDELEMNEK AZ IDEÉRKEZŐ!”

A 12. század végén, 13. század elején bekövetkezett változások (a korábban említett Bizánc eleste stb.) Pest térségében módosították a déli kereskedelem útvonalait. A déli út jelentőségét veszítette, a keleti áruk Velence és Dalmácia közvetítésével érkeztek hazánkba, s Pest – (Ó)Buda térségében keltek át a Dunán. Ide tartottak az orosz áruk, itt pihent meg a dunai forgalom is. A kereskedelem méreteit érzékelteti a következő adat. III. Béla pénzbevételei között az ország valamennyi út-, rév- és vásárvámja (72 megye több száz vámhelyéről van szó) több mint hatezer kilogramm ezüstöt érő összeget jövedelmezett, ami megyénként átlagosan bő 86 kilogramm ezüstnek felel meg. A pesti vásárvám 1217-ben jó 40 kilogramm ezüsttel ért fel, vagyis egymaga annyit hozott, mint fél megye összes vámhelye. Ugyanakkor a pesti böszörmények adója valószínűleg még többet tett ki.

Az 1231. évre tehető II. András királynak az a rendelete, amely a fehérvári kiváltságokat Pest böszörmény és német lakóinak adományozta. Az oklevél nem maradt fenn, de a város 13. század végi előlapján az Árpád-ház családi címere, a hétszer vágott pajzs látható, amit II. András uralkodása utolsó éveiben használt saját nagypecsétjén. E német telepések 1218 és 1225 közt érkezhettek. A Duna mentén jöttek, feltételezhetően bajor, vagy osztrák eredetűek voltak. Letelepedésük azonban nem hasonlítható a tőkés vállalkozásokhoz, mint amilyenekkel kapcsolatban Freiburgot idézhetjük példaként. A 13. században szokásos és elterjedt ún. **lokációs telepítésről** volt szó. Ilyen esetekben az történt, hogy a király jó származású (nemesi, vagy vagyonosabb polgári eredetű) lokátornak, tehát toborzónak adott megbízást. A lokátor azután telepéseket szegődttetett, esetleg saját költségén utaztatta őket az új hazába. Minden vendégnek házhelyet és gazdálkodásra alkalmas földterületet, a különböző haszonélvezetekből pedig egyforma részesedést ígértek. A lokátor is megtalálta a számítását: ő lett a település bírāja, nagy adómentes birtokot, a vadászat és halászat előjogát és malom monopóliumot kapott. A Pestre érkező vendégek között kereskedők és iparosok is szerencsét próbáltak.

II. András az 1233. évi beregi egyezményben kötelezettséget vállalt, hogy felszámolja az Aranybulla-mozgalmak során sokat támadott böszörmények bérlői tevékenységét. A pesti böszörmények még az egyezmény megkötése előtt szabad emberek lettek, ugyanolyan városi szabadságokat kaptak, mint a frissen Pestre költözött németek.

Milyen volt Pest helyrajza a tatárjárás előtt? A legrégebbi Pest „város” a római centrum körül kialakult település volt. 1220 táján érkezhettek a városba a domonkosok. Hogy a kolostoruk hol állott, pontosan nem lehet tudni, talán a mai Egyetem-templom helyén. Innen indulhatott útjára az a Julianus barát, aki megtalálta a keleti magyarokat és hírt hozott a tatárok háborús előkészületeiről. A tatárjárás szörnyű pusztítása a városok lakosságát nagyobb elővigyázatosságra, szervezettebb védekezésre kényszerítette. Esztergom Nyitra várába húzódott lakói, hála erődítéseinek, sikerrel álltak ellent. Fehérvárt a mocsarak és a sánc védte meg. Pest új várának alapításához is a védekezés szüksége vezetett azon kopár, köves dombon, amelyet később a budai Várhegynek neveznek.

• Középkori Magyar Királyság, Hartmann Schedel Nürnbergi „Világkrónikájának” fametszete 1493

Egy ismeretlen helyről – talán Budáról – előkerült 13. századi latin feliratos kövön a következő (itt magyar fordításban adott) versezet olvasható:

„Örvendjen védelemnek
Az ideérkező polgár és vendég,
Nyerjenek a vétkesek megbocsátást;
Az igazak pedig jutalmat.”

Tömörebben talán nem is lehetne jellemezni az 1241 utáni országos újjáépítő munka célját és hangulatát. A magyar lakosság először 1243-ban kezdett felköltözni; Gézavására (a mai Lukács-fürdő) körül éltek, s ekkor a nagy hegy északi felére telepedtek. A pesti németeket 1247-ben egy újabb, a tatár betöréssel kapcsolatos vész hír bírta rá a feltelepülésre, 1248-ban már új helyén áll Boldogasszony-plébániájuk, a mai Mátyás-templom elődje.

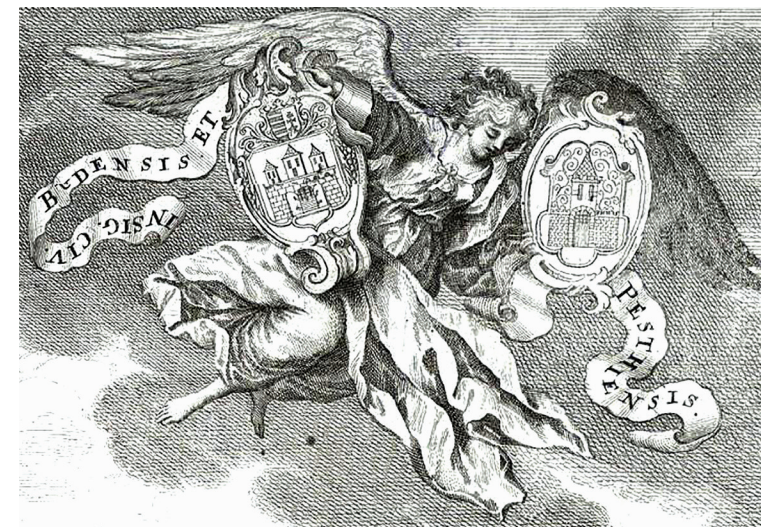
A frissen betelepített **Budán**, egységes elv szerint osztották ki a házhelyül szolgáló telkeket. Az utcai oldalon hatvan láb, azaz kb. 18–20 méter széles parcellákat jelöltek ki. Ezek voltak az adózás, teherviselés alapegységei, tulajdonukhoz kötődött a polgárjog. A gyakorlatban fél és háromnegyed telkek is kialakultak. A tiszta és kötött telekrend a polgári jogviszonyok térbeli kifejezése volt. A jogrendet királyi szabadságlevél intézményesítette, amelyet **IV. Béla király 1244-ben adott a város polgárainak. Ma már nincs meg, de szövege teljes egészében összeállítható. A 19 pontot tartalmazó privilégium gazdasági kiváltságokat biztosított, szabályozta a város urához fűződő viszonyt, s intézkedett a város belső jogrendjére vonatkozóan.** Néhány évtized alatt Buda az ország egyik legfontosabb helye lett. Országos vásárának forgalma a század végén 2450 kilogramm ezüst értékre becsülhető. Pénzverdejének jelentőségét mutatja, hogy márkasúlyát országosan használták.

A budai hegyen a 13. században a falak még nem várat és nem is várost öveztek, hanem nagy tömegek védelmét szolgáló menekítőhelynek, mentsvárnak épültek. A vár stratégiai jelentősége már IV. Béla uralkodása alatt megmutatkozott, mert végvár lett az István ifjabb királlyal kitört viszály során.

Pest polgárainak átköltözése, Buda keletkezése, a magyar várostörténet különleges eseménye. Az idők során Buda lett az „ország közepe”, a királyi székhely, az ország legnagyobb és legfontosabb városa. Polgárait egyházi intézmények immunitása nem zavarta, kiváltságglevele rendezte belső viszonyait és a királyhoz fűződő kapcsolatait. Független, önálló fejlődése tehát biztosítva volt, jóllehet néhány zavaró körülmény (rektorátus, idegen vámjog) is felbukkant.

A KIRÁLY VÁROSAI

A német vendégek betelepítése más volt, mint a franciáké. Köztük is voltak egyházi személyek, lovagok, túlnyomó részük azonban földműves volt. A németek, a latinusokkal ellentétben, nem játszottak vezető szerepet korai városainkban, mert nem törekedtek a meglévő jelentős központokba. A polgári fejlődés kezdeteinél a latinusoknak jóval nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk a korszerű városi jogviszonyok közvetítésében, a kereskedelmi forgalom bonyolításában. A németek ezzel szemben tömeget alkottak, jó ideig még utánpótlásuk sem szűnt meg. Jelenlétük évszázadokon keresztül érzékelhető volt, miközben a francia hatások – a kulturális emlékeken kívül – elenyésztek, és a latinusok is beolvadtak.

• Buda és Pest címere, Mikovinyi Sámuel metszete, 1737.

A változások láttán felvetődik, mi volt a király viszonya a városokhoz. Buda keletkezése már megfontolt királyi várospolitikai részleteiről tanúskodott. Egyes intézkedések, rendeletek, adományok régebben is befolyásolhatták a város fejlődését. Két újabb törekvésüknek viszont már közvetlen következményei voltak a városi fejlődés kezdeteinél. Az egyik törekvés a céltudatos telepítés volt. A telepítések során keletkezett vendégjogú falvakkal együtt széles körben honosodott

meg az önkormányzat elve. A *hospes* (vendég) önkormányzat megadása – habár a falvak esetében erősen korlátozott maradt – egybeesett a függési viszonyok átalakulásával. A jogrendben többé nem a régi személyes jellegű, személyhez kötött kapcsolatok határozták meg az alávetett egyének függő helyzetét, hanem tartózkodási helyük jogviszonyai döntöttek.

A vendégjogú falvak már elmondhatták, hogy „*a levegő egyenlővé tesz bennünket*” –, minthogy a falu földesurának joghatósága egyformán vonatkozott mindnyájukra. „Szabaddá” viszont csak a városi levegő tehette őket. A közönséges vendégek joga abban különbözött a fehérvári latinusok és a példájuk nyomán kiváltságolt többi városias település jogától, hogy bírójuk kisebb ügyekben ítélezhetett, a nagyobbak (emberölés, vérontás, stb.) földesuruk elé tartoztak. Nem lehetett véletlen, hogy városainkkal kapcsolatban a királyi cselekvés éppen ezen a ponton változott át céltudatos politikává. Amikor a király a fehérvári mintát követte, új szempontnak engedelmeskedett és különbséget tett a települések között.

A másik új királyi törekvés a vásárokkal kapcsolatos. Ennek szintén nagy hatása volt városaink életére. **A 13. század elején II. András engedélyezte először, hogy magánföldesurak is tarthatnak vásárt.** Az ilyen vásárokon a király képviselője nem szedhetett vámot, joghatósága sem volt. A leendő közösségek számára nagyon fontos volt ez a változás. Nem válhattak volna szabaddá, ha gazdasági tevékenységük legfontosabb színhelyén nem ők az urak.

A céltudatos királyi várospolitikai első ízben a 13. századi alapításokban nyilvánult meg. Először IV. Béla király adott városi szabadságlevelet. **A városprivilegium olyan ünnepélyes alakban kiállított oklevél, amely a városi rangra emelt telep jogait és kötelességeit szabályozza.**

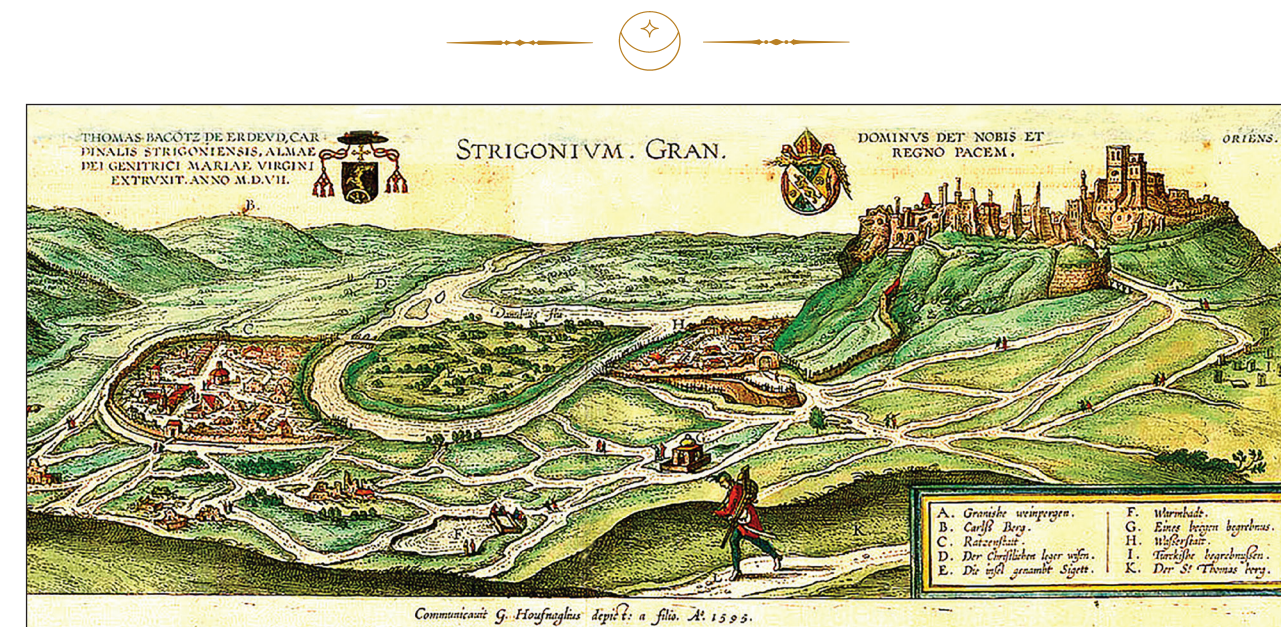
A telepítési politika a 13. század elején II. András király uralkodása alatt változott meg. A továbbiakban a telepéseket nagyobb tömbökben igyekeztek tartani, természetesen királyi felügyelet mellett. **A 12. században beköltözött erdélyi szászok 1224-ben kaptak tömbösítő célzatú kiváltságot.** Ez a kiváltság több vonatkozásban a városi kiváltságlevelek előképének tekinthető. **„Az egész nép egy nép legyen”** – mondta az uralkodó az oklevél bevezetőjében. A tömbösítő telepítési politika másik eszköze a városok kiváltságolása volt, minthogy a városok szintén nagyobb lakosságot tömörítettek a királytól kapott területen, s csak ő gyakorolhatott rajtuk felügyeletet. A messzeható, döntően népesedéspolitikai elvet nagy királyunk IV. Béla a következőképpen fogalmazta meg a tatárjárás előtt, még 1238-ban kelt nagyszombat városi kiváltságlevel első soraiban: **„A királyi hatalom feladata, hogy egyesítse a szétszórta élők, hogy megtartsa az egybegyűlteket, s hogy az uralma alá tartozó népeket nyugodt békében, saját jogát meghagyva pártfogolja.”**

Királyaink az első privilegiumokat a 12. században dalmát városok részére állították ki, azonban a városi jog, a városügy ekkor még teljesen idegen volt számukra. Pestet (1231) és Selmecet (1235-39 között) követve, az első ismert szövegű városi kiváltságlevelet éppen Nagyszombat kapta. A király és a város közti viszonyt szabályozó kiváltságok közül a legfontosabb az volt, hogy a király mindig kivette a várost a megyeispán hatásköre alól. A királynak, mint földesúrnak járó szolgáltatások fokozatosan adóvá alakultak.

A városi kiváltságok megfogalmazása szempontjából a 13. század végéig Fehérvár volt a minta, a szabadságra törő települések hozzá igazodtak. A továbbiakban Buda vette át ezt a szerepet, de mintául szolgált Selmecbánya is (a bányavárosok számára), valamint a felvidéki Korponta a környék kis agrártelepülései előtt.

Mindent összevetve: városaink jogi privilegiumainak fejlődése egységesebb és gyorsabb volt, mint a gazdaságé. Azt is látjuk azonban, hogy a 13–14. század fordulóján frissen kiváltságolt városok még kezdetleges települések voltak. Többségükben mezőgazdasági termelés folyt. Buda kivételével lélekszámuk sem közelíthette meg a még mindig vezető Fehérvárét és Esztergomét.

Dr. Granasztói György (1938–2016) történész, a Magyarország Barátai Alapítvány egyik Alapítója, Budapesten született. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) történelem-francia szakán végzett, pályáját 1962-ben Győrben középiskolai tanárként kezdte. 1968–1983 között a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Történelemtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. 1985-től az ELTE-n tanított, 1990-től 1994-ig brüsszeli és luxemburgi nagykövet volt, a NATO-hoz is akkreditálva. 2011-től miniszterelnöki főtanácsadó és miniszterelnöki megbízott volt, Magyarország címerének és zászlajának használatáról, állami kitüntetéseiéről szóló törvény végrehajtásával kapcsolatos, a kultúra és a művelődés szakterületeit érintő eseti feladatok ellátásáért volt felelős. 2011 áprilisától haláláig a Magyar Corvin-lánc Irodáját is vezette. A Professor 2015-től tagja volt a Kossuth- és Széchenyi-díj Bizottságnak. Kutatási területei közé tartozott a várostörténet, a középkori és kora újkori magyar történet, a számítógépes módszerek alkalmazása a történettudományok kutatásában, továbbá szépirodalmi munkái is megjelentek.

• Esztergom, Braun & Hogenberg városatlazok, 1595

György Granasztói

The Medieval Hungarian City

(1980 – excerpts from the book)

*“Nowhere is such fine weather more enjoyable
than in a city that lives by its own laws.”*

Johann Wolfgang von Goethe

The title of the present book gives the impression that its subject matter is easy to define. However, the delimitations of the medieval period of our cities are subject to debate, their Hungarian character requires explanation, and most importantly, it is difficult to say what we mean by city. The cities of medieval Hungary were not Hungarian because their inhabitants spoke the Magyar language. Nevertheless, our historians are of the opinion that cities formed an organic whole. Therefore, it is necessary to examine the threads and paths through which they were bound together. Our assumption is that the fate of people who lived in Buda, Fehérvár, Sopron, Kassa, Brassó and elsewhere developed along a characteristic pattern. Their day-to-day lives were influenced by a set of circumstances that render their situation comparable with the everyday life of other, more distant urban dwellers, but also differentiates them from one another. The cityscapes of urban centres in the Carpathian Basin may reflect unique features because they were shaped within the force field of Hungarian feudalism. These cities changed with the Hungarian feudalism they were intertwined with. **The medieval Hungarian city is not merely Hungarian but also European, and not only medieval but also simply a city.**

If we accept that a city is best characterized by its inhabitants, we should be aware that creating a fully accurate sketch of the city itself is an impossibility. According to our conviction, three aspects should be emphasized to facilitate the understanding of governing principles, phenomena and changes in urban life in medieval Hungary. First of all, our research should address how the production, distribution and use of material goods developed within them, what kind of power relations and political interactions the city dwellers had with each other and the outside world, and what similarities and differences are apparent when compared to other cities.

As far as the line of development is concerned, we consider the beginning of the 14th century to be the first major turning point in Hungarian urban history. By that time, a network of cities that was to remain unchanged for centuries had been established and the framework of city life had developed. The city-founding activity of Hungarian kings, which was primarily an instrument of demographic – settlement – and defence policy, played a crucial role in the rapid changes of the preceding, 12th and 13th centuries.

EARLY HUNGARIAN CITIES: FEHÉRVÁR AND ESZTERGOM

In 1147, crusaders led by King Louis VII of France crossed the southwestern areas of Hungary on their way to the Holy Land. Odo of Deuil (Deogilo), a monk belonging to the royal entourage, wrote the following about Hungary:
“Hungary is separated from Germany by swamp and from Bulgaria by a river of pure water (i.e. the Sava). In its middle flows the Drava, which rarely pours out due to its steep banks, yet the nearby swamps flood even the more distant countryside. We found few boats on the Drava, so we had to cross on horseback, which was difficult because of the rapid current. With the exception of the Danube, the waters of Hungary are all lakes, swamps and springs; the wealth of many regions is transported on the Danube by boat to the noble city of Esztergom.” This was likely among the first dispatches on Hungarian cities.

Odo of Deuil
(Deogilo)

A hundred years earlier, the account of the journey of Bishop Lietbertus of Cambrai and his fellow pilgrims (1054) had not yet mentioned cities in Hungary, although the king did receive the pious high priest and his companions. At the time of the visits, Fehérvár and Esztergom were the two most important centres. The unobtrusive tone of the first foreign travel descriptions is understandable. Indeed, in the mid 12th century, even the two royal capitals were little more than spread-out conglomerates of human dwellings. Fehérvár’s focal points were the castle and the fairgrounds in front of it, as well as the royal edifices. The market grounds were bordered by the royal private chapel founded by King St. Stephen and the royal palace. The coronation took place in the private chapel (the Basilica), which also served as the kings’ burial site since Coloman. This central core was surrounded by outskirts dating back to the 12th century.

Central Fehérvár was the scene of important state and political events. **Presumably in the first half of the 12th century, so-called *Latinus* merchants of Western, French origin settled in the city.** Excavations of burial sites support the conclusion that the number of inhabitants grew steadily, although they were still largely rural and belonged to a variety of landlords.

Esztergom, our other early city, was organized around two pivots. One of the rocky hills towering above the Danube is the Castle Hill, with the royal living quarters on its south side. These were partially incorporated into the new, sizeable palace built by King Béla III in the late 12th century. To the north stood churches, as well as buildings belonging to the archbishop and the chapter. The second core was situated beneath, on the riverbank. Below the palace, the point of crossing over the Danube was overseen by an aged royal residential tower and the opposite island. A market sprung up next to the tower, and thermal springs erupted in its vicinity. Transportation was beneficial to the development of the market because 12th-century travelling merchants favoured waterways when possible.

Evidently, the Danube provided an excellent link towards Regensburg and the advanced Western cities beyond. In Esztergom and its immediate surroundings, almost forty churches are known to have existed in the Middle Ages. *Gran*, the German name for Esztergom, appeared in the late 11th century. To our knowledge, the Hungarian form – *Estrigun* – was first documented in 1146. The word, which is derived from South Slavic and means “leather shield”, refers to artisans working for the king.

**PREREQUISITES
OF URBANIZATION**

The 11th and 12th centuries were still the age of the closed natural economy in Hungary. At the end of the 12th century, the population is estimated to have stood at about two million.

A third of the country’s territory was covered by forest and swamp. In inhabited areas, the population density was about 8-10 people per square kilometre; the average drops to 5-6 people if forested and swampy areas are included. In the West, on the other hand, the demographic upswing was approaching its peak in the late 12th century, the very period of interest to us. A century later, at the turn of the 13th and 14th centuries, the population density in France already averaged at 30-40 people. This level was extraordinarily high by Hungarian standards and was never met during the medieval history of the country.

Under the conditions of the natural economy (in the early 13th century), i.e. when peasants produced only for themselves and their masters, the needs of royal courts and church estates were served by groups of people ordered to perform certain tasks (weavers, blacksmiths, carpenters, beekeepers and the like). This system was destined to disintegrate upon the establishment of Hungarian medieval cities, which were invigorated by the production of goods for the market. It was market trade that dissipated the natural economy, and it can be said that the fair was among the most important preconditions for the birth of urban life in Hungary.

The number of marketplaces began to increase in the second half of the 11th century. Principal cornerstones of weekly fairs were regulated by royal jurisdiction. For a long time, markets had to be established on royal land by the king himself, and their order and peace was ensured by royal officials. Fees paid by sellers enriched royal revenue. Goods were mainly agricultural and simple industrial products stemming from nearby areas.

Three ethnic groups – the Khalyzians, the Jews and those of Latin descent (*Latinus*) – played a special role in early commerce in Hungary. The Khalyzians, a Muslim group known in Hungarian as the Böszörmény who traded in high-value luxury goods, were already in contact with the Magyars before their conquest of the Carpathian Basin.

*Latinus
(Gallicus)
Khalyzians
(Böszörmény)
Jews
and Magyars*

Their most significant and longest-surviving settlement was, in all certainty, in Pest. They were involved in the brokerage of oriental goods, and later in the salt trade and the exchange of money. Several laws required them to convert to Christianity and their customs and other leases provoked fierce attacks against them during the *Golden Bull* movements of the 13th century.

Trade activity in the western and northern directions was mainly controlled by Jews. However, a third ethnic group, the aforementioned *Latinus*, played a major role in the early phase of Hungarian cities. The immigration of Latin settlers to Hungary intensified in the 12th century and reached its peak in the 13th century. Their inflow coincided with certain ecclesiastical reforms, the flourishing of the University of Paris, and the radiance of French Romanesque and early Gothic art, as well as knightly and court culture. In addition to Esztergom and Fehérvár, the *Latinus* populated the surroundings of episcopal residences in Zagreb, Pécs, Eger and Várad. Unfortunately, few details are known. The *Latinus* of Fehérvár moved to the inner city in the first half of the 12th century. The privileges enjoyed by them can only be outlined based on later charters, such as a document dating to 1237. They received assurances that they could live according to their own – urban – customs. They could choose their own judge and jurors, and all cases of litigation fell under the authority of their own body. *Latinus* freedoms were also awarded to those settling among them. They enjoyed nationwide exemption from customs duties. Their acquired privileges also hovered as an achievable goal to be pursued by inhabitants of settlements in the process of urbanization; several of these successfully gained freedoms on a par with Fehérvár. Thus, the development of urban life in Hungary was influenced not only by *Latinus* commercial activity and cultural impact, but also by the example they set.

How did the Hungarian monetary system adapt to the growing turnover? Hungary’s first currency, small silver coins minted according to a modified Carolingian pattern, was introduced by King St. Stephen. It was produced in larger quantities from the 11th century onwards, coinciding with the beginning of the infamous currency devaluations. King Béla III (1172-1196) sought to prevent the depreciation of money. Originally, the so-called *lucrum camerae* was the deduction of a significant percentage of values as a royal levy when turning in raw silver and foreign or obsolete coins. Money could be corrupted by cropping around the edges of, for example, silver coins, which greatly increased profits. The debasement of money had a certain stimulating role in the disintegration of the natural economy because the circulation of currency accelerated. The more the money depreciated, the more people were inclined to rid themselves of it. It should be stressed that economic transformation did not result from the debasement of money; it was merely part of a process that caused more and more cracks to appear on the walls of the natural economy.

*Privileges
of the Latinus*

Minor services, products and objects that were previously not paid for had now become goods. Further developments in mass trade, large-scale transactions, and high-value currency and credit systems required to carry these out only became indispensable elements of Hungarian commercial activity later, in the 13th and 14th centuries. The changes described above contributed to the further rapid development of busy urban centres.

The emergence of a feudal state is an evident precondition of urbanization. Laws and regulations conserved the established order. In all cases, the state structure followed the territorial principle; in Hungary, county seats and important places of residence of the king, such as manor houses, were the main arenas of state life. These are where many early nodes of city formation can be found.

The establishment of the Hungarian kingdom within the cultural climate of Western Christianity was also of utmost significance. Segregation based on ethnic kinship that is typical of Eastern cities and aggravated by deep-lying religious animosities could not find its place in Hungary.

THE TWO TYPES OF HUNGARY’S
EARLY CITIES AND THE EARLY
HUNGARIAN URBAN NETWORK

According to ground plans that are known today and demonstrably date back to the early Middle Ages, early Hungarian cities can be divided into two groups. The first type is an aggregation of a castle and the outskirts at its foot. The other type is a set of several settlements, in which the castle is either absent or of no significance. Fehérvár and Esztergom are transitional formations. Győr, Nyitra and Vác are typical of the first group. The castle was perched atop a small mound, with an episcopal church and other buildings within it. Fairs were held in front of the castle gate. The situation is similar in the case of cities boasting no castle. According to our current knowledge, Óbuda, Pest and Pécs belong to this second group. The erstwhile Buda – later known as Óbuda – was home to a royal court with control over castle folk and servants.

Images of Hungary’s early cities reflect certain elements that were apparent at the beginnings of Western cities that began developing in earlier times. The most striking was the occasionally fortified *civitas*. In it stood the stone-built royal or episcopal palace; on a smallish square next to it, the cathedral, the chapter house, chapels and other buildings: depositories, stables, and the quarters of servants and the armed entourage. The market was located in front of the castle gate. A look at the geographical location of Hungary’s early towns and the main trade routes reveals that the hubs of traffic were Esztergom and Fehérvár, i.e. the two royal seats, as well as Pest and Óbuda, which lacked any major ecclesiastical or royal institutions.

Fehérvár
Esztergom
Buda
Óbuda
Pest

The distance between the four cities is inconsequential. The other striking feature is that four of the eleven episcopal seats were in Transdanubia. Vác and Pest are also on the Danube, as are Kalocsa and Bács (the seat of the Greek metropolitan is also on the bank of the river). The disproportionate nature of Hungary’s early urban network suggests the economic predominance of Transdanubia and the Little Hungarian Plain region in particular.

THE FATE OF HUNGARY’S
EARLY CITIES

12th and 13th-century Hungary was still abundant in forests awaiting cultivation and swampy wilderness with the potential of being dried out. A large-scale migratory movement unfolded. Agricultural production increased, although largely due to the expansion of arable land. Market production of goods rose, the form of annuities payable to landlords changed, and more money was circulating in the country. A stratum of secular landowners emerged and gained strength as a result of the donation of royal estates. Newly, the royal economy became based primarily upon monetary revenue such as taxes and the exercise of regal rights. Foreign trade relations developed according to the needs of the stratum of landowning noblemen, and Western merchant capital discovered Hungary’s precious metal deposits. Following the Mongol invasion, the transformation that had been ongoing since the 12th century gained impetus and the settlement policy pursued by rulers arrived at its full magnitude under King Béla IV. It is as if we are just entering the gates of the Hungarian city! However, cities at this point both literally and figuratively lacked real walls or gates. More than anything else, they were population hubs, in numerous ways connected with peasant and noble society, and characterized by the predominance of agriculture. They were “places with castles”, as reflected by the meaning of *város*, the later Hungarian word for city. The producer, whether a peasant or a slave, was just as much a resident of the “city” as some feudal noblemen. The rudimentary nature of Hungary’s early cities can ultimately be described as openness.

The development of Esztergom in the 13th century shows how quickly life in Hungary’s early cities changed. At the beginning of the century, the chapter of Esztergom acquired the customs of the city and confirmed its trade tax and tariff privileges in 1288. This was when the chapter’s tariff was drawn up on the basis of old records, which is interesting because it informs us of the vast variety of goods that showed up in late 13th-century Esztergom. It reveals that during the reign of Andrew II (1205–1235), officers of the chapter collected tariffs on livestock (cattle, oxen, pigs, sheep and lambs), wines from the south of the country (*the Syrmia region*) and elsewhere, Russian furs, wax, copper, lead and food. The document, which is thought to have been compiled in 1255, features cloths (crimson, coloured and grey), linen, German canvas and fustian, as well as rabbit and squirrel skin.

End-of-century tariffs mention grain, fish brought by cart, and specifically beluga, sturgeon, cheese, fruit and skins of oxen, goats and other animals. Surviving tariffs from Buda (1255) and Gölnic (1278) show a similar composition, although they also list silver, copper and iron among goods to be cleared through customs.

In addition to cheap goods mass-produced by peasants, we also find luxury products brought to serve the needs of aristocratic consumers. The demand for luxury goods was a new phenomenon that unfolded in the late 12th century. Without it, medieval trade would not have been able to grow further. Evidently, the richest buyers were the king and the royal court, as well as bishops and other ecclesiastical dignitaries. The needs of luxury consumers were met primarily by goods from Western Europe and Italy; in 1204, the capture of Byzantium by the Crusaders resulted in the closure of the southern route, but relations with Venice and Italy intensified. The Esztergom tariff of 1255 already mentions the Venetians, who paid tolls separately.

The busiest, densely populated part of Esztergom, which begins at the foot of the Castle Hill and spreads over the plain, was surrounded by ramparts and ditches before 1221. In the 13th century, some so-called palaces may have already stood in it. The *Zeniapalotaia*, first mentioned in a charter dating back to 1243, was without doubt an extraordinary edifice in the northern part of the market square, near the Danube. Esztergom was spread out across some eight hectares. In its northern part, where the thermal springs were located, the rights of the landlord were exercised by the chapter. Privileged Latinus city dwellers and other tradesmen resided in the southern area known as the royal city. The two parts were taxed separately and lived in a completely different legal order. **The seal of the Latinus of Esztergom was likely made during the reign of King Andrew II. Its front side depicts a fortified city, while its rear features a triangular shield cut nine times with silver and red, as apparent from its stripes. The shield followed the pattern of the royal seal.** Seals expressing the self-awareness of the bourgeoisie appeared in the great European cities as early as the 12th century and became commonplace in the 13th century. The images visible on the Esztergom example carry deep symbolic value and are expressions of autonomy. The holders of the seal formed a body which, as a legal entity, could draw up a diploma on any matter and authenticate it with their seal.

Residents falling under the landlord's authority of the chapter, of course, could not have such a seal. Nor could the inhabitants of the archbishopric city founded in 1239. The king designated its place on an area of about two and a half hectares, at the foot of the Castle, on the banks of the Danube because – in his words – the archbishop “*so far had no city where he could defend his serfs, himself and his church*”.

“MAY THOSE WHO COMETH HERE ENJOY PROTECTION”

The changes that took place at the end of the 12th and the beginning of the 13th century, such as the already mentioned fall of Byzantium, impacted southern trade routes in the **Pest area**. The southern route lost its significance; eastern goods began arriving to Hungary via Venice and Dalmatia, and crossed the Danube in the region of Pest and (O)Buda. This was where Russian goods were headed and traffic on the Danube anchored for rest. The dimensions of trade activity are reflected by the following data. Among King Béla III's cash revenues, all the country's road, ferry and market tolls – i.e. hundreds of customs offices spread out across 72 counties – earned the equivalent of over six thousand kilograms of silver, corresponding to somewhat above 86 kilograms of silver per county. In 1217, the market toll in Pest amounted to a good 40 kilograms of silver, meaning that it alone surmounted the revenue produced by all customs stations in half of the country's counties. However, taxes paid by the Khalyzians of Pest are likely to have been of even greater value.

The decree which granted Fehérvár privileges to the Khalyzian and German inhabitants of Pest is thought to have been issued by King Andrew II in 1231. While the charter has not survived, the front side of the city's late 13th-century seal featured a seven-folded shield, the coat of arms of the Árpád dynasty. This symbol was used by Andrew II on his great seal in the final years of his reign. These German settlers are believed to have arrived between 1218 and 1225 along the river Danube and were presumably of Bavarian or Austrian origin. However, their establishment in Hungary is incomparable to capitalist enterprises as exemplified by Freiburg. Instead, it was a so-called *locational settlement* that was commonplace during the 13th century. In such cases, the king commissioned a locator, i.e. recruiter, of lofty – noble or wealthier bourgeois – birth who then enlisted colonists, possibly even arranging their travel to the new homeland. All such “guests” (*hospes*) were promised a house plot together with farmland and an equal share of various benefits. The locator was also rewarded: he became the judge of the settlement and gained a large, tax-free estate, the prerogative of hunting and fishing, and a milling monopoly. Merchants and craftsmen were also among those trying their luck in Pest as colonists.

In the Agreement at Bereg of 1233, Andrew II undertook to abolish the farming out of taxes to the Khalyzians, which had been under much attack during the *Golden Bull* movements. The Khalyzians of Pest became free men even before the agreement was signed, receiving the same freedoms as the Germans who had recently arrived in Pest.

What did the topography of Pest look like prior to the Mongol invasion? The oldest “city” of Pest was a settlement built around the Roman core. Around 1220, Dominican friars arrived in the city.

Their church may have stood on the site of today’s University Church, although its exact location is unknown. Presumably, it was from here that Friar Julian set out on his voyage to find those Magyars who remained in the eastern homeland. Having done so, he returned to Hungary bringing news of the Mongols’ preparations for war.

The terrible destruction of the Mongol invasion drove city-dwellers to increase their vigilance and better organize their defences. Thanks to its fortifications, the inhabitants of Esztergom who had retreated to Nyitra Castle resisted the onslaught successfully. Fehérvár was spared by its swamps and ramparts. The need for defence also led to the founding of the novel castle of Pest on the barren, stony hill later to be known as the Castle Hill of Buda. A stone uncovered in an unknown location bears the following 13th-century verse as its inscription:

*“May the burgher and guest who cometh here
Enjoy protection,
May the sinners be forgiven;
And the righteous rewarded.”*

The purpose and atmosphere of the nationwide reconstruction effort after 1241 could not have been encapsulated more concisely. The Magyar population began relocating to the high ground in 1243; at this time, they lived in the surroundings of Gézavására (*today’s Lukács Baths*) and settled on the northern side of the great hill. In 1247, Germans of Pest were convinced to move to the heights across the Danube by later rumours of a Mongol incursion. As early as 1248, their Church of Our Lady, the predecessor of today’s Matthias Church, already stood in its new location.

In the newly settled **Buda**, plots for the construction of housing were allocated according to a uniform principle. Each allotted plot was sixty feet – i.e. roughly 18–20 metres – wide on its street front. These were the basic units of taxation and burden-bearing, and citizenship was attached to their ownership. In practice, half and three-quarter plots were also formed. The unequivocal and rigid system of building plots was the spatial expression of civil law legal relationships. The legal order was institutionalized by a royal charter of liberty issued to the citizens of the city by King Béla IV in 1244. While its original is no longer traceable, its text can be reconstructed entirely. The document listed economic privileges in nineteen points, regulated relations between the city and its feudal lord, and contained provisions concerning the internal order of the city. Within a few decades, Buda joined the ranks of the country’s most important places. The turnover of its national fair at the end of the century can be estimated at 2450 kilograms of silver. The importance of its mint is shown by the fact that its Mark weight was used nationwide.

In the 13th century, the walls on the Buda hill did not yet surround a castle or a city; instead, they were built as a safehold, a refuge for large crowds. The strategic significance of the castle was already apparent during the reign of Béla IV, when it became a frontier fortress during the conflict with Junior King Stephen. (*V. Stephen, iunior rex*)

The relocation of the burghers of Pest and the ensuing establishment of Buda forms a special chapter in Hungarian urban history. Over time, Buda became the “*centre of the country*”, the royal seat, and the largest and most important city in the country. Its citizens were undisturbed by the immunity of church institutions, and its charter of privilege stipulated its internal relations and ties to the king. The city’s independent and self-contained development was thus ensured, although some disturbing circumstances – such as the rectorate or foreign customs laws – also emerged.

THE KING’S CITIES

The resettlement of German colonists followed a different pattern from that of the French. Although there also were clergymen and knights among them, their majority worked the land. Unlike the *Latinus*, the Germans did not play a leading role in our early cities because they did not gravitate towards the already existing major urban centres. In the initial phase of bourgeois development, it is necessary to attribute a far greater role in conveying sophisticated urban legal structures and handling trade to immigrants with a Latin background. The Germans, on the other hand, were more numerous and their inflow continued for a lengthy period of time. While French influences faded away – with the exception of cultural relics – and the *Latinus* were assimilated, the presence of Germans remained tangible for centuries.

A glimpse of these changes raises the question of the king’s relationship with the cities. The emergence of Buda already laid bare the details of the royal court’s carefully considered urban policy. Even beforehand, certain measures, decrees and donations had the potential to influence urban development. However, two new royal endeavours already had a direct impact on the early development of cities. The first of these efforts was purposeful settlement. Together with the creation of villages with *hospes* rights, the principle of self-government became widely established. Although very limited in the case of villages, the provision of *hospes* self-government coincided with the transformation of interdependences. In the legal system, the dependent situation of subordinated individuals was no longer determined by antiquated personal relationships, but by the legal conditions of their place of residence. Because the jurisdiction of the village landlord applied equally to all residents, villages with *hospes* rights could rightly claim that “*the air renders us equal*”. However, only city air could make them “*free*”. The rights of common guests, as the colonists were called, differed from the rights enjoyed by the *Latinus*

of Fehérvár and other urban settlements privileged according to their example in that their judge was competent only in minor issues, while more severe cases were reserved for the jurisdiction of their landlord. It could not have been a coincidence that royal activity related to Hungary's cities transformed into purposeful policy at this very stage. By following the example of Fehérvár, the king considered a new perspective and distinguished between various settlements.

The other new royal endeavour, with a similarly large impact on the lives of Hungarian cities, was related to markets. **In the early 13th century, Andrew II was first to allow private landlords to hold fairs.** At such events, the king's representative was prohibited from collecting duties, nor did he have jurisdiction. For future communities, this change carried utmost significance. Without being in command in the most important scene of their economic activity, they could not have been set free.

Purposeful urban policy on behalf of the king was first manifested in 13th-century foundations. King Béla IV was the first to issue a charter of privilege for a city. The city privilege certificate is a solemn document that regulates the rights and duties of a settlement elevated to the rank of city. While the privilege could initially only be granted by the king in Hungary, private landlords began issuing similar documents in the late 13th century, in which they declared a certain village in their possession a market town.

During the reign of Andrew II in the early 13th century, settlement policy changed. As more and more royal estates, and with them peasants, fell into private hands, the king had to act if he did not want to idly stand by as the basis of his power was destroyed. As a consequence of this, the nature of settlement policy underwent a change. From then on, colonists were urged to remain within larger units, naturally under royal supervision. **In 1224, the Saxons of Transylvania, who were settled in the 12th century, were granted privileges with the aim of keeping them intact as a group. In several respects, this can be seen as a forerunner of cities' charters of privilege. "The entire people may form one nation", the king exclaimed in the charter's introduction.**

As urban centres were also home to larger populations on land received from the king and only the monarch could exercise control over them, granting privileges to cities was a further element of a policy aimed at creating self-contained settler communities. Measures were also urged by the fact that, among several other privileges, private landlords were granted the right to recruit colonists during the 13th century. Predominantly rooted in demographic policy, this far-reaching principle was put into words by the great Hungarian king Béla IV in the charter of

privilege granted to the city of Nagyszombat. The first lines of the document, issued prior to the Mongol invasion in 1238, read: **"It is the duty of royal power to unite the scattered, to keep the assembled, and to patronize the peoples under its rule in peace, enabling them to live by their own laws".** The first privileges issued by Hungarian kings were granted to Dalmatian towns in the 12th century; however, urban law and affairs were wholly unknown to them. Following Pest (1231) and Selmec (between 1235 and 1239), precisely Nagyszombat was the first city to receive a charter of privilege of known text.

The most important of the privileges governing the relationship between king and city was that in all cases the king removed the city from the jurisdiction of the comes (ispán). Services due to the king as landlord gradually transformed into taxes.

From the late 13th century, Fehérvár was the model for the formulation of urban privileges, and settlements seeking freedom adapted to it. This role was later assumed by Buda; however, Selmecbánya also served as a model (*for mining towns*), as did Korpona in the Upper Hungary region for the small agricultural settlements in its surroundings.

In summary, the development of the legal privileges enjoyed by Hungarian cities was more uniform and rapid than that of the economy. With regard to the legal sphere, the election of judges and jurisdiction had been a city privilege from the beginnings. However, we can also see that at the turn of the 13th and 14th centuries, newly privileged cities were still rudimentary settlements. Most of them were dominated by agricultural production. With the exception of Buda, their population remained well behind Fehérvár and Esztergom, still the most populous of Hungarian cities.

Dr. György Granasztói (1938–2016) was a historian and co-founder of the Friends of Hungary Foundation. Born in Budapest, he graduated from Eötvös Loránd University (ELTE) with a degree in History and French. Having begun his career in 1962 as a secondary school teacher in Győr, he was a senior research fellow at the Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences (MTA) between 1968 and 1983. From 1985 he taught at ELTE and between 1990 and 1994, he served as Ambassador to Brussels and Luxembourg, with accreditation to NATO. Starting from 2011, Dr. Granasztói was a chief adviser and commissioner to the Prime Minister, responsible for carrying out ad hoc tasks involving the cultural sphere and the implementation of law concerning the use of Hungary's coat of arms, flag and state medals. From April 2011 until his death, he was also the head of the Board of the Hungarian Corvin Chain. From 2015, the professor was a member of the Kossuth and Széchenyi Prize Committee. His areas of research included urban history, medieval and early modern Hungarian history, and the use of computer methods in historical research. Dr. Granasztói was also an author of literary works, several of which were published.

Kulin Ferenc

Az Aranybulla hatása Katonára és Kölcseyre

„A modern kor egyes alkotmányai szerint a közhatalmat gyakorlókkal szembeni engedetlenség joga, közelebbről a törvények megsértése esetén tanúsított passzív vagy aktív engedetlenség joga, mint a „zsarnoksággal” szemben alkalmazott végső eszköz, a polgárokat egyfajta közmegegyezés folytán illeti meg. E gondolat nem csak a középkor századaira visszamenő előzményekkel bír. Korai formájában már a klasszikus antikvitás idején, a Kr. e. VI. század egyes gondolkodóinál is jelentkezik. További árnyalatokat nyer azután a Kr. e. IV–I. század során kialakított államjogi teóriák tükrében, melyek már az ellenállási jog egyes elemeit is felvetik.”

Szlávik Gábor: Az „ellenállási jog fogalma” és megjelenése Dión Chrystomonos műveiben⁰

Mielőtt az Aranybullának két 19. századi írónkra: Katona Józsefre és Kölcsey Ferencre gyakorolt hatását elemezném, fel kell idéznem a történettudomány jeleseinek megállapításait II. András királyunk 13. századi ’törvénykönyvének’ középkori sorsáról. Mindenekelőtt arra a tényre kell utalnom, hogy „Az Aranybulla kiadása nem idézett elő változást az uralkodó politikájában, a kiadását kicsikaró csoport is hamarosan kiszorult a hatalomból.”¹

A híres ’alkotmányjogi dokumentum’ mindazonáltal nem maradt hatástalan. „A politikai fordulatot a trónörökös, a későbbi IV. Béla (1235-1270) szorgalmazta, s még apja életében megkezdte a birtokadományok felülvizsgálatát. (...) Az uralkodó osztály alsó csoportját a serviensek, a várjobbágyok alkották. Különleges jogállásukat az Aranybulla biztosította, s a régi királyi vármegyék keretei között maguk kezdtek hozzá érdekvédelmi szervezetük, a nemesi megye kiépítéséhez.”²

Az Aranybulla közjogi tartalmának ellentmondásira figyelmeztet Szekfű Gyula is. Ő sem vitatja el a neves okmány kiemelkedő szerepét a rendi társadalom kifejlődésében, de hangsúlyozza, hogy a dokumentum „egészen 1687-ig (I. Lipót) érvényben maradt” híres „záradéka” sohasem vált egyértelművé a politikai gyakorlatban. „Mindegyik király esküt tett rá a koronázás alkalmával, de a záradék tartalmát képező ellenállási jog sohasem részesült pontos körülírásban.” Nem volt egyértelmű „hogyan milyen esetekre alkalmazható a törvény szövege, s viszont milyen esetben van igaza a királynak, ha a felkelésben a királyi jog ellen való megokolatlan lázadást látja.”³

⁰ Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica. Tomus XXX/1. (2012)pp. 187-218

¹ A magyarságtudomány kézikönyve. Szerk.: Kósa László, Akadémiai Kiadó, Bp., 1993. 182.old.

² Uo.

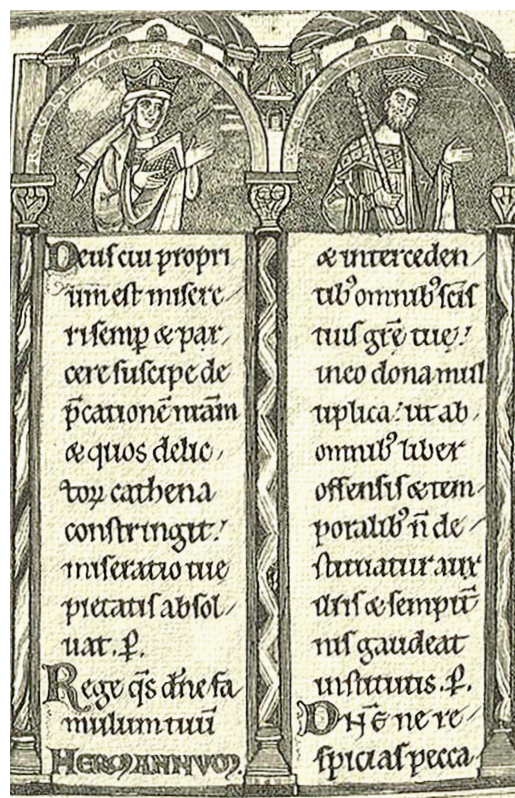
³ Szekfű Gyula: A magyar állam életrajza. Dick Manó könyvkereskedése, 1917. 71.old.

Szűcs Jenő korszakmonográfiájából két mozzanatot érdemes kiemelni. Az egyik a nemesi társadalomszerkezet földrajzi térfoglalását hozza összefüggésbe az *Aranybulla* szellemiségével. Ezt írja:

„A tatárjárás előtti időkben csírázó ’megyei közélet’, az alulról képződő autonómia, az intézkedések, (...) mindmégannyi alkalmat adtak a vagyoni nivellálódás ama presztízsbeli konzekvenciájának levonására, hogy a nemzetiségi ősokeket nélkülözők is ’elég nemesek’.”⁴ A neves dokumentum kiadásának másik következménye pedig az volt, hogy bármi szerény szerepük volt is a királyi szervienseknek annak kieszközlésében, „maguk az alkalmak mégiscsak a történelemben először hozták össze a távoli vidékekről e réteg képviselőit országos gyűlekezetekbe, másrészt először került sor országos ’szabadságaik’ rendszeres összefoglalására. Ez kézenfekvő módon megerősíthette azt az érzést, hogy ők nem egyszerűen csak egy királyi família ’szolgái’, hanem egy országos méretekben létező és számottevő származási csoport (genus) tagjai, következésképpen egyfajta ordot alkotnak.”⁵

Szűcs Jenő elemzése két olyan körülményre is utal, amely nem lenne érthető, ha nem vizsgálnánk meg közelebbről részint a királyság intézményét „működtető” korabeli jogfelfogás belső ellentmondását, részint a magyar társadalom etnikai szerkezetének – a nyugat-európai mintákétól – lényegesen különböző sajátosságait. Ami a királyság – mindig és mindenütt – konkrét személyekhez kötődő hatalmi jogkörét illeti, számolnunk kell azzal, hogy a 13. században még feloldatlan volt az a súlyos ellentét, amely a hatalma gyakorlásában – kényszerűen és ideiglenesen korlátozott – felszentelt uralkodó helyettesítésének rendjét szabályozta. Jogrendünknek ez a hiányossága azt eredményezte, hogy a király távolléte vagy betegsége kétfajta jog egyidejűleg érvényes utasításai teremtettek kezelhetetlen feszültségeket.

• Kódexlap Hermann thüringiai határgróf 13. századi Psalteriumából (szoltároshatárgróftól) II. András király és Gertrúd királyné arcképével

⁴ Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. História Könyvtár, Bp., 1993. 130. old.

⁵ Uo.: 130. old

⁶ Ld. erről részletesebben: Kulin Ferenc: A Bánk bán az ezredfordulón. In.: K.F.: Küldetésstudat és szerepkeresés. Argumentum, 2012. 167-168. old.

⁷ Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. História Könyvtár, Bp., 1993. 145. old.

A világi törvények (*Corpus Juris Hungarici*) a nádorispánt, az egyházi jogrend (*Corpus Juris Canonici*) a királynét tekintik az uralkodó egyedüli helyettesének.⁶ Ez a jogelméleti probléma természetesen nem indokolta volna önmagában – a hadba vonult II. András képviselőjeként a királyi hatalmat gyakorló – Gertrudis királynő tragédiáját, ha ő maga a magyar főurak iránti megvetésével nem élezi ki a hun-magyar politikai tradíciók és a nyugati típusú abszolutisztikus hatalomgyakorlás módszerei közötti feloldhatatlan ellentéteket. Ám miután ezek az ellentétek végülis a magyar tradíciók jegyében oldódtak meg, „az 1222. évi Aranybulla a nemesi köztudatban hovatovább már-már ahhoz hasonló mítikus vonásokat öltött fel, mint a ’szent király’ alakja – annak arányában, ahogy elmosódtak kiadásának konkrét körülményei.”⁷

Tegyük hozzá Szűcs Jenő megállapításához, hogy a köztudatban, a közemlékezetben „elmosódtak” a magyar nemzetkarakternek azok az ’elemei’, amelyek még a honfoglalás előtti korban formálódtak ki. A magyarság ’nyitottságát’ az idegen ajkúak befogadására vagy Szent István *Intelmeinek* a politikai etikett követelményeit is tiszteletben tartó megnyilatkozásaként, vagy az újkori magyar kultúra integráló erejének bizonyítékeként tartjuk számon, miközben az egy sokkal mélyebb gyökerű hatalomszerkezeti törvényszerűségben leli magyarázatát. Megfelelkezünk arról, hogy „...az ősi, honfoglaló nemzetségek ivadékaik ekkor már erősen elkeveredtek a szentistváni kor jövevény nemzetiségeinek, a vendégeknek a leszármazóival. Azokkal, akiknek ősei valaha ’a szent királynak’ karddal segítettek honfoglaló ősoke egy részének elpusztításában, leigázásában.”⁸ És ne felejtjük el azt sem, hogy „voltak későbbi koroknak is békés vendégei.” Azoknak a koroknak, amikor már nem különböztetik meg a székelyeket, besenyőket a magyaroktól, hanem a törvény egyszerűen kimondja: „A várjobbágyok az ő szabadságuk szerint: tartassanak, mint a szent király végezte, azonképpen a vendégek is, bármiféle nemzet legyenek.”⁹

Nemcsak arról van szó tehát, hogy az abszolutizmus minden formáját elítélő – egyszerre jogfilozófiai és aktuálpolitikai mű született a 13. századi Magyarországon, hanem arról is, hogy ez a dokumentum egyaránt kapcsolódott a távolabbi múlt hagyományaihoz és a későbbi korok jogalkotói által szerkesztett dekrétumokhoz: a *Szent Korona-tanhoz*, István király *Intelmeihez* és Werbőczy *Hármaskönyvéhez*! A II. András által aranypecséttel hitelesített elvek akkor is méltóak lennének emlékeztetünkre, ha csupán ’őstörténetünk’ és a feudalizmus évszázadainak jellegzetesen magyar politikai ethoszát fejeznék ki,

⁸ Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában. Panoráma Kiadó, 1977. 394. old.

⁹ Uo.

ám – miként látni fogjuk – alkalmasnak bizonyultak arra is, hogy „modern kor” – főképpen a reformkor – szellemóriásai is azokhoz igazítsák a polgárosuló Magyarország vezéreszméit. Azokat az eszméket is, amelyek – miként azt Katona József főműve fogja bizonyítani – a történelmi időben és térben konkrét, egyszeri emberi konfliktusokban ütköznek meg egymással, azokat is, amelyek egy tágabb – Európa bölcséleti kultúrájának egészébe illeszkedő – szellemi koordinátarendszerbe illeszkednek, és azokat is, amelyek – Kölcsey Ferenc politikai beszédeinek tanúsága szerint – a mindenkori jelent formálni képes cselekvésben keresik embermivoltunk értelmét.

KATONA JÓZSEF

Ha pusztán politikatörténeti nézőpontból közelítünk Katona drámájához, megelégedhetnénk azzal a diagnózissal, amit Rigó Béla ekként fogalmazott meg: „Az államhatalom kulcspozícióba azért ültetett idegeneket, mert csak tőle függtek, neki tartoztak hűséggel, engedelmességgel. (II. András) politikáját még egy évtizedig sem viselték el a magyar urak, akik részben az ő uralma alatt tapasztaltak megisméllődésétől felve kényszerítették ki Andrásból az Aranybullát.”¹⁰

Értelmezhetnénk tehát úgy is Katona főművét, mint szépírói kísérletet a magyar jogtörténet egyik kiemelkedő eseménye előzményeinek oknyomozó elemzésére; arra a kérdésre azonban, hogy miért ezt a művet tekintjük mindmáig drámaköltészetünk csúcsának, s hogy két évszázadon keresztül miért ez a mű inspirálta leginkább irodalomtörténészeinket, esztétáinkat és dramaturgjainkat a tragikum-fogalom megfejtetlen – és láthatóan megfejtethetetlen – jelentésrétegeinek a feltárására, nos ezekre a kérdéskere a jogtörténet látószögéből nem lehet válaszolni.

Már csak azért sem, mert Katona József drámájának nem tárgya az Aranybulla, s még csak az sem mondható, hogy az író II. András korának politikai erőviszonyai foglalkoztatnák.

• Katona József (1893) Kimmach László rajza

¹⁰ Rigó Béla: Talentum – Műelemzések. Akkord Kiadó, 1998. 38.

Nem azt kutatja, hogy mennyiben nyomja rá a bélyegét egy korszak társadalmának közgondolkodására, közérzetére valamely uralkodó személyisége, hatalmi elitjének behatárolója, hanem azt, hogy a politikai és a vallási-kulturális közélet mentális, morális és spirituális minőségét, hogyan formálják az egyéni és a közösségi identitástudatnak a távoli múltunkban gyökerező értékszempontjai.

Hogy egy epikai vagy drámai alkotásnak van-e a szerzője által elgondolt koncepciója, függetlenül attól, hogy azt pályája későbbi szakaszaiban vállalta-e vagy nem, az az újklasszika és a romantika korának lezárultáig nem volt, nem lehetett vita tárgya. Az epika és dráma műfaji követelményeihez igazodó alkotások ezért elemezhetetlenek ex-
pozíciójuk és lezárásuk értelmezése nélkül. Ezt a „szabályt” nem hagyhatjuk figyelmen kívül a *Bánk bán* esetében sem. Azt jelenti ez, hogy főhősünknek a dráma első felvonása végén ’elhangzó’ nagymonológja jelentését nem fejthetjük meg az V. felvonás 6. jelenetében elhangzó zárómonológjával való összevetés nélkül.

Bánk – amikor az I. felvonás végén részint a királynéi hatalommal való visszaélést tapasztalja, s ezzel egyidejűleg a sértett magyar főuraknak az ’idegenekkel’ szembeni gyűlöletével, illetőleg fékezhetetlen bosszúvágyával (ld. Petur!) szembesül, felismeri és kimondja, hogy az anarchia veszélyével szemben ’csak’ királyhelyettesi pozíciójában léphet fel.

„Itten Melindám, ottan a hazám – / A pártütés kiáltoz, a szerelmem Tartóztat. – Énrám bíz a szunnyadó/Gondatlan – énreám tevé le a/ Szegény paraszt elfáradt csontjait;/ Nem vélik ők a zendülést, mivel/ Bánk a király személye – esküszöm / Meg is fogok felelni ennek, és / Habár tulajdon síromon fog is / A békességetek virággani./ Szedd rendbe, lélek, magadat és szakaszd / Szét mindazon tündéri láncokat,/ Melyekkel a királyi székhez és/ A hitvesedhez, gyermekidhez, oly/ igen keményen meg valál kötözve!/ Úgy állj meg itt, pusztán, mint akkor, a-/ Midőn az alkotó szavára a/ Reszketve engedő chaos magából/ Kibocsájta.(...)”

És íme a zárómonológ:

„Az én siket fájdalmaimra – / Vég semmiség az én ítéletem – / Az Isten engem büntetésre nem/ Tart érdemesnek; - az angyal, mely jegyezte/ Botlásaimnak számát, ily következtetést/ Húzó legelső lépésemkor el-/ Rémmült dicső helyén és félrefordult/ Könnyes tekintettel törölte ki/ Nevemet az élet könyvéből.”

Bánk bán identitástudatának három komponense van tehát – a nádorispán, aki II. András távollétében a *'király személyének'* tekinti magát; a szerető férj és apa, akit „*tündéri láncok*” kötnek szeretteihez; s végül a saját szerepeitől és kötelekeitől is független „*puszta lélek*”. Egyedül ez utóbbi révén kötődik még az élethez, de ez a *'kötődés'* már csak megkötöttséget, kiszolgáltatottságot, megsemmisülést jelent. Van a lírikus Katonának egy olyan verse, amelyből arra következtethetünk, hogy nemcsak Bánkja, hanem ő maga is hitt, de legalább hinni próbált az evilági szerepeitől megváló ember számára átélhető – a keleti világvallások által hirdetett – létteljességben. Ezt írta *A magányhoz* c. költeményében: „*Benned, boldogulást lengedező Magány!/
benned nincsenek ily ördögi angyalok;/ alkotmány
magad, és vagy magad alkotó,/ egy lét benned az az Isten, az egy magam.*” Hogy ez a hite is megrendült, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a zárómonológ tanúsága szerint nem a szerep lehetőségektől való megfosztottságban, nem is a fizikai megsemmisülésben, hanem a büntetésre is méltatlanná vált személye összeomlásában, az ember-Isten kapcsolat jóvátehetetlen megromlásában *'fedezi fel'* a tragikum lényegét.

- A Bánk bán első előadásának színlapja, 1833.

A *Bánk bán* tematikájára utalva azt jelenti ez, hogy Katona hőségének önszemléletében egyenrangú súlya van a politikai közöshöz való viszonyát meghatározó, a privát-szférához kötődő érzelmi elkötelezettségnek és az Istennel közvetlen kapcsolatban lévő „*pusztá lelkének*”. Úgy is mondhatjuk: Bánk identitástudatának, identitásélményének súlypontja – a lírikus Katona én-élményével ellentétben – nem jelölhető meg egy értékhierarchia középpontjaként,

mert ez a középpont hol az egyik, hol a másik érték-tartomány felé mozdul el. Drámaíróként olyan 'kép-letet' vázol fel a jogfilozófia, az etika, az antropológia és a teológia összefüggé-séről, amely – noha a közép-kori magyar társadalom és kultúratörténet kínált 'hozzá' dokumentálható' matériát – messze túlmu-tat nemcsak a középkor, hanem saját korának lét-

elméleti problémáin is. Hiszen nem az foglalkoztatja, hogy hogyan lehet valamely 'korszerű' eszmében feltalálni a távoli múlt rendezőelvét, és nem is az, hogy miként lehetséges a sajátosan magyar hagyományokra alapozni a jövőnket formáló nemzettudatot. Kora színműirodalmának kíméletlen bírálójaként ostorozza a „*nemzeti dicsekedést*”, mert meg van róla győződve, hogy „*Nem mindég a magyarok! Mi magyarok!*” a szép, s hogy a 'néző' és az 'olvasó' „*ha ezeket fél nem leli is egy munkában, az még akkor is tökéletes lehet...*”¹¹ Katonának ez a fajta dráma-esztétikai attitűdjé akár a kulturális örökséggel szembeforduló művészetelméleti irányzatok ösztönzője is lehetne, ám ő nem szakítani akar a „*nemzeti hagyományokkal*”, hanem az érdekli: hogyan lehet azokat egy korszerű nemzettudat forrásává varázsolni.

Nem véletlen, hogy íróként, költőként éppen akkor – az 1810-es évek közepén – vállalkozik erre, amikor a magyar reformkor szellemóriáisaiban is tudatosul, hogy a történelmi tények és a „*magunkkal hozott igazságok*”¹² intellektuális alázattal történő 'összebékítése' nélkül korszerű nemzetpolitika sem képzelhető el. Igaz, már önmagában a témaválasztásával visszavetíti az esztendőkkel később született *Aranybulla* ellenállási záradékában megfogalmazott ellenállási jog alapelvét a Bánk és Gertrudis közötti tragikus kollízióra, ezzel a visszavetítéssel azonban két irányban ki is tágítja az 'emberi jogok' fogalmát.

- Képek balról jobbra: Merániai Gertrudis ábrázolása, *Hedwig Codex* 14. század; Jászai Mari színművész Gertrudis szerepében, a Bánk bán 1872-es előadásán; Marton Éva operaezenes, a Magyarország Barátai Alapítvány egyik Alapítója a Bánk bán operafilm adaptációjában, Gertrudis szerepében, 2002.

¹¹ Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni? KJÖM. Szépirodalmi Kiad, 1959. 79.old.

¹² Vö.: Kulín Ferenc: A magunkkal hozott szempontok igazsága. In.: K.F.: Küldetéstudat és szerepkeresés. Argumetum, 395-415.

Egyfelől az ellenállás jogát nemcsak a 13. század hatalom-politikai követelményeként, hanem Európa immár több évezredes jogfejlődésének, illetőleg a magyar társadalom-szerkezetnek – a honfoglalással és a kereszténység felvételével ’szentesített’– tradíciójaként értelmezi, másfelől bevonja ebbe az értelmezési körbe a saját korszerűen tradicionális ember-fogalmát. Nem pusztán arról van szó, hogy egy középkori tematikájú dráma ’megengedi’ a politikai realitások és a teológiai igazságok iránti fogékonyság esztétikai igényű összebékítését, hanem arról is, hogy saját kora materialista eszmeáramlatainak hódítása idején Katona embereszménye tüntetően szemben áll kora „*felvilágosult*” antropológiáinak anyagelvű irányzataival. Azért fontos ezt látnunk, mert mindaz, amit a társadalom- és a történettudományok a jog fogalomkörébe sorolnak, Katona világképében a teológia, az antropológia és az etika axiómáiként értelmezhetők. Közlebből: Bánknak a hatalmukkal visszaélőkkel és a lázadókkal szembeni fellépését nem a *jogtudata*, hanem morális érzékenysége és vallásos lelki szükséglete – ’puszta lelkének’ Teremtője iránti alázata – motiválja. A *Bánk bán* tehát nem csupán egy fiktív elemeket is magába építő dráma dramaturgiai szabályait teszi tanulmányozhatóvá, hanem azt a világképet is, amelyben feltárulnak a humán diszciplínáknak a politika látószögéből felismerhetetlen összefüggései. Azok az összefüggések, amelyek arra utalnak, hogy az individuum és az emberi közösségek spirituális értékei, természetes szükségletei és létérdekei a letűnt korszakokban éppúgy ki voltak szolgáltatva a politikai erőviszonyokhoz igazított jogelveknek, jogfilozófiáknak, miként napjainkban.

Katonának a hatalomról, az igazságosságról, a jogról, a törvényről és a törvényességről alkotott *fogalmi rendszere* tehát belül van még az ó- és a középkor vallást, etikát, jogot, igazságosságot, tehát az evilági és a transzcendens erőket egyetlen, koherens étékrenden belül feltételező világképén, de tragikus hőisével való írói-művészi azonosulásával – esztétikai értelemben – mégis szétfeszíti ennek a világképnek a kereteit. Nem azt jelenti ez, hogy kétségbe vonja az időben és térben korlátozott emberi létezés értelmét, de azt igen, hogy meggyőződött – és meggyőző – arról, hogy az ember önmagával és a teremtőjével való megbékélésének lehetőségét nem ragadhatja meg a történelmen kívül.

• Bánk bán Városligeti Színkör díszelőadás színlapja, 1898

KÖLCSEY FERENC

Jelképes értelműnek tekinthető, hogy a napó-

leoni háborúk korszakának két magyar költő/író óriása – Kazinczy Ferenc és Kölcsey Ferenc – éppen akkor vall filozófiai igénnyel a politika világához fűződő viszonyáról, amikor Katona – főhőse sorsában – felismeri a történelmi szerepvállalás tragikus kockázatát. Íme, Kazinczy – a Szent Szövetség alakulásának hírére: „*Én réggóta úgy nézem már a világ történeteit, mintha egy nem értett nyelven játszanának egy theáteri darabot (...) s nem tudom, tragédia-e vagy vígjáték? Ki nem örülne, annak, ha egy nemzet a más nemzetek járma alól kiszabadul s mindenki megkapja a maga autonómiáját? De megkapja-e most? Szabad lesz-e most?*”¹³

Ezek azok a kételyek, melyek az öregedő Kazinczyt végleg elfordítják a politikától. S minél kilátástalanabbnak ítéli a politikai helyzetet, annál szenvedélyesebben veti magát az irodalmi tevékenységbe. „*Ahelyett, hogy azon törődjem, amit reám nem bíztak és amihez bizonyosan nem értek, ami erőnk van, azt nyelvünk és literatúránk gyarapodására fordítom*”.¹⁴

Kölcsey – ezzel szemben – most kezdi szűknek érezni azt a mozgásteret, amit az irodalom kínál. „*Érzékenység és spekuláció, s a történetnek nyugodt keresése egyformán elrontanak bennünket: csinálni, csinálni, csinálni kellene! A cselekedetek, a publicumban forgás formálnak hasznos embert*” – írja az *Iskola és világ* c. esszéjében.¹⁵ S hogy ez a még konkrét cél nélküli tettvágy – ha csak időlegesen is – rebellis politikai indulatokkal telítődik, azt a „*Boszúját a hűvet, nemset/ Keblében érlelő*” *Rákóczi hajh...* c. verse fogja bizonyítani.¹⁶

A *Himnusz* költője tehát – miután megírja kora legigényesebb etikai, valláselméleti és történetfilozófiai tanulmányait, banki alkatával veti magát a közügyekbe, s miként látni fogjuk: egész életében a politikusi szerep vállalásának tragikus perspektívájával szembesül.¹⁷

• Kölcsey Ferenc (1790–1838) Franz Eycl litográfiája

¹³ Kazinczy F.: Majthényi Lászlóhoz, Széphalom, 1815. márc. 15. In: KF .Művei II. Szépirodalmi, 1979. 439.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Első változat: Levél Szemere Györgyhez. Surány, 1815. szept. 1. Később: Élet és Literaturá, 1826.

¹⁶ Pécel, 1817.április

¹⁷ Ld. Szemere Pálhoz írott levelét! Cseke, 1823, ápr.6. KFÖM. III. 280-281.

¹⁸ Vanitatum Vanitas. 1823.

Egyszer az emberiség és a nemzet jövőjébe vetett hit, másszor a „minden hiábavaló”¹⁸ érzéséből fakadó szkepszis; egyszer az emberi teljesség lehetőségét hirdető felvilágosult optimizmus, másszor az egyéni boldogságról lemondó aszketizmus; egyszer a reformpolitikus türelemre és mérsékletre intő bölcsessége, másszor a nemzeti függetlenségért lázadó forradalmi indulat. Ezek azok a végletes ellenétek, melyeknek termékeny feszültségében óriássá nőtt a *Himnusz* költője; másfelől ezek voltak azok a végletes ellentétek is, amelyek felőrölték Kölcsey fizikumát és idegrendszerét. Ezért tekinthetjük jelképes értelműnek a halálát okozó körülményeket is. Nevezetesen azt az életrajzi tény, hogy annak a Wesselényi Miklós bárónak az ügyében írott védőirata munkálatai közben érte a váratlan halál¹⁹ akit nem csupán a legjobb barátjának, hanem az *Aranybulla* szellemiségét megtestesítő reformkori magyar politikai ethosz legnagyobb formátumú megtestesítőjének tekintett.

Nem csupán egy szimbolikus értelmű tradíció tovább-élését bizonyítja ez. Az *Aranybulla* szellemének a köznemesség gondolkodására, magatartására, mi több: ’hadrafogható’ politikai érzelmeire gyakorolt hatását nemcsak az bizonyítja, hogy példamutató szerepe lesz a Wesselényi-perben Deák Ferencnek is, aki majd a perbe fogott báró jogi védelmét is magára vállalja. Éppen Deák ’színre lépését’ teszi Kölcsey történelmi jelenőségűvé azzal, hogy – életének utolsó napjaiban is – képes a Wesselényivel szembeni felségsértési vád tanúit a saját, illetőleg Wesselényi oldalára állítani az udvarral szemben. És ebben már nemcsak a hatalommal való szembefordulás bátorsága, hanem a lelkiismeret a („puszta lélek”) ösztönző jelenléte is felmutatható.²⁰ A felségsértési per kimenetele szempontjából ugyanis döntő jelentőségűek lesznek azok a vallomások, amelyekben – Kölcsey hatására – számos osztályostársa visszavonja Wesselényivel szembeni vádjait, beismerve, hogy azokat félelemből vagy kényszer hatására képviselte.²¹

De lássuk Kölcseynek az *Aranybulla*hoz kapcsolódó megnyilatkozásait tágabb összefüggésükben is! Számos országgyűlési felszólalása a király személyét és magát a diétát ünneplő retorikai ’tiszteletkörökként’ értelmezhető, de több figyelmet érdemelnek azok a beszédei, amelyekben a közállapotok romlásának és az alkotmányos rend sérüléseinek a tüneteire figyelmeztet.

Álljon itt egy példa az „*udvarias*” Kölcsey hangvételének jellemzésére! Ezt mondja a *Követválasztás előtti* beszédében:

¹⁹ 1838. aug. 24., Szatmárcseke)

²⁰ Ld.: Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós. Akadémiai Kiadó, Bp., 1965. 345.

²¹ Ld.: Csorba Sándor: KÖLCSEY FERENC egybegyűjtött iratai. Magyar Napló - Írott Szó Alapítvány, Bp., 2021. 747-753. old.

„Eljöttünk meghallani az uralkodó felség hívó szózatát, mely országgyűlésünk határnapját hirdetvén atyailag emlékeztet, hogy önállású nemzet vagyunk; hogy a lélek, mely az Aranybullát s az ezerhétszáznegyvenedik cikkelyeket alkotá, még mint a fejedelmi házban, mint a nemzetben él; s hogy e lelket a maga szelíd lángjaiban folyvást táplálnunk kell és híven a Szent Korona árnyékában nyugvó törvények iránt, tiszta kebellet járuljunk az oltárhoz, mely előttünk Pozsony falai között ismét emelkedik.”²²

Ez a hangvétel, s az ehhez illő retorikus szókészlet jellemzi a szatmári követnek azokat a beszédeit, amelyek – olykor az *Aranybulla*ra konkrétan is utalva, olykor annak „*csupán*” a szellemiségét idézve – méltatják a „*nemzet*” és az „*uralkodó*” meghitt, szakrális értékeit is rögzítő viszonyát,²³ s éppen ezekhez viszonyítva minősíthetjük már-már rebellis szellemű politikai radikalizmus megnyilatkozásának azokat a beszédeit, amelyekben a tudós-jogtörténész felkészültségével és fékezhetetlen indulattal bírálja az Udvar – nemzeti alkotmányunk alapelveit sértő – intézkedéseit.

A királyi fiskus öröködése tárgyában c. híres beszédéből idézek: „*I. Leopold alatt (1687-1688-ban) az ellenállási cikkely eltöröltetett, s annak nem kötelező volta minden fejedelemtől az esküben ki is mondatik; de 4-ik cikkely eltörlése egy esküben sincs kimondva; és így az a többi el nem töröltettekkel együtt újra és újra megerősítettén, méltán állíthatjuk: miképpen az 1351-diki minden megújított koronázáskor a letett királyi esküben ismételve tétetik semmivé. Így állván a dolog, a királyi fiskus (az államkincstár) öröködését, úgy, amint jelenben gyakoroltatik, törvény elleni visszaélésnek méltán állíthatjuk. Azért hozzuk az Aranybulla cikkelyét ismét gyakorlatba, s segítsük ki a nemességet e nyomasztó helyzetből, melyben öt század óta emésztdődik.*”²⁴

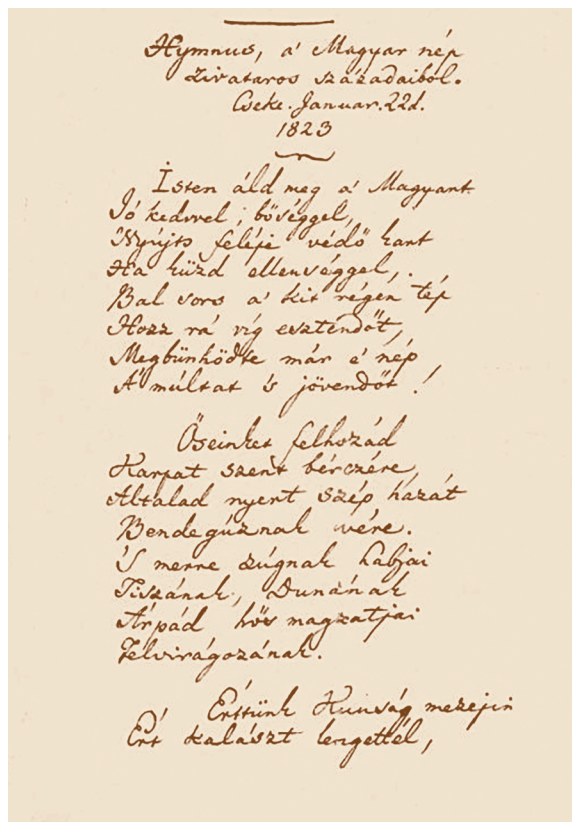
Annak az irodalom- és kultúratörténeti hagyománynak a nézőpontjából, amely Kölcseyben elsősorban a *Himnusz* költőjét, a nagy hatású morálfilozófiai és esztétikai tanulmányok szerzőjét láttatja, meglepő lehet az *Aranybulla* történetét felidéző országgyűlési beszéde. Meglepő, hogy nem az ellenállási jog I. Lipót által kikényszerített „*törlésében*”, azaz a középkori nemzeti szuverenitás szimbolikus garanciájának a „*visszavonásában*”, hanem egy nagyon is „*praktikus*” érdeksérelemben: a tulajdonjogi elveket és egyúttal nemzetgazdasági érdekeket veszélyeztető közhatalmi gyakorlatban mutat rá az *Aranybulla* megcsonkításának tűrhetetlenségére. Nyilvánvalóan nemcsak azért követi ezt a stratégiát, mert pontosan tudja, hogy felesleges szélmalomharc lenne egy olyan jog melletti

²² KFÖM. III. köt. 64. old.

²³ Beszéd I. Ferenc király uralkodása negyvened évi ünnepén A magyar nyelv ügyében; A királyi válasz felvételekor; A vallás ügyében; stb...Ld.: Kölcsey F. Összes művei, III. köt. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1960.

²⁴ KFÖM/III.132. old.

kiállítás, amelynek alkalmazására 1222-től kezdődően 1687-ig egyetlen egyszer sem kerül sor,²⁵ hanem mert felismeri, hogy a tulajdonviszonyok alakulásának, s az azokkal elválaszthatatlanul összefüggő kereskedelmi, piaci, gazdaság- és nemzetpolitikai „*ütközeteknek*” az ő korában már (a reformkorban), sokkal nagyobb lesz a tétje, mint a korábbi századokban. S miután felismeri azt is, hogy a vagyon, a birtok, s általában a civilizációs javak megtartásának, illetőleg megszerzésének: elosztásának és újraelosztásának monopóliuma – I. Lipót uralkodásától kezdődően – gyakorlatilag az uralkodó kezében van,²⁶ a pozsonyi országgyűlésben minden erejét és minden kapcsolatát – Balásházy János gazdaságfilozófiájának szellemében²⁷ a polgárosuló magyar köznemesség *jogszerűen* öröklött birtokai megtartásának törvényi garanciáiban keresi.

• Kölcsey Himnusz kézirat, 1823

Fel kell tennünk a kérdést: miért mondja Kölcsey, hogy „*a nemesség e nyomasztó helyzetében*” már „*öt század óta*” (tehát a 14. századtól kezdődően) „*emésztődik*”. Nem várhatjuk a szónoktól, hogy állítását történelmi alapossággal indokolja, de ismét utalhatunk beszédének arra a – fentebb már idézett – részletére, amelyben ’átsiklik’ a történelmi tény fölött, hogy ti. a magyar nemesség I. Lipót uralkodása idején (1687/88-ban) „*lemondott ellenállási jogáról*”, mert lényegesen súlyosabbnak ítéli azt a hatalmi beavatkozást a nemzet alkotmányába, melynek következtében megkérdőjeleztetett öröklött birtokaihoz fűződő joga.

Kérdésünkre csak az lehet a válasz, hogy Kölcsey nemcsak ismeri, hanem mélyen át is éli – azt a dilemmát, amely elé az önálló egzisztencia megőrizhetőségének – 18-19. századi magyar közép-és kisbirtokosok többségét fenyegető – bizonytalansága állítja, s amely két irányban látszik feloldhatónak.

Az egyik „*irány*” a hivatalviselés, a másik a magánbirtok gazdasági korszerűsítése. Osztályostársainak többsége (mint ahogyan az ún. középosztály értelmiségi elitje azóta is!) az előbbi lehetőséget választja, s ő maga is megpróbálja, hogy tisztségviselőként teremtesse meg családjá anyagi biztonságát. Végül is e kísérleteinek kudarca győzi meg arról, hogy az alkotó szellemi munka szuverenitásigénye összeegyeztethetetlen a hivatalviselés anyagi függőségével, s ez a felismerése ösztönzi arra, hogy megpróbáljon összhangot teremteni a szabadság és a tulajdon etikai (bölcseleti), jogi, gazdasági és politikai követelményei között.

Hogy megértsük: Balásházy János korszakos jelentőségű gazdaságtani munkájának – Széchenyi *Hitelét* egy évvel megelőző – megjelenése után miért éppen ő vállalkozik – a szimbolikus szabadág-eszme képviselte helyett – a birtokjogok és a gazdasági autonómia ügyének védelmére, ahhoz érzékelnünk kell részint azt a szellemi környezetet, amelyet majd Széchenyi István – a gazdaságtudományok fejlődésének magyarországi eredményeit is összegező *Hitel* c. könyvének hatása (1830) teremt meg, részint azt a lapangó feszültséget, amely a két szellemóriás kapcsolatát jellemzi.

Tudnunk kell, hogy ezt a feszültséget nem a két reformpolitikus egymás iránti ellen-szenve, hanem a nemzetpolitika és a modern gazdaságfilozófia két – nehezen összebékíthető – irányzatának ütközése generálta. S jóllehet nincs okunk kételkedni abban, hogy az angliai tapasztalataiból „*építkező*” Széchenyi őszintén hitt abban, hogy a „*pénztőke forgási sebességének ugrásszerű felgyorsulása*” a „*közvagyonosodáson*” keresztül elvezethet a nemzeti érdekű „*közszabadsághoz*”, de azt is látnunk kell, hogy ez a hit nem ugyanazon történelmi tapasztalatokból és kulturális eszményekből táplálkozott, mint amit az alsó tábla sérelmi ellenzéki többsége; illetőleg az a Kölcsey képviselt, aki – Széchenyivel ekkor már nyíltan is szembeforduló – Wesselényi báró stratégiája szellemében politizált. Míg a pénztőke jótékony hatásait hangsúlyozó Széchenyi szeme előtt a világkereskedlem éllovasának számító Anglia vonzó példája lebeg²⁸, és a hitel intézményesítésében korlátlan lehetőséget lát saját osztálya, a magyar arisztokrácia politikai mozgásterének kitágítására, Kölcsey gondolkodásában az anyagi javak megítélésének egy másik típusú kulturális örökség értékrendje, illetőleg a pénz és a politika hatalmi funkciói összefonódásának súlyos veszélyeire figyelmeztető olvasmányélményei játszanak meghatározó szerepet.

²⁵ Vö.: 3. sz.lábjegyzet!

²⁶ Vö.: R. Várkonyi Ágnes MAGYARORSZÁG KERESZTÚTJAIN. Gondolat, 1978. 337.

²⁷ Ld. Barta István: Balásházy János pályafordulása c. tanulmányát! Tudományos Szemle, 1958. 1-2 szám!

²⁸ Széchenyit nem foglalkoztatják a liberalizmus alapelveit sárba tipró gyarmatosító nagyhatalomnak sem a tengereken túli hódító háborúi, sem az „*irlandi szegénységnek*” Eötvös József által is elemzett tényei.

Széchenyi okkal és meggyőzően érvel azokkal szemben, akik „függetlenségi ábrándozásokban mindig a szegénység teoriáját” hirdetik, de nem ismeri sem azokat a műveket, amelyek Kölcsey történet szemléletét, sem azt a magyar „rögvalóságot”, amely a *Himnusz* költőjének történelmi tudatát formálják.

Miközben a sikeresnek ígérkező nyelvi-kulturális mozgalom egyik legtekintélyesebb képviselőjeként, majd vármegyei, később országos politikusként az erkölcsi törvényekbe nem ütköző anyagi gyarapodás lehetőségét hirdeti, hinni próbál abban (is), hogy az írástudó értelmiség megóvhatja a politika és a kultúra intézményeit a (külhoni!) pénztőke hatalmának korlátatlanságától. Egyszerre két fronton folytat küzdelmet elvei védelmében. Az egyik ezek közül – természetesen – a „*napi politika*”. Tudomásul kell vennie: ha nyíltan elutasítja az udvarral való megegyezést sürgető Széchenyi gróf programját, azzal az országgyűlési ellenzék egészének pozícióját ássa alá, ha viszont egyértelműen Széchenyi oldalára áll, a *Hitel* írójának gazdaságpolitikai elveivel szembeni morális fenntartásait kell megtagadnia.

Kölcsey Ferenc.

Kölcsey okfejtésének az a lényege, hogy az úrbéri rendszer nemcsak a földbirokokosok és a jobbágyság viszonyát mérgezi meg, de megbénítja az iparból és a kereskedésből élő polgárság és a piacképtelenné vált parasztság kapcsolatát is. A legnagyobb hatású – Az örökös megváltás tárgyában – tartott országgyűlési beszédében²⁹ megismétli és összegezi a személyi- és a tulajdonszabadság védelmében korábban megfogalmazott jogi, gazdasági és erkölcsi elveit, egyszersmind új dimenzióba is emeli azokat, rámutatva azoknak az állam biztonságpolitikai érdekeivel való megkerülhetetlen összefüggésére. Amikor Dózsa vérengző tetteire, a József császár alatti erdélyi parasztlázadásra s az 1831-es kolerafelkelés véres eseményeire emlékezteti a kormányt, nem a jakobinus és a „*communisticus*” eszmék terjedésének katonai erővel történő feltartóztatását sürgeti, hanem a társadalmi béke feltételeinek: a tulajdonhoz jutás alkotmányos biztosítékainak megteremtéséhez hívja segítségül követársait. Látja az éhséglázadások, forradalmak és parasztfelkelések veszélyét, de meggyőződése, hogy azok okai erőszak nélkül is megszüntethetők.

²⁹ Pozsony, 1834. nov. 10.

„Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekekkel, mely a társaság tagjait egyformán kösse a hazához.” A Búcsú az országos rendektől c. pozsonyi beszédében ehhez a haza-fogalomhoz kapcsolódik a ’haladás’ jelszava, amit viszont elválaszthatatlan összefüggésben értelmez az Aranybulla – általa a leggyakrabban idézett – 4. cikkelyével: azzal a követeléssel, „Hogy a nemesség az marháival és birtokával szabad legyen.”

Kulin Ferenc Széchenyi- és József Attila-díjas magyar kritikus, irodalomtörténész, a Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja. 1971-től nyugdíjazásáig tanított az ELTE Reformkori Irodalomtörténeti Tanszékén, s a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánjává is kinevezték. Az MDF alelnökeként és az Országgyűlés Kulturális Bizottságának elnökeként rendszerváltó politikusi szerepet is vállalt. Főszerkesztője volt – többek között – a Mozgó Világnak (1981-1983), a Magyar Művészetnek (2013-2020) és a Kölcsey-Füzeteknek. Számos irodalomtörténeti könyvet írt és szerkesztett. Történelmi drámái közül kettőből (*Janus Pannonius; Kölcsey Ferenc*) televíziós játékfilm is készült. Politikai tárgyú könyveiben feldolgozta a rendszerváltozás történetét.

• Himnusz, Erkel Ferenc kézírásos kottájának részlete, 1844.
Erkel 1861-ben három felvonásos operát komponált Bánk bán címmel, melynek szöveggönyvét Egressy Béni írta.

Ferenc Kulin

The Impact of the Golden Bull on Katona and Kölcsey

“According to some constitutions of the modern age, the right to disobey those exercising public power, more precisely the right to passive or active disobedience in the event of a violation of the law, shall be afforded to citizens on the basis of a kind of public agreement, as a last resort against ‘tyranny’. The antecedents of this idea date back prior to medieval centuries, appearing in their early form in classical antiquity, in the works of certain thinkers in the 6th century BC. The principle acquired additional nuances in light of theories of state law developed in the 4th to the 1st century BC, which already raise certain elements of the right to resist.”

Gábor Szlávik: The concept of the "Right to resist" in Dio Chrysostom's works¹

Before analyzing how the *Golden Bull* influenced the work of two of Hungary’s 19th-century writers, József Katona and Ferenc Kazinczy, I must recall our eminent historians’ findings on the medieval fate of King Andrew II’s 13th-century “law book”. Firstly, I must refer to the fact that *“the issuance of the Golden Bull did not lead to any change in the ruler’s policies, the group that extorted its publication was soon pushed out of power.”*² The famous “constitutional document”, however, did not remain ineffective. *“The political turn was urged by the heir to the throne, who was to become Béla IV (1235–1270). Already during his father’s lifetime, he began reviewing estate donations. (...) The lower layer of the ruling class comprised the serviens and castle warriors. Their special legal status was ensured by the Golden Bull, and within the framework of the old royal counties, they set out to build their own mutual defence organization, the noble county.”*³

The historian Gyula Szekfű also called attention to contradictions within the *Golden Bull* as regards the aspect of public law. While not disputing the outstanding role of the famed document in the development of feudal society, he points out that the renowned “clause” of the “document remained in force until 1687 (Leopold I)” but never became unambiguous in political practice. *“Each king swore an oath to it at the time of their coronation, but the right to resist as set out in the clause was never precisely defined.”* It was unclear *“to which cases the text of the law could be applied, and in which cases was the king right to see an unjustified rebellion against royal law in an uprising.”*⁴

Two excerpts of Jenő Szűcs’s monograph about the age are worth highlighting. The first of these draws a comparison between the geographical expansion of the social structure of the nobility with the spirit of the *Golden Bull*. It reads:

The “public life at county level” which began unfolding prior to the Mongol invasion and grassroots autonomy measures (...) all provided a host of opportunities to draw the prestige-related consequence of wealth levelling that even those without ancestors from a noble genus are “noble enough”.⁵

¹ Szlávik, Gábor: Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica. Tomus XXX/1. (2012) pp. 187-218.

² A magyarságtudomány kézikönyve (Handbook of Hungarianness as a Science), Ed. László Kósa, Akadémiai Kiadó, Bp., 1993, p. 182.

³ Ibid.

⁴ Szekfű, Gyula: A magyar állam életrajza (Biography of the Hungarian State), Dick Manó könyvkereskedése, 1917, p. 71.

⁵ Szűcs, Jenő: Az utolsó Árpádok (The Last Arpads), História Könyvtár, Bp., 1993, p. 130.

A further result of the publication of the famous document was that no matter how modest a role the royal serviens played in its prelude, “the occasions themselves nevertheless brought together representatives of this class from distant regions into national assemblies for the first time, and it was the first time that their nationwide “freedoms” were registered in an orderly manner. Obviously, this could have strengthened the sense that they were not merely “servants” of the royal family but members of a substantial group of common descent (genus) that exists on a nationwide scale, thus forming a kind of ordo.”⁶

Jenő Szűcs’s analysis also refers to two circumstances that would be incomprehensible without a thorough examination of the internal contradiction of the contemporary legal understanding “operating” the institution of the kingdom, as well as the characteristics of the ethnic structure of Hungarian society, which differed markedly from Western European models. As for royal authority of power, tied to specific persons in every instance and location, we should take into account that the major contradiction regulating the replacement of an ordained ruler who is forcibly and temporarily unable to exercise his powers remained unresolved in the 13th century. This shortcoming of Hungary’s legal system resulted in the king’s absence or illness creating unmanageable tensions due to the simultaneously valid orders produced by them. The ruler’s sole deputy is defined as the palatine by secular law (*Corpus Juris Hungarici*) and as the queen by ecclesiastical law (*Corpus Juris Canonici*).⁷ Of course, this theoretical problem on its own could not have justified the tragedy of Queen Gertrudis, who exercised royal power on behalf of the warring Andrew II, if her contempt for Hungarian noblemen would not have exacerbated the irresolvable contradictions between Hunnish-Hungarian political traditions and Western-style, absolutist exercise of power. However, as these contradictions were eventually resolved in the spirit of Hungarian traditions, *“in the conscience of the nobility, the Golden Bull of 1222 acquired mythical features almost resembling the figure of the Holy King – to the extent that the specific circumstances of its issuance had become obscured.”⁸*

Let us add to Jenő Szűcs’s argument that the “elements” of Hungarian national character that were shaped in the ages prior to the Conquest have been “blurred” in public consciousness and memory. We regard the “openness” of Hungarians to accommodate foreign-speaking peoples either as a manifestation of St. Stephen’s Admonitions or a proof of the integrative power of modern Hungarian culture, when in fact it is explained by a far deeper-rooted necessity of the power structure. We forget that *“the descendants of the ancient tribes of the Conquest had become heavily mixed with the offspring of foreign ethnicities, the so-called ‘guests’ arriving in St. Stephen’s era, with those whose ancestors once helped, sword in hand, the ‘Holy King’ to annihilate and subjugate a part of the conquerors.”⁹*

⁶ Ibid, p. 130.

⁷ For further reading see: Kulin, Ferenc: A Bánk bán az ezredfordulón (Bánk bán at the turn of the Millennium), In: K.F.: Küldetéstudat és szerepkérés (Sense of Mission and Search of Role), Argumentum, 2012, pp. 167-168.

⁸ Szűcs, Jenő: Az utolsó Árpádok (The Last Arpads), História Könyvtár, Bp., 1993, p. 145.

⁹ Dümmerth, Dezső: Az Árpádok nyomában (Following the Arpads), Panoráma Kiadó, 1977, p. 394.

And we should also not forget that “later times also had peaceful guests”. In these ages, “the Szeklers and Pechenegs were no longer distinguished from the Hungarians; the law simply stated that ‘castle warriors shall be kept in accordance with their freedom, as enacted by the Holy King, so should the guests, whatever their nationality.’”¹⁰

Therefore, it can be pointed out that 13th-century Hungary produced a document that not only condemns all forms of absolutism and carries relevance in terms of legal philosophy and day-to-day politics; it was connected to both the traditions of the more distant future and decrees compiled in later ages, such as the *Doctrine of the Holy Crown*, St. Stephen’s *Admonitions* and Werbőczy’s *Tripartitum*. The principles authenticated by Andrew II’s golden seal would be worthy of commemoration even if they were a “mere” expression of a characteristically Hungarian political ethos of our ‘prehistory’ and the centuries of feudalism. As we shall see, however, they also proved suitable for the intellectual giants of the “age of modernity” – primarily the Reform Era – to adapt the guiding ideals of bourgeois Hungary to them. This includes principles that, as reflected by József Katona’s masterpiece, clash with one another in concrete, non-recurring human conflicts within historical time and space – those fitting into a broader intellectual coordinate system within the context of European philosophical culture as a whole, and also those searching for the meaning of our human existence in actions shaping the eternal present, as exemplified by Kölcsey’s political speeches.

JÓZSEF KATONA

If we approach Katona’s drama purely from the point of view of political history, we could be satisfied with the diagnosis formulated by Béla Rigó as follows: “*The state power installed foreigners in key positions because they were dependent solely on it and owed it loyalty and obedience. The policies [pursued by Andrew II] were tolerated for less than a decade by the Hungarian lords, who forced the king to issue the Golden Bull, partly because of their fear of a repeat of what had taken place under his rule.*”¹¹

Therefore, it is possible to interpret Katona’s masterpiece as a literary attempt at the investigative analysis of an outstanding event in Hungarian legal history. However, the perspective of legal history fails to provide an answer for why this work is still considered the pinnacle of our dramatic poetry and why, for two centuries, it continued to strongly inspire our literary historians, aesthetes and dramaturges to explore tragedy’s unexplained – and seemingly inexplicable – layers of meaning. This is all the more so because József Katona’s drama is not about the *Golden Bull* and it cannot even be said that the author was inspired by political power relations during the reign of Andrew II. It does not address the extent to which the personality of a ruler or a civil war leaves its mark on the public thought of society in a given age.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Rigó, Béla: *Talentum – Műelemzések (Art Analyses)*, Akkord Kiadó, 1998, p. 38.

Instead, it examines how the mental, moral and spiritual quality of political and religious life is shaped by value aspects of individual and communal sense of identity, rooted in our distant past.

Whether an epic or dramatic work has a concept conceived by its author, regardless of whether it was acknowledged by the writer in the later stages of his or her career, was not and could not have been the subject of debate until the end of the neoclassical and the romantic eras. In consequence, works that conform to the genre requirements of epic literature and drama are impossible to analyze without an understanding of their exposition and conclusion. This “rule” cannot be ignored in the case of *Bánk bán* either. Therefore, we cannot decipher the meaning of our protagonist’s long monologue at the end of the first act of the drama without comparing it with the final monologue of the sixth scene in Act V.

Bánk, when at the end of Act I he experiences the Queen’s abuse of power and is simultaneously confronted by the hatred of aggrieved Hungarian noblemen towards “foreigners” and their uncontrollable desire for revenge (see Petur!), recognizes and openly states that in the face of the danger posed by anarchy, he can “only” act in his position as deputy king.

“My love for Hungary inspires revolt, / My love for Melinda restrains again. / The carefree sleeper rests on me, as does / The wretched peasant lay his weary bones: / They think not of revolt, for is not Bánk / The king’s own person – and, I swear, I’ll bear / That heavy burden, though on my own grave / Their quietude shall flourish. Up, my soul, / And rend asunder all those fairy chains / By which you are fast bound to a kingly throne, / To your beloved, to your sons alike! / So take your stand untrammelled, just as when / Chaos brought you forth, obedient to the word / Of the Creator, trembling.

And the final monologue:

“The ear of Heaven is deaf to my complaints - / Forever to be nothing is my fate - / God seems me as unworthy to be punished; / The angel that keeps count of my misdeeds / Was in his glory overcome by horror / When that my first transgression brought this end, / His tearful gaze he turned from me and struck / My name from out the book of those that live.

Consequently, it can be stated that Bánk’s identity has three components: the lord palatine, who considers himself “*persona of the king*” in the absence of Andrew II; the loving husband and father, bound to his loved ones by “*fairy chains*”; and finally, the “*pure soul*” that is independent of his own roles and ties. It is only through the last-mentioned that he is still connected to life; this “connection”, however, is nothing more than constraint, vulnerability, and annihilation.

A poem of the lyricist Katona allows the conclusion that not only his protagonist Bánk but also himself believed, or at least tried to believe, in the fullness of existence that can be experienced by a person separated from worldly roles, as advocated by Eastern religions. He wrote in his poem *To Solitude*: “*It is in you, Solitude, that happiness sways! / there are no devilish angels in you; / you are the creation, and the creator too / an existence with you is God, that is yourself.*” That this faith of his also faltered is well proven by the final monologue, which reveals his “discovery” of tragic essence in the collapse of his persona unworthy even of punishment, in the irreparable deterioration of the relationship between man and God, instead of deprivation of roles or physical annihilation.

Bánk bán

Referring to the theme of *Bánk bán*, this means that privately held emotional commitment defining his relationship to the political community and his “pure soul”, directly connected to God, have an equal weight in the self-perception of Katona’s hero. We could also say that, unlike the self-experience of Katona the lyricist, the centre of gravity of Bánk’s sense and experience of identity cannot be designated as the focal point of a hierarchy of values because this midpoint tilts towards one or another of the value ranges. As a playwright, he outlines a “formula” on the relationship between legal philosophy, ethics, anthropology and theology, which – although medieval Hungarian social and cultural history offered relevant, “documentable” material – goes far beyond the existential problems of not only the Middle Ages but also of his own time.

After all, he is not concerned with how it is possible to discover the organizing principle of the distant past in some “modern” idea, nor does he deal with how the national consciousness that shapes our future can be based on characteristically Hungarian traditions. A merciless critic of the theatre plays of his age, he lashes out at “*national boasting*” because he is convinced that “*It is not always Hungarians!, us Hungarians!, who are beautiful*” and that “*a work can be perfect even if the spectator and the reader do not find these in a work...*”.¹² This aesthetic attitude championed by Katona could have been an incentive for trends in art theory that turn against cultural heritage; instead of wanting to break from “national traditions”, however, he was interested in how these could be turned into a source of modern national consciousness.

*modern
national
consciousness*

It is no coincidence that as a writer and poet, he undertakes this at the very time – in the mid-1810s – when even the intellectual giants of the Reform Era became aware that modern national politics is unimaginable without the intellectually humble “reconciliation” of historical facts with “truths brought with us”.¹³ It is true though, that by choice of topic alone, he retrospectively applies the principle of the right to resist, formulated years later in the so-called resistance clause of the *Golden Bull*, to the tragic collision between Bánk and Gertrudis. By doing so, he also expands the concept of “human rights” in two directions.

¹² Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni? (What is the reason that the art of poetry in Hungary cannot be strengthened?), KJÖM. Szépirodalmi Kiadó, 1959, p. 79.

¹³ Cf. Kulin, Ferenc: A magunkkal hozott szempontok igazsága (The truth of the aspects we bring with us), In: Kulin, Ferenc: Küldetéstudat és szerepkeresés (Sense of Mission and Search of Role), Argumetum, pp. 395-415.

On the one hand, he interprets the right to resist not only as a requirement of 13th-century power politics, but also as the product of several thousand years of European legal development and of tradition resulting from Hungarian social structure, “sanctified” by the Conquest and the adoption of Christianity. On the other, he includes in this interpretative framework his own concept of man, which is modern and traditional at the same time. Not only does a drama with a medieval theme “allow” the aesthetic reconciliation of political realities with sensitivity towards theological truths; it also reveals that during the heyday of the materialist currents of thought of his own age, Katona’s ideal of man is demonstrably against the materialistic tendencies of contemporary “enlightened” anthropologies. This is important to see because everything fitted into the concept of law by the social and historical sciences is to be understood as an axiom of theology, anthropology and ethics in Katona’s worldview. In more precise terms, Bánk’s action against abusers of power and rebels is motivated by his moral sensitivity and religious spiritual need – his humility towards the Creator of his “pure soul” – instead of his legal awareness. Therefore, *Bánk bán* enables the study of not only the dramaturgical rules of a drama incorporating fictitious elements, but also a worldview in which connections between disciplines of humanities that are unrecognizable from the political perspective are revealed. Such connections indicate that in bygone times, spiritual values, natural needs and vital interests of the individual and human communities were just as vulnerable to legal principles and philosophies tailored to political power relations as they are today.

Katona’s *conceptual system* of power, justice, law and legality is therefore still within the ancient and medieval worldview that unites religion, ethics, law and justice – i.e. both worldly and transcendent forces – within a single, coherent value order. However, with the writer’s literary and artistic identification with his tragic hero, it nevertheless stretches beyond the framework of this view of the world. This does not mean that the author casts doubt on the meaning of human existence as confined by time and space; it does imply, however, the author’s conviction and ability to convince of the fact that man cannot grasp the possibility of reconciliation with oneself and the Creator outside of history.

FERENC KÖLCSEY

It can be considered symbolic that both Ferenc Kazinczy and Ferenc Kölcsey, the two Hungarian giants of poetry and literature in the era of the Napoleonic Wars, philosophically professed of their relationship with the world of politics when Katona recognized the tragic risk of historical involvement in the fate of his protagonist. Here is Kazinczy, commenting on the foundation of the Holy Alliance: “*For a long time, I have been watching world events unfold as if they were a theatre play in an incomprehensible language (...) and I know not whether it is a tragedy or a comedy. Who would not be happy if a nation is freed from the yoke of other nations and everyone receives their own autonomy? But will they get it now? Will they be free now?*”¹⁴

¹⁴ Kazinczy, Ferenc: Majthényi Lászlóhoz, Széphalom, 1815. márc. 15. (To László Majthényi on 15 March 1815), In: Kazinczy Ferenc Összes Művei II., (Collected works of Ferenc Kazinczy Volume II) Szépirodalmi Kiadó, 1979, p. 439.

These are the doubts that turn the aging Kazinczy away from politics for good. And the more hopeless he deems the political situation, the more passionately he delves into literary activity. *“Instead of preoccupying myself with what was not entrusted to me and what I am certainly no expert of, I use the strength we have to enrich our language and literature.”*¹⁵

However, at this point Kölcsey began to feel the limits of the scope offered by literature. *“Sensitivity and speculation, and calm search for a story equally spoil us: we should do, do, do! Useful men are shaped by action and blending in with the public”*, he writes in his essay School and World.¹⁶ The desire for action, although still without a concrete objective, is filled – even if only temporarily – with rebellious political impulses, as reflected by his poem *O Rákóczi...: “His vengeance, cold and noble / Matured in the bosom.”*¹⁷ Having written the most exquisite studies of his age on ethics, religious theory and the philosophy of history, the poet of the National Anthem threw himself into public life with the zeal of his Bánkian character. As we will see, he was faced with the tragic perspective of assuming a political role throughout his entire life¹⁸.

Humanity and faith in the nation’s future against scepticism stemming from the feeling that “all is futile”;¹⁹ enlightened optimism proclaiming perspectives of human perfection against the ascetic renouncement of individual happiness; the wisdom of the reformist politician urging patience and moderation, against revolutionary passion rebelling for national independence. These are the extreme opposites in the fertile tension of which the poet of the *Himnusz* (National Anthem) became a giant; on the other hand, these were also the extreme opposites that wore down Kölcsey’s physique and nervous system. Thus, the circumstances surrounding his departure can be considered symbolic: the great poet died a sudden death²⁰ while writing an apology in the case of Baron Miklós Wesselényi, whom he thought of as not only his closest friend but also the greatest embodiment of the reform-era Hungarian political ethos, inspired by the spirit of the *Golden Bull*.

This not only proves the continuation of a symbolic tradition. The influence of the spirit of the *Golden Bull* on the thinking and behaviour of common people and – what is more – their “capable” political feelings is proven by the exemplary role of Ferenc Deák as defence lawyer in the Wesselényi trial. It is precisely Deák’s appearance that gains historical significance thanks to Kölcsey, who in the final days of his life successfully convinces the witnesses to side with himself and Wesselényi in the treason trial. And in doing so he demonstrates not only the courage to confront the authorities but also the stimulating presence of the conscience of a “pure soul”.²¹ From the point of view of the treason trial’s outcome, the testimonies in which – under the influence of Kölcsey – several of his fellow noblemen withdrew their accusations against Wesselényi, acknowledging that they were made out of fear of under duress, will be of decisive importance.²²

¹⁵ Ibid.

¹⁶ First version: Letter to György Szemere. Surány, 1 September 1815. Later: *Élet és Literaturá*, 1826.

¹⁷ Pécel, April 1817.

¹⁸ See his letter to Pál Szemere, Cseke, 6 April 1823. KFÖM. III., pp. 280-281.

¹⁹ Vanitatum Vanitas. 1823.

²⁰ 24 August 1838, (Szatmárcseke).

Let us also see Kölcsey’s statements related to the Golden Bull in their broader context! Many of his parliamentary speeches can be interpreted as rhetorical “laps of honour” in celebration of the king and the Diet itself. More worthy of attention are the speeches in which he calls attention to the symptoms of deteriorating public conditions and damage to the constitutional order. Here is an example to characterize the tone of the “polite” Kölcsey! This is what he had to say in his speech *Ahead of the Election of Delegates*: *“We have come to hear the summons of the reigning Majesty who, announcing the deadline of our parliament, fatherly reminds us that we are an independent nation; that the soul that created the Golden Bull and the articles of 1740 still lives in the nation as it does in a princely house; and that we must continually feed the gentle flames of this soul, and with loyalty to the laws resting in the Holy Crown’s shadow march to the altar again towering above us within the walls of Pozsony in pure faith.”*²³

This tone, as well as a corresponding rhetorical vocabulary, characterizes the speeches of the Szatmár envoy in which he – sometimes referring specifically to the *Golden Bull*, sometimes “merely” quoting its spirit – praises the intimate, even sacral relationship between nation and ruler.²⁴ Precisely in relation to these, we can classify the speeches in which he criticizes the measures of the Court – which violate the basic principles of our national constitution – with the preparedness of a scholar and legal historian as almost rebellious manifestations of political radicalism.

I quote from his famous speech *On the Succession of the Royal Treasury*: *“Under Leopold I (in 1687–1688), the resistance clause was abolished and its non-binding nature is stated in the oath of all princes; however, the cancellation of Article IV is not mentioned in any of the oaths; and thus, together with all others that have been repeatedly confirmed, we can justly state that it becomes obsolete with the royal oath taken at every coronation since 1351. That being the case, the succession of the royal fiscus (the state treasury), as it is currently practiced, can rightly be called an abuse of the law. That is why we reinstall the article of the Golden Bull into practice again: to help the nobility out of this oppressive situation, in which it has been consumed for centuries.”*²⁵

From the point of view of literary and cultural history, which sees Kölcsey primarily as the poet of the National Anthem and the author of highly influential studies on moral philosophy and aesthetics, his parliamentary speech recalling the history of the *Golden Bull* may appear surprising. Namely, the fact that he points out the intolerable nature of the *Golden Bull*’s mutilation not in Leopold I’s abolition of the right to resist (i.e. the renouncement of the symbolic guarantee of medieval national sovereignty) but rather in a highly “practical” violation of interests, the practice of public power that simultaneously threatens principles of property rights and the national economy.

²¹ See Trócsányi, Zsolt: Wesselényi Miklós. Akadémiai Kiadó, Bp., 1965, p. 345.

²² See Csorba, Sándor: KÖLCSEY FERENC egybegyűjtött iratai. (Collected Papers of Ferenc Kölcsey), Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, Bp., 2021, pp. 747-753..

²³ KFÖM, Volume III, p. 64.

²⁴ Beszéd I. Ferenc király uralkodása negyvened évi ünnepén A magyar nyelv ügyében; A királyi válasz felvételekor; A vallás ügyében; stb...

(See: All works by Ferenc Kölcsey, Volume III) Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp., 1960.

²⁵ KFÖM/III. p. 132.

Clearly, he follows this strategy not only because he is fully aware that standing in favour of a law that had not been applied once between 1222 and 1687 would be an unnecessary uphill battle,²⁶ but also because of the recognition that the development of property relations and the inseparably connected clashes in the areas of commercial, market, economic and national policy have far higher stakes in the Reform Era than in previous centuries. Having recognized that the monopoly of wealth, property, and the general acquisition, distribution and redistribution of civilizational assets had been practically in the hands of the monarch²⁷ ever since the rule of Leopold I, he follows the economic philosophy of János Balásházy²⁸ to use all his power and connections in the Pozsony Diet to maintain the guarantees of the burgeoning Hungarian nobility's right to their *legally* inherited estates.

We have to ask the question: why does Kölcsey say that “in this gloomy situation, the nobility has been consumed” for “five centuries” (that is, since the 14th century). Although the speaker cannot be expected to justify his statement with historical thoroughness, we can again refer to the part of his speech – already quoted above – in which he “overlooks” the historical fact that the Hungarian nobility “relinquished its right to resist” during the reign of Leopold I (in 1687–88), because he considers the intervention in the nation's constitution resulting in the questioning of the right to inherited estates far more serious. The answer to our question can only be that Kölcsey not only knows but also deeply identifies with the dilemma posed by the imperative of preserving existential independence, threatening the majority of small and medium-sized holders in 18th and 19th-century Hungary and offering the possibility of resolution in two directions. One such “direction” is the holding of office; the other is the economic modernization of private estates. Just like the intellectual elite of the so-called middle class has done ever since,(!) most of his fellow noblemen chose the former option, and he himself attempts to create financial security for his family as an official. He is finally convinced by the failure of these experiments that the need for sovereignty implied by creative intellectual work is incompatible with the material dependence of office-holding, and this realization encourages him to try to create a harmony between the ethical (moral), legal, economic and political prerequisites of freedom and property.

In order to understand why it was precisely Kölcsey who undertook the protection of property rights and economic autonomy – as opposed to standing for the symbolic ideal of freedom – after the publication of János Balásházy's epoch-making economic work, released a year prior to Széchenyi's *Credit*, it is important to recognize the intellectual environment created by the impact of István Széchenyi's 1830 book *Credit*, which also summarized the results of the development of economic sciences in Hungary, as well as the latent tension that characterized the relationship between the two intellectual giants.

ethical
legal
political
freedom

²⁶ Cf. footnote no. 3.

²⁷ Cf. R. Várkonyi, Ágnes MAGYARORSZÁG KERESZTÚTJAIN (At The Crossroads of Hungary), Gondolat, 1978, p. 337.

²⁸ See Barta, István: Balásházy János pályafordulása. (János Balásházy's Career Turnaround), In: Tudományos Szemle, 1958. 1-2.

It is important to make clear that this tension was not generated by the two reformist politicians' dislike of one another; it was rather the result of the clash of two, all but irreconcilable tendencies of national politics and modern economic philosophy. And although there is no reason to doubt that Széchenyi, building on his experiences in England, sincerely believed that the “dramatic acceleration of financial capital's speed of circulation” could lead to “public freedom” in the national interest through “public enrichment”, we should also see that this faith was not nourished by the same historical experiences and cultural ideals as the opposition majority in the Lower House, which pursued the politics of grievance. It also ran contrary to Kölcsey, whose politics followed the spirit of Baron Wesselényi, by then openly opposed to Széchenyi.

Széchenyi, who emphasized the beneficial effects of capital, set his eyes upon the *attractive* example of England²⁹ and saw in the institutionalization of credit an unlimited opportunity to broaden the room for manoeuvre of his own class, the Hungarian landed aristocracy. Kölcsey's thinking, however, was heavily influenced by another, culturally embedded value system concerning the evaluation of material assets, as well as his reading experiences, many of which warned of the serious danger posed by the interweaving of money and political power. Széchenyi argues with reason and persuasiveness against those who “invariably promote the theory of poverty in their dreams of independence” but is unfamiliar with both the works that shaped Kölcsey's view of history and the Hungarian “bare reality” that formed the historical consciousness of the poet of *Himnusz*.

While advocating the possibility of material prosperity without conflicting with moral laws as a highly respected representative of a prospectively successful linguistic and cultural movement and politician first at county and later at national level, he (also) tries to believe that the educated intelligentsia can protect the institutions of politics and culture from the unlimited power of (foreign!) capital. He fights on two fronts to defend his principles. One of these, of course, is “day-to-day politics”.

He is forced to acknowledge that by openly rejecting Count Széchenyi's programme of reaching an agreement with the imperial court, we would undermine the position of the entire parliamentary opposition. By clearly taking the side of Széchenyi, however, he would have to abandon his moral reservations against the economic policy principles advocated by the author of *Credit*.

The essence of Kölcsey's argument is that the feudal system not only poisons the relationship between landowners and serfs, but also paralyzes the relationship between the bourgeoisie, which made a living from industry and trade, and the increasingly uncompetitive peasantry.

²⁹ Széchenyi was concerned neither with the overseas wars of the great colonial powers that trampled on the principles of liberalism, nor the facts of poverty in Ireland as analyzed by his fellow politician, József Eötvös.

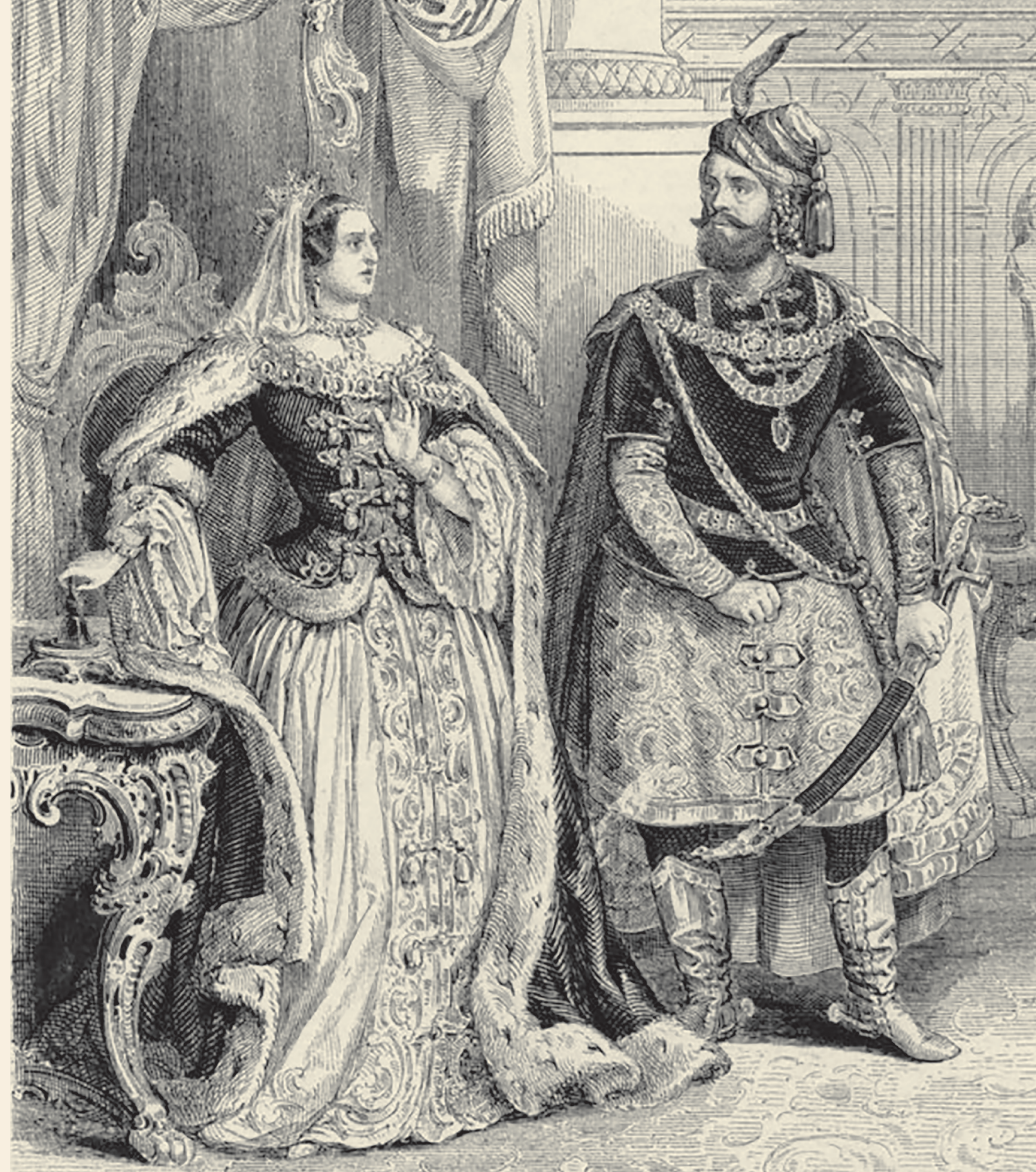
³⁰ Pozsony, 10 November 1834.

In his most influential parliamentary speech,³⁰ entitled *On the Emancipation of Serfs*, he repeats and summarizes his earlier legal, economic and moral principles in defence of personal liberty and freedom of property. In doing so, he also elevates these to a new dimension, pointing out their inescapable connection with state interests regarding *security policy*. When reminding the government of the blood-drenched deeds of Dózsa's men, the Transylvanian peasant revolt under Emperor Joseph, or the bloody events of the cholera uprising in 1831, he does not call for the military containment of "communistic" or Jacobin ideas but rather appeals for the help of his fellow envoys in creating the constitutional guarantee for the acquisition of property, the prerequisite of social peace. While being aware of the threat posed by hunger riots, revolutions and peasant uprisings, he is convinced that these can be kept at bay without violence – *"With nothing other than a common interest that equally binds members of society to the homeland."* In his speech *A Farewell to the National Orders*, delivered in Pozsony, the slogan of "progress"³¹, which he understands as inseparable from Article 4 of the *Golden Bull* most often quoted by him, demands *"that the nobility shall be free together with its property and estates"*.

Ferenc Kulin hungarian critic, literary historian, Széchenyi and József Attila Prize laureate, corresponding member of the Hungarian Academy of Arts. Faculty member at the Department of the Literature of the Reform Era at ELTE (Eötvös Loránd University Budapest) from 1971 until retirement; dean of the Faculty of Arts at the Károli Gáspár Reformed University. As a vice-president of the MDF (Hungarian Democratic Forum) and as president of the Cultural Committee in the Hungarian Parliament, he also played a part in the democratic transformation. He was editor-in-chief, among others, of the literary journal *Mozgó Világ* (World in Motion) (1981–1983), of *Magyar Művészet* (Hungarian Arts) (2013–2020), and of *Kölcsény-Füzetek* (Publications in Arts and Social Sciences). He is the author as well as editor of a number of books on Hungarian literary history. Television adaptations were made of two of his history plays (Janus Pannonius; Ferenc Kölcsey). He also published books on the political history of the 1989–90 political changes.

³¹ "Our mottos were: homeland and progress. Those who want to 'stay' instead of progressing should think about how the word staying has more than one meaning. Progress in terms of age brings with it staying intact; and staying idle brings about sorrow." – Pozsony, 9 February 1835.

Merániai János esztergomi érsek levele

A MERÉNYLET 1213. szeptember 28-án, négy nappal 28. születésnapja után, néhány előkelő magyar főúr kihasználva, hogy II. András király a Halics (Galícia) elleni háborúba indult, meggyilkolta Merániai Gertrudis királynét. A helyszín vélhetően a pilisi erdő volt, ahol egy vadászaton a királynét sátrában megtámadták, és egyes feljegyzések szerint gyermekei szeme láttára megölték. Kíséretének több tagja, papok és lovagok szintén áldozatul estek. Ott tartózkodó öccse Berthold kalocsai érsek és VI. Lipót stájer herceg elmenekült. A merénylet hírére II. András visszafordult és feleségét a tragédia helyének közelében, a pilisi ciszterciak monostorában temette el.

Gertrudis Bajorország egyik legbefolyásosabb nemesi családjában, az Andechs-házban született. Őt testvére közül legifjabb öccse, Berthold volt. Két másik fiútestvére, Eckbert bambergi püspök és Henrik isztriai gróf 1208-ban jött Magyarországra, miután meggyanúsították őket, hogy közük volt Fülöp német király meggyilkolásához. Az akkor még hercegi címet viselő András és Gertrudis házasságára 1203 előtt kerülhetett sor, öt gyermekük született. Mária (1203/4–1221), II. Iván Aszen bolgár cár felesége lett; Béla (1206–1270), 1235-től IV. Béla néven magyar király; Erzsébet (1207–1231), IV. Lajos türingiai, tartománygróf felesége, 1235-től Szent Erzsébet; Kálmán (1208–1241), Szlavónia hercege; András (1210/12 – 1234) Halics királya.

A merénylet részleteit a korabeli források is eltérően és olykor ellentétes módon mutatták be. Hazai leírás csak 1330 után keletkezett. A gyilkosság történelmileg legvalószínűbb oka –, amelyet néhány krónika és apátsági évkönyv feljegyzése is alátámaszt –, a politikai indíték.

• Az Andechs-Meraníai ház családfája a *Hedwig-kóderben*, Ludwig I. Liegnit Brieg herceg udvari műhelye 1353. Gertrudis nővérének, Szent Szilázia Hedwignek az életét bemutató kódex ábrázolásán balról a második Gertrudis, mellette a lánya, Szent Erzsébet, középen az apa, IV. Bertold Merániai herceg.

Gertrudis hatalma, a rokonainak, pártfogoltjainak adományozott nagybirtokok és magas méltóságok, német udvartartásának, az „idegeneknek” a térnyerése, csökkentette a magyar főurak hatalmát és a királyra gyakorolt befolyását. András 1205-ös trónra lépése és Gertrudis meggyilkolása között mindössze nyolc év telt el. Ez alatt fordította maga ellen a magyar főurakat a királyné. Egy olyan korban, amikor a királynék legfőbb szerepe az utódok nevelése, férjük támogatása és a vallásgyakorlás volt, nem nézték jó szemmel, hogy II. András távollétében Gertrudis gyakorolta a hatalmat. Ahogy az előző fejezetben dr. Kulin Ferenc rámutat, a 13. században még feloldatlan volt az ellentét, amely a hatalma gyakorlásában korlátozott uralkodó helyettesítésének rendjét szabályozta.

1205 őszén III. Incze pápa áthelyezte János kalocsai érseket Esztergomba, aki ezzel a magyar egyházi központ vezetője lett. A királyi pár közbenjárására a pápa 1209-ben beleegyezett, hogy az egyházi törvények ellenére Gertrudis testvére, a 25 éves Berthold¹ töltsen be János helyét a kalocsai érsekségben. Maga a pápa sem tartotta alkalmasnak az ifjút a magas méltóságra, ezért a lelkipásztori tevékenység gyakorlásától eltiltotta. A feltörekvő Berthold mindent megtett, hogy függetlenítse magát János esztergomi érsektől. Veszélyeztette annak kiváltságait, és azzal járó jövedelmeit. A korokban példátlan módon világi főméltóságokat is kapott; II. András dalmát, horvát, szlavón bánná és később erdélyi vajdává is kinevezte. (Alakja Katona József drámájában Ottóként szerepel.) Az összeesküvők – köztük Turoy fia Péter ispán (Petur bán, vagy *Petrus comes*), Kacsics nembéli Simon és a korábbi nádor, Bánk² ugyancsak Simon nevű veje –, a királyné öccsének kinevezését nehezményezték, ami szintén hozzájárult a merényletnek. (A vád, hogy Gertrudisnak szerepe lett volna Bánk nevének megbecstelenítésében, történelmileg nem tisztázott).

II. András a merénylet után még 22 évig uralkodott és kétszer nősült. Az összeesküvés kiterjedt mivolta miatt, enyhe megtorlást alkalmazott. De jogalkalmazására és az 1222-es *Aranybullára* is hatással voltak a történetek, lásd 11. cikkely: „*Ha vendégek, tudniillik rendes emberek jönnek az országba, őket az ország tanácsa nélkül méltóságokra ne emeljék*”. Később fia, IV. Béla királyként bosszút állt anyja haláláért. Bánkra csak Béla idejében vetült a gyanú árnyéka, aki a gyilkosságra hivatkozva elvette a bán birtokait.

• III. Incze pápa egy 13. századi freskó részletén, Szent Benedek Sacro Speco kolostor, Subiaco

¹ A bajor Merániai IV. Berthold Andechs grófja, a 13. században II. András uralkodásának idejében 1206 és 1218 között kalocsai érsek, 1209 és 1212 között horvát, dalmát és szlavón bán, 1212 és 1213 között erdélyi vajda, 1213-ban bácsi és bodrogai ispán, majd 1218 és 1251 között aquileai pátriárka volt.

² Bánk a Bór nemzetség tagja volt, melyet Anonymus Ond vezértől származtatott. Szlavón bán, több megye ispánja, majd királynéi udvarispán lett, míg 1212-ben elnyerte a legmagasabb, nádori méltóságot, mellé Keve- és Pozsony megye főispánágát is megkapta.

A LEVÉL

Vitatott és bizonytalan eredetű, hogy János érsek valóban Gertrudis királyné testvére lett volna. Ám kétségtelen, hogy az esztergomi érsek között Merániai János néven tartják számon. A feltételezés Adam Franz Kollár 1762-es munkáján,³ alapult. Pedig maga III. Ince pápa is kijelentette, hogy János magyar származású („[...] *quae de regno Hungariae originem duceret* [...]”), amikor 1205. október 6-án kelt pápai bullájában Kalocsáról Esztergomba irányította.⁴ János jó kapcsolatot ápolt a pápával, számos kánoni és közigazgatási ügyben leveleztek egymással. Először csanádi püspök, majd 1202–1205 között kalocsai érsek volt. 1204-ben megkoronázta a gyermek Lászlót, Imre király fiát, 1205-ben pedig II. Andrást. 1205-től haláláig, 1223-ig töltötte be az esztergomi érseki posztot.

A Gertrudis királyné elleni merénylet előtt az összeesküvők kikérték a nagy befolyással rendelkező János esztergomi érsek véleményét. Híres válaszlevelének kétféle, egymással ellentétes értelemre pusztán a központosítás alkalmazásától függ: **A királynét megölni nem kell félnetek jó lesz ha mindenki egyetért én nem ellenzem**

A királynét megölni nem kell, félnetek jó lesz, ha mindenki egyetért, én nem, ellenzem.

(Reginam occidere bonum est timere, nolite. Et si omnes consenserint, ego non. Contradico.)

A királynét megölni nem kell félnetek, jó lesz, ha mindenki egyetért, én nem ellenzem.

(Reginam occidere bonum est, timere nolite, et si omnes consenserint, ego non contradico.)

II. András ugyan megvádolta Jánost a Szentszék előtt a gyilkosságban való részvétellel, ám III. Ince pápa épp a levél nemleges olvasatára hivatkozva felmentette az érseket a vádak alól. Tény, hogy János a merényletet követő években is megőrizte befolyását.

Hermann von Altaich Benedek-rendi szerzetesnek köszönhetően, az ő fennmaradt szövegéből ismerhetjük a híres levél kétértelműségét. A levélnek rövidesen európai híre lett, Boncompagno da Signa a bolognai egyetem pápával is jó kapcsolatot ápoló professzora, valószínűleg a Római Kúriában hallotta a történetet. Mint a többértelműség példáját idézi 1235-ös Rhetorica novissimájában, vagyis ekkortól a szöveg már a retorikai tananyag részévé vált. Megállapította, hogy az amfibológiák, (kétértelműségek) félreértések vagy az ilyen jellegű problémák csak csekély, vagy semmilyen értékkel nem bírnak a jogban, amíg az igazságosságot betartják.

(„Huiusmodi autem amphibologie aut equivocationes vel problemata parum aut nichil valere possunt in iure, dummodo iustitia observetur”. 7.3.4 A narratíva tanítása.)

³ „Historiae diplomaticae juris patronatus apostolicorum Hungariae regum libri tres”

⁴ Knauz Nándor „Monumenta ecclesiae Strigoniensis” című művében közölte a levelet.

• Fent: János esztergomi érsek monyorú alakú, trónszékes pecsétje a 1209-ből

A jeles mondat változatai más korabeli forrásokban –, például a burgundi cisztercita szerzetes, az 1252-ben elhunyt *Albéric (Aubri) de Trois-Fontaines Chronicájában* – is fellelhető. Aubri közvetlen kapcsolatban állhatott Magyarországgal, lévén a IV. Béla király által 1235 körül alapított belakúti apátság első lakói trois-fontaines-i cisztterek voltak.

A kétértelmű mondatot Shakespeare kortársa, Christopher Marlowe is felhasználta II. Edward-ról írott művének IV. felvonásában:

THE ENGLISH DRAMATISTS

The works of Christopher Marlowe | **EDWARD THE SECOND** |

Fiatal Mortimer:

...Eme levél, melyet egy barátunk írt,
Tartalmazza a halálát, mégis azt kéri, hogy mentsék meg az életét. (Olvas)

Edwardum occidere nolite timere, bonum est

Ne félj megölni a királyt, jó lesz, ha meghal.

De olvasd így, és egy másik értelmet nyer:

Edwardum occidere nolite, timere bonum est

Ne öld meg a királyt, jó lesz félni a legrosszabbtól...

GERTRUDIS
HALÁLA UTÁN

János esztergomi érseknek komoly befolyása maradt a királyra. Midőn 1217-ben II. András a Szentföldi hadjáratra indult, őt nevezte ki helytartójává. Ám az érsek számára a zavaros időkben túl

nagynak bizonyult a feladat, amelyet a főurak kihasználtak. Fegyverrel támadtak rá, így menekülnie kellett az országból. Csak akkor tért vissza, amikor a király is hazajött a Szentföldről. II. András reformjaival azonban már nem tudott egyetérteni. 1223-ban Esztergomban tűzvész pusztított, a város leégett, ugyan abban az évben János érsek is elhunyt. Több irodalmi alkotás megörökítette a Gertrudis királyné elleni merényletet. Elsőként Katona József Bánk bánja, illetve Erkel Ferenc azonos című operája említendő. Móricz Zsigmond (Esztergom története), Passuth László (Hétszer vágott mező), valamint az osztrák Franz Grillparzer szintén feldolgozta a történetet. Jókai Mór Gertrúd című művében azt írja „*Soha sem tesz annyi kárt egy gyöngye népben egy erős zsarnok, mint egy erőteljes népben egy gyöngye király*”.

The letter of John of Merania, Archbishop of Esztergom

THE PLOT Some days after her 28th birthday, on 28 September 1213, a group of prominent Hungarian lords had Queen Gertrude of Merania murdered while King Andrew II was campaigning against Halych (Galicia). Her assassination is believed to have taken place in the Pilis forest, where the queen was attacked in her tent during a hunt and, according to some accounts, killed in front of her children. Several members of her entourage, priests and knights also fell victim. Her brother, Archbishop Berthold of Kalocsa, fled the scene together with Prince Leopold VI of Styria. On receiving the news of his wife's assassination, Andrew II returned and had his wife buried near the location of the tragedy in the Cistercian monastery in the Pilis Hills.

Gertrude was born into the Andechs House, one of the most influential Bavarian noble families. Among her five siblings, her brother Berthold was the youngest. Bishop Egbert of Bamberg and the Istrian count Henry, came to Hungary in 1208 after they were suspected of being involved in the murder of King Philip of Swabia. The marriage between Gertrude and Andrew, who still held the title of duke at the time, is thought to have taken place prior to 1203. Of their five children, Mary (1203/4–1221) married the Bulgarian tsar Ivan Asen II; Béla (1206–1270) became King of Hungary as Béla IV in 1235; Elizabeth (1207–1231), canonized as St. Elizabeth of Hungary in 1235, became the wife of Landgrave Louis of Thuringia; Coloman (1208–1241) was duke of Slavonia; and Andrew (1210/12–1234) was crowned king of Halych.

The details of the assassination are presented in different ways, even by contemporary sources. The historically most likely reason for the murder, which is supported by certain chronicles and abbey annals, involved a political motive. Gertrude's power, the large estates and high honours granted to her protégés, together with the rise of the "foreigners", her German courtiers, reduced the political weight of the Hungarian lords and their influence on the king. Only eight years passed between Andrew's accession to the throne in 1205 and the murder of Gertrude. It was an age when queen consorts' chief role was to raise their offspring, support their husband and practice religion, Gertrude's exercise of power in the absence of Andrew II generated discontent. As pointed out by Ferenc Dr. Kulin in the previous chapter, contradictions surrounding the substitution of a ruler limited in the exercise of power remained unresolved in the 13th century.

In the autumn of 1205, Pope Innocent III had Archbishop John of Kalocsa transferred to Esztergom. He thus became leader of the Hungarian ecclesiastical centre. Bowing to efforts on behalf of the royal couple, in 1209 the Pope agreed to allow Gertrude's brother, the 25-year-old Berthold¹ to take John's place in the Archdiocese of Kalocsa. The young man was considered unsuitable for the high position even by the Pope himself, who therefore forbade him from pastoral activity.

substitution
of a ruler
exercise
of power

¹ The Bavarian Berthold IV of Merania was a 13th-century Count of Andechs. During the reign of Andrew II, he was Archbishop of Kalocsa (1206–1218), Ban of Croatia, Dalmatia, and Slavonia (1209–1212), Voivode of Transylvania (1212–1213), comes of Bács and Bodrog (1213), and Patriarch of Aquileia (1218–1251).

The up-and-coming Berthold did everything he could to make himself independent from the Archbishop of Esztergom, threatening his privileges and the associated income. In a move that was unprecedented in its age, he received secular high honours, being appointed Ban of Dalmatia, Croatia and Slavonia and later Voivode of Transylvania by Andrew II (his character appears as Otto in József Katona's drama). The conspirators, including Peter, son of Töre (Ban Petur or *Petrus comes*), Simon Kacsics and another Simon, the previous palatine and son-in-law of Bánk,² resented the appointment of the queen's younger brother, which also contributed to the assassination. (The accusation suggesting that Gertrude played a role in dishonouring Bánk's wife is historically unclear).

Andrew II ruled for a further twenty-two years after the assassination of his wife and remarried twice. Due to the far-reaching nature of the conspiracy, retaliations were mild. However, the plot impacted both his application of the law and the *Golden Bull* of 1222, as reflected by Article 11: "*If guests, that is to say, respectable people, come to the country, they shall not be elevated to ranks without the country's council*". Later, his son Béla IV took revenge for his mother's death as king. It was only during Béla's era that the shadow of suspicion was cast on Bánk, who had his estates confiscated on account of the murder.

effect on the
Golden Bull

THE LETTER Whether Archbishop John was actually the brother of Queen Gertrudis remains disputed. However, there is no doubt that he is known as John of Merania among archbishops of Esztergom. The assumption was based on the 1762 work³ by Adam Franz Kollár. Yet, Pope Innocent III himself stated that John was of Hungarian origin ("[...] *quae de regno Hungariae originem duceret* [...]") when he reappointed him from Kalocsa to Esztergom in his papal bull dated 6 October 1205.⁴ Having previously served as Bishop of Csanád, he was Archbishop of Kalocsa between 1202 and 1205. In 1204, he crowned the infant Ladislaus, son of King Emeric; the following year, he celebrated the coronation of Andrew II. He served as Archbishop of Esztergom between 1205 and 1223. Prior the assassination of Queen Gertrude, the conspirators sought the opinion of the highly influential Archbishop John of Esztergom. The two opposite meanings of his famous reply letter depend solely on the use of punctuation: **Kill Queen you must not fear will be good if all agree I do not oppose**

Kill Queen you must not, fear will be good, if all agree, I do not, (I) oppose.
(Reginam occidere bonum est timere, nolite. Et si omnes consenserint, ego non. Contradico.)
Kill Queen you must not fear, will be good if all agree, I do not oppose.
(Reginam occidere bonum est, timere nolite, et si omnes consenserint, ego non contradico.)

Although Andrew II accused John of complicity in the murder, Pope Innocent III acquitted the archbishop precisely referring to the negative reading of the letter. Evidently, John held on to his influence even in the years following the assassination.

² Bánk was a member of the Bór genus, thought by Anonymus to be descended from the chieftain Ond. He became Ban of Slavonia, reeve of several countries, and the queen's court reeve before being elevated to the highest dignity of palatine in 1212; at the same time, he was appointed supremus comes of Keve and Pozsony counties.

³ „Historiae diplomaticae juris patronatus apostolicorum Hungariae regum libri tres”

⁴ The letter was published in Monumenta ecclesiae Strigoniensis, by Nándor Knauz.

The ambiguity of the letter is known thanks to the survival of a text by the Benedictine monk Hermann von Altaich. The letter soon became known throughout Europe; Boncampagno da Signa, a professor at the University of Bologna, who maintained close relations with the Pope, likely heard of the story in the Roman Curia. He cites it as an example of ambiguity in his 1235 writing *Rhetorica novissima*; by then, the text had become part of the rhetorical curriculum. He found that amphibologies misunderstandings, or problems of that nature have little or no value in law as long as justice is observed. (*“Huiusmodi autem amphibologie aut equivocationes vel problemata parum aut nichil valere possunt in iure, dummodo iustitia observetur.”* 7.3.4., *Teaching Narrative*). Versions of the famous sentence appear in other contemporary sources such as Chronica, by the Burgundian Cistercian monk Alberic (or Aubri) de Trois-Fontaines (d. 1252). Because the first inhabitants of Bélakút Abbey, founded by King Béla IV around 1235, were Cistercians from Trois-Fontaines, Aubri may have been in direct contact with Hungary.

The ambiguous sentence was also used by Shakespeare’s contemporary **Christopher Marlowe** in **Act IV of his play Edward II:**

Young Mortimer:

This letter, written by a friend of ours,

Contains his death, yet bids them save his life. [Reads]

Edwardum occidere nolite timere, bonum est

Fear not to kill the king 'tis good he die.

But read it thus, and that’s another sense:

Edwardum occidere nolite, timere bonum est

Kill not the king 'tis good to fear the worst.

AFTER GERTRUDE’S DEATH

Archbishop John of Esztergom retained major influence on the king. When Andrew II set out on his campaign to the Holy Land in 1217, he had John appointed regent. However, the task turned out to be too great for the archbishop in those turbulent times, a circumstance the lords took advantage of. After being confronted by armed attackers, he was forced to flee the country, returning only when the king had come home from the Holy Land. Despite this, he could no longer agree with Andrew’s reforms. In 1223 Esztergom was destroyed by a fire. John passed away in the same year. The assassination of Queen Gertrude is immortalized in several literary works, the most important of which is József Katona’s play *Bánk bán* – translated into English as *The Viceroy* – and the opera bearing the same title, by Ferenc Erkel. The story was adapted also by Zsigmond Móricz (*The History of Esztergom*), László Passuth (*Field Cut Sevenfold*) and the Austrian Franz Grillparzer. In his work *Gertrude*, Mór Jókai writes that *“never does a strong tyrant do as much harm to a weak people as a weak king does to a strong nation”*.

Magyar királyok (1000–1526)

I. (*Szent*) István (1000 –1038)
(*Orseolo*) Péter (1038–1041)
Aba Sámuel (1041–1044)
(*Orseolo*) Péter (1044–1046)
I. András (1046–1060)
I. (*Bajnok*) Béla (1060–1063)
Salamon (1063–1074)
I. (*Magnus*) Géza (1074–1077)
Szent László (1077–1095)
(*Könyves*) Kálmán (1095–1116)
II. István (1116–1131)
II. (Vak) Béla (1131–1141)
II. Géza (1141–1162)
III. István (1162–1172)
II. László *ellenkirály* (1162–1163)
IV. István *ellenkirály* (1163–1165)
III. (*Nagy*) Béla (1172–1196)
Imre (1196–1204)
III. László (1204–1205)
II. András (1205. máj. 29.–1235. szept. 21.)
IV. Béla („a második honalapító”) (1235–1270)
V. István (1270–1272)
IV. (*Kun*) László (1272–1290)
III. (*Velencei*) András (1290–1301)
(*Přemysl*) Vencel (1301–1305)
(*Wittelsbach*) Ottó (*Bajor Ottó*) (1305–1307)
I. Károly Róbert (1307–1342)
I. (*Nagy*) Lajos (1342–1382)
Anjou Mária (1382–1395)
II. (*Kis*) Károly (1385–1386)
Luxemburgi Zsigmond (1387–1437)
Albert (1437–1439)
I. (*Jagelló*) Ulászló (1440–1444)
Hunyadi János kormányzó (1446–1453)
V. László (*Utószülött László*) (1444–1457)
I. Hunyadi Mátyás (1458–1490)
II. (*Dobzse*) Ulászló (1490–1516)
II. Lajos (1516–1526)

Hungarian kings (1000–1526)

King St. Stephan I (1000 –1038)
Peter Orseolo or Peter the Venetian (1038–1041)
Samuel Aba (1041–1044)
Peter Orseolo or Peter the Venetian (1044–1046)
Andrew I (1046–1060)
Béla I the Boxer or the Wisent (1060–1063)
Solomon (1063–1074)
Géza I (*Magnus*) (1074–1077)
Saint Ladislaus (1077–1095)
Coloman (*The Learned*) (1095–1116)
Stephan II (1116–1131)
Béla II (*The Blind*) (1131–1141)
Géza II (1141–1162)
Stephen III (1162–1172)
Ladislaus II *usurped the crown* (1162–1163)
Stephen IV *usurped the crown* (1163–1165)
Béla III (*The Great*) (1172–1196)
Emeric (1196–1204)
Ladislaus III (1204–1205)
Andrew II (1205. máj. 29.–1235. szept. 21.)
Béla IV. (“second founder of the state”) (1235–1270)
Stephen V. (1270–1272)
Ladislaus IV. (*The Cuman*) (1272–1290)
Andrew III (*The Venetian*) (1290–1301)
Wenceslaus III of Bohemia (1301–1305)
Otto III (1305–1307)
Charles I (*Charles Robert*) (1307–1342)
Louis I (*Louis the Great*) (1342–1382)
Maria of Anjou (1382–1395)
Charles II (*The Short*) (1385–1386)
Sigismund of Luxembourg (1387–1437)
Albert the Magnanimous (1437–1439)
Wladyslaw I (*Ladislaus of Varna*) (1440–1444)
John Hunyadi Governor (1446–1453)
Ladislaus the Posthumous (1444–1457)
Matthias Corvinus I (1458–1490)
Vladislaus II (1490–1516)
Louis II (1516–1526)

Zárszó

Sulyok Tamás
az Alkotmánybíróság elnöke

Az alkotmány mint fundamentum lényegét Magyarország Alaptörvénye tömören és lényegre törően ragadja meg, amikor ki nyilvánítja önmagáról, hogy „jogrendünk alapja, szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között. Élő keret, amely kifejezi a nemzet akaratát, azt a formát, amelyben élni szeretnénk.” Ha az *Aranybullára* mint a magyar alkotmányfejlődés – és így a történeti alkotmány – egyik első szegletkövére tekintünk, azt látjuk, hogy az elmúlt 800 évben számos dolog megváltozott. Jelesül az állami hatalomgyakorlás formája, annak korlátai, de még a hatalomgyakorlás forrására is másként tekintünk. Ahogyan az elmúlt évszázadok során változott a világ, bár történelmi léptékekkel mérve, úgy változott vele az állami hatalomgyakorlás is. A történelem meghatározó pillanatai pedig – jók és rosszak egyaránt – az évszázadok során nyomot hagytak nem csak az állami hatalomgyakorlás keretrendszerén – az alkotmányos renden –, de magán azon a közösségen is, amely létrehozta ezt a rendet: a nemzetet. Ami egy-egy korban a nemzet tagjainak sorsfordító küzdelme volt, az a később jövő generációk számára a jövő zálogát jelentette. A jelenkor küzdelmei, a mi döntéseink éppúgy az

• Dr. Sulyok Tamás, az Alkotmánybíróság elnöke

utánunk jövők jövőjét jelentik majd, a későbbi korok számára pedig ugyanúgy válnak történelemmé, ahogyan számunkra ma már az *Aranybulla* az és azok, akik azt megalkották. Történelemmé, amely azonban meghatározta azt a társadalmi rendet, azt a keretrendszert, amelyben most mi magunk élünk. A mindenkor így kialakuló hagyományos társadalmi környezetet az Alkotmánybíróság 32/2021. (XII. 20.) AB határozatában az emberi méltóságból fakadóan az állam által mindenkor védendő alkotmányos értékkel nyilvánította.

• Dr. Sulyok Tamás elnök és a Magyar Alkotmánybíróság Tagjai, öltözkük részeként és hivataluk jelképeként az Aranybulla pecsétjének hasonmásával (a képet készítette: Mónus Márton)

Mikor 2011-ben hatályba lépett Magyarország Alaptörvénye, az egyik legtöbbet vitatott rendelkezés az R) cikk volt, amely szerint az „**Alaptörvény rendelkezéseit**

azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.” Ha a magyar alkotmánytörténet egy múltbéli pillanatát kívánjuk a mai társadalmi viszonyok között értelmezni, ez a rendelkezés talán valóban anakronisztikusnak tűnhet. Ha azonban a nemzet múltjára tekintünk – s benne az Aranybullára –,

akkor feltáruhat előttünk a perspektíva, mely szerint vannak olyan dolgok is, amelyek nem változtak. Nyolcszáz évvel ezelőtt nemzetünk tagjai a hatalom mindenkor gyakorlójával szemben kívántak maguk számára jogokat megfogalmazni. Ma sines ez másképpen, azonban ma már számunkra – egy alkotmányos jogállamban élve –, mindez evidencia: az Alaptörvény maga biztosítja azokat az alapvető jogokat, amelyekre az állami hatalomgyakorlással szemben apellálhatunk. Az egykori ellenállási jog olyan garanciális szabályrendszerre nőtte ki magát, amelyre bárki hivatkozhat, ha az állammal, mint közhatalmat gyakorlóval kerül összeütközésbe.

Az Alaptörvény R) cikke nem a múltbéli eseményeket emeli a jelenünkbe, hanem a múlt tapasztalatát kívánja tükörként elénk tartani: lehetőséget biztosít arra, hogy egyrészt tanuljunk a múlt hibáiból, másrészt ismerjük fel és tegyük jelenünk részévé a múltból lesűrhető értékeket.

Az *Aranybulla* nyolcszázadik évfordulója, mint a magyar alkotmánytörténet egyik kezdőpontja, lehetőséget teremt számunkra, hogy egy pillanatra megálljunk és számot vessünk múltból, jelenről és jövőről. Számos olyan esemény van a múltban, amelyet ünneplünk, vagy éppen gyászolunk. Bárhogyan is legyen, mindkettő befolyásolja azt, ahogyan a jelenünkről gondolkodunk. Ugyanakkor a jelenben is számos olyan történés, olyan út van, amelyről úgy véljük, hogy követendő, vagy éppen elvetendő. Ezekről ma mi hozzuk meg saját döntéseinket. Ezek a döntéseink befolyásolni fogják az utánunk jövő generációk jelenét, hiszen számukra mi már a múlt leszünk. Ekképpen mi a múlt tapasztalatai alapján hozunk döntéseket, s ezáltal határozzuk meg az utánunk jövő generációk jövőjét. Amikor történelmünk meghatározó pillanataira tekintünk – legyen az az *Aranybulla*, a Tripartitum, az 1848-as forradalom, vagy maga a rendszerváltoztatás –, nem elegendő csak a letűnt korok emberei által meghozott döntések eredményeinek

összességét látnunk. Látnunk kell nemzetünk korábbi tagjainak küzdelmeit, nehézségeit és azokat a döntéseket, amelyeket ahhoz kellett meghozniuk, hogy mi ma itt állhassunk és visszaemlékezhessünk ezekre az időkre. Az *Aranybulla* egy olyan szegletkő, amely döntően határozta meg a napjainkig vezető magyar alkotmánytörténet fejlődésének irányát. Amikor megemlékezünk erről a szegletkőről, nemcsak a múltunk, hanem nemzetünknek a múltat meghatározó tagjai iránt is tiszteletünket kell kifejeznünk és annak a felelősségnek a tudatában kell meghoznunk a jelent meghatározó döntéseinket, hogy a jövő generációi számára – a magyar nemzet jövője számára – ma mi jelöljük ki az irányt. Mi vagyunk az a keret, akik meghatározzuk azt az utat, amelyen az utánunk jövők elindulhatnak majd.

Ahogy az elmúlt nyolcszáz évben, úgy napjainkban is változnak a társadalmi és vele együtt az alkotmányos keretek. A fejlődés örökérvényű kérdése, hogy mi az, amin engedünk változtatni és mi az, amihez ragaszkodnunk kell, hogy a fejlődés során megőrizzük identitásunkat. Mikor ezt a kérdést a nemzet, az alkotmányos rend viszonylatában tesszük fel, akkor előtérbe kerülnek olyan fogalmak, mint alkotmányos és nemzeti identitás, illetve az alkotmányos értékek.

Az Alkotmánybíróságnak – mint az alkotmányosság és az Alaptörvény őrének – kiemelt szerepe van ezen a téren, hiszen hármask feladatunk van: egyrészt ör-

ködni az alkotmányos rend felett, másrészt biztosítani az alapvető jogokat, harmadrészt pedig a hatalom végső korlátjaként megóvni a demokratikus jogállamot. Mindezt úgy kell megtennünk, hogy közben – nem elrugaszkodva a mindenkor hatályos alkotmány szövegétől – figyelemmel legyünk a társadalmi berendezkedés változásaira és a mindennapi élet valóságára.

Az Alkotmánybíróságnak olyan meghatározó kérdésekben kell döntéseket hoznia, amelyek az alkotmányos rendet és ez alapján a társadalom élő szövetét meghatározó módon befolyásolják. E határozatok meghozatala során azonban az Alaptörvény hatálybalépése óta mást is figyelembe kell vennünk: történeti alkotmányunkat, történelmünk tapasztalatait, az elmúlt több mint nyolcszáz év vívmányait. Amikor az Alkotmánybíróság először értelmezte a történeti alkotmány vívmányairól szóló alaptörvényi rendelkezést, a 33/2012. (VII. 17.) AB határozatban az alábbiakat rögzítette:

„Amikor az Alaptörvény mintegy ablakot nyit közjogunk történeti dimenziójára, ráirányítja a figyelmet azokra az intézménytörténeti előzményekre, amelyek nélkül mai közjogi viszonyaink és általában jogi kultúránk gyökér nélküliek lennének. Az Alkotmánybíróság felelőssége ebben az új helyzetben rendkívüli, mondhatni történelmi: a konkrét ügyek vizsgálatakor kötelezően be kell emelnie kritikai horizontjába a jogi intézménytörténet releváns forrásait.”

Ma, amikor mind társadalmi, mind alkotmányjogi dimenzióban minden relativizálódik, fontos, hogy megőrizzük identitásunk alapjait, hogy jogi kultúránk ne válhasson gyökér nélkülivé. Az Aranybulla a magyar alkotmányosság fejlődésének kezdőpontja.

Az Aranybulla a magyar alkotmánybíráskodás egyik jelképévé vált, hiszen üzenete jóval sokrétűbb, mint egy pusztán alkotmánytörténeti dokumentumé. Önmagában is jelkép: az alkotmányos hatalomgyakorlás jelképe. Éppúgy mint Alaptörvényünk. Annak jelképe, hogy haza csak ott van, ahol jog is van, hogy a közhatalom gyakorlása nem lehet korlátok nélküli, hogy a fennálló társadalmi rendet védelmezni kell, s a hatalom gyakorlóinak mindenkor el kell számolniuk a nemzet felé.

Midőn válaszokat adunk a világban formálódó tendenciákra és meghozzuk a saját közösségünk életét, társadalmunkat, nemzetünket befolyásoló döntéseinket, identitásunkból fakadó kötelességünk ablakot nyitni közjogunk történeti dimenziójára, elődeink évszázados alkotmányos küzdelmeire a szabadságjogok alkotmányos szintű biztosításáért és ráirányítani figyelmünket azokra az intézménytörténeti előz-

ményekre, amelyek mai közjogi viszonyainknak és általában jogi kultúránknak szilárd alapokat nyújtanak és biztos iránymutatást adhatnak a jövő formálásához. Alaptörvényünk záró szavai a magyar nemzet történelmi küldetésének célját röviden, de annál világosabban fogalmazták meg:

Legyen béke, szabadság és egyetértés.

• A budavári koronázótemplom, Mátyás-templom szentély feletti kupolája. Fotó: Jaksa Bálint

Closing remarks

Tamás Sulyok

President of the Constitutional Court of Hungary

The essence of the Constitution as a foundation is captured concisely and straightforwardly by the Fundamental Law of Hungary when it states that it is “the basis of our legal order; it shall be an alliance among Hungarians of the past, present and future. It is a living framework which expresses the nation’s will and the form in which we want to live.” If we look at the Golden Bull as one of the primary cornerstones of Hungarian constitutional development – and thus of the historic constitution – it becomes clear that much has changed over the past eight hundred years. In particular, both the form of the state’s exercise of power and its limitations have developed, and so has our perspective on the source of power. Just as the world has changed over the past centuries, so has the exercise of state power, albeit measured on a historical scale. For both good and ill, the defining moments of history have left their mark over the centuries not only on constitutional order – the framework of the exercise of state power – but also on the community that produced it: the nation. What was a fateful struggle for the members of a nation in one era became the icon of the future for later generations. Likewise, the struggles of the present age and the decisions brought by us will become the future of those following our footsteps and will mature into history in the memory of later ages, just as the Golden Bull and its architects have done so by our times. Having gained shape in this manner, the traditional social environment has been declared a constitutional value arising from human dignity, which is to be protected by the state at all times by Decision 32/2021 (10 December 2021) of the Constitutional Court.

Article R), according to which “*The provisions of the Fundamental Law shall be interpreted in accordance with their purposes, the National Avowal contained therein and the achievements of our historic constitution*”, was one of the most controversial provisions of the Fundamental Law of Hungary when it entered into force in 2011. Should we seek to interpret a past moment of Hungarian constitutional history in the context of today’s social conditions, this provision may indeed seem anachronistic. However, a look at the nation’s past – and within it, the *Golden Bull* – may reveal a perspective underlining the unchanged nature of certain things. Eight hundred years ago, members of our nation strived to lay down their rights in the face of the respective exerciser of power. While this is no different in our times, all this is self-evident for those of us living in constitutional states; the Fundamental Law itself ensures the basic rights to which we can refer vis-à-vis the exercise of state power. The erstwhile right to resist has developed into a system of guarantees that anyone can revert to when coming into conflict with the state as an exerciser of public authority.

Instead of elevating past events into our present, Article R) of the Fundamental Law seeks to hold the experiences of the past in front of us like a mirror. It provides an opportunity to learn from the mistakes of the past on the one hand, and to recognize the values of the past and make them part of our present.

The 800th anniversary of the *Golden Bull*, one of the starting points of Hungarian constitutional history, creates an opportunity to stop for a moment and take stock of past, present and future. There are numerous events in history that we happen to celebrate or mourn. Be it either way, both influence the way we think about our present. At the same time, the present also encompasses several events and paths that we believe should be followed or rejected. The decisions that we make about these today will influence the present of the coming generations, since for them, we will already be part of the past. As such, we determine the future of ensuing generations through making decisions based on past experiences.

When we take a look at the defining moments of our history – be it the *Golden Bull*, the Tripartitum, the Revolution of 1848, or the transition to democracy in 1989–90, we should see more than the results of decisions made by men of bygone ages. It is important to comprehend the struggles and hardships endured by the late members of our nation, as well as the decisions they had to make to enable us to stand here today and remember those times. The *Golden Bull* is a bedrock and crucial contributor to the direction of Hungarian constitutional development leading up to the present day. As we recall this cornerstone, we should express respect not only for the past, but also for the members of our nation who defined it, and we must arrive at the decisions shaping the present with awareness of the fact that today, it is us who define the direction pursued by future generations – the future of the Hungarian nation. We are the framework that paves the way on which our successors will be able to set out on their journey.

As in the last eight hundred years, social and constitutional frameworks continue to change. The eternal question of development is what we allow to change and what we must stick to in order to preserve our identity in the course of progress. When posing this question in the context of the nation and constitutional order, concepts such as constitutional and national identity, as well as constitutional values, come to the fore. As the guardian of constitutionalism and the Fundamental Law, the Constitutional Court has a special, threefold task in this field. First, we must guard constitutional order; second, we must ensure the protection of fundamental rights; and third, it is our duty to defend democratic rule of law as the ultimate limitation of power. All of this must be done while observing changes in the social system and the realities of everyday life, but without departing from the valid text of the constitution.

The Constitutional Court is tasked with bringing decisions on decisive issues that affect the constitutional order and thus the living fabric of society in a definitive manner. When making these decisions, however, there is a further aspect that must be taken into account since the entry into force of the Fundamental Law. This includes our historic constitution, the experiences of our history and the accomplishments of more than eight centuries of our past. The Constitutional Court's first interpretation of the achievements of our historic constitution were laid out in Decision 33/2012- (17 July) as follows: *“when the Fundamental Law ‘opens a window’ on the historical dimensions of our public law, it makes us focus on the precedents of institutional history; without which our public law environment of today and our legal culture in general would be rootless. In this situation the responsibility of the Constitutional Court is exceptional, or indeed historical: in the course of examining concrete cases, it has to include in its critical horizon the relevant resources of the history of legal institutions.”*

Today, when everything is relativized, both in terms of society and constitutional law, it is important to preserve the foundations of our identity to prevent our legal culture from becoming rootless. The *Golden Bull* is the starting point of Hungarian constitutional development. Owing to the fact that its message is far more complex than what a mere document of constitutional history would imply, it has begun symbolizing constitutional justice. The *Golden Bull* is a symbol in itself, a mark of the constitutional exercise of power, and as such, it is an echo of our Fundamental Law. It stands for the notion that “home is where law is too”, for the principle of limited government, for the protection of the existing social order, and for the ubiquitous accountability of the exercisers of public power vis-à-vis the nation.

As we respond to emerging global trends and make decisions that impact the life of our immediate community, society and nation, it is a duty stemming from our identity to open a window to the historical dimensions of our public law. It is important to draw attention to our ancestors' centuries-long struggles for constitutionality and to enshrine freedoms at constitutional level, as well as to highlight antecedents in institutional history that form a solid foundation of our contemporary public-law relations and legal culture in general. These also provide firm guidance for shaping the future. The closing words of our Fundamental Law state the goal of the Hungarian nation's historical mission concisely but all the more clearly:

“Let there be peace, liberty and concord”!

explicitus est

Képek jegyzéke – *Illustrations in the book*

A Nap és a Hold az Aranybulla pecsétjén megjelenő két fő motívum.

A Nap: a férfierő, isteniség, ragyogás, életető fény, teremtő energia, élet, tűz, nappal és állandóság.

A Hold: a nőiség, termékenység, istennő, életciklus, megújulás és újjászületés, víz, éjszaka, változékonyság.

A Nap a Holddal együtt jelentős erővel bír, segíti az egyensúlyt, jelenlétük egy esemény egyetemes jelentőségére utal, ahogy azt látható a Krisztus-ábrázolásokon. Kötetünkben, a páros oldalakon a hasábok között együtt jelenik meg a Nap és Hold léniára fűzve, vagy iniciálékban és montázsokban, míg a Hold önállóan, lapszéldíszként is látható.

- Borító: II. András Aranybulla, a pecsét rajzolata – *Cover: Andrew II's Golden Bull – motif of the seal*
 p. 7 Prof. Dr. E. Sylvester Vizi, *Chair of the Friends of Hungary Foundation*
 p. 11 *Saint Stephen's Basilica, Budapest, drawing of the dome*
 p. 16 *Andrew II in the Illustrated Chronicle (14th century)*
 p. 18 Dr. Judit Varga, *Minister of Justice – ceremonial speech on 18 January 2022*
 p. 26 II. András kiadja az Aranybullát, Peter Johann Nepomuk Geiger metszete 1870-es évek (részlet) – *Andrew II issues the Golden Bull, engraving by P. J. Nepomuk Geiger, (c. 1870) detail*
 p. 28 *Establishing Charter of the Abbey of Tihany (1055, excerpt) subscriptio and imprint of the seal*
 p. 29 *Funeral Sermon and Prayer (1192–1195) page 136 of the Pray codex (12th century)*
 p. 30 *Opening lines of the Old Hungarian Lamentation of Mary, page 134 of the Leuwen Codex (13th century)*
 p. 30 *Nine Hungarian lines of the Königsberg Fragment (14th century)*
 p. 31 *Coronation of István III, Márk Kálti: Illustrated Chronicle, (14th century)*
 p. 33 *Founding charter of the Archabbey of Pannonhalma (1001)*
 p. 37 *Pannonhalma, window of the Basilica depicting St. Martin (2012)*
 p. 39 *King Louis I (the Great) Knight's Tournament Dress, Grand Armorial équestre de la Toison d'or (1429–1461)*
 p. 39 *Manesse (Herzog) von Anhalt Codex, Heidelberg (1305–1315)*
 p. 40 *Medieval crafts: goldsmith from 1431 (House book of Mendel's Twelve Brothers Foundation, Nuremberg)*

• **The Sun and the Moon** the two main motifs of the Golden Bull.

The Sun is the symbol of: male power, divinity, radiance, life-giving light, creative energy, life itself, fire, day and constancy.

The Moon is the symbol of: femininity, fertility, life cycle, renewal and rebirth, water, night and changeability.

The Sun and the Moon together represent a considerable power and facilitate balance. Their presence indicates the universal significance of an event, as we can see in the depictions of Christ. In our volume, the even pages between the columns contain the two symbols together in one line; they appear in initials as well as montages, while the Moon turns up as stylized margin decoration.

- p. 42 *Holy-Roman Emperor Otto IV's seal and its reconstruction (1209–1218)*
 p. 43 *Gold seal of King Béla III (1188? 1193?); Gold seal of King Emeric (1202?); Gold seal of King Andrew II (before 1217–1235); Gold seal of King Béla IV (before 1237–1270)*
 p. 45 *Andrew II's wax seals, and his first double seal; King Béla IV the Younger's co-ruling majesty seal; Andrew II's double gold seal – Golden Bull (1217–1235); French Gothic sculpture–La Cathédrale Notre-Dame de Chartres–tympanum detail (13th–14th century)*
 p. 57 II. András kihirdeti az Aranybullát, Országház felsőházi ülésterem, Jantyik Mátyás (1864–1903) freskója – *Andrew II announces the Golden Bull, House of the Parliament, Upper House chamber, Mátyás Jantyik's fresco (1864–1903)*
 p. 58 *Saint Stephen I depiction of the Illustrated Chronicle (14th century)*
 p. 59 *Álmos (Grand Prince of the Hungarians) and the leaders, Illustrated Chronicle (14th century)*
 p. 60 *First page of the Gesta Hungarorum by Anonymus (c. 1200)*
 p. 61 *Bull's head drinking bowl of the Nagyszentmiklós gold treasure (c. 8th century), Bertalan Székely's fresco "Blood oath" (1895–97) Kecskemét, Town Hall*
 p. 62 *Saint Astrik Archbishop with the crown of St. Stephan I (painting from the 18th century, Kalocsa)*
 p. 63 *Coronation of St. Stephen I, engraving by P. J. Nepomuk Geiger (c. 1870)*
 p. 64 *King St. Stephan I and Queen Gisela of Bavaria, the founders of Obuda church (1015), Illustrated Chronicle (14th century)*
 p. 64 *Queen Gisela's brother, Saint Henrik II and his wife Saint Cunigunde of Luxembourg in a similar depiction (15th-century tableau)*

p. 66 First lines of St. Stephan I decree in the Admont Codex (12th century) – facsimile

p. 67 Depiction of King St. Stephan I and Queen Gisela of Bavaria on the coronation mantle (1031)

p. 69 Prince Emeric and St. Stephan I, engraving, Apponyi-collection (18th–19th century)

p. 77 Szent Korona ábrázolás Révay Péter koronaőr rajza alapján, az 1790-es hivatalos vizsgálat után – Depiction of the Holy Crown, based on Royal Crown Guard, Peter Révay’ drawing after the official examination in 1790

p. 78 King Béla III, lithograph by Josef Krienhuber based on a drawing by Moritz von Schwind (c. 1828)

p. 80 Saint Eiréne (Piroska) and her husband John (the Beautiful) Komnenos II Byzantine emperor. In the middle Madonna with the infant Jesus (mosaic of Hagia Sophia, Constantinople, c. 1118)

p. 83 Lion, fresco fragment from the sanctuary of the castle chapel of Esztergom (1185–1186)

p. 90 King Emeric, lithograph by Josef Krienhuber based on a drawing by Moritz von Schwind (c. 1828)

p. 91 King Emeric captures his rebellious younger brother Andrew (painting by Mór Than, 1857)

p. 92 Andrew II at the head of his crusaders, red flag with a double-cross Hungarian coat of arms, Illustrated Chronicle (14th century)

p. 93 Battle of Crusade II, miniature, Guillaume de Tyr, Histoire d’Outremer (14th century)

p. 93 Jacques de Molay, last medieval Grandmaster of the Knights Templar (Bibliothèque Nationale de France)

p. 94 Andrew II’s admission to the Order of Knights of the Hospital of St. John of Jerusalem in 1218, fresco, Grand Master’s Palace, Valletta, Malta

p. 95 Andrew II, the 19th king of Hungary, colored lithograph, Apponyi-collection

p. 97 Béla IV and Andrew II, lithographs by Josef Krienhuber, based on a drawings by Moritz von Schwind (c. 1828)

p. 101 Pope Honorius III, fresco detail, Giotto di Bondone, Basilica of Saint Francis of Assisi (1296–1298)

p. 102 Pope Honorius III, mosaic detail, exterior facade of St. Paul’s Basilica in Rome

p. 102 Pope Gregory IX, fresco detail, Giulio Romano student of Raphael (1510–11) Vatican City, Apostolic Palace, Stanza della Segnatura

p. 103 The defeat of the Teutonic Knights against the Russian armies on the frozen Lake Peipus, Ice Battle 1242 (Facial Chronicle 1568–1576)

p. 106 Beatrice d’Este (mirrored portrait) by unknown author

p. 107 Engagement of the 4-year-old (Saint) Elizabeth and Louis IV, the life of St. Elizabeth in mosaics (Wartburg, Thuringia, Elizabeth’s-kemenate 1902-1906)

p. 108 Mongol invasion depicted in Johannes de Thurocz’s Chronica Hungarorum (1488)

p. 125 First page of a document from Transylvania (c. 18th century), with a certification seal referring to King St. Stephan I. "The seal fades every day..." – from the private collection of Mr István Fodor, Curator of the Friends of Hungary Foundation.

p. 126 King Henry II (Henry Curtmantle) of England and his legitimate children (British Library, Royal 14 B VI, 14th century)

p. 127 King Henry II banishes all Thomas Becket’s men; Becket lies sick in Pontigny Abbey after excessive fasting (BecketLeaves c. 1220-1240, from the Old French verse history of Thomas Becket’s life)

p. 127 Coronation of Henry the Younger (Becket Leaves c. 1220–1240)

p. 128 King John of England hunts deer with his dogs (miniature, Cotton MS Claudius, Parchment Codex, 14th century)

p. 129 Portrait of King John of England (John Lackland), illustration, centenary edition of Cassell’s History of England

p. 130 Magna Carta, extant manuscript from 1215 (British Library)

p. 132 Supposed portrait of King Edward I (Edward Long shanks) in a cabin of the Westminster Abbey

p. 142–143 Europe in 1222 – map, author: Dr. Károly Kocsis, geographer, research Professor, Member of the Board of Trustees of the Friends of Hungary Foundation

p. 144 Montage by graphic designer Agnes Marczali

p. 151 Representation of Queen Gertrude of Merania, Elizabeth and King Andrew II, the life of St. Elizabeth on mosaics, (Wartburg, Eisenach/Thuringia) Elisabeth-kemenate (1902 –1906)

p. 154 Golden Bull, detail of the manuscript (copy)

p. 159 Portrayal of Andrew II in the Thurocz’s Chronica Hungarorum (1488)

p. 162 Portrait of Benedek Virág (1880)

p. 165 King Andrew II’s statue with the Golden Bull, Heroes’ Square, Budapest, detail

p. 180 A nagyszombati Jezsuita Akadémia által kiadott Werbőczy István: Tripartitum (1751) Stephen Werbőczy: Tirpartitum published in 1751 by the Academy of the Society of Jesus, Nagyszombat (today Trnava, Slovakia)

p. 190 Statue of St. Stephen I by Alajos Stróbl (1906) in Buda Castle – montage by Agnes Marczali

p. 191 Stephen Werbőczy: Tripartitum, 1637 edition, reprint

p. 193 Portrait of James I (the Conqueror) by Jaume Mateu (1427), l’Hôtel de Ville de Valence

p. 195 Representation of the Holy Crown, made by engraver Wolfgang Kilian in 1613, based on Péter Révay’s crown description

p. 197 King St. Stephen I – in ally with Byzantium – defeats Kean, Duke of the Bulgarians and Slavs in 1015, Illustrated Chronicle (14th century)

p. 200 St. Stephen I on the throne with the coronation insignia, Illustrated Chronicle (14th century)

p. 203 Central part of the Coronation Mantle from 1031

p. 213 Copy of the Golden Bull

p. 214–215 Kingdom of Hungary in the 13th century – map, author: Dr. Gábor Csüllög

p. 216 Buda, detail, woodcut from Hartmann Schedel’s Nuremberg "World Chronicle" (1493)

p. 219 Alba Regia ("King’s White" – today Székesfehérvár) in the Middle Ages. Fresco, Budapest, Saint Stephen’s Basilica

p. 220 Medieval crafts: weaver, coppersmith, wheelwright, yarn maker, brewer. (House book of Mendel’s Twelve Brothers Foundation, Nuremberg 1426-1549)

p. 221 Esztergom, Byzantine staurotheque (cross reliquary), festive icon, end of the 12th century, with the image of Constantine the Great and his mother, Saint Helena. Beside the enamels of the lower part of the Holy Crown, this is Hungary’s most important Byzantine relic

p. 222 Coins of King Béla III (1172–1196)

p. 225 Castle of Esztergom (known as Gran in German), engraving

p. 225 Double seal-press, Latinus of Esztergom (13th century)

p. 227 Medieval Kingdom of Hungary, woodcut, Hartmann Schedel’s Nuremberg "World Chronicle" (1493)

p. 229 Coat of arms of Buda and Pest, engraving by Sámuel Mikovinyi (1737)

p. 231 Esztergom, Braun & Hogenberg city atlases (1595)

p. 244 Kölcsey and Katona – montage by Agnes Marczali

p. 246 Codex sheet from the 13th-century Psalterium (psalm book) of Thuringian Border Count Hermann II, with the portrait of King Andrew II and Gertrud of Merania

p. 248 Portrait of József Katona (1893) by László Kimnach

p. 250 Scene from the first performance of Bánk Bán (1833)

p. 251 Deception of Gertrude of Merania, Hedwig Codex (14th century); Actress Mari Jászai in the role of Gertrudis, in the 1872 performance of Bánk bán;

Opera singer Éva Marton, Founder of the Friends of Hungary Foundation, in the role of Gertrudis, in the opera film adaptation of Bánk bán (2002)

p. 252 Bánk bán scene, Városliget Színkör’s performance (1898)

p. 253 Portrait of Ferenc Kölcsey (1790–1838), lithograph by Franz Eybl

p. 256 Manuscript of the Hymnus by Ferenc Kölcsey (1823)

p. 258 Signature of Ferenc Kölcsey

p. 259 Ferenc Erkel’s handwritten music sheet detail ‘National Anthem’ (1844). In 1861, Erkel composed a three-act opera entitled Bánk bán, the text book was written by Béni Egressy.

p. 271 Színpadi jelenet (metszet) Katona József: Bánk bán című előadásáról (1848. után) – Performance of József Katona’s Bánk bán, scene on stage (engraving, after 1848)

p. 272 Family tree of the House of Andechs-Merania in the Hedwig Codex, court workshop of Prince Ludwig I, Liegnit of Brieg (1353). Life of Gertrude’s sister, St. Hedwig of Silesia. Gertrude is second from the left, next to her is her daughter St. Elizabeth, in the middle is her father, Berthold IV, Duke of Merania

p. 273 Pope Ince III, fresco detail, St. Benedict’s Sacro Speco Monastery, Subiaco (13th century)

p. 274 Mandel shaped seal of John, Archbishop of Esztergom (1209)

p. 278 The Sun and the Moon – Hartmann Schedel, (Liber Chronicarum) The Nuremberg Chronicle (1493)

p. 280 II. András király szobra a Hősök terén – King Andrew II’s statue in the Heroes square – montage by Agnes Marczali

p. 281 Dr. Tamás Sulyok, President of the Constitutional Court of Hungary (photo: Márton Mónus)

p. 282 President Dr. Tamás Sulyok and the Members of the Constitutional Court of Hungary, with a copy of the Golden Bull’s seal as part of their attire (photo: Márton Mónus) From left: Dr. Egon Dienes-Oehm, Dr. László Salamon, Dr. Hörcherné Dr. Ildikó Marosi, Dr. Tamás Sulyok (in the middle) Dr. Imre Juhász, Dr. Péter Szalay; Dr. Marcel Szabó, first row from left: Dr. Miklós Juhász, Dr. Attila Horváth, Dr. Ágnes Czine, Dr. Béla Pokol, Dr. Mária Szívós, Dr. Zoltán Márki, Dr. Tünde Handó, Dr. Balázs Schanda

p. 285 The dome above the sanctuary of the Coronation Church of Buda (Mátyás Church) photo: Bálint Jaksa (www.balintjaksa.com)

p. 289 II. András király szobrának hátoldala, Hősök tere (fotó: Merkler-Szántó Judit) – King Andrew II’s statue in the Heroes square (back side)

Irodalomjegyzék – Bibliography

Anonymus: Gesta Hungarorum, fordította Pais Dezső, hasonmás kiadás Magyar Helikon (1977)

Almási Tibor: A pecsétek fizikai jellemzői, Budapest (2020)

Bartonek Emma: A magyar királykoronázások története, Akadémia reprint, Budapest (1987)

Bertényi Iván: Kis magyar címertan, Gondolat kiadó (1983)

Bertényi Iván–Gyapay Gábor: Magyarország rövid története, Maecenas kiadó (1992)

Biblia, a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat fordítása (2014)

Bihari Dániel: Valószínű, hogy nem III. Béla nyugszik a Mátyás templomban (2015)

Blazovich László: Az Andreanum és az erdélyi századok, Erdélyi Múzeum, 67. kötet (2005)

Boleszny Antal: A magyar Szent Korona, Orsován (1889)

Buzás Gergely–Kovács Olivér: Az Árpád-házi uralkodók sírjai, Magyar Nemzeti Múzeum (2019)

Celler Tibor: Boldog Gizella Magyarország első királynéja Szent István Társulat (2019)

Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár (1000–1526)

Demeter Zsófia–Gelencsér Ferenc: Székesfehérvár anno (1990)

Dercsényi Dezső: Kálti Márk, Chronicon Pictum, Képes Krónika I-II., hasonmás kiadás Helikon (1964)

Dezső István: Szent István király és lelki világa, Rákospalota (1937)

Domanovszky Endre: Korok ruhái, Corvina (1979)

Dörnyei László–Kővágó Sarolta: A magyar történelem nagy alakjai, Reflektor kiadó (1987)

Draskóczy István: A magyar nép története 1526-ig, Ikva kiadó (1990)

Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában, Panoráma (1977)

Érszegi Géza: The Adreanum 1224 – Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Budapest (2004)

Érszegi Géza: Árpád-kori Legendák és Intelmek, Szépirodalmi Könyvkiadó (1987)

Érszegi Géza: De Bulla Aurea, Edizioni Valdonega, Verona, Italy (1990)

Érszegi Géza: Sigilla Regum Reges Sigillorum, Magyar Országos Levéltár pecsét-gyűjteményéből (2001)

Gaal József: Magyar királymondák, Franklin társulat (1901)

Gecse Gusztáv: Vallástörténeti kislexikon, Budapest (1975)

Granasztói György: A polgári család a középkor végi Magyarországon, Történelmi szemle (1982/4)

Granasztói György: A középkori magyar város, Gondolat kiadó (1980)

Györffy György: Árpád-kori oklevelek 1101–1196, Budapest (1997)

Györffy György: Szent István törvényei, hasonmás kiadás, Helikon kiadó (1988)

Hannele Kleimettilä: The Medieval Kitchen, Reaktion Books, London (2012)

Hegedűs Géza: Korona és Kard, Magyarország a 11–13. században, Móra kiadó (1971)

Homoki Nagy Mária: Magánjogi intézmények az Aranybullában Edizioni Valdonega, Verona (1999)

Horváth Attila: A magyar történeti alkotmány tradíciói, Budapest (2014)

Horváth Attila: Magyar Állam és Jogtörténet, Budapest (2014)

Horváthy Péter: A királynőt megölni...Új Ember (2003)

Jánosi Mónika: Törvényalkotás a korai Árpád-korban, Szeged (1996)

Joseph von Komlóssy: The Adreanum – A charter on territorial Autonomy in Mediaeval Hungary

Joseph von Komlóssy: Autonomy as an Instrument for Conflict Prevention

Jókai Mór: A magyar nemzet története regényes rajzokban, Franklin-társulat (1884)

Sz. Jónás Ilona: Árpád-házi Szent Erzsébet, Akadémia Kiadó (1989)

Juhász Zoltán: 800 éves az Aranybulla cikksorozat, Adó online (2022)

Karácsonyi János: Az Aranybulla keletkezése és első sora, MTA ülésén (1899)

Kéri Veronika: A történeti alkotmány vívmányainak helye a magyar alkotmányos rendszerben Danube Institute (2021)

Kocsis Károly: Historical predecessors and current geographical possibilities of ethnic based territorial autonomies in the Carpathian Basin, Hungarian Geographical Bulletin (2013)

Kósa Csaba: Veres mezőben zöld oroszlán, Móra kiadó (1987)

Kódex-kiállítás katalógusa, Esztergom (1958)

Kristó Gyula: Az aranybullák évszázada, Magyar História Gondolat kiadó (1976)

Kristó Gyula: Egy dicsőséges dinasztia, Az Árpád-ház, Rubicon (2000/3)

Kristó Gyula-Bollók János: Szent István király Intelmei és törvényei, Szent István Társulat (2020)

László Gyula: Árpád népe, Helikon (1986)

Magyar Nemzeti Múzeum történeti kiállításának vezetője – 11–17. század, Budapest, Helikon (2009)

Margaret Scott: Fashion in the Middle Ages, The J. Paul Getty Trust, Los Angeles (2018)

Michelle P. Brown: Illuminated Manuscripts, The J. Paul Getty Trust, Los Angeles (2018)

Moracetz Orsolya: Aranybulla, Országház kiadó (2020)

Móricz Zsigmond: A beregi egyezmény–Esztergom vármegye története (szerk. Borovszky Samu) Országos Monografia Társaság (1908)

Pósán László: Mindennapi élet a középkortól a felvilágosodás koráig, Debreceni Egyetem (2016)

Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae, Árpád-házi királyok kora, MTA (1899)

Rubicon: Az Aranybulla (2022/6)

Salamon László: Az alkotmány két fajtája, a történeti és a kartális alkotmány, Budapest

Solymosi László: Árpád-kori okleveleink grafikus szimbólumai, Szeged (1991)

Somos Zsuzsanna: A Magna Charta és az Aranybulla, Püski kiadó (2022)

Szabó Ferenc S.J.: Zoltárhangon, Szent István Társulat

Szabados György, a Siklósi Gyula Várostitörténeti Kutatóközpont történész munkatársának írásai

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan, Magyar Történelmi Társulat (1930)

Szentpétery Imre: Scriptores Rerum Hungaricarum, Vindobonae (1756)

Szigethy Gábor: Aranybulla, Holnap kiadó (1990)

Sziládi Áron: Régi magyar költők tára – Középkori költői maradványok, MTA (1877)

Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története. Vol. 10. Budapest (1898)

Takács Imre: Az Árpád-házi királyok pecsétjei (Corpus sigillorum hungariae mediaevalis 1.) (2012)

Tarnai Andor, Madas Edit: Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez, Középkor (1000–1530) Budapest, (1991)

Thallóczy Lajos: A Kamara Haszna (lucrum camerae) története, kapcsolatban a magyar adó- és pénzügy fejlődésével, Weisz Mann Testvérek Bizománya (1879)

Tóth Csaba: Pénzek színes világa, Magyar Nemzeti Múzeum, Martin Opitz Kiadó (2020)

Trócsányi László, Schanda Balázs: Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei, HVG-ORAC (2014)

Vikol Katalin: Szent István és Szent László törvényei, Reflektor kiadó (1988)

Vikol Katalin: Az Aranybullától az ősiségig, Reflektor kiadó (1988)

Virág Benedek: Magyar századok, sajtó alá rendezte Wimmer Éva, Neumann kiadó (2004)

Vizi E. Szilveszter: Láthatatlan hidakon át, Magyar Tudományos Akadémia (2008)

Vizkelety András „Világ világa, virágnak virága...” (Ómagyar Mária-siralom) Európa kiadó (1986)

Werbőczy István: Decertum Tripartitum facsimile, Pytheas kiadó (2005)

Zelliger Erzsébet: A Tihanyi Alapítólevél, Bencés Kiadó, Pannonhalma (2005)

Zétényi Zsolt: A történeti alkotmány, Magyarországért Kulturális Egyesület (2010)

Zsoldos Attila: A 800 éves Aranybulla, Országház Könyvkiadó (2022)

Zsoldos Attila: The Golden Bull, Országház Könyvkiadó (2022)

Zsoldos Attila: Vitézek, ispánok, oligarchák, HM Hadtörténeti Intézet, (2016)

Zsoldos Attila: II. András Aranybullája, Történelmi szemle (2011/1)

Zsoldos Attila: Fehérvár Árpád-kori polgárságáról, Történelmi szemle (2008/3)

Magyarságunk Decretuma

800 éves az Aranybulla
1222–2022

Decretum of Our Hungarianness

800 Years of the Golden Bull
1222–2022

[Ecce] signum crucis, o spes certa salutis.
Edes fája keresztnek, erős záloga kegyelemnek.
Hostibus en Christus prostra tis emicat altus.
Lába alatt ellenség, fényben a krisztusi fenség.
Dat summo Regi famulatum contio caeli.
Egybegyűlők szolgálnak
a legfőbb égi Királynak.
Emicat in caelo sanctae Gen triceis imago.
Ime, a szent Anya képe ragyog csillóva az égben.
Sessio regnantem notat et Christum dormitantem.
Úlve mutatja a trónus
a rajta uralkodó Krisztust.

Felelős kiadó: Magyarország Barátai Alapítvány ©
Publisher: Friends of Hungary Foundation ©
Elnök/Chair: Prof. Dr. Vizi E. Szilveszter
Ügyvezető igazgató/Managing Director: Bényei Katalin
www.friendsofhungary.hu

Készült a Miniszterelnökség Nemzetpolitikáért Felelős Államtitkárságának támogatásával
Prepared with the support of the Prime Minister's Office State Secretariat in Charge of Policies for
Hungarian Communities Abroad

Szerző, szerkesztő, képszerkesztő/Editor: Merkler-Szántó Judit
Grafika és tipográfia/Graphic: Marczali Ágnes
Angol nyelvi fordító/Translation: Sullivan Ferenc
Angol nyelvi lektor/Language revision: Bob Dent
Nyomdai munkálatok/Printed by Pauker Nyomdaipari Kft.

ISBN 978-615-81674-4-4

- A képen a magyar koronázási palást hexameterei láthatók. A palástot (eredetileg miseruha, casula) I. (Szent) István király és Gizella királyné adományozta a székesfehérvári Szűz Mária-bazilikának 1031-ben.
- The illustration shows the hexameters (verse) of the Hungarian coronation mantle. In 1031 the vestment (casula) was donated by King St. Stephen I and his wife Gisela of Bavaria to the Basilica of the Virgin Mary in Székesfehérvár.

